

C II 395a

MONUMENTA
HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

III.

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTMÁNYA.

MÁSODIK OSZTÁLY: IRÓK.

HARMADIK KÖTET.

PEST, 1857.

EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMAI, ÜGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILÁN
EGYETEMI, LÄMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, PFEIFER PESTI, HAAS BÉCSI
KÖNYVÁRUSOKNÁL,

VERANCICS ANTAL

M. KIR. HELYTARTÓ, ESZTERGOMI ÉRSEK

ÖSSZES MUNKÁI.

KÖZLI

SZALAY LÁSZLÓ

M. AKAD. T.

MÁSODIK KÖTET.

TÖRTÉNELMI DOLGOZATOK MAGYAR NYELVEN.
VEGYESEK.

PEST, 1857.

EGGENBERGER FERDINÁND AKADEMIAI, ÚGY GEIBEL, HARTLEBEN, KILIÁN
EGYETEMI, LAMPEL, LAUFFER ÉS STOLP, PFEIFER PESTI, HAAS BÉCSI
KÖNYVÁRUSOKNÁL.

A magyar nyelv és irodalom barátai Kovachich M. Gy. „Scriptores rerum hungaricarum minores, Buda, 1798“ című munkájának II-dik kötetében, 442. l. Verancsics irományainak lajstromában kivált a 233-dik szám alatti örömmel olvasták: „Antonii Verancii Historia Hungariae sub Ferdinando I., utroque Joanne regibus, et Isabella Regina vidua usque ad A. C. 1561. producta. Autographum. Initio desunt quinterniones A. B. C. D. E. F., quinternio G. adest, quinterniones H. I. K., adeoque universim novem desunt, quinterniones L. M. N. O. P. Q., proinde universim septem adsunt. In fine nihil ultra sequitur, nec deest. Hujus itaque operis plus quam dimidium desideratur; breve tamen est, cum Verancii scriptura laxa sit. Est autem opus lingua hungarica scriptum.“ Kovachich az érintett lajstromot ekkép címezvén: „Elenchus chronologicus monumentorum litterariorum chartophylacii Verantiano — Draganichiani, jam grammatophylacii Széchényiani“, Koller József

VI

a *Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis* V-dik kötetében a 337. lapon (Pozsony, 1801) megjegyzi: „Georgius Kovachich omnium quae a Draganichiis C. Franciscus Széchenyi comparavit, recensionem edidit, quae cum ego paucis exceptis, aequae perinde atque ibi designantur, autographa, apographa, integra, mutila in meis numerem, qui id possit existere, nondum datum est mihi assequi.“ Annyi bizonyos, hogy miután az idézett munka V-dik kötetének 239-dik lapján ezt olvassuk: „quinterniones (historiae hungaricae Antonio-Verancianae) G. L. — Q. dono illustrissimae familiae Draganich-Veranzio possideo“, s miután továbbá Koller az általa birtokolt kézirat egyes helyeit is idézi, ennek időközben (1798—1801) a Széchenyiféle grámmatophylaciumból Koller birtokába kellett átmennie. Továbbá igen valószínű, hogy azon füzetek, melyekről, mint hiányzókról szól Kovachich, szintén kezében voltak, mert miért ne adnánk hitelt Jankowichnak, ki 1830 tájban már az egész codex tulajdonosa lévén, az A. füzet első lapjának alján írva hagyta: „Emi a Kovachich florenis 500, anno 1793“; csak hogy az évben kétségkívül hiba van, mert 1793-ban Verancsics összes historiai dolgozatai még Sebenicóban őriztettek. Tegyük fel, mit fel kell tennünk, ha Kovachichot nem akarjuk mysti-

ficatióról vádolni, hogy ő a felebbi lajstrom közzététele után, talán 1799-ben jutott az általa hiányzóknak mondott füzetek birtokába, s hogy azokat akkor Jankowichnak el is adta; tegyük fel továbbá, hogy a G. L—Q. füzetek Kollertől talán ajándékképen kerültek Jankowich gyűjteményébe: s íme kimerítettük a codex legújabb viszontagságait azon időpontiglan, midőn Jankowich egyéb kincseivel egyetemben a nemzeti muzeum tulajdonává lett.

Ezt és ennyit szükséges volt előrebocsátani, mielőtt rövid külső ismertetését adnám jelen kötet számainak, melyek között az imént érintett évkönyvek foglalják el az első helyet.

I. A nemzeti muzeum kéziratai között 53 fol. hung. szám alatt. Áll tizenhét füzetből (A—R) kis ívrétben; A. és Q. kivételével, melyek csak nyolcleveles füzetek, a többiek mind tízlevelesek, s az I-quinternio még egy külön be-
ragasztott levéllel is megtoldatott. A-tól Q-ig (kiadásunkban 1—104. ll.) Verancsics Antalsaját kezeirása; az R. füzetet (104—119. ll.), mely az 1562—66-diki eseményeket tárgyalja, jóformán ügyetlen kéz írta, valószínűleg a Bornemisza Tamásé, kiről alább leszen szó, s ki talán szerzője is e füzetnek. Jelen évkönyvek egyes helyeit, részeit, már Koller és Podhradczky, amaz a Historia Episcopatus Quinqueecclesiensisben, emez a Tudományos Gyűj-

VIII

temény 1832-dik évi folyamában s Két Magyar Krónika, Buda 1833. című munkájában tették volt közzé, jóval nagyobb része mindazáltal csak most lát első ízben világot. Említenem sem kell, úgy hiszem, hogy minél hűségesebben ügyekeztem jelen munkát is kiadni, célul tűzván ki magamnak azon hűséget, melyről mondani lehessen: non videri, sed esse. Ez okon a siető kéz tévedéseit, az úgynevezett tollhibákat egyszerűen kijavítottam, mint ki a? és! és sic-féle illusztrációk pazarlásának soha sem voltam barátja. Aztán, a jelen korszak írásmódját léptettem mind a szóban levő mind a következő számokban a szerző időkorának írásmódja helyébe, ügyekezvén épen ezáltal minél hívebben adni vissza szerző hangeltetését és összes nyelvbeli sajátosságait. Ugyanis számtalanszor volt alkalmam tapasztalni, hogy az olvasó, értem pedig a művelt olvasót, igen visszás fogalmat képez magának az ó-magyar nyelv hangeltetéséről általában, az egyes régi írókéről különösen, ha az orthographiát, az írásmódot megtartjuk. Mondhatja ugyan valaki, hogy a mely író nem alkalmaz accentus-t, ék-et, arról nem tudhatni, hogy a ,merez'-t merésznek ejtette-e vagy mérész-nek, a nekem-et nékem-nek e vagy nekem-nek. S én ezt nem akarom kétségbe vonni, ámbar inductio útján néha talán még ilyeseket is kisűthetni. De ám legyen,

nem vonom kétségbe. Tagadhatlan mindamellett, hogy a kiadó, hogy az, ki néha évekig ügyekezett az írónak minden sajátosságait kiismerni, megtanulni : hangejtéséről is szabatosabbat, többet tudhat, mint az olvasó, ki első ízben ma ismerkedett meg vele, s ki holnap vagy holnapután már kezéből kiteszi, hogy egyébbel foglalkodjék. A történetbuvárlás, a történetforrások kiadásának mezején még tömördek a babona. Bizony, bizony, ha Hellas és Róma írónak műveik azon elvek befolyása alatt bocsátatnak négy századon át sajtó alá kiadóik által, a mely elvek iránytűül szolgálnak a középkor s a közelebb lefolyt századok irodalmi hagyományaik kiadásának : physiognomiájok lényegesen eltérő fogna lenni attól, melyet jelenleg viselnek, s hatásuk távolról sem oly nemesbítő, minőnek század század után tapasztalja. A palaeographia igen érdekes, igen tanuságos művészet, de csak a maga határai között, csak a tudomány, azaz : a műveltség előmozdításának szolgálatában.

Magában értetik, hogy távol van tőlem ezen észrevételeimmal az úgynevezett javítások és szépítések, az önkényes módosítások mellett szót emelnem. Verancsics, dalmát létére, gyakran vét a magyar szókötés és ige-hajlítás szabályai ellen. Ezen hibákat kiigazítanom még nagyobb hiba lett volna részemről,

mint részéről azokat elkövetni. Unokaöcsese, Faustus, közülök 1604-ben egy falkát kijavított, s eljárásának ismertetéseül több rendbeli javításait, melyek azonban néha csak módosítások, néha épen félreértésen alapuló módosítások, jegyzetekül az illető lapok aljára vetettük. Néhány másnemű jegyzést is talál ott az olvasó, olyasokat, melyek a szerző chronologiai tévedéseire vonatkoznak. Verancsics ugyanis, ha nem csalódom, első konstantinápolyi követsége idejében szerkesztette a szóban forgó évkönyveket, még pedig emlékezetből inkább, mint irományok és nyomtatványok alapján, miből többféle hibás évszám eredményezvén, a lényegesb hibáknak, de csak a lényegesbeknek felemlítését szükségesnek láttam.

II. Fol. hung. 96. szám alatt a nemzeti muzeum kéziratárában, hová Jankowich gyűjteményéből került, ki a harminchét leveles kéziratért ötven aranyat adott, „lubenter et ultro“ mint a címlapra feljegyzé, melyen egyébiránt „1793“ kétségtelenül hibásan áll mint vételév. Szerinte a nándorfehérvári őrség valamely tagjától származnék e kézirat, pedig épen e kézirat szerzőjétől tudjuk, hogy az összes őrség, egyetlenegy férfit sem véve ki, lekoncoltatott. Szerinte továbbá még a mohácsi vész előtt készült volna e dolgozat, de maga a dolgozat szövege, mely a mohácsi vészt s ennek közvetlen ered-

ményeit említi, ellenmond ez állításnak. Talán nem csalódom, ha keletkezésének idejét 1530—40 közé helyezem, s ha — mert e tekintetben, gondolom, legalább conjecturát vár tőlem az olvasó — Zay Ferencet Verancsisnak 1553—7-ben a portánál követtársát vélem szerzőjének. Külső belső okok egyiránt tiltják Verancsicsot tartanunk írójául, de a 130-dik lapon előforduló jegyzet kétségkívül hozzá van intézve, s deák historiai dolgozatai között a második részben jelen munka alapján készült, miért is, de azért is, mert a nagybecsű műnek fenmaradását egyenesen neki, és unokaöcsésének, Faustusnak, kitől a boritékon e szavak olvashatók: *‘Historia de Belgradi amissione et causis. Ungarice’*. köszönhetjük, azt némi joggal ide sorozandónak véltem. (121—186. ll.).

III. A nemzeti muzeum kéziratai között 93. fol. hung. szám alatt. Összesen két levél. A másodiknak hátsó üres lapján, mint a dolgozat végéhez vetett jegyzetben is említettük, Faustus kezétől: *‘Conjuratio Mustaphae contra Sulimanum imperatorem, patrem suum’*. Elől új címlevelen ugyanezs az eredeti magyar cím Kovachich írásában, kitől e szám is Jankowichra szállott, ennek hagyatékából pedig a nemzeti muzeum tulajdonává lett. Verancsics Antalnak a kézirat alján szemlélhető jegyzete: *‘Constantinopoli, 26. jan. 1555.’* egymaga

XII

még nem bizonyítja, hogy ő a szerző; sőt én hajlandó vagyok ezt is a második szám írójának tulajdonítani. Kettejük írása azonegynek látszik, a nyelv is azonképen; lehetséges mindazáltal, hogy az egyik is a másik is egyazon kéztől származó másolat, s hogy a másoló — a követségi személyzet valamely tagja, — az utóbbikban Verancsics nyelvbeli tévedéseit leírás közben helyreigazította. (187—192. ll.).

IV. A nemzeti muzeum kéziratai között 39. fol. hung. szám alatt; hatodfél levél. (193—204 ll.). A legnagyobb valószínűséggel magának Bornemisza Tamásnak kezeírása, ki Budának bukása óta Ferdinánd kegyelméből élősködött, kinek Verancsics könyörületből a maga számos amanuensisei között helyet adott, s ki Verancsics évkönyveinek utolsó részét, mint már érintők, vagy lemásolta, vagy talán épen szerkesztette. Buda veszedelmének leírásánál, mely az imént érintett munkának mintegy központját képezi, Verancsics ezen memoria-lét is használta. Podhradczky már előttünk bocsátotta közre „Két magyar krónika“ című könyvében, de jelen kiadása sem fog feleslegesnek mutatkozni.

A toldalék hat számból áll.

I. Levelek. (205—216. ll.) közülök a C. alatti már Miller Jakab Ferdinánd *Epistolae Ferdinandi I. et Maximiliani ad suos oratores*,

Pest, 1808 című munkájában látott világot, a többiek első ízben most tétettek közzé; amannak eredetije 2380. fol. lat. szám alatt, ezeknek minutáik s illetőleg másolata az 1681. fol. lat. szám alatti codexben találtathatók a nemzeti muzeum kéziratai között.

II. Tomko Marnavics ezen munkájáról Alberto Fortis „Viaggio in Dalmazia” című könyvében I. 146. ezt olvassuk; „Frugando nelle carte Veranziane costui (Marnavics) avrà rubato chi sà quante cose! Così dee far giudicare il plagio della vita di Pietro Berislavo, ch’ egli diè alla luce del 1620, non altro aggiungendovi che alcuni periodi per farsi di lui congiunto, e sopprimendò le poche linee, che scoprivano il vero biografo Antonio Veranzio“. — A munka, melyet Fortis más helyütt (I. 138.) „impudentissimo plagio“-nak mond, s mely szerinte következő cím alatt jelent meg: „Vita Petri Berislavi, Vesprimiensis episcopi, Slavoniae, Dalmatiae et Croatiae bani, Joanne Tomco Marnavitio auctore, Venetiis apud Evangelistam Deuchinum, 1620“, Pest és Bécs könyvtáraiban egyetlen egy példányban sem volt feltalálható. Írtam tehát Velencébe Valentinelli Józsefnek, a szent Márk után nevezett könyvtár őrének, kérvén őt, küldenie meg a gondjaira bízott könyvtárban, mint hiszem, feltalálható példányt, melyet nyolc-

XIV

van évvel ezelőtt Fortis használt volt. Valentinellinek nem állott szabadságában az exemplar unicúmféle kincset utaztatás által a veszendőbe menés lehetőségeinek kitenni, de más részről teljes készséggel ügyekezvén az irodalom érdekeit előmozdítani, beküldte a könyv másolatát, melyet 217—281. lapokon veszen az olvasó. Ebből látni való, hogy az „impudentissimo plagio“ elnevezés nincsen helyén, mert Marnavics (220. l.) világosan írja: „Petri res gestas ex diversis authoribus, imprimis vero . . . Antonii Verancii . . . scriptis carptim excerptas teneo“, s mert munkájának írásmódja, általán véve, lényegesen eltér a Verancsicsétól. Annyi mindazáltal nem vonathatván kétségbe, hogy a mi Antalunk irományai főfő forrásul szolgáltak Marnavicsnak, s hogy Beriszló Péter életírása a Verancsicsoknak, mint Beriszló és Statileo rokonainak viszonyaikra is tanúságos világot vet: a szóban forgó dolgozat ideiktatását elégségesen igazoltnak ítélem.

III. A nemzeti muzeum kéziratai között 543. quart. lat. szám alatt. Összesen négy levél; az elsőnek előlapján a Faustus által odaírt cím olvasható; hátsó lapja üres. Maga a dolgozat két levélből s egy lapból áll, terjedvén a negyedik levél előlapjának végeig. Szerzőjének a Kovachich által odaillesztett boritékon Jankowich a mi Antalunkat mondja,

de hibásan; első tekintetre világos levén, hogy a dolgozat egyike a Verancsics által, midőn „de situ Transsilvaniae“ stb. című munkája szerkesztéséhez készülne, összegyűjtött iratoknak.

IV. és V. Első ízben Kovachich által bocsátattak közre a *Scriptores rerum hung. min. I.* kötetében. Az eredetiek 2380. fol. lat. szám alatt a nemzeti muzeum kéziratárában őriztetnek.

VI. Külön mindenik oklevél alján olvasható, honnan iktattatott gyűjteményünkbe.

Tudtomra, közülök csak a huszonharmadik számmal jelelt volt eddiglen közzétéve; valamint az első közlemény számai is, talán kettőnek kivételével kiadatlanok voltak eleddig. Az első; a huszonégyedik s a huszonötödik csak Kovachich regestumából ismeretesek előttem. Pest, december 6-án 1857.

SZ. L.

I.

MEMORIA

RERUM QUAE IN HUNGARIA A NATO REGE
LUDOVICO ULTIMO ACCIDERUNT, QUI
FUIT ULTIMI LADISLAI FILIUS.

1504. **E**z esztendőben Lajos király ez világra szileték Budában, az lengyel László király fia. ¹⁾)

1506. Ez esztendőben Lajos királt Székes-Fejérvártt megkoronázák az magyar nagy urak. ²⁾) Mely koronázáskoron ez magyar uraknak nagy sokasága ott vót. Fő úr Perény Imre nadrispán, Tamás érsek, Szapolyay János és egyéb szántalan sok urak.

Ezután esmeg László király felkele az magyar urakkal, mene Csehországban, Prágában. Ott az ő fiát, az Lajost megkoronáztatta az cseh királ-ságra. ³⁾)

1508. Ez esztendőben monthatatlan nagy drágaság támada egész Magyarországbán, kinérnek szik vóta miatt.

Ugyan ezen esztendőben Maximilianos császár nagy dűlásokat tette az németekkel Magyarországbán. Fejérvárat megvevé, benne nagy sok pusztaságokat tétete. Viszontak magyarok is ezen dűlásért, égetésért nagy égetést, dűlást tettenek Bécsországban. ⁴⁾)

¹⁾ Lajos született 1506. július 1-én.

²⁾ A koronázás 1508. június 4-én történt.

³⁾ Cseh királylyá 1509. martius 11-én koronáztatott Lajos.

⁴⁾ Ezek 1506-hoz valók, de Fehérvárt ekkor sem, hanem 1490-ben vette be Maximilián.

Mely dolgon végre így alkvának meg, hogy lengyel Albert király, ¹⁾ Maximilianos császár, László király nagy néppel kiszülvén, hogy Németországot raboltassa, az német határban mikor imár az magyarok kisék vonának Németországot égetnie, az három királyok szénben lönek, egymással ellyen végezést tőnek: hogy László király népét hátra bocsátaná.

Ezután ugyancsak hamar Posonbangyülnék, az három király ott levén, ²⁾ Maximilianus császár, László király, Albert király, ³⁾ ezt vegezik: hogy László király az ön leányát az Anna asszont adná házasságra Ferdinandos herczegnek, az hispaniai Filep király fiának, ki mastan Ferdinandos császárnak hivattatik mind egész keresztyénségbe.

Viszont ismeg az Filep király leányát jezik házasságra, kinek Mária vala neve, Lajos magyar királynak ilyen ok alatt: hogy ha Ferdinandos király mag nekil meghalna, tehát Bécsország mind az öt országgal, ki hozzája tartozó, Magyarországhoz maradna.

Veszont ismeg ha Lajos király magzat nekil meghalna, tehát Magyarország minden ellenmondás nekil Bécsországhoz maradna.

Mely szerzísre sokan az magyar urak mind megengedínek az László királynak. De kik fő urak valának, Tamás érsek, Imreh nadrispan, Szapolyay János, több is sokan, kik ez szerzísnek ellene mondanak.

Ujan ez időben az gyűlisben megéke az Posony

¹⁾ Albert még 1501. június 17-én halt meg.

²⁾ Ez 1515-ben történt.

³⁾ Zsigmond király.

várasa, ki miatt nagy sok urak nagy kárt vallának. Mely égés azt jelenté, hogy ez szerzés nagy romlására lenne Magyarországnak.

1510. Ez esztendőben gyertyaszentelő bódog asszony hetibe Nándorfejérvár között, Szenderő között Terek Imrehet, fejérvári bánt megverik az terekek. Hol sok vitézlő nép halálát és fogságot szenvedve, kik között foglya esék Hagymássy Miklós, ki nagy pénzen változik meg az terekektől.

Ugyan ezen esztendőbenszent Lőrenc nap után támada Magyarországbán egy igen nagy döghalál, kiben sok szántalan ezer ember hala ki az Magyarországból, kiről mind ez mai nap is emlékezik az Magyarország.

1513. Ez esztendőben Tamás érsek bemene Rómában az pápaságra, kivel sem magának sem az országnak semmit nem használhata, mert az pápaság rejája szálla, de semmiképen az olaszok nem engedék neki, hanem ugyan levonák róla, oztán Júliust¹⁾ tevék pápájá ő helibe. Kiért Tamás érsek sok kincset, Rómába járván, elkölte.

Vigre szígyensígre nem tudá Rómából kijűnni, hanem keresztet hozá ki Magyarországnak nagy romlására, nagy sok ezer ember halálára lőn.

1514. Ez esztendőben Tamás érsek szent Gyergy nap táján kihozá az keresztet és kiátatá nagy búcseval, hogy valaki felvenné, az hadban meghalna, kintől bintől megódoztatnék.

Ugyan ez esztendőben fasangban Székely Gyergy megvéva Fejérvárnál az császár halmánál Erded beggel és az szablyás kezít elvágá neki, futtantatá is ötöt,

¹⁾ Sőt a meghalálozott II. Julius helyébe X. Leót tették pápává.

kiért az László király ez Székely Gyergyet felhivatá Budára, hogy őtet látná és megajándékoznája. Kinek László király az több ajándik között, hagyá, hogy adnának neki négy száz arany forintot. Kiket nem adának neki.

Ezen való busulásában ez Székely Gyergy felvivé az keresztet, Pestből kiindula, jüve Szegeddé, és kezde nagy sok keresztéseket, hajdúkat, latrokat hozája gyűjteni, és a szegedieket melli felvenni, minden urat, vitézlő nípét kezde nyásra vonatni, öletni.

Ezen megrettenének az magyari urak, mert minden nemes házat kezde erősen dúlatni. Az Maros melli Apátfalvára Csanád ellenibe szálla, ott megviva Báttory Istvánval, ki akkor temesvári ispán vala, és megveriazt a hadot, és sok nemes népet, vitézlő népet Apátfalvánál levágata. Ott foglyá esik csanádi pispök Csáky Miklós, és Ravazdy Péter, kiket ez Székely Gyergy az karóra vonata, az lábaival fel, az fejivel alá.

Temesvári pedig ispán az Jaxitiokkal, Szokolakkal és sok többegyéb urakkal Nadlakban szaladának.

Mely Nadlakot még azon éjjel felgyujtatta ez a Székely Gyergy. Onnat az urak éjjel mind kiszöki- nek, Temesvárban menének.

Székely Gyergy megvívá Nadlakot, mind az Maros mellett való várakot, Világos várát, Solymost, Lippát, szántalan sok nemes népet karóra vonata, és nemes lejánokat, asszonyokat szeplüsítinek, kiknek morhájokban mind zsákmánt tevének, úgy hozton mininek Temesvár alá.

Hogy imár a Székely Gyergy Temesvár alatt lett volna, azon közben több keresztes támada. Lő-

renc pap Szilágyságban, ki igin nagy dülást titeti szillel, és Váradot megigettevin, nagy erős dülást benne teve. De vigne ő is gonoszúl jára, mert azon Szilágyban a János vajda népe megfogá, és Erdélyben vivék. Ott is az ő érdeme szerint János vajda megölette.

Ujan ezkoron támadá más pap, Borbás nevű, ki mind az Szerémsígen általa jöve Szalonkeménig. Onnat megtérvin, Péterváradján az Dunát általkelé, kezdé az nemes népet igin vágatni és karóra vonatni.

Kinek ellene támadának az magyar urak. Az deszpotné népét Szerénből, az rácokat felvivik, az fejevári vicebánokat Oláh Balást, Nagy Gergelyt, mind az alföldi lössökkel, és Péterváradján általkelének a Dunát, és kezdik az rácok mind az égisz Bácsmegyét, Bodrog vármegyét égetni, mert az szégség, ki fíltiben, ki penig szabad akarát szerint mind keresztessi lött vala.

Ez Borbás papot szent Lőrincben szoriták, ki Bodrog vármegyében jeles kis város vala, mivelhogy viadal nekil meg nem vehették, hanem meggyújták az rácok. Hol csak az Isten monthatná számát meni ezer lelket ölinek, kiket szénnel megégetinek. És az Borbás papot, keresztes hadnatyot az egyház tornyárúl fekteték alá, mikor imár még az ruhája is igne, az ő érdeme szerint megölék.

Innen a hadbul az rácok nagy nyeresiggel haza indulának Szerénsigben, kiknek eleiben álla az szalánkemeni István vajda Péterváradjánál az riven, kiknek egy foltját az vizen megveré ez István vajda, és szántalan dülott morhát elvün az rácoktól, lovat, ménest, harmot, kivel Szalonkeménben beta-

karodék, és ott minden a morhát kótyevetyére hányatta.

Ugyan ezen rácokra támadának szalonkeméni váras népe, kik az rácok eleiben állának, hogy az több nyereségeket elvegyik tőlek, kiket az rácok inkább mind levágának.

Harmadik keresztes támadá Pogán Benedek, ki Bács várában beszorítá Gergely érseket sok urakkal. Kikre ismeg kihozák Szerénből az rácokat. Kiket az rácok magyarokkal egyetenben mind levágának, Ders Felegyház közett, úgy anyira, hogy egy testről másikra hághattál vóna. Holott innen is az rácok nagy nyereséggel, bikesíggel haza meninek Szerénsigben.

Nigyedik keresztes támadá Pest vármegyében, kit az Bornemisza János Gubacsnál leváगतott vót. Sokat penig benne karóra vonata, nigyvágata. Igetnek, felprédálnak, azután Nagy Antal¹⁾ táborára meninek, mind népével levágnáják.

¹⁾ Verancsics deák kéziratai (nemz. muz. 2380. fol. lat. III. k.) között magyar szövegű féliven olvashatni:

Ötödik keresztes hadnagy támadá Nagy Antal, ki mind az egész Bodrog vármegyét, Bács vármegyét feldulá, ígeté, valahol nemes háza vala, sok vitézlő népet ölete, karóra vonata nagy sok nemes embereket, sok dúlás, fosztás után jöve Futakra, Terek Imreh lakóhelére, ki minden házát, lakóhelit elpusztítá. Onnatt szálla alább Kamanc elleniben Baksafalvára táborával, ki sok nemes embereket vonata karóra, egyéb kegyetlenségeket cselekedék.

Ez Nagy Antal vala sárközi nemes ember. Ennett támadott előszer. Ezt kejátatá táborában: hogy senki úr Magyarorszában nincsen, hanem csak László király, az ő fia Lajos és Székely Gyergy, azután ő Nagy Antal.

Ez Nagy Antal, hogy Kamanc elleniben lakoznék táborával a Dunán által Baksafalván, esmeg az rácokkal Nagy Gergely, kit Krupezy Gergelynek hínak vala, és Oláh Balás fejérvári vitézekkel és országos urak népével Nagy Antal ellen támadá. . . .

Úgy akarák, hogy elle moncot megvenni ígetnék.

Ezben akaratjuk nem telik az uraknak, mert az szerencsa nem szolgálja. Hogy mivel Kamonc alatt az rácokat a keresztesek város népivel megverték vala, és megfutamtatták vala.

Ez Nagy Antal nem tudom, hogy ha megjede, vagy az Úr Isten megiligidik az ő sok vírontásával, senki nem üzvin megfutamik, táborostul az Tisza felé kezd sietni, és az Tisza mellett, és kis városkában beszálla, kinek Perlek vala neve, ott táborát megszállitá.

Mikoron ezt az urak értették vóna, hogy Nagy Antal megfutamott, mindjárást az urak népe az rácokkal, az fejevári hőssekkel minden ríven az Dunán körnikezének, Perleken az Nagy Antalt megejrék, vele szenben szállának.

Még azon estve, hogy az tábor érkezik, mindjárást hitet kiáltának az szegén kereszteseknek, hogy minden ember király hitire és az országra, Nagy Antal mellől elállanának, azokhoz menninek, és senkitől nem bántatnának. Kit az urak megtellessitinek, mert senkit nem bántának az sziginségben.

Még azon estve az Nagy Antal népinek jobb része mind elállá mellőle, az urak táborába elfutának, azaz verradtig Nagy Antal mellett az köznépben nem sok marada, és onnan nem sokkal azután egynehány szolgáló nippel, kik neki megesköttek volt, az egyház-cimiterionban szalada.

Más nap király fogságára megadá magát, kit Nándorfejevárbán vinek. Onnit más esztendőben Budára vinnék László királynak, kit ozton László király négyvágata ugyan ott Budán.

Meges egy kevés helyen az rácok dolgát hozom eli, kit tikegyelmetek meghigyen, kit én jó ré-

szét ez dolgoknak szememmel láttam. Ez rácok az időben anyi vérontást, dúlást, fosztást tőnek Bács megyében, Bodrog vármegyében, és egyéb tartományokban, szegén népet, apró gyermekeket, leánzókat, asszonynépeket, férfiakat vágának le, hogy az Eroses király ideiben, lett ismeger olyan nagy virontás. Mert én szememmel láttam az dúlott morhát, hogy az gyermeket kivágták belőle. Mert mint Eroses király ideiben az rácok az gyermeket lábánál fogva felvetették, tíz darabot is csináltak benne.

Hatodik keresztes hadnagy vót Magyarországon az Nagy Radoszaw, ki mind Szalonkeménig alá jött vala. Onnatt Tittelre mene. Onnatt Temesvár alá Székely Gyergyhez, kit ott azon Székely Gyergy önnen kezivel megöleti.

Hetedik keresztes támada egy barát Erdélyben, ki sok gonosztságot mivele. Kit az János vajda megfogata és megsejtete Kolosvárott.

Most már térjünk a Székely Gyergyhez Temesvár alá. Ez Székely Gyergy mind az egész nyáron vitatá az Temesvárot. Kit meg nem vehete. Maga az Temes vizét is elviteté vala alóla. Mely várban sok urak szorultak vala. Temesvári ispán Báthory István, az Jaxithiok, az Szokoliak, és több urak, mind az feleségekkel, gyermekekkel.

Vigre az Báthory István addig írta János vajdának, hogy Erdélyben az háborúságot leszállítván jőne ki az ő és enyi sok jámbor segítségire, szabadelására. Mely János vajda semmit nem kívén, nagy sok erdélyi néppel kijüve Temesvár alá, és ott a Székely Gyergyet megveri, megfogá az öcscsivel igyetenben, kit osztán ugyan öelötte levágattata.

A Székely Gyergynek egy fát ásata fel, az mellé egy szecel¹⁾ széket tette. Az Székely Gyergynek övig ruháját lebocsátatá, az székhöz, az fához kezezteté. Az ő vitézivel toborzok²⁾ táncot jártata, minden kerülisen a Székely Gyergynek testét harapnak vala. Mely pedig nem akarta harapnia, kit megismertek, ha a szája vírtő veres vót vagy nem vót, azt azon helen leváगतott. Vigre a testet megítették nemcsak hajdúkkal de egyebekkel is.

Eznekutána az János vajda egy tizes vaskoronát hozata eli. Azt a Székely Gyergynek két fogó között az fejiben titeti, és vele ötet megkoronázá. Mind enyi kinban ez a Székely Gyergy egyet sem jajdula.

Végezetre osztán fejét vitéti neki, és Szegeddi kildé ajándikon az szegedi fejbírónak, kinek Pálfy Balás neve vala. Mely Pálfy Balás hites atyja vala nekie. És ez az Székely Gyergy az ő íletét így vígezé el.

Mégis többet szólunk az keresztesek dolgairul. Az István vajda, ki királynaszados vajda vala Szalonkeméntt, ki az rácokat megveré Péterváradján, az Duna vizén mikoron általköltezinek, ezt az Terek Imreh, az fejérvári bán behivatá Nándorfejérvárban, négy darabbá vágatá, hogy az király népére támadott vót Péterváradján.

Ez dolog hogy mind lecsendesedett vóna, az király Bornemiszája János nagy haddal Madarasra szálla. Ki mellé menének az fejérvári bánok Terek Imreh, Paxy Mihály, kik mellett az egész rác had mind felmene. És mind az rácok, mind az magya-

¹⁾ A lapszálen szintén Verancsics kezétől: „alias süllyaszék.”

²⁾ Ugyanott ugyanazon kéztől: „alias hajdótáncot.”

roknak, kik szolgáló népek valának, ilyen kívánságok vala: hogy az urak Nagyszegedet adnák nekik kobzásra szolgálatjokért, ők azon megilégedének. Kin az urak sokat tanácskoznak, mit kellene tennie. Mert ezt forgatnak vala: az Szeged nagy váras Magyarországnak; más pedig hogy király fő várasa vóna: nem engedék.

Azonban az szegedi birák, polgárok jüvének nagy ajándékkal az urakhoz, és elnyumák, hogy Szegedet meg ne raboljanak. Holottan az had megtére Madaras mező felé nagy dobjáverissel. És így az keresztes had leszálla.

1515. Ez esztendőben, hogy az keresztes had imár teljességgel leszállott vóna, igin megkegyetlenedinek az magyar urak szegénség ellen, sokkípen nyomorgaták az kereszteseket. Kenderesy András, Bács megyében nemes ember, vaskeresztet csináltatott vala, és az jobbágyit az homlokán azzal szílel őket sítottette.

Végre egy Rákost titete László király,¹⁾ kire mind az egész Magyarország felgyülinek Budára, az Rákos mezeire, mind urak, nemesek, érsekek, püspökek, hogy mivel az közsiget ez feltámadásaért igin megsonyorgatják. Az Rákos mezein akkoron vígezük, hogy az jobbágy rabja legyen az nemes embernek, és földről ne legyen szabad elmenni, hanem bírja az ura vele mint rabjával. És hogy száz pénz ára kentöst feljebb ne viselhessen, és több efféle nagy sok nehézségeket rejájok, ki mind Isten ellen vala, megszerzinek. Mert főkípen az uraknak bine vala,

¹⁾ Ezen országgyűlés nem 1515-ben, hanem még 1514-ben ősszel tartatott.

hogy az sziginsíget így felköltvén, meg nem tudának őket szerivel vezírleni arra, a mire őket indították vala.

Mikoron imár az dolgot az Rákoson elvigezték vóna, akarának királynak az vígezist megírván, által Budára felvinni. Holott sokan az nemes nípek egy hajóban által akarának az Dunán menni. Azonban az Úr Isten egy nagy ködet hertelensíggel éreszte reájok, úgy hogy nem kezdnek vala az Dunán látni, hogy ha alá avagy fel mennek vala. Az révészeket verni kezdik. Azonban a víz az hajót alá ötti, Szentfalva felí Pestnek felöle az molnokra,¹⁾ es ott az egyiken által a hajó akada, megállá, és mindjárást elburúla, és az hajóban való nép, két szemílylyel, Kalanday Gyergygyel és Vidffy Ambrussal, kik fő választott követek és erre furdalók valának, mind a szerzisekkel az Dunában veszínek, senki közülek ki nem szalada. A szerzist osztán más emberek beszílik be László királynak.

Szent Gyergy napra kelvén, az magyari urak egy nagy hadat indítának király akaratjából az terekek ellen. Mely hadnak előtte járók valának: erdélyi János vajda és temesvári ispán Báthory István, Terek Imreh és Paxy Mihály fejevári bánok, az Jaxithiok, Szo(ko)lyaiak és Chestingier király hadnagya, ki nímet vala, és egyéb sok uraknak seregi.

Az Duna mentiben alá szállának Nándorfejevárnál. Onnatt megszállák terek császárnak egy várát, Sarnow nevü, egynehány napíg vítaták. Azonban

¹⁾ Azaz: malmokra. Verancsics a szónak e formájával is élt, mert épen e helytt olvassuk a kitörlött mondatot: az malmon a hajó által sat.

az szenderei szangziak Színánbeg valami terekkel az föld nípível ellenek támada, veleik megviva. Ott az magyarok megfutamának, megveretinek, két fő urat elvesztinek: Paxy Mihályt és király felmondott hadnagyát nimetet, és sok jeles vitézlő egyéb nípét; egész táborokat, ágyukat, kincseket, szekereket kelle hadniok, és nagy kárral, szígyennel Nándorfejérvárra visszajüvinek, ki eljühet.

Mely hadban az Színánbeg az fegyvereseket mint egy barmot ugyan elhajtata; tíz terek, mondják, száz fegyverest hajtott előle. Ilyen szerencsátalan lön az had az magyaroknak. Oka pedig e vót az Úr Istentől: mert az közsíget körmes bestiáknak neveznek vala, az ő testeket Sarnó alatt az bestiákkal megetette.

László király azonban meghala az keresztes had után két esztendővel,¹⁾ kit Fejérváratt tisztesíggel eltemetinek.

1516. Lajos király Bácsott igin nagy gyűlést títete, kiben mind az egész magyarországi urak ott valának. De semmi jót nem vígezínek.²⁾

Az Szelím terek császár hogy megtért vóna Egiptom országból, ki mind egy után megvívá az Egiptomot, szoltán királt megöli fiával igyetembe, országát minden birodalmával megnyeri, egész Zidóországot Jerusálemmel és Szerecsenországgal. Mely hadban ott vót vele az Magyarország követe Belay Borobás.

Az hadbul e Szelím császár megtérvin, kibocsátá
1518. Belay Borobást. 1518 esztendőben kijüve, és minden

¹⁾ Meghalt 1516. martius 13-án.

²⁾ A bácsi országgyűlés éve 1518.

veszedelmet megmonda az magyaroknak, ki rajtok következendő vóna terek miatt.

Ugyan ezen esztendőben az Szelim terek császár meghala,¹⁾ és az őutána megválaszták császárságra az ő fiát szoltán Szulejmant.

És azonnal jeles követet kikölde az magyar királyhoz, Lajos, hogy ővele örökvaló frígyet szerzene. Kit az Lajos király megis mívelt volna, ha az római pápa nem ellenzette vóna, hogy semmiképen az terekkel frígyet ne tenne, mert ha igaz az terek Magyarországra jünne is, ő anyi pénzt és emberi segítséget neki adnája, kivel az terek ellen állhatna. Ki miatt az király igin megcsalatkozik.

1521. Mert ez esztendőben a Szulejman császár igin megkíszüle nagy hatalommal, hogy mivel Magyarországra szerencsát megkísirtene.

Ez idők alatt mind kihalának Magyarországból az vén és fő urak: Tamás érsek, Deszpot János, Terek Imreh, Gergely érsek, sokan többen, csak az ifiu urak maradának.

Ugyan ezen időben kiköldik Posonban az venencei követet az tanácsbul. Mely követ haza menvén Venencében, mindjárást terek császár alá adák magokat.

Az fejevári bánság marada atyjátul Terek Bálintra ő fiára, ki igen ifiu vala. Az ország Budára felgyüle pinküsdben, kirik Terek Bálinttul, hogy az bánságot letenné. Ki kipiben felele Sulyok István és Sulyok Balás: hogy ha terek császár egy felül vitatná, más felől magyar király, eddig le nem ten-

¹⁾ Szelim halála 1520-ra esik.

niek, míg nem hetven ezer forintot megadnak, az Terek Imreh szolgálatját.

Ugyan ezen időben, hogy szent Péter, szent Pál napja két nappal elmúlt vóna, megjuta az híre, hogy az terek császár megszállotta Sabácot. Más nap dílig megvívé. Mely várban vót XXXV pór, kik a Sulyok Andrással ott veszínek.

Azonban Balibég, bozniai zangziak, jó hadakozó és szerencsás ember, nagy nípellel Bródvárnál által a Száván költetik, Tótországon nagy ígétissel alájüve és mind egisz Szerémsíget, Száva felől való részét mind eligeté, elrablá.

Ezenben Szulejman császár ugyan azon esztendőben Nándorfejérváratt alá szálla, szent Margit estin minden nagy erejivel, mind földön mid vizen.

Az ország, Bács megye, Szerémsig megfutamék. Az Rácságon is Szerénben oly nagy filelem esék, hogy egyik másikat érte nagy szorgossággal az Duna révén, csak hogy elszalathasson.

Mihály vajda Zemlinben szálla öt száz naszádossal, hogy ők az császár ellen megtartanak. Kiből az császár őket mind megfogatta, és mindnyájokat szablyára hányatta.

Az két fő embert, kik ezek előtt valának, Mihály vajdát és Szkablith Márkot az elefántnak veteti.

Az terek császár mellí jüvének az venencések, kik Nándorfejérvár falát letörik. Valának tizenhét gályával.

Balibég Szerémsíget, Valkóságot mind eligeti, Zemlint, Szalonkemént, Káromot, Péterváradját, Kamoncot, számtalan sok városokat elrabla, eligeti Eszikig, azon felől is.

Lajos királynak ugyan ez időben hozának feleséget Németországból, ki ispániai Filep király leánya, Mária nevű vala.

Báthory István magyarországi nadrispán Szegeden gyűjtezik nagy nippel, ki az Tisza mellett aláindula táborával, Péterváradjára szálla sok nippel.

Futak előtt három nagy hajót rakának ágyúval, porral, glóbüssal, éléssel és egyéb ilyen dolgokkal, kit akarának nándorfejérvári várban vinni, ki nem leheté, mert imár az terek mind vizen szárazon körülvette vala.

Lajos király nagy nippel Mohács mezeire. Ki semmi jót nem tuda ott vígezni.

Királné asszont hogy behozák, azon helen kezűnek valami rézpénzt verni Magyarországbán, ki az országnak igin nagy kárára lön.

János vajda Erdélyben nagy nippel kiszöle, Erdélyből is kijűve, de nem mene az ellenség felé, hanem Bács megyében Vannára szálla, mert ellenségesek valának az nadrispánval.

Balibeg ismeg felindula rablani, ki mind az Valóságban, mind Korogy váráig fel, rabla.

Balibeg ismeg felindula az vizen való erejével Péterváradjára az Dunán, ki mind Szentmartonig felmene, Károm előtt Péterváradját, Kamonc előtt Baksafalvát, Szentmartont ¹⁾ és sok ezer hordó bornak kivágatta az fenekét, mert szintén az szíretkoron vala.

Az terek a megszállás után LXVI.-od napra megvivé Nándorfejérvárát, mert az benne valók igin megfogyatkoztak vala. Az vár Szulejman császár keziben esik, az benne való népet elbocsátatá.

¹⁾ Pótoló: „elfoglaló.”

Az terek császár onnit bikisíggel hátratérvén, azon telen Rhódot megvívé.

Lajos király ismeg hátra tére Budára az Mohács mezejiről, semmit nem használta.

Báthory István az sok hadat Péterváradjáról elbocsátá, semmi jót ő sem szerze.

Mind az hadok is alföldről eltakarodának. És azon esztendőben az magyarok újan veszni hagyák az földet.

Lengyelországból jüve egy lengyel hadnagy, ki Sztercsnek hivattatik vala. Ki valami lengyel níp-pel beszälla Péterváradjában.

Második esztendőben Balibeg Szerém elleniben egy erős kastélyt csináltata fából, kit vívának, nem vehetinek.

Az Balibeg az János vajdát minden níp-pel kiveré Szerémből, Orsovából, Petthyből, Mihálydból.

Az bácsi érseksíget adák Batthiány Gyernek, kit az lengyelek megölinek Péterváradjában.

Az lengyel hadnagynak az Sztercsnek Futakon fejít vivik harmad magával, az Batthiány Gyergy halálaért.

Oláh Balást, Morgay Jánost és Bodó Jánost, kik Nándorfejérvárat megadák, Balibeg az köszálnál levágatta.

1523. Ez esztendőben az kalacsai érseksíget Tomory Pálnak adák, öszvesíggel az ország-hadnagysággal, az egísz alföldi kapitánsággal.

Ugyan ez időben Bánffy Jakab támada, ki az terek csatákat igin gyakran megveré, kit Budán keves idő mulva mireggel megíttetinek.

Az nadrispán Báthory István magának Lengyelországból felesíget hozata.

Tomory Pál az alföldet nagy jámboról bírá mind három esztendeig.

Perhát passa tizenhét ezer emberrel rablani jüve Valkóságba, kit az magyarok megverínek, bennek tizenegy ezért levágának Szerémben az nagyolaszi mezőn. Az rabokat tőlek mind megszabadíták.

Ez hadban kik vótanak fő népek, mert Tomory Pál akkoron igin beteg vót, oda nem mehetett, de azért ő népe ott vót az hadban.

Vót ez hadban fő ember: Bosith Radicz, Bárdy István, Varjassy Ferenc, Borotty Albert és egyéb sok jámbor vitézek, mint három ezer öt száz emberrel szám szerint.

Thardy István megöli Bosnyák Jakabot Redneken valami boszúságért.

Ugyan ezen idők alatt Hatvanban egy nagy gyűlés lőn, mely gyűlésben Báthory Istvánról levónák az nadrispánságot, ki helibe választák Werbeczy Istvánt, ki akkoron itilő mester vala csak.¹⁾

Ez esik Hatvanban a gyűlésben két párt miatta, kinek egy risze János vajda vala, az másik Lajos királyé. Ki miatt osztán vigre a Magyarország elromla.

Bárdy István megdulá herceg Lőrincnek három faluját, kiért ötöt az Tomory érsek megfogatta és Péterváradjában fejét neki vitette. Terek Bálintot igen megfeddé, hogy ő is efféle kóborlást elhadna, ha nem akarna ilyent bintetést elszenvedni: mert ő is idein kezdett vala az kobzáshoz.

Terek Bálint, ki az királynál hitlenségben esett vala az Fejérvár elvesziséért, megkegyelmeze neki,

¹⁾ Azon hatvani országgyűlés, melyben Verbőczy nádorrá választott, 1525-re esik. Egyébíránt van nyoma, hogy 1524-ben is volt gyűlés a hatvani gyepen.

és minden ereksígit neki megadá, kit az nadrispán elfoglalt vala.

Budában kisasszony napban az király gyűlést titete, kiben megadá az nadrispánnak megint az nadrispánságot, és minden tisztességét megtérette.¹⁾

János vajda beiktatta Radul vajdát havaselföldben vajdaságban. Mely hadban ott vala Terek Bálint és Bodó Ferenc, és egyéb sok vitézek.

János vajda szemben lön Ibrahlim passával Targovistján Havaselföldben. Azt senki nem tudja, mit egymással titkon beszílettenek, kit azért senki sem dicsírte.

1525. Ez esztendőben Budán az zsidókat felveszik az magyarok, az Szerencsés Imreh, és László érsek házzal egyetemben.

Lőrinc herceg meghala Ujlakban, kit eltemetinek Újlakon szent Lőrinc egyházában, kit rakatott vala Újlak várában.

Gellyény Sebestyén naszádos vajda meghala Budán hideg csemer miatt.

1526. Ez esztendőben Szulimán császár megszállá Péterváradját, kit tizenkét napra erővel megvive, és tizenegy száz vitéz népet benne az ostromkoron mind levágata.

Azon császár nyócvanegy embert elbocsáta Péterváradjából, kik az ostromkoron megmaradtak vala, kik között ezek valának: Kamonczy Balás deák, udvarbíró Székely Demeter, hadnagy Lely András, és Gallos hadnaty.

Hogy ennek híre elterüle, mind az kik az vára-

¹⁾ Báthori az 1526. április 24-én megnyílt országgyűlés alkalmával nyerte vissza a nádorságot.

kat tartnák vala az Duna mentében, megrettenvin a terektől, pusztán hagyák el az várakat.

Terek császár Dombóvárát, Cserépvárát, Bánmonostra várát mind megégetteté.

Terek császárnak megadák Ujlak várát. Az benne valókat békesíggel elbocsátatá.

Terek császár Atthyát, Szattát, Borhot, Valkót, Erdődet mind felégetteté.

Terek császár az ő nípít ezekre felszállitá ott, és hidat csináltata, kin Baronyaságra általköltezik minden nípivel.

Szent Illyés napján Lajos király kiszálla Budából, Mohács felé indula.

Tomory Pál Kellődnél költetik az Dunán által. Igen siet Mohács mezeire Lajos királyhoz.

Terek Bálint is Kellődnél költetik az Dunán, és siet az királyhoz.

János vajda is igin kiszöl királyhoz az Erdély erejével Mohácsra, és hogy megérkezett vóna, szállitá az ő nípít Tisza mellett Fegyverneken.

Az horvátországi urak igin sietnek az tótországi urakkal együtt királyhoz Mohácscsá.

Markulab¹⁾ igin kiszíti az csehországi erőt, az morvai erőt, siet Mohács mezeire Lajos király után.

Gróf Kristóf Frankapan nem jüve az hadban Lajos király mellé, mert László érsekkal özveveszett vala Budában. Arcúl csapta vala László érseket, mert László érsek is szakálában nyúlt vala gróf Kristófnak.

Az Nyírsígből Báthory András juta Mohács mezeire az ő nípivel Lajos királyhoz.

Az érsekek, pispekek mindenféle szíp nípvel jüvének Mohács mezeire az Lajos király mellé.

¹⁾ Az az: György brandenburgi, marchio.

Az magyar urak, az ki mint jobban ktszölhet, jüvinek Mohács mezeire az Lajos király mellé.

Az országbeli apát urak, prepostok szép néppel jüvinek Mohácscsá Lajos király mellé.

Minden álgyukat, hadhöz szerszámokat raknak Budán hajókra. Sietnek vele Mohácscsá az király után. Kiket még Mátyás király szerzett vót az ország megmaradására.

Lajos király ezenben Mohácson szálla minden erejivel császár ellen.

Terek császár Esziken költözik. Igen égetteti Baronya vármegyét. Földvárnál egy faluban táborát szállitá, Mohácson alóla, Lajos királyra elleniben.

Tomory Pált és Szepes Gyergyet tivik Mohácson hadnagygyá.

Gyergy markoláb nem érkezik az csehekkal Mohácscsá az viadalra.

János vajda nem írkezik vagy nem akara jönni az erdélyi nippel Mohácscsá az király mellé az viadalra.

Tomory Pál Mohácson tanácsjul adja vala, hogy az király ott ne lenne Mohácson az viadalban. De az egyéb magyarok nem engedék.

Az császár nipe mind elírkezik, kik az egisz földet ellepik, mint a sáska.

Hettün, kedden, szerdán dílig az terek nagy harcot adának, mely harcban mind két felől nagy sok vitézek veszínek és sebesölínek.

Szerdán dílesd szent János nyakavágása napján az császár Dundára megindula, dobját is megütik, minden felől itkezethez állanak, az császár hat ezer janicsárral, négy száz taraszkkal reája indula.

Az magyarok viszont ismeg császár ellen indu-

lának, kiknek zászlótartója Drágfy János vala, kit azon zászló alatt levágának.

Az terek az ő hadoknak nagy szilt vetinek, hogy az szile az Duna ritét írte, az másik a Baranya hegyét.

Az terek ezen kivel két nagy álló sereget szerzinek Baronya hegye felől, kit mondják az egyiket, anadoli sereget, az másikat Ibraim passa nípének.

Az magyarok az ő táborokat hátra hagyák, az császár nípire arcúl indulának.

Az magyarok semmit nem tartózván, semálgyutúl sem puskátúl nem filnek, hanem az kevés níp nagy rettenetesen az császár nípire öklelének, kiket az terek látván, mindjárást hátot adának.

Az terekeket az magyarok mind az teve-táborig vágának.

Az terek sok puskákat, taraszkokat az magyarokra sitinek, ki miatt az magyarokban igin kevés kár lön.

Az magyarok sokan még az teve-táboron es mind általminének.

Az magyarok közel härman szintén az császárig minének, kiket az terek, kik az császárt őrzik vala, kegyetlen halállal megölének.

Az terek két álló serege, egyik szakada az magyar sereg, másik az magyar táborra, kik az magyarokat kezdik kegyetlenül vágnia.

Az magyarok onnattén megfutának, mert csak kevesen, XXVII ezeren valának szám szerint.

Az terek e helen CCCC ezer néppel vala, kik Mohácson megvívta vala,

Az magyarokban szántalant levágák, nem sokan inkább elszaladának.

Lajos király az hadból megfutamik, ki csakugyan ottan Cselénél egy fogban a sárban vesze.

Akkoron az hadban XLII fő úr vesze, III fő pispek, két érsek, sok apát úr és prepost.

Nemesek és vitézlő nípek nagy sok szántalanon veszínek.

Tomory Pál, Szepesgy Gyerger ez két fő hadnattyok ott veszínek.

Az magyar uraknak minden kincsek, sátorok, társzekerek mind ott marada.

Terek császár az táborhelen marada többég egy hétnél, az hót testekben három halmot rakottata.

Terek császár szágudókat bocsáta minden felí, kik mind Szalát, Somogyot, Vas vármegyét, Sopron vármegyét, Tolnát, Pilis vármegyét mind Budáig elígeté, dúlatá. Az nípet, kit levágának, kit elrablának.

Az Vértésben, az hol a szegínsígg táborral meggyült vala egy tó mellett Heregynél, és Marótnál, az terek sok keresztyén gyült népet táborban megvevik, és mindnyájokat levágák.

Más tábor az Mátra hegyin gyült vala, kit az terek megvének, mind a nípet levágának.

A császár azonban Budára írkezik. Az Dunára egy hidat csináltata. Budát, Pestet, az körül való városokat, szentegyházokat, kalastromokat mind megígetteté.

Az vizen az terek sok ezer embert írínek el, kik az Dunának két szílin lakoztanak, morhájokat

mind eldulák, ő magokat, kit levágának, kit rabbá tönnek.

Az császár Buda előtt általköltezik, az másik rablót kibocsátá, ki Váctúl fogva Gyengyesig, Miskolcig, Mohiig, az Nagyszegedig, Péterváradjáig, az Tisza Duna között mind megrablák, ígetik. Az Úr Isten tudja, menyi szántalan ezer rabot elvivinek.

Szabatkánál az község egy tábort járt vala, kit az terek igin vívának, de semmiképen meg nem vehetik, bikivel megmaradának.

Terek császár Buda, Pest között az Dunán általköltezik, Péterváradjánál az Dunát megint általkelé, mindenünnen bikisséggel elmene.

Lajos királyné Mária hogy hallá meg az ura elveszésit, Budát pusztán hagyá, egy íjjel Budából kimene, Posenban szálla.

Az királyné asszon hajóit Isztergomnál mind felverik, kik az királyné asszon morháját viszik vala.

János vajda mind ez időkbén Tokajban hallgata. Mihint érti, hogy az terek kiment Magyarországból, az heltt Tokajban egy gyűlést títete, az gyűlésbe vígezé, hogy királylyá lenne.

János vajda Budára sieté, Budát és Isztergomot Kún Gotthárt neki foglalá.

János vajda Fejérvárra mene, az Lajos király testét meghozatá az mohácsi mezeiről a sárból, kinek testit az halászok sárban benyomták vala, hogy az terek meg ne találná.

János vajda az Lajos király testit Fejérvárott királyi módon temetteté.

János vajda szent Imreh napban magát Székes

Fejérvárat megkoronáztatá és magát királynak nevezteté.¹⁾

Az koronázaton vótanak: Erdewdy Simon zábrági pispék, Várday Pál egri pispék, Ország János váci pispék, és egyéb piskek, az több egyházi fedelmekkel igyetenbe.

János király Fejérvárról szálla Isztergom várában, ki azon esztendőben ott telele, mert az Buda megiggett vala.

Az terek császár a zsidókat Budáról hajókra rakatá, Terekországban viteté, és minden városonként elosztá.

Cár Jován oláh fi, kit Fekete embernek hinak vala, ugyan ez időben támada, ki az rácokkal nagy sokan támada, és az Tiszán általa kelvin, Bács megyére jüve és minden felí sok dúlást, emberölist títete az rácokkal.

Cár Jován sok gonoszságot mivele, mert Szegedet megdulá. Az Tiszán általkale, Szölüsnel Periny Pétert megveré, és néhány ezer embert levága. Onnatt Erdélyben sieté, mind Szászvárosig dúlattatá.

Cár Jován Erdélyből megtérvin, megverettetik az szögyfalvi mezőn Czibak Imrehtől.

Cár Jován onnatt megfutamék, ismeg Nagyszegedre mene, kit puskával Vid Sebestyén meglüve a Szilágyi László palotájából.

Cár Jován onnén sebben elmene, Terek Bálint Nyiregyházatt rejája találalík, ki igin beteg avagy imár megholt vala, fejét neki veví, János királynak Budára köldé.

¹⁾ János koronázásának napja : november 11-dike.

Mária királyné asszon Posonban lakozik az magyar urakkal: - sánta nadrispánnal, Báthory Andrással, Turzó Elekkel, Tamás pispekkel és nehán egyéb urakkal, kik magyarok valának.

1527. Ez esztendőben igin kiszül az Ferdinandos király nagy haddal János király ellen az magyar királságra.

Ferdinandos király pénzt köldi Veresmartra az naszádosoknak.

Az naszádosok feljüvének nagy sok vajdákval János király ellen Buda, Pest között, kik Ferdinandos mellé minínek.

Ferdinandos nagy níppele indula ágyukkal és egyéb hadhoz való szerszámmal János király ellen.

Ferdinandos király megszállá Divén várát az Morva folyó vize mentiben, kit meg is vive.

Ferdinandosnak megadák Poson várát Szalay János.

Ferdinandos király megszállá Óvárát, kit megtöretí és megvive.

Ferdinandos királynak megadák Isztergom várát és Visegrad várát.

János király Pesttől költszik Budárul, pusztán hagyja Buda várát. Az Tisza felé indula minden nípével.

Ferdinandos király Budában beszállá, mint király lakóhelyiben.

Az lanckinezek Pesten levágának az naszádosokban, kik ott megölik Pál vajdát, ki naszádos fő vajda vala.

Ferdinandos az János király után bocsátá minden nípét, kik megverik János királyt Lád kalastrom-

nál, és ott megölik Mária ¹⁾) Lukácsot, jó vitéz embert és fő szolgáját János királynak.

János királytól elállanak az magyar urak, ki oztán Tokajnál költézik és sieté Erdélyben Kolosvárban.

Ferdinandos hada megvívé Tokajt, Táját, Regécet, Boldogköt és egyéb sok várakat.

Az németek nagy dülással visszamenínek kincses Buda felé.

Periny Péter az koronát Temesvárból Fejérvárra hozá, hogy Ferdinandost megkoronázzák, kit megis koronáznak szent Imreh király ²⁾) napján. ³⁾)

Ferdinandos király Fejérvárról Isztergom várában szálla. Onnatt Bécsben sieté.

Koczianer hadnagy az Ferdinandos király nípével az felföldet mind eldúlá Homonnáig és azon belől is.

János király megíjede, sugásból imínnitt amonnatt hallván, hogy ötét az ország Kolosváratt megakarná fogni, Tasnádra kiszálla minden nípével és ott telele.

Bodó Ferencet elfogák az Ferandos király nípe, az hajdók közöl Keresztes mezein.

János király az evangeliomból meglátatá, hogy ha az tereket segítségül híhatja.

Az cseri barátok ezt lelik az evangeliomba: hogy az ki vele jót tizen, az az ő atyjafia.

János király Jeronimus Laszkyt, ki lengyelor-

¹⁾ Azaz : Kismarjai.

²⁾ Faustus az eredetiben kitörölte a ,király' szót, ,herceg' szót írván helyébe.

³⁾ Ferdinánd november 3-án koronáztatott meg.

szági fő személy vala, bebocsátá terek császárhoz, hogy segítségül híná.

1528. János király Tasnádról Szinafalvánál szálla, kit ott Koczeanner az németekkel és magyarokkal megvere.

János király Szináról elszalada, futa Lengyelországban, és Tarno városában, várában, mint ereksígyben leszálla.

Jeronimos Laszky felindvitá az terek császárt Ferdinandos király ellen, hogy Budát megszabadítaná az nimet kézből, ötet belí iktatná.

Terek császár moldvai Péter vajdát felinditá az Ferdinandos ellen.

Péter vajda semmit nem mulatva, Erdélyben népét bocsátá, hogy az János királynak az erdélyiek meghódolnának.

Péter vajda megveré az Ferdinandos erejét Bárcában. Terek Bálintot, erdélyi pispék népit, Maylád Istvánt, szászokkal egyetemben igin erősen vágatá.

Havaseli vajda is, terek császár parancsolatjából jüve Erdélyben, hogy ő is holdoltatná azt az országot nekie, kik nagy ígetést, rablást tittinek Erdélyben. Szebenkörnyül való falukat, városokat mind elígeté, Vizaknat, az két Csírt, sok falukat, kit mind megégete, dúla.

Periny Péter, Maylád István, Terek Bálint az erdélyi urakkal, nagy erejivel kiszölinek és Lippára kiminínek e szándokkal, hogy Lippát megvennik, az rácokat benne mind levágnák, kit nem tehetínek, mert a szerencsa másképen szolgálá nekik.

Terek Bálint Lippa alatt az saranpóba, levágának mellette az rácok három fő szolgáját:

Bakith Kommentet, Szilágyi Mihályt és Horvát Jánost.

János király ismeg karácson előtt Lengyelországból visszajűve Magyarországbán, ki melli jűvinek az két Ártándi Pál, Balás; Czybak Imreh, Homonnay Ferenc, és többen az urakba.

János király szemben lön Temesvár alatt Mehmet beggel. Onnatt szálla Lippában az ő nípivel és négy száz terekkel.

1529. Terek császár Esziknél az Dráva folyó vizin minden erejit öt száz ezer emberit kiinditá János király segítségire.

Terek császár Esziknél hidat csináltat, minden erejit Baronyaságra általköltezteté.

Períny Pétert megfogá Szerecseny János mind feleségivel, gyermekivel Gajdácsnál az Sár vize mellett. Hol minden kincsiben zsákmánt tőnek. Az királyi korona is Szerecsen János keziben juta.

Szerecsen János Períny Pétert mind az koronával ajándokon adá János királynak.

János király Köllödnél általkele az Dunán és az mohácsi mezein szemben lön terek császárral.

János királylyal valának az urakba: Ferenc Frankapan kalacsai érsek, Statilius János erdélyi pispék, Czybak Imreh, Werbeczy István, Szerecsen János, Dóczy János és Pesthyenny Gergely.

János király ajándikon adá Períny Pétert terek császárnak szultán Szulimánnak.

Ferdinandos király tizenegy száz lancknektt kölde Budára Jonkher Lászlótúl az Buda megtartására, terek császár és János király ellen.

Báthory István nadrispán elhagyja Budán az oktávát, Báthory Andrással, az több urakkal egy

napon az császár hírt hallván, kiszikinek Budából.

Nádasdy Tamás budai udvarbíró az lancokkal terek császár ellen Budában marada.

Terek császár az Duna mellett feljüvín Mohács mezeiről Budán alól az Kelen földre szálla minden nípivel.

János király az ő nípivel Buda felől az Ó-Buda mezeire szálla. Ott általkelvín az Dunán Pest felől szent László mezeire szálla nípivel.

Terek császár Budát megvívé. Az benne való lancokat szent Pál remete kalastromnak rétén, kit Pispekrétinek hínak, mind levágatá. Az kik a budai polgárok közül, mint XLI fő embert, kik az lancokkal kimentek vala, az császár nípitől mind levágatának.

Nádasdy Tamásnak János király megkegyelmeze.

Terek császár János királt Buda várában széken ülteté, ő maga nípivel Bécs felé sieté.

Pál érsek minden nípivel Bécs alá mene, terek császártól fejinek kegyelmet kérni, kinek Ibraim, fő császárnak vezír passa, az császártól kegyelmet nyeri, az megtérísben Budán alól Demsednél.

Terek császár Budában János királylyal hagyja az venenci herceg, András Gritti nevű, fattyu fiát, kinek Alovizius vala neve, de Gritti Lajosnak hínak vala az magyarok, és egyéb jeles szangziakokat, terekeket.

Terek császár mentiben megvívé Komáromot, Gyűrt, Óvárat, Pukot, népével Bécs alá szálla.

Ott kisasszon nap után sok ideig vitatá bécsi várast. Három helen porral az falát felvetteti, dé

nem vehette, mert az kik benne valának, igin erősen megtarták magokat.

Terek császár a szágyudót¹⁾ kik mind Linciglen Németországot elígetik, rablák. Az kiket találának, kaphatának, kit rabbá tinnék, kit fegyver alá vetínek.

Bécs alatt egy nap holval szent Demeter nap előtt, terek császár minden nípivel el indvita Bécs alól.

Buda előtt az terek nagy hidat csinálának, kin az császár nípe mind általköltezik.

Az császár nípe Szalaságnak jobb részit mind elrablá. Buda előtt az hidon általvivé.

Terek császár Buda előtt az hidon általkele. Minden békesíggel az ő földiben mene.

János király Periny Péternek megkegyelmeze, és minden tisztessígit megadá.

Pál érseknek János király megkegyelmeze, és az isztergomi érseksíggben benne hagyá.

Periny Péter igin csináltatja Sáros-Patakot és Soklós várát, kit János király nem öremest hall.

Gritti Lajos Budáruł bemene császár portájára, ki nem sokat kísvín,ismeg Budára jüve.

Mehmet beg igen kezdé épvíteni terek császárnak Eszik várast, kit az János király nem eremest halla.

Az Ferdinandos király népe ismeg János király ellen nípít alá doboltatá, kik keveset használnak.

János király ezen való boszuságban Má-

¹⁾ Kimaradt: „szétküldé“ vagy hasonló szó.

tyus földit mind Trincsenyig elraboltatá Mehmet beggel, ki mellett elbocsátta vót az atyjafiát Péter Petrowitthyot.

Mehmet beg XL ezer lelket elrabla. Minden bikkivel mene terek az országon.

Ferdinandos király követeket bocsátá lengyel királhoz Zsigmondhoz, Poznaniában. Bocsátá János királ is Jeronimos Laszkyt, Ferenc Frankapánt kalacsai érseket, Werbőczy Istvánt; mind a két fil terekedvén, hogy az lengyel király általa lenne köztek valami békissig.

1530. Ez esztendőben ismeg másfelül az Ferdinandos király megszállá magyarral, ispanyollal, némettel Budát, mind XX ezer emberrel, kikkel ott vala Gullielmus a Rogandorff, fő személy Ausztriában, mindszen estin.

Rogandorff erősen töreti Budát. Az zsidó utca és Ráskay háza felől sokszor megostromlatta, de meg nem vehette. Sok ispanyolt, nímetet alatta veszte.

János királylyal vala akkoron Budában Gritty Lajos terekekkel, Czibak Imreh, Statilius János, Pestienny Gergely, Nádasdy Tamás, Simon deák Atthy-nay, és frater Gyergy, ki cipóosztó,¹⁾ Simon deák udvarbíró vala, kikkel sok több jámbor magyar vala, Nádasdy az harcon megsebesüle.

Sok ideig az nímét had fekőne Buda alatt, ki miatt Budában sok lovakat megivínek.

Sok száz hordó fenekét kivágának Budában. Ennek az hordójaibul az terett köfalon töltést csinálának.

¹⁾ Verancsics elsőbben ezt irta volt: „kincstartó vala.”

Karácson előtt harmad nappal az nimet had nagy kárral, nagy szígyennel Buda alól Isztergom felé szállának.

Karácson innepiben az János király Gritty Lajos gubernátorra Magyarországbán választá, tivé Budában, ki az uraknak nem mindenkinek tetszik: kiváltkípen Statilios Jánosnak és Czibak Imrehnek.

1531. Ez esztendőben karácson innepiben Gritty Lajos fejít vitété Ártándy Pálnak és az öcscsinek Ártándy Balásnak.

Terek császár ismeg kiindula Nímeterszág felé, hogy mivel Bécsset megint megszállaná, megvenné, boszuját megállaná az nímetekén.

Periny Péter ismeg elhasonlik János király hív-sigítól, nagy kiszölettel terek császár eleiben mene Eszikre, hol az császár az ő vitézli szolgáit és fő szemilyeket, kik vele valának, levágatta.

Periny Péter foglyá esik Esziken terek császárnak, kit az császár bekölde Terekországban.

Terek császár megérti Károl császár jüvését, és nem mene Bécs alá, hanem megszállá Köszege városát; sokáig vitatá, meg nem veheté.

Az terek császár vizen való ereji Budára szálla. Gritty jeles fő terekekkel, kik megszállák Isztergom várát, erősen töretik, de nem vihetik. János király akkor Vissegrádon vala.

Az terekők elhozák gyéri Szent-Marton alól az nagy sok köznipet, kiket rabságra vinnek.

Károly császár nagy erővel jüve Bécsbe, hogy szemben vijjon az terek császárral.

Terek császár tizenöt ezer embert elindvita, az akangziakat, rablani Nímeterszágot, melyet rablá-nak szíllel eliget. De az megtérísben megveré őket

Terek Bálint, Bakytth Pál, Seredy Gáspár és többen az magyar urakkal.

Terek császár minden nívvel elindula Kőszeg alóla, Markpruknál az Dráván általmene, onnan Tótországgon nipestől mind alámene Terekország felé.

Károly császár meghallá, hogy az terek elment vóna, visszatére minden nívvel Nímetország felé.

Az terek császár vízi ereje Buda alól minden nyereség nekil haza mene Terekországban.

1532. Gritty Lajos ez esztendőben fassangba hozá Budára az Periny Pétert, ki császár foglya vala, egy fián fejét megváltá, kit Gritty az császár portájára köldé.

Czibak Imreh megvívé Gyulát, Világosvárá, Vajdahunyadot markoláb Gyergy népitől.

Gritty Erdélyben szálla Szeben alá terekkel, oláhhal, magyarokkal és janicsárokkal, ki ha a szerencsa hozza vala, királyságra Magyaroszágra miendű vala.

Czibak Imrehnek Gritty fejét viteté Felmett-falván Barcaságban, nem messze Brassó városától, terekkel, és mindenszolgáiban zsákmánt titeti, kiknek hadnatyok vala az Bathiány Orbán.

Azon halállal Statilios Jánost is erdélyi pispeket akarja vala vesztetni. Mert ő is Czibakkal főképen ellenzínek, hogy az Gritty Lajos gubernatorság semmire nem kell vala két királyhoz, hogy harmadikat nem emelnének fel nagyobb ország veszedelmire. De idein az Czibak dolgát megértvén, azon heltt elrándula onnan fel egynehány bizott szolgáláival Gyalú felé. Az többit helyin hagyá. Mert Já-

nos királytól úgy jött Gritty Lajos eleibe mint követ, hogy ötöt ő nevével eremmel fogadott volna.

Ez két urat mikoron megöletette volna, az többi közül is egynehányat akarja vala megöletni, ha szerencsa neki szolgálta volna, és úgy az tanácsa neki következett volna, mint ő gondolta vala, kiknek az nevetek irva találták vala hóta után az ő partikái között, mikoron az marháját zsákmánra az urain elvették. Mely dologból nyilván megjelenik az ő az koronára való igyekezeti.

Ezekon megiede János király és file magának, megértvín Gritty szándékát, kit még Konstantinápolból megírtak vala neki az terekek, baráti. És igin titkon Kón Gothárdot, ki jámbor ember és jeles vitéz vala, székely nemzető, és kire az egisz országban nagy tekintet vala, hagyá, hogy utat keresne, ha oka adatník, megejtené az Grittynek ilyen nem jó csēlekedetét.

Nem lön siket sem rest az Kón Gothárd, mert azonnal az három országot, Moldvát, Havaselföldet és Erdélyt feltámasztá az Gritty ellen, és kapcsolván mellí Mayllád Istvánt, Kendy Ferencet, és Mikola Lászlót, fő erdélyi személyeket, megszállá Meggyes városát Gritty Lajosra.

János királynak jüve hire az Czibak haláláról, kin nagy sirást tön.

Meggyest Grittytől megvevék. Benne az terekeket mind levágák. Dóczy Jánost levágák. Grittynek fejét vevék. Az melyit felhasíták, az szívét kivévék.

Meggyesben szántalan sok kincsben zsákmánt tönnek. Az ki mit kapa, senki el nem vívé tőle.

Az Gritty két fiát, Antalt és Perint moldvai Pé-

ter vajda, ki az ő hadával ott vala, elvevé, és oztán Moldvában mind a kettőt levágatá.

Gritty Meggyesből, látván, hogy az dolga veszedelenbe vóna, és hogy az erdéliek nem pakocsálnának, hanem ugyan halálra ötet keresnének, kezdé az János királt, ki akkor Budán vala, jakor levelekkel és követekkel szorgalmaztatnia, hogy vagy őmaga jünne őneki segítsigre, vagy köldene, mert egyébképén őnekie veszni kellene.

János király igyfelől megizeni neki, hogy ő senkit az ő szabadulására egyebet nem akarja köldeni, hanem őmaga személye szerént akar jünni. Mert az ő veszedelmit szintin ugy tartaná, mint tulajdon őnen magáit.

Másfelől megindulván Budáruł nípivel nagy sietsíggel, hirdeti szíllal mindenütt nagy móddal és tettesíggel, hogy Gritty szabadulására Erdélyben kiszűlne, menne. De azért ígin lassan kezde lípni, és alig másfél avagy két milyföldet mígyen vala, kölen kölen okokat az ő kísedelmínek kívűl való nípnek eleikben vetvín, időt adja vala az erdélyieknek, hogy az kezdett dolgot víghez is víhetnínék.

Mely indulatban íllyen levelet is köldett vala Kón-Gothárdnak és a többínek ís, kik ebben ővele dolgosi valának : Tudjátok, hogy az Czybak Imreh énnékem jobb kezem vala. Azért az mely dolgot Gritty Lajoson kezdettétek, el ís bízonyával minden tartás és kísedelem nálkil vígezzétek. Nem ís gondoljátok, hogy megengesztelhetítek az terek császár haragját, vagy bocsáttok el ötet vagy nem. Mert az akaratunkat ímár megértette. Azért ha egykípen ís máskípen ís szenvednönk kell ötőle, szenvedjünk ugyan megnífelt dologért. És az gonosz ember haljon meg.

Az többit hagyjátok Istenre és az én gondomra. Kit az erdélyiak meg is mivelínek gyorsan, és minden tartás és kisedelem nélkül.

Az Czybak Imreh halálát ilyen módon torlák az magyarok Grittyn és terekeken.

János király alászálla lakójul Váraddá, kihez az terek császár Junusz beget, ő tolmácsát, kiköldé Váraddá két okírt. Egyikírt, az Grittynél való kincseért, két száz ezer forintért, ki Meggyesben vezett. Más okért, hogy Budát neki megadná, az mint fogadása vót.

János király Junusz beget semmi jó válaszszal bocsátá az császárhoz. Mert az kincset mind elzsákmánlották vala, az kik Meggyest megvették vót. Az Budát pedig az magyarok nem adják. Mert János király nekik kötette, mikor az nímetek János királra Budát vitták, és az császár nipe meg nem segilé.

Kassát János királnak árulák el Gyergy deák, Lonnay Péter és Géczy Gergely.

János király Kassából kibocsátá az fő városbeli polgárokat. Őket az országon szíllel closztá. És minden kincseket elviteti tőlek.

Ferdinandos ezt hallván, Felcz Lénárdot nagy haddal Eperiés felé alábocsátá.

Lénárd megvevé Sáros várát, ki mast is az Ferdinandos király keziben vagyon.

Másik hadot Ferdinandos király bocsátá Eszik felé nímetekkel, csehekkal, morvaiakkal és az tót, horvátországiakkal, kik előtt fő hadnagy vala János Koczeaner. Azután Pekry Lajos, Bakyth Pál, Battiány Ferenc, Tahy János és zágrábi pispék Erdewdy Simon.

Ezeket megveré Mehmet bég Gara között és Deáko között. Minden álgujokat, táborokat elnyeré tőlek, és a nippet kit rabbá tve, kit levágata, nagy rontást bennekteve.

Havaselföldi vajda öt száz oláhot kilde sigitsigre János király melli Kassára, Maylaad István is kijűve Erdélyből eperiési nimet hadra, kivel ispanyolok is valának.

Eperiésnél az János király nipe megfutamék. Tokajnál az Tiszát általkelé. Ott elvesze Báthory Miklós, és Rakamasz kastilyát ugyan mentiben felgyújták.

Kún Gothárdot meglüvék Szatmárnimeti városánál az Horvát Mátyás nipe az kalastromból, ki miatt Kún Gothárd Váradon meghala, eltemeték.

János király rejá vitatá az kalastromot Horvát Mátyásra. Belőle kifogatá. Váradon haromicigyen, ki katonái valának, felakasztatá. Őmagát karóra vonatá.

Kaszonbeg vajda Buda felől Kelenfölden az mezőt őrzy fel nappal, igin nyukhatatlanul az császár nípivel.

Móminis terek naszádos vajda az Dunát őrzy Pest felől az császár nípivel szorgalmatosan.

Szteppant Balintithyot, rácot, fő szemilyt, János király megfogatá Lippán és Váradra hozatá. Az fogóságban, temneben sok ideig tartá. Vígren ugyan ott súlyokkal megöletteté.

Oberdanczky János János királyhoz az Ferdinandos királytól jűve követsíggel. Ki János királyt, az mint akkor szóvala, meg akará mordalláni, kit János király megfogata, az csonka toronban megaszalá az testit, és úgy öletteté meg.

Az Ferdinandos király sok háboruság után hogy megértette volna ¹⁾, hogy haddal János király ²⁾ semmit nem tehetne, bikisígre fordítá az dolgát. Mely biki-sig-szerzísre Váraddá alá keldé az ³⁾ Károly császárnak fő emberít, Jánost londensis piskeket.

Ez sok tractálás között János király is bekölde két fő úr személyt Ispaniában, az Ferenc Frankapánt ⁴⁾ kalacsai érseket és István Brodarikost doctort és szerémi piskeket, Károly császárhoz Tolle-tonban.

Ez két fejedelem közett mindaddig járának, ⁵⁾ hogy az bikisíget megszerzék váradi várasában úgy, hogy hótig János király szabadon maradjon az magyari királyságban, hóta után Ferdinandosra ha ilne, és az ő gyermekire szállana az magyari királyság.

Ferdinandos is tartozik az János király fiának, ha lenne, és feleséginek minden atyjátúl való ereksigét megszabadítani, meg is adni.

Ez dolgot peníg nagy erős hittel megconfirmálának, ⁶⁾ kire az pápa, az Károly császár, az imperium fogának hitekkal az Ferdinandos király mellett, ⁷⁾ hogy az bikisíget megtartja.

Károly császár, Ferdinandos király, Ferdinandos ⁸⁾ és az imperium azra is ketelezik magokat,

¹⁾ Faustus előbb a ,volna' helyébe, valá-t irt, aztán, ,hogy megértette vala' helyébe: ,látván.'

²⁾ Faustus kezétől: ,királynak.'

³⁾ ,alá' és ,az' Faustus által kitörölve.

⁴⁾ Faustus javítása: ,Frankapan Ferencet.'

⁵⁾ Faustus a lapszélén: ,fit confederatio.'

⁶⁾ ,meg' Faustus által kitörölve.

⁷⁾ Faustus módosítása: ,mellett.'

⁸⁾ Mint redundáló szó Faustus által kihúзва.

hogyha valamikor terek császár János kiályra támadna, tehát ők mind kincsekkel, nípekkal és álgyúkkal János királt terek ellen megoltalmazják.

János király az tereknek Pesttül, Budátül¹⁾ bucsút ada, mind vizen való erőnek, mind szárazon²⁾ Kaszon vajdának.

Kaszon vajda Pesttül indulván Szekszárdot megszállá, megvevé, megígeté és belí az ő³⁾ nípít szállítá.

Terek császár megértvín, hogy János király az Ferdinandossal megbíkt volna, nagy haddal kiszüle Magyarországra.

Az nímetek megértik, hogy az terek nagy erővel jü, hogy Budát kivegye János király kezibül, nagy hadat ők is indítanak.

Az terek megérti, hogy az nímetek nagy níppele indultak,⁴⁾ mind vizen mind szárazon nípivel Havaselfölde felí indula.

János király érti, hogy az terek Erdély felí jünne nípivel, mindjárást Péter Petrowytytyot atyjafiát hívatá, ő maga Kolosvárrá nípivel szálla.

Az nímetek ispanyolokkal 14,000-en Isztergom alá szállának.

Az Jeronimos Laszky, lengyel, 3,000 nímettel, 2,000 ispanyollal és szép álgyúkkal indula Erdélyben János király mellé. És az nípét megszállítá Szilágyon, őmaga bémene Kolosvárrá egynehány fő nímettel és ispanyollal az János királyhoz.

¹⁾ Faustus : „Budátül.”

²⁾ „ pótolja : „valónak.”

³⁾ „ „ő” helyébe „magá”-t íktat.

⁴⁾ „ a lapszélén : „megijedett volt.”

Terek császár ezt megértvén, mást gondola. Nípit Moldvába ¹⁾ Péter vajdára invitá.

Péter vajda kiszökik Moldvából császár előtt. Mert János király az ő nípivel ötet meg nem segíti úgy, a mint neki fogadott vala.

Péter vajda foglyá esik János királynak mind feleségivel, gyermekeivel.

Péter vajdát János király fogva köldé az terek császárnak. ²⁾

Terek császár hátra tére Moldvából minden erejével, nagy kártítellel.

Az nímet és ispanyol hadat János király viszsabocsátá Nímetországban, kit igin megkeszene az Ferdinandos királynak és az imperiomnak.

János király Erdélyben mind magyaroknak, mind erdélyieknek gyűlíst tive. Pinzes segítséget kire, két ³⁾ ezer forintot, mondván, hogy ő is száz ezert ád, mert szükség vóna, hogy az terek császár haragját passák általa pénzzel megengesztelje, és azonközbe legyen, mivel valami keves nípet tartani.

Az János királynak mind a Magyarország mind az Erdélyország megadá az kirett pénzt, kinek fótját Ajász fő terek császár vezírpasának és a többinek köldé meg Moldvába, igrvín az császárnak is nagy felette ajándikot, ha ötet nekie megengesztelniek; és úgy téríti az császárt Moldvából, és hogy Erdélybe rejája nem jűne.

János király ilyen módon jó summa pénzt magának megszerezvín, költsége lín, és mindjárást feleséget hozata magának Budára az lengyel Zsigmond

¹⁾ Faustus módosítása : „Moldvára.”

²⁾ Faustus a lapszálen : „eből” azaz : ebül.

³⁾ Faustus pótolja a kimaradt : „száz” szót.

király leányát Izabellát, kit az magyarok nagy pompasággal vének Székesfejérvárra. Ott megkoronázzák az királyné-asszonságra.

János király nagy menyekzött tite Budában, kiben sok magyar urak mind feleségekkal nagy gazdagsággal valának.

Gróf Mikolát¹⁾ az Ferdinandos kildé az magyar urakkal Bécsből, és igin szép ajándikkal meglátá az barátját, kit jó szemmel János király látá.

Maylád István, Ballassa Imreh pártot itinek Erdélyben, és terek császárhoz állának, kiért János király megharagvik és Erdélyben sieté.

1540. esztendőben hogy irnának :

Izabella királyné asszon szöle egy gyermeket Budában szent Lőrinc napja előtt.

János király Erdélyben szálla, két várot, Almást, Diódot, megveve Ballassy Imrehtől, Szászsebesben városában szálla, igin megbetegülvin.

János király követeket bocsáta Terekországban Werbeczy Istvánt cancellariost és Eszyky Jánost pécsi pispeket.

János király meghala Szászsebesben szent Lőrinc nap előtt.

Petrowyth Péter, Terek Bálint és fráter Gyergy váradí pispek, kincstartó, az király János testit nagy haddal hozák Erdélyből Budára.

Ferenc Frankapan kalacsai érsek és Peryny Péter elhajlának az János királyné hívsígiről Ferdinandos királyhoz.

Ferdinandós király gróf Mikolát alá keldé Budára János királynéhoz, hogy Budát megadnája neki.

¹⁾ Salm Miklóst.

János király testit Székesfejervárra vevék, tiszteességgel eltemetik.

Felcz Lénárd alájüve nagy haddal Nímetország-ból az Dunán, ki megvevé Vissegrádot, onnatt szálla Buda alá, sáncot felvetteti, de nem löteté, mert ismeri, hogy neki való nem vala az dolog, mint az időben Buda vala.

Felcz Lénárd hadával megtére. Megvevé Tata várát. Onnatt mene Székesfejervárra, kit neki megadák.

Petrowyth Péter Budában szálla ezer ráccal, ki aztán kimene, és Mehmed beggel Kalacsánál az terek császár nípivel telele az mezében.

1541. esztendőben husvitra kelve, Mehmet beg meg szállá Pestet az nimetekre, de nem veheté.

Az követek Werbeczy István, Eszéky János megjövének fassangban Terekországbul. De Eszéky János Pécssett megszálla. Csak Werbeczy István hozá meg Budára az követsíget.

Az Ferdinandos király husvít után minden erejít Buda alá szállitá, mind vizen, mind szárazon.

János király fiát megkeresztelik Budában, kereszt atyja lön Simon deák Atthinay és Markos Péter.

Lengyel király küveteket kölde Budára, hogy Ferdinandos király kezett és királné asszon kezett minden igyenessíget szerzeninek.

Az lengyel király küveteket Petrowyth Péter, fráter Gyergy, Werbeczy István és Batthiány Orbán kiizik Budából királné asszon háta megöl.

Rogandorff Villelm egy sáncot az madárhegyre vettete, másikat az Geglyérdhegyre, harmadikat az

Geglyérdhegy oldalában, kikből eressen teretteté minden felől Buda városát.

Egy ostromot tönnek az naszádosok az zsidó utcáról, kinek az falát igin megterették vala, de semmit nem nyerének.

Más ostromot tönnek az bódog asszon cemeteriom mellett, kit ugyan elvesztinek.

Harmadik ostromot tönnek az zsidó kapu felől király kertnél, kit az nímetek elvesztinek. Ezen lön nagy ürem Budában. Az Úr Istennek nagy hálaadás-sal Te Deum Laudamost ineklínek.

Az terek császár igin ír leveleiben, hogy az Budát megtartanak addig, míg urumelli beglerbég és Mehmet passa Budára irkeznének.

Királné asszon Izabella megérti, hogy az frater Gyergy terek császárnak tartaná Budát, az budai birót és polgárokat be a várba hozá hivatá, és mind megesketteté, hogy halálig mellette lennének.

Ezt az urak megértik, hogy királné asszon meg akar szerződni az nímetekkel, ha penig a nem lehetne, tehát mind gyermekivel, szolgáló leányival és udvara nípivel az nímét táborban menne, még sem akar törekkí lenni.

Királné asszon minden kincsit szekerekre rakatá Buda várában, hogy kimenne az nímét táborban, kit az urak megtartóztatának, és az felső házokból alá költeztetik az csatornakút mellett, hol bótok vadnak, azokban szállíták.

Az budai tanács titkon az tanácsból két polgárt köldinek királné asszonhoz, tudakózni, mihez tartanak magokat.

Királné asszon ilyen választ ada titkon az tanácsnak: hogy én, úgy mond, imár nektek semmit

nem tudok segíteni, hanem azon eszeskedjeteK, hogy az nímettel megigyenese djeteK, valamint lehet jobban, hogy mind fejeteK, morhátok, mind felesígteK, gyermeKtek terek császár rabságában ne essetek. Azért titkon az nímetekhez kikildjeteK, úgy mond

Mégis az budai tanács azt vigezé, hogy mégis beköldjenek két polgárt királné asszonhoz: hogy ha Budát meg kelljen adni az nímeteknek, az Budában való uraknak mint leszen dolgok? kell-i írettek kenyergen ie, avagy nem kell?

Királné asszon azt izené az budai tanácsnak, hogy semmit nem kell írtek kenyergen i, mint áru-lókért. Merd mind titeket budaiakat, mind engemet fiammal igyetenben, régen terek császárnak elárul-tanak, csak az császár jüvetelít várják, ki imár útban vagyon.

Az időben fő budai biró Turkowytt h Miklós be-teges vala anyira, hogy házából ki nem járhatott, hanem Palczan Pétert, ki akkoron Budában kis biró vala, és minden gondját a tanácsban és várasnak vi-seli vala, mint fű személy a várasban, ezt az Turko-vytt h Miklós egynéhány jámbor polgárokkal hozzája hivatá, az kikhez bizott, és kik az terekeket nem szerették, és királné asszonnak és az ő fiának hivek vónának.

Mert vótak ugyan azon tanácsban ollyak, kik az tereket igin remílettik. Valami olly dolog esett az tanácsban titkon, mind bemondták az frater GyerneK.

Az budai biró tanácsival ezt végezé: hogy tit-kon az nímét táborban köldenének, és az nímét had-nagygyal, Rogendorffal tanácskoznának, hogy mikí-pen Buda és kerálné asszon az terek kézben ne esni-

nek, és jó szerzis alatt az Budát az nimet királynak megadnák.

Ez tanácsban vótanak, kik ez dolgot értették, főképen kerálné asszon akaratjából lett. Mert az bíró tizenkét magával hites vót királné asszonnak, az ő fiának, és királné asszon is hites vót az bírónak és az tanácsnak, hogy mind jó szerencsát, mind gonoszt együtt akarnak megkisírteni.

Az tanácsot főképen kik értették, ezek: az két bíró, Turkowyth Miklós, Paczan Péter, Siry Imreh, Ferenc deák, Bornemysza Gergely, Bornemysza Tamás, Szabó Imreh, Szabó Filep és az váراسi notáriósa Borbás deák.

Ez dolognak megszerzésire kikidíj Bornemysza Gergelyt ilyen ok alatt: hogy ha az nimet hadnagy az magyar urakkal azra rejá felel, hogy az Budát megadván, minden urak, kik akkoron Budában vótanak, fejeknek, jószágoknak kegyelem lenne, valakik az nimet király ellen fegyvert nem vonnának, és Magyarország az régi szabadságban megtartatnék mind nemes, mind paraszt,¹⁾ és hogy király ő felsige soha nimet tisztartót nem vetne az magyarországi várakban és jüvedelemre.

És kiváltképen királné asszonnak megadná minden örekit, ki azelőtt János királyé vót, és minden öreket, kiket király zálogban hánt vóna, azt is megszabadítaná, királné asszonnak megadná.

Ezt is hatták vala az Bornemysza Gergelynek: hogy semmiképen az váras feladást ne míveljen, hanem hogy az magyar urak, Peryny Péter, Seregy Gáspár, Bebék Ferenc, Nyáry Ferenc, Révay Ferenc, mind hit szerint fogadjanak, hogy az Buda

¹⁾ Faustus a lapszélre: „Pacta Ungarorum.“

megadásakoron személyek szerint fegyverekben jámbor szolgáljokkal ott forgódnának elől, ezek kezett 700 jalogot, magyar huszárokat, fele lenne puskás, az fele pánczélos, paizsos, kópiás, hogy ha az nímet valami dúlást akarna tenni, tehát ne hadnák.

Rogandorff az nímet hadnagy az articulások szerint mindenre rá felele, és keze alatt írást adott vala, hogy király kípiben mindent megállanā, és az királylyal is megállatná.

De ez Rogandorff valamire való gondolatjába, semmiképen ezt az magyar uraknak hirri nem teví, hanem dógot közli Warkoch Gyergygyel,¹⁾ ki az terek ellen megtartotta vala.

Ugyan ezenben, hogy imár reájok veradni kezdett vóna, csak hertelenséggel valami lancokkal, fegyveresekkel és naszádosokkal Buda felé indulā. Az Rogandorff a zászlót adja az önne fiának, hogy ha Budában bemehet, tehát a zászlót feltegye, és az tisztesség övé legyen, kit az Isten nem akara.

Az budai kis biró, Palczan Péter, az bódog aszszon-cemiteriomon, szent Mihály felől az kis kaput felnyittatá, és az nímet hadot beereszté, és piacig be Budában vivé szintin az perlengérig és tanácsházáig, és mikoron be csendesen megtakaródnának, tertínet szerint nínimő két várasbeli személy egy házból ki az utcára esínek, nem tudva, mi lenne a dolog, és látva jó rend fegyveres nípet, az egyik megkérdi: kicsodák vagytok, adjatok gyelt. Ott azonnal az egy nímet, semmit nem várva, csak gyorsan bárdal azt az embert általveré. Az másik megszidván őket, mondá, hogy ezek az essék (*sic*) nímetek vónának.

¹⁾ Öt ujnyi hézag.

Ezen oztán továbbá mene a szó, hogy bizonyában nímetek lenninek. És mert az váras isztrása nípe bódog asszony-cemiteriomban áll vala, az Petrowyth Péteri pedig perlengérnél, és az tanácsháza táján, az vá-rasi iztrása tetteti, hogy nem látta vóna azt a nípet, mert Palczan Péter, ki őket bebocsátá vala, ott forgódik vala.

Az Petrowyth Péter-iztrása, ki perlengér és az tanácsháza táján vigyáz vala, nem hallgata, hanem mindjárást megkérdi feljebb szóval: kik vagy-tok, adjatok gyelt; kit nuha az hadnagynak Rogandorffnak az tanács követi meggyelentettek vóna, de azok az nímetek, kik előjáróba valának, semmi egyéb gyelt nem tudának mondani, hanem csak: her, her, her.

Ott azonközben sok ember kiáltani foga: nímetek, nímetek az várasban vadnak; és azon helen mindnyájan reájok rohonának, és irkezhín Petrowyth-tól is az nép, a magyar fegyvert kivoná, az nímet hátot ada; és anyira őket vágni kezének, hogy minde-nik az kis ajtót, kin bejűttek vala, meg nem lilik vala, mert az falon is általsietve, egyik másakra, nyakára szökik vala.

Az Rogandorff fia zászlót is elveszté, és ő maga is nehezen szalada, kinek az atyja fő tisztességet keresi vala, ha szerencsával megszerződett vóna.

Ezt míveli az irígyság és az kétség, kibe valának nálók az magyarok, kiketha előjáróba bocsátta volna az Rogandorff, gyelt is tudtak volna megmondani, jární is az dologba, kit eleikbe adtak vala a szemí-lyek, kik Budát nímeteknek szerzik vala, könnyeb-ben is megcsalattak vóna az budai hőssek,¹⁾ látva

¹⁾ Faustus nem értvén a 'höss' szót, ekkép módosítja: 'megcsalták volna az budaiaikat.'

új nípét, hasomlót nekik öltézzel, fegyverrel, nyelvvél.

Ezt meglátván Palczan Péter, hogy az nímét Budából kifutott volna, mindjárt ő is megiedvén, felesgít, gyermekit, minden morháját elhagyván, az Ráskay házában, melynél bástya vagyon, Budából Báchy Benedekkel kiszalada, az nímét táborba mene.

Bornemysza Tamás mind felesgít, gyermekit, szolgálit és morháját Budában elhagyván, a kis kapun, ki zsidó kapunál vagyon, Tamás Drailingerrel kiszalada, az nímét táborba menének.

Korcholyás Péter, Bornemysza Gergely, ezek még az nímekkel kimentek vót, látván, hogy semmi nem kelle a dologba.

Azonban ez dolog az uraknak hírri lön. Az zsoldos nípét és mind az egész várost felindíták, nagy dihességgel az Drailing házat feldúlák, minden morháját megzsákmánlának.

Az Bornemysza Gergelynek házára esínek a sok közsig, minden morhájában zsákmánt tönnek. Az Báchy Benedekit is ugyan azon módon.

Az Bornemysza Tamás házára esínek, és kiáltának, hogy mind felesgít és gyermekit az ablakról alá hanyják, hogy mind darabra vágnák, az vírekben innának. De az frater Gyergy nem engedi, hanem minden morháját pecsét alá vitéti, és felesgít, gyermekit fogságra azon háznál őrizet alá vitéti.

Palczan Péternek is morháját nem bánták, hanem pecsét alá vitéti, felesgít, gyermekit őrizet alá hagyá.

Sokakat Budában megfogának az polgárokbán, ki közül négyvágák, kinek penig fejt vevik, és kö-

lenkölen halálval megölik, de Báchy Ferencet négy ugyan vágának, ki akkoron Budában fő polgár és fő tanács vala.

Az nimetek Budát meg nem vehetinek. Hallák is azonközbe, hogy az terek császár nagy erejével jünne, a szent Gelyérdhegyben szállának, dél és napkelet felől.

Az Dunán által hidat csinálának, szent Gelyérd-hegy alatt. De egy nagy szél elszakasztá.

Az terek császár ereje, Mehmet passa sok níp-pel és fő szangziakkal jüve Budára, és az Kelen-földin, Csetti kőbányán felől tábort jártata. Ezután irkezik urumeli beglerbég egynehány szangziak nípével.

Egy reggel az terek feljüvének, és zsákokból bástyát csinálának, kiből az nimet-tábort igin kezdik lönni, de szigyenel esmeg hátra szállának.

Az nimetek az Onos sziget orrán töltissel egy bástyát csinálának. Beli álgyukat szerzinek, kiben cseh níp-et szállítanak, kit az terek egy hajnalban megütik, megvevük, és az benne valókat mind levágának. De az magyar naszádosok más felől reájok rohanának, kik sok tereket ölínek, és az bástyát töl-lek megint elvevük.

Harmad ustromot tön Terek Bálint egy szombat napon, ki mind az egész terek tábort a budaiakkal egyetemben az nimet ellen ustromra hozá, és sokáig az nimet tábort vévák. De szigyenel és nagy kárral elhagyák, meg is térínek.

Ugyan ezen idő alatt Budából frater Gyergy és Petrowyth Péter, Terek Bálint követeket köldínek Rogandorffhoz, Periny Péterhöz és Seredy Gás-

párhoz, ilyen szín alatt, hogy mivel ha valami bíki-sigre mehetnének.

Az frater Gyergy és a több Budában való urak, kik ott akkor valának, ilyen álnoksággal járatták a követsíget: hogy mivel az nimet igényessíget remílne, ne kiszülne továbbá való kemínb dologra, és oztán egy íel ugyan az táborban őket mind levágnák, ki meg is lön.

Az nimetek penig és Priny Péter azon igyekeznek vala, hogy mivel ők is Budát meg tudnának nyerni tőlek.

Ez szenben való lítel egymással sokáig lön, de soha vighez az dolog nem meheté, mert az alja míreggel és csalárdsággal rakva vala.

Egy vasárnapon estve, hogy megértették volna, hogy az terek császár szemílye szerint sok nippel jünne, és nem messze volna, az magyarok elhagyák az nimet tábort, mind sátorokat, álg yukat, az táborból Pestti költézínek; kik pedig ugyan Buda felől nípekkal elmenínek, az ő táborokat pusztán hagyák.

Az nimetek és az csehek mikor azt megértették volna, gyorsan öszvefolyamának, akarák, hogy halálíg magokat meg ne adnák, szídal mazván az magyaroknak tekíletlen voltokat.¹⁾

Mikoron ezt Budában megértették volna, hogy az magyar elfutott, mindjárást Terek Bálint hírríadá Mehmet passának az táborban, és mind egy akaraton az nimet táborra rohonának; nagy viadallal, sok terek halálával az nimettől, csehtől az tábort megvevík, kiket mind az Duna partjáig erősen vágának.

¹⁾ Faustus a lapszélre: „Proditio.”

Az nimet, az cseh megfutamván, sok ezeren mind az Dunában veszínek,¹⁾ nagy sok nimetet fogának, kiket oztán az császár jüvésiig elevenen megtartának.

Az terek és magyar nagy nyeresíget nyerinek, kik előtt az Terek Bálint igin vitézkedik. De vigre megcsalatik, mert fejit is azért terek császár fogságában veszté. Az nimet táborból az álgyukat mind Budára szent Gyergy piacára behordák. És az frater Gyergy, Terek Bálint igin örül, hogy az nimet tábor így járt, veszett, romlott.

Ugyan azon reggelre kelvín, Budáról Pestti ki hajón, ki deszkán, ki valami szálán általmenni kezűnek, és az kiket találának, mind fegyver alá vetínek; azt a mit Pesten kaphatának, mind prédára, nyeresígre vetínek.

Igazat mondok, uraim, hogy az mi ember hala meg az táborban, kiket levágának, és az kik futásokban az Dunában veszínek, és kiket Pestben levágának, többen vótanak 16,000 embernél, kinek az magyarok Budában sokan örülinek.

Az császár jüvisit mikor Terek Bálint, Petrovyth Péter és az barát, frater Gyergy meghallották volna, mindjárást az nimeteket, többet nigy száznál, kik foglyok valának, fegyvereket elszedvín, zászló-jokat felemelvén, vínnek nagy kevélyen dobbal, síppal az császár eleiben Cserepesre. Ott az terek császár nagy kegyetlenöl őket az janicsárokkal mind levágatá, kin az magyarok igin megörölinek.

Tisztelendő uraim, ne bánja ti kegyelmetek, szólnok az magyaroknak az ő nagy kevélységekről,

¹⁾ Faustus pótlása : „Az törökök.”

mint vesztik Budát el az magyaroktól és az egész keresztényiségtől boszuságában.

Az terek császár mentiben, Skanboria ¹⁾ mezeire szálla minden nípivel, és mindjárást Orucs csauszt, ki a többi csauszok között fő vala, választá oda fel Budára az királné asszonhoz, és az urakhoz, keszenné mind annak, mind ezeknek, hogy az nímetek ellen ilyen emberséggel, tekilettel megállottak volna, és Budát is megtartották volna. E mellett biztatá mind őket, hogy önekiek az hatalmas császár oltalmazójok akarna lenni mind nímetek, mind egyebek ellen, kik őket igyekeznek bántani.

Kölde ajándokokat is mind királné asszonnak, gyermekinek, mind az uraknak és az főfő polgároknak, fő birájoknak; királné asszonnak és a fiának minemő nekiek valók vónának, az uraknak és polgároknak arany bárson csuhákat jó számmal. Mert ide-síteni kell vala neki előszer a szíveket, hogy könnyebben Budához firkezhetnik, melyet kerüli vala.

De az kit kölde Terek Bálintnak, felyében drágább, szebb is vala, hogy sem az többi. Mert az okos madarász inkább annak a madárnak sívol, kit inkább keresi, hogy az ő kelepceiben hamarabb akadna. Mert az Terek Bálint is igin veti és mutogatja vala magát, kit az terekek irigylík is vala, filnek is vala.

Az urak ezeken megörülinek polgárokkal igyetenben, kedvet vevi királné asszon is; vígezetre mindnyájan nagy bizodalomban lőnnék.

Az Orucs csausz így elvígezvín, kiket előszer

¹⁾ Sicambria.

kell vala megszerzenie, mondá oztán, hogy mert az császár Bécs alá akar menni, és megkísírteni, mit teheti ellen az Ferdinandos király, ki ilyen módon az ő árváit és országát, kit önne szemilyivel nyerte volna, szünetlen bántaná, pusztítaná, rontaná, hagyá, úgy mond, hogy ő nekie szerezzetek embert, ki kalauzja legyen, és nyelveket, kiváltkipen nímetít tudjon.

Továbbá: júinek hozája mindnyájan az urak, budai bíróval és fő polgárokkal, hoznáják is velek az királyfiát, őtet hogy meglátná, ővelek, hogy szólhatna, micsoda állapotba kelletik hadnia az országot, Budát kiváltkipen, hogy az nímet király kezibe ne akadna, őtülek, és a János király fiátul el ne veszne, kinek úgy gondot akar viselni, mint tulajdon az önne fiának, kinek a Buda mellett Bécsset is gondolná adni, ha övinek megteheti. Csak az gyermek nyole avagy tiz esztendőit írjön meg.

Ezen is megürülinek annálinkább az urak. De királné asszonnak nagyobb bánat irkezik, mikoron érti, hogy az fiát császárhoz táborában mindenkípen és okvetetlen meg kell köldeni.

Azonközbe, hogy az urak váraasi bíróval, Turkowyth Miklóssal és az több fő polgárokkal választig készülnínek, és imár megválasztottak volna egy szemílyt kalauzságra, Pesthy Ferencet, ki frater Gyergy szolgája vala, tud is vala utakat, nyelveket, és a nímeteknek minden módjokat, bécsi tájának minden állapotát: követek az Ferdinandos királytól irkezínek, Zólyomi gróf Mikola¹⁾ és Erberstainer²⁾ Zsigmond, fő két ausztriabéli szemíly.

¹⁾ Gróf Salm Miklós.

²⁾ Herberstein.

Ezek által az Ferdinandos király, látva ilyen nagy hada veszíse után, hogy hertelen új ereje nem lehet, hogy az terek császárral vetekedhessik, és szemben szálljon, ajándíkot neki kölde, és abban terekedik, hogy valamiképen ötöt az Ausztriától az időben eltávoztatná, tudósítva ötöt mind azokról, kiket mívelt volna Buda ellen, és azok ellen, kik erre ő neki okot adtak. Ígírve annakfelette, hogy az ő barátságátúl nem futna. És hogy ötöt Konstantinápolban akarná keresni követivel, ki által is vígezné vele, mi módon maradhatnának öszve az továbbá való barátságban.

Ezeket a terek császár meghallván, content lön, és elhagyá az időben Bécs alá való miníst, kin az urak is megörülinek. Mert ők is akarják vala, hogy távolb lemnének az császártúl. Ők pedig bíkível maradhatnának meg azután, hogy így az ellenség megveretett volna.

Azonnal is igin kezdínek kiszülni, hogy az császárhoz hamarabb nagy pompasággal, kevélysíggel, és úgy mennének, mintül jobban, íkesben is minde-níktúl lehetne. Anyira, hogy terek között sokan vótanak, kik a szigín Magyarországnak szánták és tudták veszedelmit, titkon több embernek mondták, hogy az császár megfogja őket, és az Budát tőlek elviszi. De ők ezzel semmit nem gondolval, csak hogy az ő akaratjok megteljik, az nímet királyon boszút tehessik, vígezik köztek, hogy elmenjenek.

Királné asszon nem akarván oda az gyermekeket köldeni, filve neki: sír, jajgat, bánkódik, módot, utat keresi, és tudakozik, hogy és miképen menthetné magát attúl, hogy az fiát császárhoz ne köldhetné.

Bíztaták ötöt az urak, de főképen frater Gyergy,

és Terek Bálint. Mondnak vigre, hogy egyéb nem lehet lenni,¹⁾ sok okot eleiben adván.

Vigre kitelenes rejá, nagy fájdalommal engedi, és megkíszítvín szép aranyas szekeret, két fő nemes vín udvarabeli asszonokat dajkával igyetembe, szerzi őket az gyermekkel együtt azon szekeriben. De csak Terek Bálintnak az gyermeket ajánlva ilyen szókkal szóla: Merts ejem az frater Gyergy barát, szerzetes, és nem levin soha nős, sem fias ember, nem tudja micsoda legyen az magzati szerelem, te rád, Terek Bálint, ki tudod mind ezeket, mert felesíged és gyermekid vadnak, az én tulajdon egyetlen egy fiamat ajánlom, és tetőled az császárnak köldek, és hagyom teneked, hogy ugy viselj gondot reája, mint az tiedre, hogy ne veszjen, de bikível megint hozz ötet haza.

Az urak viszontak igin sietnek, hogy imáron császárhoz mennínek, mert Orucs csausz is, ki ott jelen vala, és igin őket szorgalmaztatá vala, hogy ne mulatnának az időt. De nem tudják vala, micsoda ajándokot szerezzenek. Hanem akkoron Budában tartják vala őrizet alatt az Bornemysza Tamás felesígit, gyermeket, minden pénzit és egyébféle drága morháját önnen házában pecsét alatt, ki az több szemílyekkel, felmondottakkal az Budát nimetek kezíben igyekezett vala adni, hogy el ne veszne az magyaroktól és az több keresztyénektől.

Mindjárást az urak választanak Bathiány Orbánt és Markos Pétert, övelek három budai polgárt bocsáták az Bornemysza Tamás házára, és övelek az mi pénze, ezüstí, aranya, kölénféle selyem, és ara-

¹⁾ Faustus módosítása : „benne.”

nyas morha, kupái, aranyas láncai valának, ki irt volna többet, hogy nem 14 ezer forintot, elhozaták, és az a morhájából, jószágából az császárnak ajándokot szerzinek. Az arany láncokat az lovak nyakában hánnyák, és felöltésvin azon aranyas és bársonos csuhában fénkint, az urak és polgárok, nagy kevélyen alá császárhoz Budából János király fiával mininek.

Az urak penig, kik alá mentek vala, ezek valának: frater Gyergy, Petrowyth Péter, Werbeczy István, Bathiány Orbán, Markos Péter, Podmaniczky János és Terek Bálint.

Ott hogy imár közlelhetnének az császár sátorához, kit nagy hosszú két renddel állják vala az jani-csárok, szolajok, ulufegziak, szpahioglanok, szpaliak és sok egyébféle császár udvara nipe, eleikbe is fő választatott szép és drága öltözetű személyeket bocsátott vala, kik őket nagy móddal, nagy tisztességgel fogadák, és bevivik az császárhoz sátorában az gyermekkel, yin asszonnal és dajkájával.

Császár őket nagy jó szemmel látá, ők is kezilöz bikilínek nagy alázatosan, szóla is velek, az ajándokokat is megkeszení.

Oztán mindjárt, mert elhitetik vót az császárt, hogy király fia nem firfi gyermek, hanem lián volna, önne magá meg akara bizonyosodni benne. Az gyermeket kezibe veví, forgatni kezdi az két tenere között, és egykorban a sok szó között nagy okkal, hogy senki esziben ne venné, az kezit ingecske alá természetire tevé, és akkor megtapasztaltatá, hogy firfi, nem lián vót volna. Az dajka csak esziben veví, senki egyéb, és császár azon heltt ki keziből adá az gyermeket Terek Bálintnak, ő penig a dajkának,

vevük is ötöt egy sátorban, az urakat pedig az másikon, ki mind a kettő nem messze valának onnan.

Ezek hogy meglettek volna, nagy zaj és ivültis hertelen sok felül lőn, janicsár agát kiáltva. Tahát regin az janicsárok eszve keztek gyűlni, és két rendbe Buda felé állani zászlókkal igyetenben.

Az urak csodálni is, filni is kezdének, mert eszékbe jutának a szók, kiket annakelőtte hallottak vót kölönkölen terektől, kik tudják vót, hogy megfogják.

Azonközbe az császárnak étket hozának: Az urak sátora előtt is terme lóháton janicsár aga és Szolimán passa egynéhány fő janicsárral, és kezdének budai birát hivatni, jünne vele, Budát az hatalmas császárnak adnája.

Megiedinek bizonyával az urak, rettegni is kezdének, valának köztek, kik még is megkönyvezték, értvin és látván a Buda veszísit.

Vetinek iztrását is körülek, jó szám tereket. És az császári itkciben hordák nekik. De nem igin jó kedvvel és jizzel önnek.

Az vén pedig asszon¹⁾ dajkával igyetenben csak sírnak vala, nem remilve, hogy többi a király fiát az anyjához vihessik.

Ezeket az Tiszán túl való urak, kik valának: Báthory András, Drágffy Gáspár, Pathóchy Miklós és többen, hogy hallák, minemő nagy szeretettel az császár, nimeteket megveretvin, és tisztességgel látta az urakat, megörölinek, felkelinek, indulának, hogy ők is az terek császár kegyelmessiginek rízesek vóna-

¹⁾ Faustus javítása: „az vén asszony pedig.”

nak, megismeretnének is vele magokat, Demsedig imár jüttek vala, nagy vígan levén :

Ott hallák más hírt, hogy az császár az urakat megtartóztatá, király fia is nála volna, Budát is kezihöz akar kapcsolni, kiköldvén az királné asszont, és egyéb ilyenfélít, kiket önekiek még szörnyebben is monrtak vala: Azért semmit ott nem mulatva, más kedvvel és gonddal nagy sietsíggel hátra térínek, mindenik haza mene.

Továbbá mert az birót kívánák verek, kik mennek vala Budát foglalni, e lön az oka, hogy ha az Buda kapuját eleikben betennének, övele megadatnák, és ottben így előbe övele kölönkölén dolgokat megszerezínék.

Hogy oztán felírtek volna, valának az janicsárok többhárom ezernél, és mert az kaput is, kit szombatinak mondnak, nyitva találának, és senki ellenek meg nem álla, mindjárton el beminének, szent Gyergy piaca felí, ki Budán fű piac vala.

Ott középaránt, felemelvén az császár zászlóit, az janicsár aga és Szolimán passa a zászlók mellett megállák, az níppele penig nagy gyorsasággal, szép két renddel mind az öt Buda-utcát, kiknek vala neve: Mindszentutca, Olaszutca, szent Pálutca, Zsidóutca és Ötvesutca, megállítaták, mely utcák szent Gyergy piacátúl fogva hosszátára Szombatkapuig valának.

Hagyák az három kapun is, kik Buda várasának valának: Szombatkapu, Zsidókapu és szent Jánoskapu, fegyveres örző níppele felesen.

Azután felvonák az két fű felmondott szemílynek sátorit. Ott osztán az birót előhivatván, erúsen parancsolák neki, hogy azon órában mindenütt az váraszon szílel kiáltasson, hogy estvéig, valaki az vá-

rasban volna, úr, nemes, soddonar kitakarodník, mert azután, valakit effélit megtalálnának, fosztanáják és levágnáják.

Mely kiáltást hogy minden efféle ember hallá, minden mulatás náköl csak hamar kiminínek. És nú, ha elmennek vala, ki hová tudja vala. De az ör-zők, kik kívüle vigyáznak vala a minemő nekiek módjok vagyon, az olyanokat nem bocsátják vala sohová, hanem vár alatt, Duna mellett az Mátyás király csüriben, avagy istállójában, akarjuk mondani, behajták vala mindnyájokat. És hogy imár mind ott benn szorultak volna, megfosztanák kegyetlenöl, kárt is a morhájokban is nagyot vallának, hogy így hertelen ki Budából kelle menni. Azután őket me-zitelenül elbocsáták, hajtva és szidva.

Ezeket hogy megcselekedínek vala, senki há-zára nem menvin, megsütitedík, és hogy imár takarodó idő felí volna, szüvítnekeknél felhozák az király fiát dájkával, vín asszonnal, Podmanyczky János, Markos Péter, Babay Kis Péter és Czrepowyth Mik-lós, jó főtja terekekkel, és tisztességgel, bíkisséggel az anyjához bevevük a várba.

De az Podmanyczky János, ki okos ember vala, megíedett is vala, látva, hogy az dolog nem jó va-gyon, még azon estve szakállát elmetszi, szür csohá-ban felőtezik, és egy puttont vállára fogván, ki fel szü-kik el Budából, Palota várában, ki ő háza vala, mene.

Másod napon az fő két személy a bírót hivaták, megparancsolának neki, hogy azonnal kiáltasson szí-lel a várason, hogy minden várasbeli ember fegyve-rit, akár mineműféle volna, még az késeket is, eleik-

ben szent Gyergy piacára hoznáják, és senki feje, jószága vesztése alatt, ne merne egyebet mívelni.

Kit hogy meghallá az valal, (*sic.*) jóllehet, igin gonosz kedvvel, de igin is kevés idő múlva, valakinek fegyvere lön, mind oda a hagyott herre hordák, és nagy rakások lönnek.

Mondják, hogy az terekek igin megszidalmazták volna akkoron a keresztyéneket, hogy emberek is, pénzek is, fegyverek is levén, szivek, karjok, módjok az hadakozáshoz nem volna.

Továbbá oly módon megrendelék vala az Buda tartását, hogy egy hétig is az janicsárok se szállásokat nem foktak vót magoknak, se az utcákból el nem mentek sohová; se iel, se nappal. Az várasbeliek is azonkípen, házokban veszteg ültenek. Mert hagyva vala nekiek, hogy ha fejeket szeretik, títóa a házokból kinn ne búdosanak. Csak az janicsár aga Szolimán passával egy főtja nippel mind iel, mind nappal eljárnak vala az várast mind addig, míg megbizonyosodának.

Azután hogy az janicsárok és az több rendbeli terekek, kik lassan lassan begyültek vala, szállásokat kezdiének foglalnia, sem az várast nem vetik zsákmánra, sem senkit nem bántának, ki paraszt vala, hanem azokat, kik vagy urszabásu, vagy nemes, vagy szolgáló ember vala, mikípen azokat, kiket a csűrben rekesztettek vala. Mert azokkal oly módon cselekedínek, hogy se ruhájok, se morhájok, se lovok, se pénzek, se fegyverek, se tollok süvegeken meg nem marada.

Sebesítenek is, verínek is benne, kik kemíben tarják vala magokat, szidván őket mindenkípen, és oztán mikípen imár megmondánk, elűzínek őket,

és hagyák, hogy elmennének onnan, valahová megszébb tudnának, mert kiket azvagy Budán, vagy Pesten, vagy ott táján benne találának, tudnának, hogy fékkel játszanának.

Ugy az Úr Isten megbünteti az kevély magyarakat, mert nagyobb szimírem és boszuság nem lehet, mint mikor egy vitéznek tollát fejiből szedik, az fegyvert oldaláról ódják, és az ő lakóheliből ki-verik. 

Mind ezek hogy négy napban meglettek volna, az ütediken frater Gyergy, Orucs csauszszal köldetett az császártól követsíggel az királné asszonhoz. Mondának, hogy az császár nekie izente volna ilyen dolgokról:

Emlekeznék legelőszer, hogy az János király halála idein testamentomban hatta vót volna ötetfő tutorrá mind önekie, mind fiának. És ezt öneki az ő két követi által megizente volna, kik valának: Eszyky János pécsi pispék és Werbewczy István, ki fű cancellarius vala Magyarországban.

Kire minemő gondot viseltem, ennekelőtte is, azután most is, ilyen nagy utat felvevén vén koromban, hogy megoltalmaznám és megszabadítanám titeket a nímet királytól, kinek ti semmit nem tehettek volna, ha én az én ereimmel mellítek nem jüttem volna, ti magok jól látjátok.

Most imár, az ti ellensigteket megveretvín, hogy az¹⁾ kezemhöz titületek vettem, az oka ez. Első, az urak, ki környüled vadnak, igyenetlenek ünköztek, tehozád engedetlenek, és könnyük minden állapotokban, mert eki eddig is két király közett, valamely

¹⁾ Faustus pótlása : „Budát.”

nekiek nagyobb adománt megmutatott, az elíbbi hitet elhagyván, másfelé ment, kit imár tetőled is ketten mielőnek Ferenc Frankapán egri pispék és kalacsai érsek Priny Péterrel.

Más az, az Ferdinandos király nuha miellenünk ő maga kevés, de tihozátok, ilyen módon ti dolgotok livín, mint mondám, felette is nagy és erős, nem csak az önnenmaga tehetségivel, de az egész nimet imperiomnak segítségel. Kivel eddig is mívelt, a mit mivelhetett.

Te pëdig asszonyállat livén, fiad pedig még bölcsüben és dajka keziben livén, erőtlének¹⁾ mind ketten az olyan nagy ország gondviselésire, nem láttuk, hogy módotok volna az Budát és az országot megtartani, megoltalmazni, mely dolog firfinak való, nem asszonyállatnak, sem bölcsüben való gyermeknek.

Én pedig, ki imár utó vénsigemet írtem, anyicer is imár Magyarországra igettem, előszer az urad oltalmára, most a tiedre és az fiadra, tudnia illik, hogy ennekutána nem tudom, ha jühetek valaha, és mert jakorta nem jühetek, mert egyéb országim is vadnak, kikre kell viselnem gondot, azért akartam Budát kezemhöz venni, hogy én ötet az nimetek ellen megoltalmazzak, és tartsam nem magamnak, hanem az te fiadnak.

Mely ha az nagy Isten kegyelmességiből husz esztendüt megíri, neki minden okvetetlen az Budát neki ereszttem, és úgy hagyom ötet az országban királyul, mint az atyját, és ha énnkem azonközben tertínnik meghalni, az én fiaimnak hagyom testamentomban, hogy ők is, valamelyiknek az én csá-

¹⁾ Faustus pótlása: „vattok.”

szári székem esik, az te fiadat ilyenképen szeressek, tartsanak, oltalmazzanak.¹⁾

Továbbá hogy azonközbe legyen miben megmaradnotok, fiadnak attam Erdélyt, Lippát, Solymost, Lugast, Karánsebest és Temesvárt mind azokkal igyetemben, kiket az fráter Gyergy és Péter Petrowyth Tiszán túl János király után birtanak.

Hattam is, hogy az fráter Gyergy legyen teneked és az gyermekednek énutánam, a miképen János király után tinektek vót, tútora és gondviselője. Péter Petrowyth pedig az hadi dologra vigyázzon, és oltalmazzon titeket fegyverrel minden ellenségtől, ki titeket bántana, míg az király fia megnövekedik.

Hagyom is továbbá az két oláh vajdának, moldvainak, havaselinak, és budai passámnak, hogy amazok mindankor mellettetek támadjanak azok ellen, kik onnan titeket bántanak; imennek pedig mind az szangiakkal, kikkel Magyarországból utánam bir, azok ellen, kik innen németek felő bántanak, keljen fel és oltalmotok legyen, iel nappal. Se semmit azonközbe ne bánkódjék, hanem menj el mindjárást Erdélybe és ott bíkesíggel lakjál, fiadat nevelvén; és hogy a mi szükséged leszen indulásodra, im az fráter Gyergyet hozád költtem, ki teneked szolgáljon és mindeneket szerezzen, kik útdra valók lesznek.

Az királyné asszon, ki rakva méreggel vala, nyilván való az terek császár csalárságát látván, nuha meg tudta volna nekie választot tenni, de mert erőt-

¹⁾ Faustus módosítása : „szeresse, tartsa, oltalmazza.”

oltárokat, karokat, mind egyébféliakat, kik ott az mi módonk szerint valának. És oztán az sanctuariomban bal felől, tágos és magas kerek pulpitost, imádó helt, minemő Konstantinápolban is szent Soffiában vagyon, csináltata, meg is a szőnegekkel is, arany bársonokkal is felöltezteté. Mert hóta kelve péntek vala, kit az terek tartják, mint mi az vasárnapot. És az császár fel akarja vala jünni, hogy imádjon és Istennek hálát adjon Buda nyerise, az nímetek veri-seért.

Az császár ugyan azon pénteken reggel szép nagysággal feljüve Budára két fiával, a Zsidó kapuján, Mehmettel, Szelimmel; és ott övélek igyetenben az nímét bódog asszonban a pulpitusra fenhágva imáda, és az ő módjok szerint elvigezvin az háladá-sát, sok terek belül kívül az templomnak levín, kijüve és menten mene alá táborában, sohutt meg nem tartozván, Szombati kapun, kin fel is jütt vala.

Ott az császár mindeneket elvigezvin, rendelvín, királné asszon is kezde Buda várából családját,¹⁾ morháját Pest feli a Dunán indítani, az passáktú, kik valának N., megizeni az uraknak, hogy imár ő neki térni kell. Azért az frater Gyergy, Petrowyth Péter, Markos Péter, Bathiány Orbán, az többi is, kik ezek alább renden vadnak, menjenek királné asszonnal, és hiven ötet, fiát is szolgáljanak, igyeter-tsenek, ne pártolkodjanak, mert csak így megmaradnak, ilik az földeket.

Az budai passaságot Szolimánnak attá, ki ő heltartója lisen Budában és az egész Magyarországbán. Mellette pedig maradjon az Werbeczy István,

¹⁾ Faustus módosítása : „cselédit.”

ki jámbor és vén tervínytudó ember levén, keresztyéneknek ugyan ott Budán Szolimán passa mellett ter-
vint szolgáltatasson.

Terek Bálintot egy falkáig vele viszen, mert vónának dolgok, kikről övele indulván szólni akarna. Annakutána ötet is bocsátaná királné asszon és király fia mellé.

Ezek közbe, hogy imár királné asszon is Buda várából kiment volna, Pestti által elköltözött volna, és indult volna Pest mellőle, be senkit nem bocsátván, az urak is elbucsúzván jó tisztességgel a császártól, Terek Bálinttól, mindjárt a királné asszony utána a Dunán általa indulának, semmiképen őket is Budában nem bocsátva, Werbewczyt sem az ő házához, anyira már az igában a rabságban bebűtáták vala; az mi penig morhájok vala Budában, szolgálvaival kihordaták, de nem kár nálköl. Mely dolog annál inkább bánatos vala nekik. De hatalmassal dolgot közlették vala és szenvednick kell vala.

Imáran hogy az urak királyné asszont elírtik volna Pesten túl, mintegy 300 terek lovaggal, pro comitatu, oly rütu valának, hogy ökrekkal is von-
tatnak vala az királné asszon marhas szekereket, fegyverek sem vala, és kérvén az passát az urak, három vagy négy kocsival fegyvert kölde utánok, és egészséggel, gonosz kedvvel, simmire kelő móddal Lippára minének.

Azután hogy a várot is kezibe vevik, és minden udvarit, házait megtisztították volna, ismegint az császár feljűve, várat szílel mind megjárja, meglátá, mondják, hogy az orgonát is fűtatá a királi kápolnába. Oztán tisztartót és janicsár nípét benne hagyván, parancsolván, hogy ne pusztítanak az király

lakó és székes helit, semmit ott továbbá nem mulata, hanem mindjárást, mert imár az ő nipe is elindult vala haza hátra, alá jüve, menten mene Pécs felé, onnatt Soklóssá, azután Eszikre, vigre Nándorfejevárra.

Mindaddig az Terek Bálintot szép és tiszteletes szókkal tartanak, hogy im Pécsrül, im Soklósrul, im Eszikről elbocsátják, míg irik az Nándorfejevárot. Ott oztán mindjárást vasot verínek az lábaira, és mint rabot kezdínek tartani.

Akkoron esziben neki juta, hogy hejába és önnem-maga nagy veszedelmire anyira elhitte vót az terekeknek. És hogy miltán az rabságot vette hasznul. Mert a mikípen azelőtt ő két bátyjával, Swlyok Istvánnal és Balással veszté az Nándorfejevárt, azonkípen most is veszté Budát.

Igy kele az kincses Buda az Szolimán terek császár keziben, nagy csalárdsággal, kicsin gonddal, nem semmi okkal.

Mely Buda veszísínek honnatt esínek az okok,¹⁾ kevés szóval meg nem mondhatni. Mindazáltal mennél revidebben lehet, megszámlálom egynehányot.

Az János király, hogy menyegzeje lett vala, az Maylád István és Balassy Imreh erdélyi vajdák, Kendy Ferencceel, ki Erdélyben fő nemes ember vala, titkon való conspirációt az erdélyiak között indítottak vala, hogy ha az János királynak tertínt volna a halála, senki az erdélyiak között feje vesztíse alatt ne merjen királságra senkit megnevezni, hanem azt, kit ők hárman megneveznének, választanának.

Erről levelek is nagy kötél alatt kelt vala, kit

¹⁾ Faustus módosítása: „micsoda oki lének.”

az János király megértvén, nem akará tírni nekiek. Hadot ottan indíta, reájok be Erdélyben mene, és csak hamar ott megbetegedik. Mindazonáltal az Balassy Imreh várait, jószágait mind elfoglalá. Más ember szárnya alá kezde lakni, titoa búdosni.

Mayládra is, ki az ő várában Fogarasban szorult vala, nípit reá bocsátá Báthory Andrással, Terek Bálinttal, Thelegdy Miklóssal, kik fő abban a dologban hadnagyi valának, és ott ötet velek megszállattatá.

Törtejnük azonközbe, hogy János király Szászsebes várasában meghala, és mind az két vajda így megszabadulva, mert a szállók elhatták vala az Fogarast, kezdínek bizonyával Erdélyben uralkodni. De mert az uraság társot nem szenved, látva, hogy urok oda vagyon, Maylád, ki az conspiraciónak kezdetet adott vala, és tetcik vala nekie, hogy imár az az idő, kinek szolgálni kell az ő régin meggondolt kívánságának, összevesze társával, Balassy Imréhhel.

Királné asszony baráttal, Petrowytthial és az több urakkal Budán az János király temetése után valának. És mert fíltik vala az Erdélyt, bocsáták be két kapitánt, Bornemysza Boltezsárt, rosalyit, és Horvát Mihályt. És amaz Szászsebesből, imez Diód várából, addig az két vajdát kergetni kezdének, hogy az Imrihet ugyan kiverik Erdélyből, Ferdinandos király híve lön.

Az Maylád Erdélyben igyedöl marada, kezde az fejdelemsíget magának keresni, hajtani, imitt amott gyűlisseket tartva, mind az három nemzetnek. És csak hamar terekeknél is praktikát indíta nímínemő szangziak által, Köcsök Balibeg nevű, úgy hogy e dolgot passák is, vigre az császár is megérti.

Kezdinek azután terek követek is jünni hozzája, és sokat neki ígírni, mert ötüle is igin eljár vala az adomány. Ugy hogy az királné asszon kapitánoki semmit nem tehetnek vala nekie, anyira elhajtotta vala imár hozzája az ország nípít.

Másfelől szorgalmatosan királné asszony az urakkal igyetenben kezdinek az császárt levelekkel, követségekkel untalan írni, hogy ne hadnája őket Erdélyből kirekeszteni, utot is tartana, hogy az Mailádról tenne valamit, hogy ötüle megszabadulnának.

Nem szenvedí azt az császár, mert filti is vala, hogy ha remínsigben nem tartatnának ötöt,¹⁾ két-sigbenesnik, és az Ferdinandos királyhoz hajolván, az országot is neki adhatná.

Azért csak hamar megszerzik neki a kelep-cét. És mert császárnál akkoron tartva vala Péter moldvai vajda, nem is leli vala szabadulásának módját, értvín, mibe vagyon portán az Mailádnak dolga, ajánlá magát passáknak, hogy ha császár ötöt haza országában bocsátja, az Mailádot öneki keziben adja.

Tetőik nekie az Péter vajda ajánlása, és tanolságot passák által neki adván, a fogságból megszabadíták, országát vissza neki adák, és kibocsáták ilyen színnel, hogy az császár megkegyelmezett nekie.

Kire mellije két személyt adának, havaseli vajdát és azon Köcsök Balibegét, ki régen kezdett vót az Mailád dolgát portáján forgatni. És ilyen tanolságot nekiek adának: Hogy az Balibeg elhitesse Mailádot, hogy császár elvigezte, öneki erdélyi fede-

¹⁾ Faustus: „nem tartatnék.”

lemsíget megadni, de úgy, hogy az Bornemysza Boltezsárt megölik, ki királné asszony kapitánya vala. És annakutána ötet felemelnének az uraságba.

De mert öneki is nípe, pártja vagyon Erdélyben királné asszony utána, jünne a Balibeg mellije mind a havaseli, mind a moldvai vajda nípekkel, és báton is vigre az ő dolgát vihessenek.

Az Péter vajda kijüve ilyen színnel, hogy az császár megkegyelmezett nekie, ki azért bizony dolog vala, országát foglalá, bírni kezdé, kezdé Mailadnak is szépen adni ¹⁾ magát. Mert annakelőtte igin ellensígesek valának öszve. ²⁾ Vala is Péternek öhozája nagy bosszuság is, az másiknak is ötöle filelme. Azért hogy mikoron az császár ötet kiverte vala országából, befutott vala Erdélyben, az Mailád nagy rísze linne oka, hogy az Pétert megfogák és János király keziben adák.

Mindazonáltal, mert imár az Mailád Köcsök Balibeg keverte általa megtudósodott vala, hogy a portáról jó választja volna, hatta is volna az császár, hogy a két oláh vajda is vele legyenek, csak hamar kezdínek egymással jól lenni, és szépen önköztek követsígeket izenni. Mert az Mailádot is megalázja vala az ambitio, a Péter vajdát is veterum injuriarum vindicta, vinculumque liberationis e captivitate.

Az Mailád megídesítvin ilyen módon, innett is, onnatt is, Balibeg is havaseli vajdával egy felől, Péter vajda is más felől Erdélyben jüvének, mind hárman jó szerrel, Balibeg 2,000 lovaggal, havaseli vajda 6,000, moldvai 12,000-el. És szállának Foga-

¹⁾ Faustus : „ajánlani.”

²⁾ „ „ „egymással.”

ras előtt, mint két milyfüld távol tőle helen, kit ¹⁾ hínak.

Vala vele Bornemysza Boltezsár is, rosalyi, királné asszony kapitánya, kinek az asszonya meghatta vala, hogy ezekkel együtt legyen. Lászon is értsen is, mint leszen a dolog. Nem gyelentvín azért, mire jüttek volna, mert mindezek ő és az urakí dőga vala :

Onnatt mindjárást fő követeket, kikkel Bornemysza is vala, köldínek hozája, kirve, jünne hozájok, hallaná az császár akaratját, és az ő kívánságának is lenne vige.

Hogy az Maylád Bornemyszát a követekkel látá, ilyen bátran járva, valamenyire megüti magát, esziben jutván, mit őneki az Balibeg megizente vala. Mindazáltal semmit nem gondola.

Azonközbe, mert az vár előtt hitre mind a két fél jüttek vala, a sok szólás között nem tırheti a Bornemysza, mint keresztyén keresztyént kímélve, nuha bizonynyalmég semmit olyat nem értett vala, jó okkal, hogy az többi ne vették volna eszekben, mondá neki rövideden: Uram, mindiltig eszes ember vótál, de most fűkípen ilj vele. Ne menj el közikbe, mert megcsalától, jól esmersz oláhokat, terekeket.

Ezeket őtőle hallván, annálinkább az ő kívánságában megkemíneszik. Neki sem hiheti, gondolván, hogy ilyen íesztissel ő elállana dolga mellől, magának előmenetet megszerezzen ilyen fortílylyal.

Nem hallgatá az Maylád se Bornemyszát, se felesít, se jámbor szolgálát, kik mindnyájan írte valának, hogy ki nem menne, terekeknek, oláhoknak ne hinne. Mert nuha az fedelemsígre való kívánság igin ötet furdalja vala és megvakította vala elmíjt, mind-

¹⁾ Négy újnői hézag.

azonáltal félelenben is vala. De az rei desideratae cupiditas az ratiót, kivel kell vala ilnie, praedominalja vala, és vígre felele nekiek, hogy közikbe mi-
gyen, kire is az hitlevelet, kit neki megadának..

Azután hogy az hitlevel keziben lön, túszo-
kat is kezdé kirni. Kit hogy halla az okos és ravasz em-
ber, moldvai Péter vajda, mondá mindjárt az társai-
nak: Nem lehet egycersmind, mind a két cautio, elég
egy az jámborok között. De adjuk az túszo-
kat is ne-
kie. Annál inkább mi eljárnunk az mi dolgunkban. Mert
az túszo-
k az mi hitönket megmentik. Ők is az
hatalmas császár egízségeért szenvedjenek valamit,
ha halniak is kelletik. Csak az Maylád essik az csá-
szár keziben.

Ott mindjárást hat személyt, két moldvait, két
havaselit, két tereket nagy íkesen és drága ruhá-
ban felkészítvín, nagy nevet is nekiek adván, tanít-
ván őket, hogy rá tartsanak magokat, elköldik. Ők
is elminínek, semmit nem értvín az frausról.

Az túszo-
kra Maylád Fogarasból kijüve nagy
szépen felkészölvín, mintegy LX lovaggal közikbe
mene, kit behozák nagy tisztességgel, Bornemyszá-
val, Balibég két fiával és sok bojerrel, szállíták az ő
sátoriban, kiket még annakelőtte a szolgálai felvontak
vala.

Az napon csak meglátogató egyenkint az vaj-
dákat, Balibegét, és lakozik sátorában Balibeg fiai-
val, Bornemyszával, főfő bojerekkel nagy vígan,
mert minden jó spessel ötet a mesterek megtölték
vala.

Másod napon is így mulaták az időt dilig. Oz-
tán, hogy az Balibeg, az havaseli¹⁾ vajda lettek

¹⁾ Faustus : „havasali.”

volna az sátorokban, Péter vajda elköldvín még az előbbi napon egyéb szín alatt egynehány sereget mind a két felől hegyeknek alján Fogaras feli több 10,000-nél lovagot, kik elejit vették volna, ha valahogy elszalatta volna, ötet vecserne táján hozá hívátá. Jüve Bornemyszával, ott leülteti az Bornemyszat jobb kézre, Mailátot balra.

Az Péter vajda sátorát két felé nagy hosszú és sűrő rendekkel állják vala fegyveres kézzel szolgálai. Az Mailád szolgálait közikben imitt amott állatták vala, mindeniktől elszedvín fegyverit.

Ott benn hogy leültek vala, Péter vajda mindjárt szidni kezdé Mailádot kölen-kölen régi sértéseért, boszuságitszemire neki számlálván és vetvín, és minden más szóval ebnek mondván; és hogy imár mindeneket orcájára meghántotta volna, ipso terro, tacentequ ut lapide, maxime tamen pallente, bal kezét reá veti, mondván: eb, terek császár foglya vagy.

Hogy ezt látták azok, a vajda nipe, kik sátor ajtaja előtt valának, mert szerzett dolog vala, nagy hertelen a sátorban esínek, Mailádot fogának, fosztának, tollait szedínek és önnen övivel megkötezik, Balibegnek vevik, Balibek pedig az császárnak Konstantinápolban köldé.

Azonkípen a szolgálait is megkabdosák, megfoszták, ruhájok, fegyverek, lovak náköl eleresztik.

Ezt látva az Bornemysza, ő is file, kérdi is az vajdát: kell-i neki valamit tartani? felelé: te ne filj, kinek vítke vót, arról imár víge vagy, te mēnj el, és híven, mint kezdettél, szolgálj hatalmas császárt, királné asszont és az ő fiát.

Igy megszabadula az Erdély, királyné asszony és az ő gyermeki Mailádtúl.¹⁾

Első oka is elön terek császárnak a Buda vitélről: hogy így az közszemélyek magyarok között mernek országot kívánni és²⁾ kapni.

Más oka lön, hogy Frankapan Ferenc kalacsai érsek Priny Péterrel az János király hóta után csakhamar Ferdinandos királyhoz hajolának, mellí minínek az bikisígnék való szerzísinek módja szerint, ki annakelőtte lőtt vala Váradon János és Ferdinandos királyok között.

Ferdinandos királynál az magyar urakba egynehány vala, kiválkípen Thwrzó Elek és Réway Ferenc, kiknél szálogul az János király öreksíge vala, fedelemtől adva. Mert pedig az bikesíg köztök így lett vala, hogy az János király fiának adatník az atyja üreksíge, ha Ferdinandos királynáelíbb halna meg, ezen a dolgon omnis cardo recuperandae et Budae et regni Ferdinando vertebatur.

Az Twrzó Elek, Réway Ferenc, főkípen pénzekes, iginis el be valának az királynál, semmikípen nem akarván ilyen jószágok és várak nákül lenni, kiket bírnak vala, testtel lílekkal azon valának, hogy a bikisíg ne lenne, hanem modo ipsorum aut vi armorum. Unde Ferdinandos király is, a mikípen nem válthatja vala meg az egisz János király öreksígit, azonkípen nem is akarja vala híveit bolygatni módjának kivüle az jószágokban, kit ő adott vala nekiek, vel pro servitiis vel pecuniis mutuatis.

¹⁾ Faustus a lapszálen: „Ista historia de Maylaat et subsequens, praeponi debent ut temporis ratio postulat.“

²⁾ Faustus pótlása: „hozzá.“

Ezek ketten, opportunitáte transitionis Frankapani et Perényi praktikát indítanak velek. Az Ferdinandost rá hozzák, hogy ne hallgasson, ha az ¹⁾ magyar ²⁾ királ akar lenni, most vagyon neki ³⁾ ideje. Annak okáért hadot készítsen, küldjen alá Budára, és kirjen királné asszont, az urakkal vele valókkal, adják meg nekie Budát az bikisígnék transactionja szerint. Ha művelik, jó, ha nem, erejével ⁴⁾ hozzája.

Tetők Ferdinandosnak az tanács, bocsátá oda Felcz Lénártot az haddal és övele az magyar urakat, ő hiveit, Várday Pált isztergomi érseket, Priny Pétert, Bánffy Boltezsárt, Seredy Gáspárt, Thwrzó Eleket, Réway Ferencet, Nyáry Ferencet.

Az király tanácsában lött vala vetekedise, ha elíbb hogy nem indítnák az hadot, még Bécsből köldjenek oratores de petenda Buda et reliquis juxta transactionem pacis avagy nem. És major et pejoris mentis vicit pars. Azaz: hogy a követek haddal együtt menjenek. És szintin hogy ha Buda alatt lesznek, követeket az táborból bocsássák el.

Mely tanács nem jó lön. Mert kik Budában valának, nem tudván micsoda járásban ⁵⁾ valának, hogy ilyen közel jüvín, szintin az Szombatkapu alatt, szent Péter martírnél, manu altera pacem ostentantes, altera bellum intentantes, megizenik nekie, hogy iste modus non est paci tranctandae conveniens. Azért távulb szálljanak, mert őket ott nem szemvedni-

¹⁾ Faustus kitörli az ,az-t.

²⁾ " " " ,i'-t a ,magyar' szóban.

³⁾ " " a ,neki' szót.

⁴⁾ Kimaradt: ,fogjon.'

⁵⁾ Faustus módosítása: ,járatban.'

nek, és azután mi dolgok bíkesége felől volna, onnatt gyelenteninek és meghallgatnáják őket.

Ezt ők jó kedvvel, nem mívelik vala, mert szígyenlik vala. De Budából hogy kezdínek lőni reájok, harczolni is kemínbben velek, károkkal hátra Óbudára mászának. Onnatt oztán, fide publica ultro citroque data et accepta, conveniálni öszve és tractálni kezdínek.

Ott hogy imár neháncer öszveszóltak volna, semmit nem vígezhetínek. Mert budenses plenarium transactionis pacis exequutionem mox fieri volebant, quae fieri non poterat; pars altera per novas quasdam capitulationes discursans, Posonium, Tyrnaviam, summam quamdam pecuniae, et quaedam alia ad tempus offerebat reginae et filio, donec Joannis haereditas eliberari posset. Neque sic ullo pacto concordēs esse potuerunt.

És így semmi nélkül ezek azoktól elválván, res ad arma coepit spectare. És hogy kiszűlnínek az Buda vívására, Felcz Lénárt, vir sui temporis bene militaris et iudicio magno pollens, nem akara semmit kezdeni, nuha mind sáncokat, mind egyebeket megszerze, rendele az oppugnatióhoz, míg megkimletteti az Buda quomodo esset instructa commeatibus, munitionibus, viris. És hogy megtalálá, vígre¹⁾ mene, hogy jó szerrel mindenkípen vala, látá, hogy nem neki való falat,²⁾ az időben az urát tudósítá, és az ura hagyván, hogy elhagyjon az provinciát, desiit, et Viennam reversus est, distributis copiis Pesthi,

¹⁾ Faustus javítása : ,vígíre.'

²⁾ „ a lapszélre : ,Vana est sine viribus et sine consilio ira. Talia consilia sunt Germanorum. Ita postea tot millia perierunt stulte sub Buda.'

Vaciae, Vissegradi, Tattae, Strigonii et per alia loca Budae vicina. In quibus etiam per insequentem hyemem hyberna exegerunt.

Exacta hyeme, per quam non fuit desitum sollicitare Joannis posteritatem ad deditionem Budae, ut superius, frustra tamen omnia tentata, quia integra repetebatur Joannis haereditas pro pactorum ratione.¹⁾ Azért Ferdinandos király, novo exercitu ferme XXV. m. hominum comparato, eique praefecto Gulielmo Rogandorpho, megint Buda alá köldé, vétatni kezdi nagy erősen, és anyira bészorítá obsessusokat, hogy ha a terek császár őket nem szabadítja vála, az Budát a németek megviszik vála. Kikkel a magyarokban is sokan valának igin jó szerrel.

Királné asszony látva veszedelmét mind Budának, mind magoknak, és nem tudva hová keljen, in tanto rerum discrimine, nimirum Germano jam premente, Turca veniente, animo in Christianos etiam hostes potius quam in Turcas inclinavit,²⁾ és várasi bíróval Turkowyth Miklóssal és néhány fő polgárral kezde titkon uraktúl, tractálni az Buda adásáról németeknek, hogy mindenestől ne vesszenek, kit még vígre is vittek vála, ha az németek tudnak vála bene³⁾ jární.

Ez két dolgot, Priny Péterit érsekit is, és királyné asszonit megtudta vót az császár passák általa,

¹⁾ Faustus a lapszélre : „Nonne erat consultius satisfacere pactis et Alexio Turzo ac Francisco Réwaj oppignorare Posonium et Tyrnaviam, seu pecuniam reddere, quam 25 millia hominum armare et nihil tamen efficere. Stulti et tardi corde. Sed utraque pars perditionis causas conquirebat.”

²⁾ Faustus a lapszélre : „Ista hic iterum repetuntur frustra.”

³⁾ „nem sejdítvén, hogy ,bene‘ annyi mint : ,benne‘, s vélvén, hogy a deák bene-vel van dolga, ,eszesen‘-t írt helyébe.”

nem is tettütt vót nekie. ¹⁾ Sőt inkább megindulta vót magában. És Budáról gondot kezdé nagy szorgalmatosan forgatni, kíváltkípen hogy más felől az Barát és Petrowyth az több urakkal untalan ezekről írík ²⁾ vala levelckkel, követsígekkkel, és ötet hínák vala segítsígre, mert egyébkípen Budának veszni kellene.

Ez két ok, azaz : második, harmadik, lássa a velág, vótak-i, nem vótak-i méltók, császárt ilyen ³⁾ akaratban elhozni.

De a nygyedik is ezeknél nem alábbvaló. Budában hogy az urak egyött vónának, még elíbb, hogy nem jüttek vót a nimetek, egy felől Barát más felől Terek Bálint, mindenik titkon egymástúl kívánja vala az király fia és az ország gubernatorságát. És mindketten királné asszont kerölnék ⁴⁾ vala. De-mert ⁵⁾ királné asszony gyülüli vala eleitől fogva az barátot, kit az ura János király nagy urrá imár tetté vala, mendanható ⁶⁾ is vala utána, esziben sem vala az barát, quantum ad hoc officium attinebat. De az Terek Bálintot kedveli vala. És ha az Buda dolga más módon leszen vala, az barát hátramarad vala.

Ez igyekezetek, nem lehéte, hogy mindenestül mindiltig temetve lettek volna. A valal is róla kezdé csergetni, ök is terekhöz fogának ⁷⁾ dolgokat. Úgy hogy lenne titkon egymástúl. Nem is lehete hogy

¹⁾ Faustus nem értvén a ,tettütt‘ szót, így módosítja: de tetette, mint ha nem tudná.

²⁾ Faustus félreértésből : ,írnak.

³⁾ „ ,dologra.

⁴⁾ „ ,kerölik.

⁵⁾ „ ,miérthogy.

⁶⁾ „ ,mindenható.

⁷⁾ „ ,fogák.

valami eszveveszis nélkül lettek volna, kiváltképen Budán szálláskorban szintén a szent Gyergy piacán, hol rútl is egymást megszólították vala. De az királné asszony urakkal csak hamar szerze¹⁾ közték, quantum potuit, ne scandalum caperet populus. Caetera monachus alta rem mente premebat.

Ezt is a császár megértvén, gondolt vót valamit, kit Buda után is megérzett vót; meghagyá, hogy az passák mindeniknél remínsiget nevelnének, de úgy hogy titkon és kölénkipen. Anyira is e csalárdság lön,²⁾ hogy imár nyilván is e gubernatorságot imez is amaz is várta, nutrita spe falsa et inani, maxime Valentinus, quia fortiores monachierant praxes. Caeterum lássátok ez okot is, minemő vót.

Ezeknek felette mégis egy lön nem kicsin. Az ellenség, kit imár mundottuk, XXV ezer felé vala. Őnekiek mindenestől fogva alig vót 4000, kik csak Buda várának is kevesen vótak volna, kikkel az várost oltalmazhatták volna, ki nem kicsin vala.

Mely dolog őket anyira meggyalázta vót az császárnál, hogy megis az urakat szidta vót.³⁾ Mondván passák előtt: Mindenik e bajnok veti magát, országa és ura birodalmát kívánja, lesi, kapja, mindnyájan pedig egy kis várasra, egy asszonyállatra, egy gyermekre, önne magokra, ilyen nagy és nemes és gazdak országból gondot nem tudnak viselni; hogy én az Budát ezeknek kezekben hagyjak, kin az nagy nevem, hirem áll, nem vónik a ki vagyok, szigiyent is tennem az én eleimön.

¹⁾ Faustus pótlása: „békeséget.”

²⁾ „ „ „,annyira lön e csalárdság.”

³⁾ „ „ „,hogy megis szidta vót az urakat.”

Sic turcarum caesarem Solimanum reginae sexus, filii infantia, magnatum, aliorumque assidue rebelliones et dissidia, aliorum lenitas et ambitio, omnium vero imbecillitas ac licentia, et Ferdinandi regis nimis propinqua vicinitas, vires non exiguae, et crebri motus, illique metuendi et molesti, permoverunt, ut Budam interciperet, suis auspiciis armisque tueretur, sub praetextibus omnino, quantum fieri potuit, non absurdis.

Ezeket mindenekét, kikről bővesen szólánk, elvigezván terek császár, Budában ő kípiben hagyá Szolimán passát, az Werbeczy Istvánt mellette hagyá, csak pro forma, magyarokért. Ő maga országába mene azon úton, kin jött vala.

Azután keves idő mulva Werbeczyt megittetik, meghala. Az Twrkowyth Miklós is csak hamar mene utána.

Budában ezenben egy nagy deghalál, ki ugyan rettenetes vala, támada, mint egy Jerusálem veszedelme. Mert megtilták az terek, hogy senkit Budában ne temetnének, hanem kihordanák. Mikoron megveradott, az taligások házankint jártanak, úgy hánták a sok hót testet, csak az Úr Isten tudja megmondani, mert az ebeket, az hót desznót, az hót embert mind együtt hortták az taligán ki mezőre.

Az Úr Isten penig mind azért mivelé az magyarokon, mert az Úr Istent nem kérdik meg rajta, hanem sereget szerzinek Budában, Terek Bálint, az barát szent Gyergy piacán ezt kiáltaták nagy szóval: hogy áruló legyen az, valaki sem nímeknek, sem tereknek¹⁾ megadná Budát. Ti kegyelmetek válasszon benne.

¹⁾ Értsd: „akár nímeknek akár tereknek.”

Az Ferdinandos királ főhadnagya, felmondott Rogandorff, odavesztvén az ura hadát, hogy tére, nagy buába, nagy bánatba megbetegedik, és a samarjai városában, ¹⁾ ki Csallóközben Duna mellett vagyon, desperatus ob rem infelicissime gestam, decessit. És firmiter beszilették, hogy ultro veneno hausto, veritus pudorem in patria et coram suo principe, mori voluerit.

Az Ferdinandos királ 4,000 ispanyolt, olaszokat igyetemben bocsáta Isztargomba és Fejérvárba, mint mondánk azelütt, kik ott telelnek.

1542. Ez esztendőben az magyarok télen sok lanc-knekteket vágának le Fejérvárban valami ²⁾ veszésirt.

Az terek megrablák fasangban gyeri Szentmártont, kiket az magyarok, Kápolnay Ferenc utánok menvén és őket ³⁾ írvin, mind levága fekö helegen. Az rabokat tülek megszabadítá.

Ugyan ezen esztendőben az nimet király nagy erővel indula Magyarországra, hogy Pestet, Budát megszabadítaná az terek keziből.

Az imperiom hada nagy hatalommal jüve által az bécsi földön. ⁴⁾ Kik Gyernél egy nagy tábort járának. Onnatt szállának Isztargom mezeire. Hová mind az ⁵⁾ egisz Magyarország sok nippel mellijek. Kiknek az nimetek között hadnagy vala az Joakimos brandeburgi herceg ⁶⁾.

¹⁾ Faustus; ,városban.'

²⁾ „ pótlása: ,összeveszésirt.'

³⁾ „ „ ,el.'

⁴⁾ „ a lapszélén: ,Parturiunt montes.'

⁵⁾ „ ezen három szó helyébe írja: ,oda az.'

⁶⁾ „ módosítása: ,az nimeteknek fő hadnagyok Joak. brand. herceg vala.'

1543. Az terek császár nagy haddal indula Magyarországra még idein, Valpót megvevi.

. Az nímét király igin csináltatja, erősíti Székesfejérvárot hanttal, töltisekkel, árkokkal terek császár ellen.

Uliman beg mind felrablá Somogyságot, és az rabokkal bikisíggel mene Feirvár mellőle.

Az nímét király sok olaszt, nímetet szállíta be Fejérvárban álgynkkal, ilíssel, kiknek hadnagyok vala Warkoch Gyergy.

Terek császár az Drávát általkelé¹⁾ nípivel, és mentiben vivé Soklost, Pécsset.

Az terek császár az Duna mellett felmene, megszállá Isztergom várát, kit XV napra neki megadák. Az benne valókat mind elbocsátatá.

Az terek császár előtt pusztán hagyák Tata várát, kinek mentiben császár az köfalait, jó ríszit elhányattatá, pusztán hagyatá.

Az terek megszállá Fejérvárát, kit XV napra az kilső erőssígit ustrommal megvíví. Az nípít kapu előtt mind levágatá.

Az belső várost filtekben megadák az császár kiremisire, és mindeneket bikisíggel bocsátata, azaz: az polgárokat, mert ők adák el.²⁾

Fráter Gyergy ilíssel írkezik az Tiszán túl császár táborába, egynéhány ezer szekérrel, mert az terek ilís miatt igin megfogyatkozott vala.

Az terek császár Feirvárot megvevín, nagy bikisíggel az ő földiben haza mene.

Ferdinandos király igin kiszül az csehekkal és

¹⁾ Faustus: „Dráván általkelé.”

²⁾ „adák meg.”

morvaiakkal Fejérvárat megsegítenie, és nagy sok nímettel, olaszszal.

Ferdinandos király Pozsonra szálla az csehkekkel és morvaiakkal az mezőre táborban.

Az nímetek és olaszok szállának táborba az pozsonyi ritre, kik igin felesen valának.

Az nímetre, csehre, olaszra egy nagy dér juta vagy két napra,¹⁾ kik az hidegtől megiednek és mind táborostúl visszaminének.

Az tábor eloszla, királ is Bécsben hazamene. Az terek is Isztargomban és Székesfejérvárban biki-vel marada,²⁾ holott most is lakik, uralkodik.

1544. Nyáry Ferenc, Balassy Menyhárral Szalkánál igin megverik az terek császár nípit, kik rablani mentek vala.

³⁾ Az nímetek Pestet hogy meg nem vehetik, szígyensigre megtérinek, Priny Péterre adának bint, hogy ő el akarta az hadat árulni⁴⁾, Isztargomban megfogák, onnant Bécsben hozák, onnant Ujhelben vivék, onnit ismeg Bécsben hozák, kiben egýnehány esztendeje telik, az hosszú fogság miatt Bécsben meghala, az testit Patakra felesíginék hozák; az szakálát mondják, hogy anyira megnőtt vót, hogy az szára közepit írte; kit jámbor szolgálai választig sirának.

1551. Az barát, frater Gyergyszemben lön Bátorban gróf Mikolával, hol azt vígezik, hogy Erdélysisiget és az Tiszántúl való földet Ferdinandos királnak megadná, és János királnét fiával Magyarországból kiköldené.

¹⁾ Faustus: „napig.”

²⁾ „ „ „megmarada.”

³⁾ „ „ jegyzése: „Repetitio.”

⁴⁾ „ „ „hogy ő akarta az hadat elárulni.”

1552. Az barát második esztendőben felköldé szolgál-
ját Auspurkban királyhoz és Károly császárhoz, hogy
népét bocsátná és hadnagyát Erdélysigre, kivel ki-
rálné asszont Erdélyből kikildhetné mind fiával, és
Erdélysiget mind az városokat király embere kezi-
ben athatná.

Károly császár és Ferdinandos király nimefhadot ispanyolokkal k sz tinek, kiket al eresztinek, kik előtt hadnagyul hagyák és bocsáták János Baptisza Gastald t, ki Magyarors z gon Erdélyben mene.

Mely hadnak az barát igin öröle, és mindjára
Erdélyben Fejérvárat János király feleségire rejá
szállatá, hol nagy sok jámbor vitézlő nép vesze, mind
az két félben.

Vigre az királyné asszony Fejérvárot az Ferdinandos királynak ilyen szerzés alatt megadá: hogy az jegyruhájaért fizet nekie 60,000 forintot, és az király fiának az atyjától való öröksigeért 100 ezer forintot, és Sleziában egy hercegsíget. Ezen szín alatt ¹⁾ a királyné asszont Erdélyből kiszínlík. ²⁾

Az útban a barát magyar urakkal királné asszonnak eleiben mene, és Magyarország koronáját, kité az királné asszony vele viszen vala, elviteti tőle, és ítet Kassában iktatá ilyen ok alatt, hogy míg az hercegség és az pénz ő keziben lenne, addig az asszony Kassán maradna.

Az barát a koronát Balassy Menyhárttól Bácsbe
köldé, kin az király igin,⁵⁾ és Balassynak megke-
gyelmeze, ki azelőtt király hitlene vala, kinek vá-

¹⁾ Faustus módosítása : „Ez conditióval.”

2) „ „ „, kihozák.

³⁾ „ pótlása : „megerőle.“

rait: Lévát, Sziknát¹⁾), Csábrágot hadával megvitette vala, és ömagát az országból kiizte vala.

Vigre az barát egisz Erdélysiget és az erdélyi urakat, Erdélyben az VII fű várast mind királynak eskötteti, és Temesvárat Petrowyth Péter keziből kibeszilé, és királnak adatá.²⁾ Ez Petrowyth királné asszony nyál Kassára mene, az király fia mellöle³⁾) el nem szakada.

Temesvárban hagyák Lossoneczy Istvánt ispánul, kire második esztendőre az terek császár nagy haddal kiköldé Beglerbeget, kivel az bosznai szan-gziak vala Ulimán beg.

Az beglerbég Péterváradján⁴⁾) általjüve a Dunán, Becse várát az Tisza mellett megvevi, Becske-reket, mind az Maros folyóvize mellett az apró várakat; onnatt szálla Temesvár alá, ki alól nagy szigyennel elkelletik menni.⁵⁾ Mert az Lossoneczy István az ő alatta való jámbor szolgáltaival hiven szolgálá királnak, az országnak.

Temesvár alól jüve Beglerbeg Lippára, kinek Lippát megadák, mert Báthory András segítségről mind nípivel elfutott vala Beglerbeg előtt. És Petew Jánost Lippában hatta vala. Mely Petw János Lippából kiszökik, az váras nípe nem tudá mit tenni, hanem mind Lippát mind a várat Beglerbég keziben adák.

Mikoron az beglerbég megértette volna, hogy

1) Faustus javítása: „Sziknyát.”

2) „megadatá.”

3) „mellől.”

4) „Péterváradjánál.”

5) „a lapszélen: „Frustra oppugnant turcae arcem Temesiensem defensore Lossoncio.”

az barát és Baptisza Gastaldo az király erejével és mind az egész Erdélyszíggel felkiszült vóna az Lippa segítségire, megíede, és Uliman beget Lippában hagyá, mint két ezer terekkel, jancsárral, jeles besliakkal, martolósokkal, ümaga futva szalada Péterváradjára.

Az barát Gastaldóval kijüvének nagy nippel Erdélyből, oláhokkal, székelyyekkel, szászokkal, az egész három nemzettel, urakkal magyarokkal, Gastaldo pedig ispanyolokkal, németekkel, telínek mind körül be többen százezernél.

Lippának mind várát mind városát megszállák, igin töretik, revid napon megustromlák, és Lippát az hajdók meghágák. Az magyar nép¹⁾ nagy ustromot tönnek, kiknek előttek forgódik Nádasdy Tamás az ustromon egy zászlócskával, Lippát ustrommal megvevük.

Mikoron imár Lippa városában befirkeztek vóna, minden irgalmasság nékül mindent ölínek, szántalan tereket, sok keresztyént, a kik terekkel a várban nem szalathatának.

Az városbeli morhában, ezben semmi szemílyválogatás nem lön, hanem mind terek morháját, mind keresztyénit egyaránt zsákmánlák, kit Isten monthat meg menyí kegyetlenség esik az városban, hogy megvevük.

Az terek, kik az Maros felül az városból kiszaladának, mint öt százan, kivüle az várasón²⁾, mezön Maros mellett, minnyájan szörnyü halált szenvedínek.

¹⁾ Faustus kezével : „mintegy“

²⁾ „ „ „ „ az várasón kivül.“

Vigre az álgyukat nigy felől az várnak szegezék. Igin erősen teretik, lötetik, úgy anyira, hogy az várát inkább mind elronták. De soha meg nem ustromlák, hanem az Ulimán bég szerződni kezde az baráttal és magyari urakkal, hogy bikisíggel elbo-csátnák. Mely szerzísre az Gastaldo igin nehezen engedi.¹⁾ És így alkvának meg: hogy az Uliman bégnek hitlevelet adának, hogy bikivel elmenjen minden nípivel egy egy szablyával.

Az urak penig ezek valának, kik az szabad le-velet megpecsételik: Gastaldo, Barát, Báthory And-rás, Nádasdy Tamás, Pathochy Ferenc, Lossonezy István, Kendy Ferenc, Balassy Menyhár.²⁾ És hogy³⁾ hitlevelet neki megadták volna, utra is megigazították volna⁴⁾, elmene hét század magával.

Mely Ulimant, mint egy Melkisedeket elkísíri-nek. Mihent a kísíró megtére⁵⁾, azon heltt Balásy Menyhár, ki akkoron lesben vala, eleiben álla, és Ulimánnal viadalt kezde. Az viadalban Balasynak lábát meglövik puskából, és szígyennel, kárral hátra tére; Uliman tisztessíggel, bikisíggel elmene.

Lippa alól az had mind eloszla. Akkor hagyák Lippa várában Nagy Kampót. Az barát Erdélyben Alvincre kastélyban szálla. Mene véle Gastaldo is király nípivel, spanyolokkal, olaszokkal, ő is ugyan ottan Alvincen szálla.

¹⁾ Faustus : ,alá.'

²⁾ „ ,Menyhárd'

³⁾ „ ,hogy az hitlevelet neki megadták vala.'

⁴⁾ „ ,és utra igazították volna.'

⁵⁾ „ ki e szókat : ,mint egy Melkisedeket' kihúzta, eze-
ket : ,az kísíró megtére' (post reditum comitvae) szintén kitörölte,
azért úgy látszik, mert nem értette, helyökbe ezt iktattaván : ,sötét-
ni kezdett volna.'

Karácson előtt egynehány nappal, mert az kiszerezett dolog vót,¹⁾ Palavicinus Sforcia egynehány olasz és ispanyollal, egy reggel ugyan házában általverik az barátot, megölik, minden kincsiben, ki ott vót, zsákmánt tönnek. Az filit egy ispanyol, Markard nevű, elmetszi neki, és Bécsben Ferdinandos királnak bemutatá.

Ugyan ezen az időben Gastaldo nagy hamarsággal siete az Ujvárbán, és kerály számára foglalá, Barát kencsit, ki ott vala, mindent keziben veví.

Vót penig az időben Barátnak XXXV ezer gira ezisti Ujvárbán, ki mind plikekben²⁾ állott. Az nékül pénze, aranya, egyéb gazdagsága, ki sokkal több vót, hogy nem hirdették. Még annak kivüle is, ki iminnitt amonnant Gastaldo kezihöz jutott, kiről mi esoda számot adott királnak és hová tette, volna mit mondani.

Királné asszony azon télen fiával igyetenben Kassán telele, és Ferdinandos király az hatvan ezer forintról, az jegyruhájáról ötet megiligité, Kassából kiiktatá, mind Petrowyth Péterrel Sleziában az hercegsigben, Oppoliában bekésérteti.

Ugyan azon fasangban Tót Mihály, Bakyth Péter, Nagy Kampó az király nipivel Nagyszeged városát megvevé, benne sok tereket levágának és sok gazdagságot nyerinek.

Tizenigyed napra Aly passa, ki budai passa vala, megsegilé Szegedet, és az magyarokkal megviva, többet az mezőn X ezer embernél levága, azok

¹⁾ Faustus: „mert szerzett dolog vala.”

²⁾ „ „ „pléheket”; Antal a lysimachus-aranyokat érthette.

nákül, kik Tiszára futo^ttak vala és ott veszínek¹⁾ víz miá.

Ez hadnak veszisínek oka e lön. Mert az várasmegvítelnék utána oly nagy paráznaság és fertelmesség táma^da az várasban, hogy embernek írni is nem illik, kit az Úr Isten semmikípen el nem szenvedheté, hanem mind fegyvér alá adá őket. Ú mellett sok jámborok és ártatlanok veszínek. Mert szokták mondani: hogy az aszú fa mellett az nyers is megég.

Ugyan ezen fasangban Pozsonban az király egy nagy gyűlést tⁱve, kiben egész magyarországi urak gyűlⁱnek. Erdélyországból, Tótországból, Horvátországból. Mely gyűlésben egy akarattal Lossoneczy Istvánt temesvári ispánná, Báthory Andrást erdélyi vajdájá választák.

Az király penig ajánlá magát magyaroknak, hogy ha terek ellenség vagy Magyarországra vagy Erdélysígre jünne, ümaga személye szerint vagy az ő fia Maximiliános az magyarok között lenne a hadban.

Az Aly budai passa²⁾ eunukus megveré az király hadát Palástfalunál. Mely hadnak fő hadnagya vala Erasmus Tayfel, kit magyarok Erdeg Mátyásnak hittanak. Hol sok jámbor vesze. A nimetekben egy rosta zabon attak egyet az terek.

Erdeg Mátyás és Sforcia, ki az olaszok előtt hadnagy vala, foglyá esínek. Sbardelát Ágostont váczí pispeket, ki harmad fő személy köztek vala,³⁾ ugyan ottan lovánál, hogy fedtiben nem ülhet vala

¹⁾ Faustus módosítása: „futottak és ott vesztek vala.”

²⁾ „ „Az budai Ali passa.”

³⁾ „ „vala köztek.”

fenn, megölik. Az Erdeg Mátyást Konstantinápolban vevik, ott levágák, hogy vallani nem akará, hogy hadnagy vót vóna. Sforciát Budán hagyák, és vált-ságra 17,000 aranyon kiadák.

Az Ali passa megvivé Drégelyvárot, Gyarmatvárot, Szécsenvárot, Hallókövet, és Ságot, ki jó apáturság vala.

Terek császár nagy haddal kibocsátá egy vezirit, Ahmat passát, Beglerbeggel igyetenben az Temesvárnak megvitelire, kik Lossonczy Istvánra reája szállák, igin erősen töretik, és vigre Lossonczy István megadá az császár hitire Temesvárot, hogy minden nípivel bíkissig elmelessen.

Mely Lossonczy István az terekeket be Temesvárban bocsátá, ümaga minden nípivel és az város nípivel várból kiindula. Mikoron az magyar hadat az penyko kapuján kibocsátták volna, ümaga¹⁾ Lossonczy István az kapun kijüött volna, azontúl az terekek, Kaszun passa az magyarokra ecersmind szablyát rántának, az magyarokat mind levágák. Az várasnippet kapuról hátrahajtanak²⁾ a várasba.

Mikoron a³⁾ Lossonczy István ezt látta volna, ottan hegyes tört ő is ránta, kezdé a terekeket nyáslania. Az terekek rejá jüvinek, nagy sok sebet rajta tönnek, és elevenen megfogák, passának ajándokon vevik.

Az passa kezdé kérdezni: hogy, ugy mond, az hatalmas császár ellen mertél fegyvert fogni? Lossonczy a passának e re ily felelé:

Ebek vagytok, eb az császár, eb az hitetek.

¹⁾ Faustus pótlása: ,es.'

²⁾ „ javítása: ,hátrahajták.'

³⁾ „ kitörli az ,a'-t.

Árulók, hol hitetek? Ezen passa megharagvik, mindjárást fejét viteté, megnyúzatá, az bőrit szalmával megtölti, császárnak köldé, fejinek a csuntját Temesvár előtt egy karóra titeté, ki most is ott vagyon.

Az Ahmat passa onnatt felidúla, Lippát pusztán találá, nípet belí szállíta, az Maros mellett az várakat mind pusztán hagyá,¹⁾ kiben az terek be-szállának, Váradiglan passa az rabló tereket kibocsátá, közel a²⁾ Debrecenhöz az egisz Kúnságot mind felrablatá. Többet XXXV ezer embernél elrablának. Az Tisza mellett az passa mind felmene, Szolnok alá szálla.

Szolnokban az kik valának, megiedínek. Az lanēkinezek pártot itínek. Íel ugyan az kapitán hire néköl, akarátja néköl Szolnokból kiminínek.³⁾ Kiket az terek az mezőben mind levágának.

Más napon Móre Péter, ki gyalog hadnagy vala, az Szolnok vára kapujáról a lakatot leveri es belőle kiszökik, Debrecen felí mene egynehán⁴⁾ magával.

Szolnokban csak benmarada Nyáry Lőrinc,⁵⁾ kit az terek sebben ejtínek, megfogának. Szolnok vára és kerálnak minden álgyui, ílíse⁶⁾, ki nagy romlására lőn az Tiszántúl való földnek.

Az Ali budai passa Eger alá szálla az császár nípivel. Az Ahmád passa is írkezik az császár dirík erejével, minden felől Eger várát megszállják. De meg nem vehetik. Mert az vármegyék és az öt váras,

¹⁾ Faustus javítása: „talála.”

²⁾ „ kitörli az „a“-t.

³⁾ „ kezével a lapszálon: „spiritus vertiginis.”

⁴⁾ „ „ „egynehányad.”

⁵⁾ „ javítása: „Szolnokban csak Nyáry Lőrinc marada.”

⁶⁾ „ pótlása: „oda lén.”

rát, Korotnát, és az több várakból, kastilyokból mind kiszökinék, sokat pusztán hagyák¹⁾).

Szolimán császár ezt hallván, mindjárást az ő portája nípít, Beglerbéget, jancsárokat, ezekkel sok szangziakokat bocsáta, hogy boszuját megállaná.

Az királ fiával Ferdinandossal, mely magyar had vala, látták, hogy az terekkel nem bírnak, az Mura folyó vizin általköltezínek, mert az től is imár közel vala, mind az két had haza öszlának.

Hamza bég szangziak meglopátá Filek várát, kiért az magyarok reá gyülinek, de köztök meghasomlának, heában elöszlának.²⁾

Azon szangziak bég Tata várát is meglopátá, kiért az magyarok semmit nem mívelínek, hanem tisztartónak ő böneért fejít viteték.

Gergely deákot, egri kapetánt, és Zolthay Istvánt terek csata, kire ök hertelensíggel és szakozva kiötvin³⁾ Egerből, megfogá nem távul Egertől. Zolthayt a terek Budán tarták, váltságra adák, Gergely deákot Konstantinápolba császárnak vevik. Ott mert⁴⁾ az terek hitet nem akará felvenni, kire ömaga szemílye szerint császár nagy ígiretekkel inté, az Ahmád passa egy reggel Konstantinápol kapuján, ki Drinápolra veszi⁵⁾, felakasztatá.

Az kassai had megveré az terekeket, kik Szikszóra és az több ottvaló falukra jüttek vala rablani.

¹⁾ „ pótlása: „az törökök.” A lapszélén ugyancsak Faustus-tól: „vanæ expeditiones germanorum, provocant turcam, deinde fugiunt, vel pacem indigne poscunt.”

²⁾ Faustus a lapszélre: „discordia christianorum omnia difflluunt.”

) „ módosítása: „szakasztva kiötének.”

⁴⁾ „ „ „miért hogy.”

⁵⁾ „ „ „néz.”

Mely hadnál Telekessy Imreh hadnagy vala. Az¹⁾ Bebék Gyergy, ki az ő nípivel ötött vala reájok, hogy az többi valamenyira hátot adtak vala, az lesből az Telekessy-jüzedelemnek okot ada.

Kik olyan kevés nippel szántalan tereket levágának, fogának. Egynehány napig reájok valának²⁾, még a pórok is fogdosván. ölvín benne, kik szillel az erdőkön elbúdostak vala. A szigin legínek jó nyeresigre valának.³⁾

Beszídemet térítem. János királné Erdélyben ismeg bejűvéséről és Petrowythnak Lugason lakásáról, és onnatt Erdélyben befírkezésiről.

1554. Petrowyth Péter bejűve Lengyelországból Monkács várában XXVIII lóval, ki melli mininek az magyarok, Ártándy Kelemen, Bethlem Gábor, az Marsayak, egyebek is sokan.

Budáról melli jűve az budai passa Ali, Temesvárból Kaszun passa, Szegedről az temérdeg Musztafa bég.

Ugyan akkoron Ferdinandos császár adá az váradi pispeksíget Zaberдинus Mátyásnak, ki megveré az terekeket Nádudvar táján és Mindszent⁴⁾.

Petrowyth onnan szálla Lugasra, ki sok ideig Lugason lakik.

Az erdélyiek felindulának, és Ferdinandos császártúl bucsut vűnek, és Petrowythot, 1556. hogy írának, be Erdélyben hozák és Szászsebes városában szállíták.

1556. Ugyan ez esztendőben moldvai Sándor vajda és

¹⁾ Faustus kitörli az ,az'-t.

²⁾ „ módosítása : ,lének rajtok.’

³⁾ „ „ jó nyeresíggel járának.’

⁴⁾ „ pótlása : ,és Mindszent táján.’

havaseli vajda az erdélyiekkel együtt János királnét fiával igyetenben kihozák Lengyelországból.

Isabella királné asszony Nagybányára jüve az oláhokkal, onnatt nagy erővel Kolosvárbán szálla, és az oláhok Erdélyben nagy pusztaságot művelének.¹⁾

Az oláhok mind eldülák az Kraszna és Szamos folyóvizek mentit, Meggyes város vidíkit, és igin nagy ígetist művelének az országban, és nagy nyeresíggel hazájokban térínek.

Királné asszon megszállatá Bihar-Váradot. Az várast elígetik, ki alatt IX hónapig fekének, kiben Forgách Simon vala. Mely várat vígre ugyan törís nélkül megadának.²⁾

Dobó Istvánra rejá szállá Petrowyth Erdélyben Ujvárat, kit vígre az Dobó István, királné asszon hitire megada: hogy minden morháját, felesígit, úmagát bikisíggel elbocsátja.³⁾

Mely fogadást királné asszony valaki szava után meg nem állá, Dobó Istvánt, ki erdélyi vajda vala, megfogatá felesígestől, és sok ideig Ujvárbán fogságban tartatá.

Dobó Domankost az oláhok⁴⁾, ki vicevajda, István öcsese vala, kit terek császárnak fogva köldik, kit vígre egy tereken kiváltának.

Priny Ferenc király ellen pártot íti, kire Dersffy István (ki az időben kassai kapitán vala) Nagyida várát rejá szállá, és Nagyidát megvevín, megterik földsziníg. És úmagát Szöllösen felesíggel, gyerme-

¹⁾ Faustus a lapszéire: „N. B. auxilia barbarorum.”

²⁾ „ kezével: „megadák.”

³⁾ „ módosítása: „úgy hogy — — elbocsássa.”

⁴⁾ „ pótlása: „megfogák.”

kivel megfogának ¹⁾), és atyjától maradt kincsiben mind zsákmánt tönnek, ümagát Sáros várában fog-ságra vőnek ²⁾) mind háza nívivel.

Vigre oztán az Ferdinandos császár Dobó Ist-vánt feleségivel kiváltá királné asszontúl és irtette adá Priny Ferencet feleségivel, gyermekivel. Így mindketten szabadulának.

Petrowyth Péter megszállá ³⁾), és eltemetik Kólosvárbán és minden kincse marada királné asszonra.

Királné asszony levágata Gyulafejrvárott egy estve három főszemilyt: Bebék Ferencet, és két atya-fiat ⁴⁾): Kendy Ferencet, ⁵⁾) Antalt.

Királné asszony megviteti Huszt várát Korlát Mihálytól ⁶⁾). És idő rejá telvin, Erdélyben Gyulafejrvárott meghala, ott eltemetik.

Warkoch Tamásnak egy kevéssé hóta előtt adá királné asszony Váradot tisztól, ki Váradon mind elrontatá az egész káptalomházakat, és a sok szent-egyházokat, szent Ferenc kalastromat, Szentjaka-bot, Szentmihályt, Vadkertben Mindszentet, Szent-keresztet, az ispitályt, az várban Szentjánost, Bódogasszont, a szigin Szentistvánt, Szentpétert, Szent-lelket, sicarius templorum Dei, mind eltörteteti, pusztitá, simmitivé. Deus judicet opus ejus.

Hamzabég meglopata Somogyban Hegyesdvá-rot, kiért a magyarok semmit nem merinek mí-velni.

¹⁾ Faustus javítása: „megfogák.”

²⁾ „ „ „veték.”

³⁾ Tollhiba „meghala” helyett.

⁴⁾ Faustus keze: „a két atyáfiát.”

⁵⁾ „ „ pótlása: „és Kendy.”

⁶⁾ „ „ módosítása: „Mihálytól.”

jámbort a tokajiak levágának. Nimety Ferenc tokaji kapitán tisztessiget valla.

1561. Balassy Menyhárt az Ferdinandos császár megint — királyné asszony és az ő fiától — hívsgire jüve.¹⁾ Szalka kastélyát megvívé, elhanyatá. Vele vót Zay Ferenc is kassai kapetán, Báthory Miklós.

Balassy Menyhárt, Zay Ferenc, Báthory Miklós, Priny Gábor nípivel és egriekkel mintegy 3,000 emberrel megverik János király fia nípit 8,000-t az Hadad várnál Szilágyságban. Levágák benne több 2,265. Rabot 1,500-ot fogának, kiket azután megfosztván mind elbocsáták.

Azért megtartának az fű nípben császárnak Cháky Pált, Telegdy Miklóst, Bornemysza Benedeket és Szép Gáspárt.

Az Hadadot keves idő múlva az János király fia nípe viszontak megvívé, kit ismegint az Balassy Menyhárt az királ fiától megvívé.

Az nyereség jüzedelmeseeknek nagy lön, mint száz ezer forintnál többet tött. Mert az erdélyiak, csoda, minemő gazdagon jüttek vala, és hogy az egisz tábort megnyerik.

Ugyan ezen időben megverik²⁾ Balassy Jánost. sok nípét levágák Szécsen alatt, és sok rabot fogának, ki között esik Krwsyth János.

Ezen időben az budai passa Tiszán általa kele. Szatmár alá mene, megígeti mind az két várast. Onnatt Ecsed alá szágúdót elbocsátá, mind Almásig a Szilágyságot, a Kraszna mentit elrablák, elígetik.

Ezen időben Erdélyben a székekelyek feltámadá-

¹⁾ Faustus a lapszálon: „magyar passameza.“ Ita et nunc fit. 1605.

²⁾ „ pótlása : az törökök.“

nak, kikben János király fia 1,300-ot levágata, és sok köztek fogata ¹⁾), rút halálokkal megületteti.

Ugyan ezen időben Bebék Gyergy, Magocsy Gáspár, Sárközy Mihály 700 emberrel veszínek el Balogvárhoz közel, kik közül 400-rab esik. 70-nt ölínek, az többi nehezen szaladának. ²⁾)

Bebék Gyergy, Magochy Gáspár, Sárközy Mihály foglyá esínek. Magochyt Filekbe tartának vált-ságra, 12,000 forinton kiadák. Bebeket, Sárközyt Konstantinápolban császárnak vevik. Azután Bebék hitet adván császárnak és János királ fiának, hogy ennek hive leszen, megszabadula. Kiért oztán csak hamar elveszté várait, Szenderöt, Pelsöcöt, Hrasznahurkát, Gombaszeget, Gagyt, Szárdot, ³⁾) minden jószágát, morháját, östöl maradt kincsit Bajomba, vigre a János király ⁴⁾) után szálla, ott másiba marada. Sárkwzy Mihályt nem becsölvin, mert alávaló vala, gályára vetik egy falkáig. Oztán öneki is adának szabad-ságot, hogy megváltozzik.

Ugyan ezen esztendőben Ferdinandos császár szolgálai Székely Antal, Pribég János ő felsige nípi-vel Kassából egy gereget ⁵⁾) Deszpot nevűt bevevük Moldvában, vajdaságban ültetik, az Sándor vajdát kiűzik, ⁶⁾) terek császárhoz mene. Önnatt harmad esztendőre terek császár segítséggel országába tére, Deszpotot megölik, Sándort uraságba heleztetik, kik

¹⁾ Faustus javítása : „és sokat megfogata.”

²⁾ „ „ „ölínek meg — — — szalada.”

³⁾ „ pótlása : „Szárdvárát.”

⁴⁾ „ „ „János király fia.”

⁵⁾ „ módosítása : „görögöt.”

⁶⁾ „ pótlása : „ö.”

a Despotot pénzzel táplálák, kik között Zay Ferenc egyik ¹⁾ vala, kárt vallának.

1562. Julius havában egy hidat végezének el az törökek Szolnok alatt, az Tiszán fából csináltat, kinél ember jobbat nem kívánna az Tiszán túl az földnek elveszésére.

Az János király fia Havaselföldéből behívá az oláhokat terökkal elegy, az székelek ellen; kik bejűvének, és Erdőben rablának és égetének, és a nyerekekkel haza menének. ²⁾

³⁾ Ugyan ezen esztendőben Maximili Jánost ⁴⁾ Prágában az cseh urak megkoronáznak az cseh királyságra nagy pombával, nagy kazdagsággal.

Ugyan ezen esztendőben Maximili Jánost megkoronázák Frankfurdban az romai királyságra az imperiombeli urak.

Ugyan ezen esztendőben Ferdinandos királt Frankfurban az imperiombeli urak megkoronázák az imperator koronájával, mely koronázat nagy sok kazdagsággal volt, nagy kencsketéssil, kinck csak az Úr Isten tudja számát.

Ugyan ezen koronázatkoron terek császár jeles fű küvetöt küldé Frankfurban az mi urunkhoz Ferdinandos császárhoz esztendeig való frigyért, kiket az Ferdinandus császár ú felsége kazdagon megajándékoza aranyos atlacokkal, bársonnyal, kamukákkal, skárláttal, gránáttal, arajany forinttal és egynehány ezer fallérral, jeles rabbokkal, (?) úgy bocsátá haza Törökországban császárhoz.

¹⁾ Faustus módosítása: „egyik Zay Ferenc vala.”

²⁾ Kezdődik más kéz írása.

³⁾ Faustus: a lapszélre: „auxilia barbarorum.”

⁴⁾ „ javítása: „Maximilianust.”

1562. Ugyan ezen esztendőben egy nagy döghalál tá-mada Németországban, Csehországban, Morvában, az imperiom-városokban, Bécsországban és Magyaror-szágban nagy részében, mely dög miatt nagy sok ezer embereknek lűn halála.

Kisasszony napban Pozsomban 63 esztendőben Pozsomban nagy gyűlés lőn, kiben az magyar urak fejenként elfuttanak, mind az ország nemes népek, az János király fia pártjátul megválva.

Maximili Jánost az magyarok Pozsontt 63 esztendőben kisasszony napban megkoronázák az ma-gyar koronával az magyar királyságra.

Maximili János egy favárat csináltata az po-zsonyi mezőn szép mestörséggel, egy törek kép vala egy sarkán, kik mind rakvák vótak apró puskákkal, kit játékhöz készítettek. Mikoron az játék mentül jobb korában vóna, az vár fölgyúlada, az puskapor erősen kezdé égni, kiben sok nép ége meg, jeles pat-tantyús mesterek, sok olaszok, kin az Ferdinandus császár igen megharaguvék.

Ferdinandus császár az Dunát általlhidaltat-ta kettős heddal, hogy mindeccer két félre me-hettők rajta, egyik szekér Pozson felé mehetött, másik szekér esmeg Bécs felé mehetött az Duna hed-ján, ki igen jeles volt.

1563. Az koronázat miképen volt Pozsontt. Szent-Mártonban, nagy állást csináltak, az királné asszony, az urak a hun állottak.

Az királyt Oláh Miklós érsek az tebb pispekek-vel megkoronázá a szent koronával, kivel az elenső magyari szent István királt megkoronázták volt az magyarok.

Az utcákat Szent-Mártontul fogva az kalasto-

romig posztóval mind bevonták vala, az királyon volt az szent István palástja, úgy vitték gyalogon, az posztón úgy ment az barátok kalastromában, ott vitézeket szentölt.

Onnatt lóra ült, egy állást csináltak az váras kapuja előtt, azra ment föl az király, ott megesküött az magyaroknak.

Onnatt esmeg lóra ültették, az Duna mellett egy hegy volt csinálva, azra fölment az király, ott egy tört adtak kezében módjok szerint.

Mária királni asszonyt, az király feleségét másod napon Pozsontt Szent-Mártomban megkoronázzák az magyar királné asszonyságra.

Maximili Janos király Pozsontt egy tánczoló helyt csináltata az Mátyás király kertében, kiben három estve nagy táncot tartottak az király, az hercegek, az magyar urak feleségi, hogy mindenkoron két órán éfély után hatták el az táncot. Az magyar urak feleségi ezek voltanak: Battyányné, Twrzóné, Dobó Istvánné, Owgonodné¹⁾, Thereok Ferencné, Orzágné, Twrzó Szaniszlóné, gróf Nikoláné²⁾, leánya grófné, az cseh kancelláriosné, egyéb spanyol asszonyok, német asszonyok sokan.

1563. Ugyan ezen koronázat alatt egynelán magyar urak adák el leányokat, fiakkal Pozsontt megnéztették.

Az törekek az koronázatkoron oly igen megiettenek hogyPozson előtt az hedat csinálták, hogy az hasa nyilván azt vélte, hogy az király Fejérvarra

¹⁾ Ungnadné.

²⁾ Salm Miklós özvegye.

megyen nagy erővel, és Fejérvárat megveszi, és magát ott akarja megkoronáztatni, az török azt vélte.

Pozsonrt az császár udvarából az koronázatkoron meghalának pestissel egy fű kamorás német úr és egyéb urak, mert az teget¹⁾ ugyan velek hozták Bécsből.

Ugyan ezen koronázatkoron választák Zrény Miklóst országhadnagygyá az Dunán túl Horvátországig, és Dersfy Istvánt a Dunán ennen Kassáig és mind Nagybányaig.

Ugyan ezen koronázatkoron választák Magocsy Gáspárt egy kapitánságra.

Ugyan ez koronázatkoron itt Pozsonrt jelen vala somlai Báttory István az János királ fia küveti az békeség dolgaiért; azt senki nem tudja, mit végeztek vele az békeséggel.

Ugyan az koronázatkoron az török császárnak fű bassaja budai bassa meghala Pésten mirigyhálálban, kinek Rustan bassa vala neve.

62. esztendőben Ferdinandus császár Modvában Despotot behelhezteté az modvai vajdaságba és Sándor vajdát kiűzeté Modvából, mely esoda lett volt Pribék János és Székely által, kik nagy nyereséggel hátrajüvének Modvából es Despotot ott hagyák az vajdaságban.

63. esztendőben Sándor vajda az Szulimán császár beyivél és az János király fia erejivel esmeg Modvában bejüve nagy erejivel és Modvát meghódoltatá, Despotot levágattatá, esmeg uraságban beférkezék.

64. esztendőben szent Jakab estin Ferdinandus

¹⁾ Faustus javítása: „dögöt.”

császár Bécs várában meghala, kit az magyarok és németek, és egyéb keresztyén nemzetök igin sirattanak, mint kigyelmes királyokat.

Ez jámbor fejedelöm istenfélő, jámbor keresztyén vala, szegéneknek és árváknak táplálója, igazságszerető kegyelmes fejedelöm, és az szegény magyar nemzetnek kigyelmes fejedelme, és az keresztyén és régi hitnek őtalmazója vala.

Az Úr Isten ez jámbor fejedelmet lássa az ő dicsességébe és számlálja az ő szent Isteni.¹⁾

1564. Az János király fia János 64. esztendőben Maximilianos császár urunk ellen az firigy alatt hadat indíta, Szakmárt meglopatá, és Balassy Menyhárt kencsét zsákmánra veték, és feleségét, gyermekit fogva viteté Szakmárból.

Ugyan azonban az törökek János király fia mellé jüvének, megvevék Nagybányát, Szinérvárát, Atyavárát, nagy sok több kastélokát. Ezután esmeg az János király fia visszatére Erdélyben, az törökök is hátra menének Temesvárban nagy sok rabokkal.

Maximilianos császár urunk ugyan esmeg 65 esztendőben karácson előtt, ez János király fia ellen esmeg hadat bocsáta Kassa felé, német hadat és magyar hadat.

Mely hadnak előtte járjon vagy generális kapitánynya tevé Swende Lázárt és Báltory Andrást, mely had Kassánál gyűtezek az ott való magyari urakkal.

1565. Karácson innepe után az császár hada Kassáról kiindula nagy hatalommal, gyalok németekkel, fegyveresekkel, magyar gyalokkal, huszárokkal, szántalan álgyuval, minden hadhoz való készülettel.

¹⁾ Talán: „szentei közé.”

Kassáru az had mindjárást Tokaj alá szálla, Tokaj várát hat nap mulva megvevék, Némethy Ferencet benne meglüvék, meghala, az várát megadák, mindeneket a várból békeséggel kibocsátának.

Tokajban nagy nyereségeket, pénzt, ezüstet, aranyat, egynehán ezer hordó bort nyerének.

1565. Ugyan azon úttal Szerencs kastélyát is megadák, az benne valókat elbocsáták békeséggel.

Némethy Ferenének testét megadatá Swende Lázár az király hadnagya, kinek testét Szentjogra vivék, ott eltemeték.

Swende Lázár fölindula Tokaj alól, az néppel Szentmartont megvevék, Szakmárt pusztán találák, Nagybányát megadák, az Szamos közett egynehán kastélyokat kit megadának, kit pedig pusztán találának.

Báttory Györgyet Erded várában szoriták, megiede, megadá Erded várát, az mi jószága, kencse ott volt, mind ott veszté, csak egy kocsival bocsáttak ki belőle, megadá Csejt, megadá Küvvarát, ezeket mind császár számára foglalák Swende Lázár.

Swende Lázár Szakmárban szálla, János király fia frigyért küldé Swende Lázárhoz, kivel nagyot ártá Maximili János császárnak. Somlai Báttor Istvánt János király fia Bécsbe küldé császárhoz szín alatt, hogy frigyért járjon, hogy másfelől az török elérkezessék János király fia mellé.

Somlainak megérték valami levelek által, hogy csalárdság az ő békeségjárása, császár Bécsben megtartóztatá.

Swende Lázár Nagybányán egy igen erős kastélt csináltata, kiben az magyarokkal Balogh Mátyást hagyák, az németekkel es német hadnagyot.

Swende Lázár igen csináltatja Szakmárt és Föd-várát, kin vagyon százezer ember míven, ha megszámlálják.

1565. János király fia ez friggy alatt álnoksággal az török császár népét felindítá, és Szakmár alá hozá az tömösvári basát, az szonoki béket, hatvani béket, és egynehán békeket, agákat, szancsákat, jancsárokat és mind ezekkel Szakmár alá szálla.

Szakmár alatt Swendének sok harcot adának, mert valának oly reménységbe, hogy ők Szakmárt megvennék, de semmi nem kelle benne, mert az Úr Isten mindenkor az harcot az magyaroknak, az németeknek adta; hogy semmi nem kell dolgokban, egy napon egy erős ustromot tének, mely ustromon sok török vesze; nagy kárral, nagy szégyennel az török, az János király fia kiszálla Szakmár alól és Erdőd alá szálla.

Ugyan Szakmár alatt egy fő török Bánfy Bálintot kihivá, hogy az két császár egészségeért kóp-ját ternének, kire ez vitéz Bánfy Bálint kimene és az törökkel szemben eklele, és az törököt lováról leek-lelé, és az földön az töröknek fejét vevék, az tiszteséget Bánfy megnyeré.

Bebék Gyerget török császár kibocsátá János király fiához. madarászni akarand vala vele, de nem leheté, mert az magyar nem híne neki, az törökök is semmit rejá nem bizának, azért vigre János király fiával mene Bebék Erdélben, most is ott vagyon.

Az német és az magyarok kiszállának Szakmár alól, az Tisza és Szamos kezében, nem messze Szakmártul táborra szállának, kikhez kezil az török az Szamost meghedaltatá, ők is táborra szállának közül az német táborhoz.

1565. Az egész nyáron nagy sok harcolás lűn az terék, német és magyar kezett, de az Ur Isten mind az magyaroknak adá az szerencsét, semmit az török rajtok nem kaphata.

Az Erded dolgát elhattam volt. János király fia sok ideig vitatá Erded várát, de semmit nem tehete neki, hanem végre hitet adának az Erdedbe való népeknek, hogy őket békeséggel kibocsátnák ezen frigy alatt, kihez az magyarok nem tudtak tartozni, sőt az török álnokság nagy bányata volt, hogy sok török veszőtt Erded alatt. Ezre való boszuságban az török az frigy alatt meghágják Erdedet, az magyart, az németet többire mind levágák, igen keveset közülek rabbá tevének.

Imár esmeg az Szamos mellé megyek az terök táborához. Az török hogy láтта, hogy az magyaroknak, németeknek semmit nem tehetne, egy álnokságot gondola, frigyet szerze az magyarral, az némettel, hogy mivel az zsákmánra szabadon járhatna; volt oly idő, hogy mind az német, mind az magyar kimént az zsákmánra, egymást megtálalták, de az török az németet nem bántotta, az német az törököt nem bántotta.

Egy napon az németök mind 4 vagy 500 szekér élésért kimént az táborból zsákmánra, ezt az török eszében véve mindjárást rejájok jüttek, mind az szekereket, lovakát, az embert, az ki az szekerekkel volt, egyszermind elvágatta, az török táborra vitték.

Ezt az magyarok és az németök mikoron megtudták volna, mindjárást semmit nem tartozván, gyorsan lóra ilének az török után, az törökök hidjára sietének, az hidon es az magyarok, az németek sokan átal-

menének, az törököket erősen vágák mind az táborig, ki előtt volt Balassy Minyhárt minden dologban.

Végre ez dolog aznyira leszen, hogy az török aznyira megrémül, hogy mind az törökök közül, mind az magyarok közül sokan elhullának.

Az törökök ezen megiedének, az magyarokra ágyukat hoznak, az törökek hedjáról az ágyuval lőtték az magyarokat, az német hadnagyok közül három fű embert, hadnagyokat, fegyveres hadnagyokat lüvék meg, kik megholtanak.

Az törökök közül egy fű beket, urat lűttek meg, ki ott az harcon az török előtt forgódott; mind az két félben sokan üriztenek, az harc így végezett el.

Ezután oztán semmi harc nem volt, hanem az török látva, hogy elfogyatkozott, nagy kárral, sok török halálával az török felkött, így ment el, eloszlott, ki Temesvár felé, ki Buda felé, jöllehet vittek 3,500 rabot, de mindazátal nagy kár lett az törökben. Ez török hadígy oszla el; Szakmár alól János király fia is az mi népe megmarada, azzal Erdélben takarodék. Így végezők el az hadat.

1566. Az terök megrablá pinkesd előtt Tokajnál két melyfeden Királyteleket, vitt tebbet ezer rabnál, égett meg az faluban 300 ember, barmot ménest tebbet vitt 2,000-níl; ezzil az török Szónokba takarodék, de senki nem lűn ki megízné.

Bebék Györget János király fia haza ereszté Erdélből Szád várában, mind az két keze csonka konthnaklos, (?) de méges allam ¹⁾ lator mint az-elett, kész terök, kisz lator.

1566. Az budai Ozlam basa megszállá Palotavárat, mint öt ezer törökkel, az sok szántalan köznépek,

¹⁾ Azaz: „olyan.”

kik fát hordtanak, az árkot hogy megtöltsék, tíz ágyúval tereté de semmit neki nem tehet.

Az mindenható Úr Isten félelmet vete rejája, valami köznép, kik az Bakomra fájért mentenek Győr szikségére, 100 szekérrel, ezt az török starázsa meglátta, megfutamott Palota alá, az basát eliesztette, hogy mivel német császár minden erejével megyen; az Úr Isten az basát megrettentette, éjjel elszökék Palota alól, az ágyukat kit elvitt, kit ott hagyott, 44 tuna port, golobisnak sokságát, sátort, lovat, hadakozó szerszámokat, nagy szégyenvallással mene Székesfjérvárra. Ezt az Ur Isten mivelé, neki kell ezbüln adnunk az tisztességet és győzedelmet. Ezutánis ha az Úr Istentül tartják az győzedelmet, ennél nagyobb szerencsát ad az Úr Isten.

Az német kapitán Groffek¹⁾ az német sereggel és magyarokkal, mind kívül be húsz ezer emberrel Győrből kiindula 66 esztendőben, 16 junii, hogy Palotának törését meglássa, megcsinálja.

Azt elvégezvén, Beszprény felé indula népével, egy szegyen ember meghozá, hogy Beszprény várának az kűfala nagy részig leszakadt volna, az gróf semmit nem tartozék, hanem mindjárást Beszprény alá indula, az törökek ezt meglátták, Beszprémnek az várasát megégeték, az várra takarodának.

Gróf az ki az had előtt vala, ezt látván, mindjárást népét ustromnak állatá, megustromlák megvevék az várat, megis égeték, az benne való törökeket mind levágák, az körösztyének ez illen szerencsával járanak Beszprény alatt.

Az had, mind magyar mind német, Beszprényben

¹⁾ Értsd: „gróf Eck.“

népet hagyja, az sereg esmeg győri mezőre visszajűvének, táborral letelepődének.

1566. Az gróf az ki az haddal bír vala, ismeg Győrett az hadat felvevé, Tata alá szálla, mind némettel mind magyarral meglüeté, megtöreté, megustromlatá, megvevé, az törekeket benne mind levágatá. Egynihá-nyan kik valami erős helre szorultak vala, mint ötven törek, azok gróf hitire megadák magokat rab-ságra, és hogy le nem vágatja.

Tata alól szágudót bocsátának, Vitta várát és Gesztös várát pusztán találák, azban népet hagyá-nak, az tábor az néppel Almásra szállának, ott egy-nihán napig levének, onnét Komárom előtt az mezőn táborra szállának.

Maximili János ú fölsége császár Pozson előtt az Dunán hedat csináltata, az csehországi és morvai és slesiai hercegek nagy néppel Pozson előtt az hedon általkelének és Abda mezeire császár ú fölségéhez szállának nagy néppel és szép néppel.

Császár ú fölsége Bécsből kiindula nagy sok seregekkel, Ferdinandus herceggel és egyéb sok hercegekkel, urakkal, kilemb-kilemb országok né-pével Abda mezeire megszálla, ott egynehán napon népét megnyugotá, és szent János nyaka vágása nap-ján, Abda mezeirel minden népével, némettel, ma-gyarral elindula Komárom felé, Néma falunál tábort jára az mezőn.

Egynehán nap mulva 500 törek az táborra üte, kiknek az többi lesben állottanak, az magya-rok mindjárást utánok menének az Bakomra, úzik, az fejevári béket megfogák, az egri pisepeknek egy

szolgája, kinek neve¹⁾, és az magyarok Túry Gyerggel az töröket többig két mélyfölnél üzék, sokat benne levágának, egynehányat az törökekben Maximili Jánosnak fogva hozának.

1566. Ugyan ezen holnapban Gyulā várát megvevék az törökek az magyaroktól török császár hitire, és az magyarokat Gyulából kibocsáták mint 500-at, mikoron egy mélyföden Gyulától eljűttek volna, az törökek utánok menének, az utban az magyarokat mind levágák, ott foglyá esék Kerecheny László harmad magával, kit Perkát passa fogva kilde török császárnak.

Ugyan ezen időben megvevé török császár Sziget várát ustrommal, sok terök pogán halálával, az benne valókat mind levágatta, halált szenvedének az köresztyén hit mellett. Zrény Miklósnak az fejét Győr alá küldé az táborban, az török császár Maximilianos császárnak küldé, kit Maximili János császár haza küldé Csáktornyában feleségének, Zrény feleségének.

Az tábor az ki Komáromnál és Némánál az mezőben vala, közül száz ezer ember, ugyan ez napokban mind cseh, német, magyar, Győr mezeire szállának mind táborostul, most ott vadnak.

Az Sziget megvételinek utána az rabló törek felindula Szalaságra és Somotyságra egynehány várát megveve, Babócsát, Berzencét, Csorgót, egynehány várat, kastélo at pusztán hagyánk, kikben mastan törek lakik, Szalaságnak nagyobb részén

¹⁾ Üres hely, s utána 'bek'. Faustus kitörlötte e szót s a hézagot a 'Pongrácz' névvel töltötte ki.

mind Kanizsáig, elrablott, az térők visszatére az rab bal, békeséggel elmene.

Az győri tábor az sok hercegek, német és cseh urak, nem tudom, hogy ha megiedének vagy megrettenének, szent Demőter nap előtt megkeszenének, az ki hova tuda menni, mind eloszlának, Magyarországot pusztán hagyák; csak az Úr Istennek vagyunk markában, eleget kóválnak, kobzának az szegénység között, minden élésünket elfogyatták, egy töreket sem láttanak, mert nem merének az törekre menni az ki Fejérvárnál táborban vala, hanem nagy szégyennel pirult orcájával menének haza feleségekhez.

Azt az Úr Isten mondhatná meg, minnyi kincset vesztegetének el, kire egy töreket nem tudának fogni, kivel az töröknek nagy szívet adának, szégyent, igaz, eleget vallának, költséget eleget tevének.

1566. Azt elfeledtem volt: ugyan ezen napokban, hogy az tábor Győr alatt vala, az olaszok és németek Győr városát szénnel megégették, sok jámbor morháját mind elkobozák, igaz, elég szegént, kórust csinalának, sokan házban égének.

Ezt is írhatom ti kigyelmeteknek, hogy az nagy tobzódás miatt az két táborban, mondom, igazán mondom, hogy komáromi táborban, az győri táborban az nagy ételben italban több holt meg düggel az németben, az csehben tizenöt vagy húsz ezernél, kit sok jámborok tudják, látták.

Gyula alól az terők Borosjene alá szálla, Jene várát megvevé, az benne való népet mind levágatá, Kendo Istvánt ott az terökek levágák.

János király fia megszállá Szaka kastélyát, az németek az kik benne valának, azok megfogák az

ki magyar előtttek hadnagy vala, kinek neve ¹⁾), János király fiának fogva vivék, hogy nem akarta megadni Szaka kastélyát magyarok kezében János király fiának Szaka kastélyát.

Ugyan ezen üdőben János király fia megszállá Tokaj várát, tatárral terökkel, magyarral vítatá de meg nem veheté, esmeg elszállá alóla, övéit hátra viteté.

Az tatár két ízben rablá meg az Tiszán ennét való földet, az mendenható Isten tuggyik, minyi ezer rabokat elvivének, maga az tatár nem volt felőbb 5000.

Semmi ²⁾ Lázár azkoron Kassában volt, az hol magyar vót mind mellé gyülteté, sinkit az tatárra ki nem bocsátott az magyarok közül, az rabbal az tatárszabadon elmene, ki Sende Lázárnak igen nagy gyalázatjára, szégyenére esék, de ű nem tudja mi csoda az szégyen, tizenöt napig volt az rablás, senki Kassából egy kópját nem mert eltörni az tatáron, hanem az szegénség az fogott tatárokat, azok az kit megöltének benne.

Ez ez tatár annyi égetést, rablást mivelt Magyarországbán, hogy elkezdette Egernél, aznak az vidékét mind elégette, rablotta, onnan feltért Mohi felé, mind elégette ott az földet, onnatt felment az Szentpéter, végre az Sajó mellett Remaszombatig, mindent elégetének, Tokaj alól följűtt egy falka tatár, Tarcalt, Szántót, Vidmánt, Gencet, Telkibánát, Szinát, valami Kassáig faluk voltak, mind elégette, rablatta.

¹⁾ Kitéltetlen hézag.

²⁾ Faustus javítása (vagy talán csak módosítása, mert e helyett a „Semmi” név élc lehetett): „Syendy.”

Telkibányáról átalcsavaradt Patak felé, Patakot, Ujhelt, azon mind fel Liszkát, Benét Ongvárig mindent rablottak, égettek.

Onnét feltartott Berekszász felé, mindent elégetének, mindent rablának, mert az nemes nép oda Berekszászban futott volt az János király fia birodalmában, az mint mondák, János király fia biztatá az nömösséget, hogy valaki az ő birodalmában megyen, az tatár nem bántja.

Sohalt pedig azon nemesség nem vezett mint Berekszászban, kik oda futottak, mert mondják, az kik látták, hogy száz vörös fedelű szekérenél többet vittek el, kiben mind nemös asszonyak vótanak, nem győzi ember ezt az csodát megírnia.

Az János király fia ezt hallván, hogy az tatár Berekszászot megrablotta, mindjárást elhatta Tokaj vára vitatását, az tatár után sietett, az tatárt megállatta, az rabokban sokat megszabadított, végre az tatár nem engedte az rabokat, az török hada hogy az tatárnak elejit az utolját megjustet, (?) mint 300 tatár, 14 lovagot, az rabokban sokat megszabadított.

1566. Ugyan ezen jüdöben Balassa Minyhárt megveré az törökeket csak ott kezöl Remaszombatnál, sokat benne levágának, és egy béket fogának. Jöllehet Svende vagy Semmi Lázár ü es ott vót az németekkel, fegyverösekkel, de ha igazán megmondjok, bizony nem sietett, ugyan az hogy semmiképen Balassa nem vihette az törökre, mert azt mondta, hogy az magyar elárulja.

Balassa Minyhárt ezzel semmit nem gondol, hanem ugyan ellene az törökre rejá ment, megvitt vele, megverte; hogy ezt Svende meglátta, hogy az

török megfutamott, ű es oztán az ű népével odaérkezett, de semmit ott ű nem használt.

Immáran mostan hogy az török tatár elment, az német hadat, az magyar hadat kiszállította Semmi Lázár Kassából, az égett földre, az kit az tatár török elégetött, elpusztított mastan immár az ű hadát az szegyénségre szállította, az mi kevés eleségek megmaradt az pogántúl, azt is elpusztítatja ugyan azonra, hogy az szegény népet, azt akarja, hogy éhhel haljon meg.

II.

AZ LANDORFEJÍRVÁR ELVESZÉSÉNEK
OKA E VÓT ÉS ÍGY ESÖTT.

Midőn László király látta vóna, hogy ő hadakozással és fegyverrel Magyarországot a török ellen meg nem oltalmazhatja, ő magaes nem arra való vóna, hogy hadakoznék, az magyar urakes kedig (kikkel ő semmit nem bírhat vala) nem az ország oltalmára viselnének gondot, hanem kiki mind az őmaga hasznát keresné, és egymást gyűlölséggel és háburóval kergetnék, és ezalatt a török naponkint hatalmaznék, és az végvárakba mind Boznába s mind Horvátországba és Tótország végébe sokat elvett vóna, kiket király csak költséggel sem tarthat vala az maga-bíratlanságtul, gondolta azt magába: hogy ő az törökkel frigyüt tegyen és megbékéljék vele. Választja bé egynehány rendbeli fő követet Constantinápolyba szultán Szelim császárhoz, (a mint anakelötte az atyjáhozes Pajazith császárhoz köldözött, — a mint Kys Horwáth Jánostes köldte vót bé Pajazith császárhoz, ki a császártul kérte vót meg Konstancinápolyban az alamisnás szent János testét, kit királynak hozott vót nagykedven, kin a király és mind a magyar urak igön öröltének,—és frigyet tartott vele), hogy övelees azonképen frigye lenne, és békesség lenne köztök. Választja legutolszor bé hozzá Belay Borbást, sokad magával és jó szörrel, ki által az békeséget vele megújítaná. De azután hogy

Belay bément vóna, nem sok idő múlva király meghal, és száll az ország gondja a fiára Lajos királyra, ki igön iffiu és tudatlan vót, mert még ugyan gyermek vót. Kit midőn a török császár meghallott vóna, választja öes az iffiu királyhoz két fő emberét követségen, kiket csaussoknak szoktak hínia, kik által öes az atyjával való békességet megújítanája; és hogy örök békesség lenne mind örökké az jüvendő terek császárok között és az jüvendő magyar királyok között, kíván vót és kéret vót az országtul és királytul adót; Belay Borbást azonközbe magánál tartóztatván, és vele az Kuzul bassa saah Zmail viadaljára elvivén, hogy csak látná az ő hatalmasságát és szántalan népét, kit oztán meg tudna az ő urának és az országbeli nagy uraknak beszélni. És azután az egyiptomi királyraes, az kit minálunk szoltánnak mondnak, midőn hadakozni kezdett vóna, kit annakelőtte atyjája fogádott vót, és ez szín alatt nem tudván tőle félni, készöltelen talált vót, és nagy csalárdsággal megvert vót, és megfogott vót, és feles akasztatta vót, és ezenképen az egész Egyiptomot, Alaxandriát és Mizirt és egyik részét Szerecsenországnak megvett vót, Belayt ottes vele hordozta vót, kit az oda való népek előtt magyar királynak mondatott és hivattatott, vagy hatezer embert, boznaiakat, rácokat magyar módra ötöztetvén és magyar módra zászlókat iratván, hogy a magyar királyes öhozája hallgatna és segítségeül mellé jütt vóna, hogy ezzel inkább az országokat magához hajthatta vóna, a mint meges hajtotta vót. De ezt megmívelvén az császár, nem sokat élt vót, megholt vót, ki után választották vót a császárságra a fiát, Szulejmant.

Ezönközbe kedig vót az császár ez szándékba,

hogy Belay Borbást el ne ereszsze, hanem a választ magyar királytul az adó felől megvárja, és ha király az adót meg akarandja adni, hát ő az Kuzul bassára hadakozzék, és Belayt jó válaszszaal haza ereszsze, hol kedig nem, tahát a hadakozást Magyarországra fordítsa; de miért a halál az ő szándékának elejít vette vót, ezt nem érhetette vót.

Ezalatt kedig az király és az urak hallván az császár kevély kivánságát, hogy ötölek és az országtul, ki annakelőtte soha adó-adó nem vót senkinek, mint aféle iffu király és olyan nagy-akarú kevély urak, kik az időbe épp országba uralkodtak, nagynehezen vevén és hallván a követiséget, és megbusulván azones, hogy az ő követeket haza nem eresztette vóna, nem akarnak neki semi választ tenni, hanem vetik először ugyan ottan Budán őrzet alá, azután köldik Tata várába az vén Borne-myszsa János őrizeti alá, és ott imár egynehány esztendeje mult vót el, hogy tartották vót őket.

És midőn meghallották vóna, hogy a császár megholt vóna, és mást tettek vóna császárrá, a két csauusnak, a követnek, némit boszusságbul, némit kedig hogy azzal császárt megicszszék, és főképpen pedig értetlenségből és tudatlanságbul, hogy a császár megijedvén ne merne tölek adót kérni, és hogy eféle követiséggel többé hozájok ne merne köldeni, nem nízvin aztes, hogy az ő követik Belay ottben vóna, mondják hogy Wárdaj Pál akaratjábul és tanácsábul, ki akkor egri pispök vót, az vén Borne-myszsa mívelte vóna, mind orrókat fölököt elmetelvén, király hirinél köl és az urak hirinélköl, olyan megtagolván es rutítván a Dunán Fejérvár alá bo-csátják, kiket onnét Szenderőre késértetnek alá. És

onnét az iffiu és új császárnak hírré teszik, hogy mimódon eresztötte vóna a magyar király az ő atyja követit válasznál köl, mind orrokat fölököt elmetélvén, kit midön az új császár megértött vóna, igön megbusult vót rajta, és minden hadakozó szándékát, ki öneki az persiai királyra vót, Magyarországra fordítja, és azt mondják, hogy mondotta vóna: Én az ő követét nem bántom, mert követet nem illik bántani; mert a követnek semi bine nincsen: ha mit neki parancsolnak, azt kell neki mondani. De vagy rajta halok meg minden népemmel, vagy az én atyám követi boszusságát és az énrajtam lett kissebbséget boszuállással akarok megtérítenöm. Mely követeket meghagyá császár hogy levágnák, és a Dunába vetnék, hogy az ő kissebbségére ne élénének.

És a készölettel, a kit az atyja kiszítött vót még annakelőtte, kik azt mondják hogy Ródra, kik pedig azt mondják hogy Kuzul basra, mindjárást Magyarországra indul, többel háromszáz ezer embernél. És Belay Borbást Zoffia városátul az utbul elereszti és azt hagyja neki: hogy megmondja urának, magyar királynak, hogy örejá menne. És minden hadát neki megmutatván, meghagyja neki: hogy megmondja urának, minemő haddal menne rejá, és megakarja az ő atyja követi boszuját és az ő kissebbségét téríteni, és ha békeséget nem akart vele tartani, tartoznék hadakozáshoz.

Jöllehet az császár indulatját még annakelőtte Belay királynak és az uraknak még Konstancinápolybul hírré tötte vót, de midön oztán ömaga megjutott, mindön készöletét és szándékát császárnak nyilvánban megbeszélötte vót, hogy a szándékba

vóna, hogy először Fejérvárát és Sabácot megvennője, azután az egész országot el akarná rontani.

Kit midőn mind király smind az urak megértöttek vóna nyilvánban, megrettennek rajta, jelesen az urak, kik értöttek, micsoda az Fejérvár elveszése, mi követköznék belöle, ha azt a terek megvenni, (a király, a ki akkor még igön iffiu vót, annyira nem értötte) akarják és végezük azt, hogy a várat megta-
karják és épejtsék, mind néppel, éléssel smind por-
ral, a mi arra való szökség vót vóna, és högy új
tiszttartókates és fő urakat vetnének belí, kik a ház-
nak tudnák gondját viselni. Mert az időbe gyermek
tiszttartója és bánja vót Fejérvárnak, Thewrek Bálint,
ki az atyja halála után Thewrek Imreh után maradt
vót a bánságba, mely Thewrek Imreh az Paxy Mi-
hály helyébe, ki az sarnói veszedelemkoron, midőn
János vajda ment vót Sarnó alá, veszett vót el, vá-
lasztatott vót a bánságra.¹ És ő ott nem létébe, mint
ki gyirmek vót, vótak csak vicebáni benne, egyik
Oláh Balasko, a másik Móre János. És a két rokona
Swlyok István és Swlyok Balás úr képe levén, kik
tútories vótak Therek Bálintnak, a tanácsbeli urak
király szavával hivatják fel nagy hamarsággal a két
Swlyokot, kiknek egyik, az öregbik, István neven,
midőn felment vóna, és neki a király tanácsába ugyan
a király szömélye előtt a király akaratját megmon-
dották vóna és mind az urakétes, hogy az házba
tiszttartót akarnának vetni, mert az ő ura gyermek
vóna, és egyéb szökséggeles meg akarnák takarni,
mert jól érteni öes, hogy törek császár útba vóna, és
nyilván rejá akarna jünni, azért idejin hozzá akar-
nának látni, hogy valami szörtelenség miatt el ne
veszne, kiben ha ellent tartanának, és a háznak

*1) Ezt bán ott. J. Imreh 1506. november ki. -
Paxy utidja Hédervár. Franc lett.*

valami történnék, senki oka nem vóna, hanem az ő ura, és ők ketten. De ő ugyan ottan az tanácsba, semit nem várván, a választ tötte vót: Az én uram és mies az mi urunk után készek vagyunk ő felségének az házat megadnunk, a mint a mi urunk, és mies a mi urunk után ímár egynehányszor megkináltok ő felségét s ti kegyelmeteketes, de úgy hogy az mi meghót urunk a Therek Imreh szolgálatját és adósságát, és azután e mastani urunkétes, kit ők Fejírvarra költötenek, megadván és fizetvén, készek vagyunk ő felségének és ti kegyelmeteknek megadni; ezen kivel, ha az mi urunk gyermekét meg nem elégti ő felsége, általánfogva halálíg sinkinek nem akarjok adni, vagy jü császár vagy nem jü. A mi urunk gyermekének mi meg nem akarjok torkát metszeni; sőt ezt mondom: ha e mai nap Fejírvarat egy felől törek császár szállaná meg, más felől ő felsége, nem tudom soha, mellyiknek adnók meg hamarébb, ha törek császárnak-i, vagy ő felségének, mind halálunkig, még nem megleszön az mi urunk gyermekéke adóssága és az sok jámbor szolgálatja.

Ezt látván az urak, hogy ilyen igön megkeményüdtek vóna, és eltekéllötték vóna, hogy semiképpen a házat meg ne adnák mind addiges, még nem az ő kedvek szörint való fizetések lenne, ki olyan hertelen nem lehetettes, mert nem kicsin summa vót, több vót sokkal negyven ezer forintnál, más kedig hogy szántákes az urak (jelesben a kik kezétől kellett vóna a pénznek kimenni), hogy egy gyermeknek, ki simit még nem szolgált vóna, annyi pénzt kiadtak vóna, kezdik fogdosni nagy sok ígretökkel és fogadásokkal, mind király képébe smind ömagoktól, mind urokat s mind őket, jüvendőre hogy mind urrá

tennik, csak hogy az házat adnák meg, hogy ne veszne el, takarnáják meg idején. Swlyok kedig a választ teszi, a mint el vót tekélve nálok, hogy soha ez szóval sem igírettel meg nem leszön, hanem csak kész pénzzel: énes kedig protestálok mind Istennek smind ő felségének smind ti kegyelmeteknek, hogy ha valami történnék ezalatt a háznak, hogy nem a mi urunk, sem mi lennénk oka a ház veszedelmének, hanem azok, a kik az mi megholt jó urunk jámbor szolgálatját és az ő megmaradt árvája szolgálatját meg nem akarják fizetni, és az árvának tor-kát meg akarják metszeni.

Látván ezt az urak, hogy ilyen igön megkeményüdtenek vóna akaratjokba, más utat gondolnak rajta, hogy csak a ház szörtelen ne maradna és el ne veszne. Kezdik arra kérni: ottan ha a házat ő felségének meg nem akarjátok adni kölömben, hanem hogy megelégejtsenek bennetek, ki ilyen hertelen nem lehet, hogy elyen nagy summát egyszörsmind kiontsanak, mert ha ő felségének több pénze vóna es, kellene ez mastani hadhoz ellyen ellenség ellen, miveljétök ezt: hogy ottan ti maradjátok az házba, csak hogy a menyí nép kell a házba, hadd vessön ő felsége annyi népet a házba, és egyébbeles megtakarja ő felsége, hogy el ne veszne ez országtul olyan fő végház. Arraes a választ teszi: hogy azt sem mivelhetnék, mert nem tudják, micsoda népet fognának bévetni, netalántán ha erősbek fognának az én uram népénél lenni, talám az ő urát kirekesztenék belőle; mast elég nép vóna benne, csak hogy ő felsége köldene azoknak mind fizetést, és port, élést. Leszön oly az tanácsbeli urakba, ki azt mondta vóna neki: mi szökség ő felségének az ti népetöknek fizetni, és

egyebetes oda adni, ha az ő felsége népét bé nem akarjátok eresztetni? ha elég népetök vagyon, az egyéb szökségnek viseljítök timagatok gondját. Vótak az urakba ollyak, kik azt mondják vót: hogy jól tenni király, ha megfogná és a csonka toromba vetni mint árulót. De esmeg vótak olyak, kiknek a nem tetszött, hogy haraggal kellene fogni, hanem inkább szép szóval kellene őket engesztelni, ha fizetések nem lehetne. ¹⁾

Ezt kedig ez ellyen kemény választételt Swlyok ömagátul soha nem merte vóna mivelni, ha az urak közzöl önekiek biztatójok nem vót vóna és tanácsadójok; e kedig senki egyéb nem vót, hanem az Zapolay erdélyi János vajda, ki őket erre vitte és biztatta, mondván nekik: ha ti emberek lesztek, és a ti uratok gyermekének igaz atyjafiai lesztek és jó turtori, hát soha semi ígíretre sem fogadásra meg nem adjátok a házat, még nem megeléjejtik uratokat minden adósságáru; mert ha megadjátok, soha semit nem adnak, mind éltig oda leszen minden szolgálátok és adósságtok, ezt én jól értöm. Ha kedig félnél attul, hogy vagy megfognak vagy egyéb bántásod esnék, ne félj semmit, még az én fejem fennáll, nem hadlak addig, mert énes Erdélybe tisztartó szolga vagyok, jó vóna bizony hogy éntőlemes vennik el tisztómetfizetetlen, szép szóval és ígírettel; ne hagyjok miegymást, ha azt akarjok, hogy a mi dolgunkes jó legyen.

Ezt kedig ő nem az öhozójok való jó szándékbul mivelte vót, hanem hogy mivel mindönbe mind az iffu király smind az tanácsbeli urak akaratját

¹⁾ A lapszálen más kéztől, vagy talán ugyanattól, hanem később odajegyezve: Hic dominus reverendissimus de inposicione victualium, quomodo aliqui dominorum grauati fuerint, illud exiguum pecunie, quod in inponendis victualibus exponi debuisset, dari facere, florenos videlicet 60, scribat id quod voluerit.

megháboríthatná, és hogy valaki Magyarországra vóna, kinek valami birtoka vóna és valami tekintet vóna rejá, jelesben pedig a tisztartók mind ő párti vónának, és őhozzá hallgatnának, és az ő akaratjához tartanak magokat minden emberek ellen; kinek iffiuságátul fogva soha egyéb kívánsága, szándéka és akaratja nem vót, hanem hogy jüvendőre magának fejedelemséget vehetne (a mint az ő kívánságának vége meges mutatta vót jüvendőre), kihoz őneki titkon való párti és baráti vótak, mert valahol Magyarországra, Tótországba és Erdélybe jeles emberek vótak, kiknek mind az országba smind vármegyékbe szavok járt vóna, és foganatos vót vóna, (mint egynehányat, a jelesbét meges nevezhetjük) egyik: Werbewczy István, ki az időbe personalis prae-sentia regiae majestatis vót, kinek mind az ország között, smind a tanácsba smind az törvén itletibe nagy autoritása vót; másik: Ártándy Pál, kinél nagyobb szószóló az ország között nem vót; és Tótországbul Glessany Miklós, kinek mind az ország között smind az urak között nagy praktikája vót; és Nykolay Gergely, ki az időbe director causarum vót, kinek udvarnál nagy szereteties vót, és szava igön foganatos vót, és nagyobb pörösb patvarosb ember nálánál akoron nem vót; — és az urak rendiröles az király háta megöl titkon Korláthkewy Péter, ki akoron királynak hopmestere vót, kinek Zepessy Györggyel, az vajda öcscsivel nagy barátság-tartása vót mindenkor; — ezen kívül mind az vitézlő rendről, mind az fő nemesség közzöl, vármegyék ispáni közzöl sok vót, kiket ett mindent meg nem nevezhetünk, kiket ő mind ez szándékkal csatlott vót hozzája, hogy őmagát jüvendőre fejedelmmé tehesse, és azokat kit mind

az ő rendin uraságra vihessen, kinek kivánságaért végre még az törekkeles kötelességet és barátságot vetőtt vót (a mint egyebőtt nyilvánban megjelöntötök, a mint azután mind e világnak nyilván vót az ököztök való barátság). Mely kivánság nem nyukhattott benne semikíppen, hanem mindön uttal okot keresőtt, hogy miképpen az őbenne megfogantatott mérget kionthatná, és az ő kevánságának eleget tehetne, gondolta vót azt, hogy jó és alkalmas időt talált vóna hozzá, gondolván ez okosságot hozzá, ki miá az ő kivánságának indulatját ezön megkésértene, készőrejtí az ő pártos embőri által mind az udvarnál smind kedig az vármegyékbe, hogy kívánnának egy gyűlést tétetni a királylyal és az urakkal ellyen jó szándék színe alatt: hogy miért látnák ez országnak naponkent való nagyobb nagyobb veszedelmét és romlását, és az végvárok szőrtelenségét, és hogy az tervényszolgáltatásbanes nagy fogyatkozás vóna, hogy ezőkről szólanának, látnának és végeznének. Ezt kedig ő nem egyéb okért míveltette, hanem hogy a gyűlésben azokat, a kik őneki az ő kivánságának ellene állóknak látatnak vala, és a kik miá ő az ő akaratjának eleget nem tehet vala, tisztőkből kivettethetni, és oly tiszttartókat helyhőztethetne, kik midőn annak ideje lenne, az ő kivánságához és akaratjához tarthatnák magokat, és őtet az ő kivánságához hozzá segejthetnék és indíthatnák. Ezők kedig, a kik ellen e gyűlést akarta indítatni, jóllehet alábbvalóbb egynehányan vótanak, de főképpen Báthory István vót, ki az időbe naderspán vót, ki őneki igön ellene vót, mert tudta azt és vélte mindenkor, hogy még ő az naderspánságba vagyón, soha az ő kívánságának eleget nem tehetne, mert a naderspán min-

denkor ellene állhatna, tisztees azt mutatná. Annak-
okáért proponáltatott vót eféle fogatkozásokat az
országba lenni, hogy tudta azt, hogy aféle fogatko-
zások vétke mind az naderspán hozá-látatlansága
miá eshetnék: mind az végvárak szertelensége, s
mind az tervényszolgáltatásnak fogatkozása, és az
ország naponként való romlása. És ezért a naders-
pánt bintethetnék, mert ezekhez látni mind a naders-
pánnak kellene. Kibe jóllehet hogy vót valami,
jelesben a végvárak szörtelensége, de az egyéb dol-
gok nem annyira fogatkoztak vót meg, sem törvény-
szolgáltatás, sem az országba való erős és igaztétel.
Az végházak fogatkozása sem anyira a naderspán
vétke vót, mert ő nem régön lött vót annakelőtte na-
derspánná, és az végházakat ugyan olyan szörtelen-
ségbe találta vót, kihoz lehetetlen dolog, hogy ő hozá
nem látott vóna és a királyt hozá nem tanácskoztatta
vóna, ha az iffiu király tudatlansága szönvedte vóna,
és az tanácsbeli urakes akaratosok vótak vóna ahoz.
Mert a naderspán annakelőtte végbeli tisztartó vót,
és jó vitéz emböres vót, és jobb szerencsāju vót sok-
kal vajdánál, mert vajda valahova indult, mindönön-
nen szégyünnel és kárral jütt meg, mert mindönött
verték, jelesben a törökök; Báthory István kedig
valahova ment, mindönött nyereséggel járt, ki annak-
előtte egynehány esztendővel, midön még temesvári
ispán vót vóna, az szenderei szancsákat, ki nagy tit-
kon jütt vót, többel hét ezer embörnél az Temesvár
vidikére, és Somlyón fölöl, ki még az időbe valame-
nyire ép vót, mind elrabolván, nagy nyereséggel tért
vót vissza, kit Báthory István kevésbé többen har-
madfél ezör embernél a Temes pusztáján megvárt
vót, és két jámbor szolgája, kik viceispánies vótak,

Gechey János és Kutassy Lukács tanácsából megvert vót, és mindön nyereségét elvette vót, és népébe nagy kárt tött vót;—kinek azon kívül eszees elég vót: tudta mi következhetik az végházak veszedelméből; nem bintethették vóna azzales, de a ki kinek gonoszt kíván, azon vagyon, hogy oly utat találjon rajta, kivel ártasson neki. Más gyűlölségnek ok megint e vót: hogy midön még mindketten iffiabbak vótak, és ő vajda vót vóna, Báthory kedig temesvári ispán vót vóna, és egymással barátságos vótak vóna, midön Székely Gyürgy a körösztösökkel Temesvárat Báthoryra rejá szállotta vót, és vajda az erdélyi haddal rejájok jütt vót, és őket megverte vót, kinél több jót soha az ország javára nem mivelt vót, és Báthoryt az megszállásbul kiszabadította vót, egy compromissomot töttek vót az vajda akaratjából és kívánságából egymás között: hogy ha halála történék az akorbeli királynak László királynak, ki igön vénes vót betegöses vót, és a naderspánnakes Pryny Imröhnek, ki azes igön betegös és köszvényüs vót, halála; és ha az ország vagy naderspánt, vagy kedig az új királynak Lajosnak gyermek vótaért gubernátort fogna választani, ki az országnak, még a gyermek király felnőne, gondját viselné (tudná azt kedig, hogy senki nem vóna egyéb önáloknál ketten, kit eféle tisztre választhatnának, hanem öközölök ketten kelle egyiket valamelyiket választani), hogy eféle tisztöt soha egymás ellen és egymás akaratjánál köl fel ne venne egyikes, hanem megalkunának rajta, mellyik venni fel a tisztöt. Ezt kedig vajda okosságbul mivelte vót, látván mind a királynak vén vótát, smind kedig a naderspán betegös vótát, vélte hogy nem sokaig élhetnek, és az ő halálok

után vagy naderspánt vagy kedig gubernátort kel-
lene az országnak választani. Tudta azt, hogy az
udvarnál, mind kedig az közömséges nemesség között
Báthorynak nagyobb authoritása és szereteti vóna
hogy nem neki, és hogy atyafiasbes vóna az urak
között hogy nem ő, es régébb nemzetes vóna önála-
nál, félt azon, hogy mindjárást őtet választják vagy
gubernátorrá vagy naderspánná (a mint idővel úgyes
történt vót, hogy Báthoryt választották vót a naders-
pánságra): hogy ez compromissum ellen, ha történnék
őtet választani eféle tisztre, hogy ő hirénél köl e
tisztöt fel ne vehetnéje, hanem hogy őneki mint ná-
lánál iffiabbnak valami nagy spest és reménységet
vethetne, vagy valami szép szót adna neki, és a tisz-
töt magának ejthetné, vagy kinek ő akarná, kiből
oztán az ő kívánságához kinyebben hozá juthatna. De
Báthory midőn az idő ugy hozta vót, hogy a naders-
pánságra választották vót, ugyan a compromissum
ellen, vajda hirénél köl felvette vót a tisztöt, értvén
és végére menvén a vajda kívánságának és gonosz
szándékának. Ez okokért vajda mindönkör okot ke-
resett, hogy mivel őtet az naderspánságbul kiejthesse,
az gyűlést mind naponkint erősben ingörlötte lenni,
és készerítette az országbeliekkel (titkon őket jár-
tatván és ösztökelvén, hogy a királyt és az urakat
készeritetnék a gyűlést hirdettetni és tétetni, kit
mind a király az ő iffiúságából smind kedig az ta-
nanácsbeli urak, főképpen kedig a naderspán igön ne-
hezen vettenek az országbeliektől, mert gondolták
azt, hogy nem jó végre lenne ez gyűlés, kinek semi
oka és szüksége nem vóna, kiért lenni kellene, ha-
nem hogy valakinek nyomorusága követköznék be-
lőle; és nem csak az urak, de még a királyes félt

igön, hogy valami nyomorusága következze belőle, ki mindenkor kétséges vót a vajdába, jóllehet vajda mindenkor igön nagy hívnék tetette magát a királynak), de főképpen félt magának a naderspán, ki nyilván tudta az vajda öhozá való gonosz szándékát és gyűlölségét, örömet a gyűlésnek ellene állott vóna és eltávoztatta vóna hogy ne legyen, vélvén azt nyilván, hogy azt mind vajda indította vóna és csak az ő veszedelmére. Ezenképpen mind királynak smind az országbeli uraknak idegönnék tetszött a gyűlésnek lenni, kibe ellentes tartván többig esztendőnél, nem hatták és nem engedték a gyűlést lenni. De midön az országbeli köz nemesség (mint kiket minduntalan ösztökeltek) és az ő alattomba való pártjaies nem akartak vóna nyugonni, hanem mind untalan futnának és szorgalmaztatnáják mind a királyt, mind naderspánt, mind az urakat, intvín és kérvén öket, hogy a gyűlésnek engednének meglenni, kit nyilván hinnének, hogy Istentől vóna ennek indulatja, hogy ez ország el ne veszne, kiből annyi java lenne és következne az országnak, hogy kinél Istentől sem kívánhatnának jobbat, mert az országbeliek látván veszedelmét hazájoknak, anyira megkeseröttek vóna, hogy készek lennének fejenkint ömagoktul, e szegény országnak megmaradásaért fejük és jószágok fottáig, az király javáért és az ő megmaradásukért mindent mivelni, kinek nem kellene elmulni, és ezt ne halogatnák, ez ellyen jó szandéknak ne hadnának hejába elmulni, kinek esmeg csak Isten tudja, még nem adatnék ilyen jó ok.

Ezzel és eféle sok kölöm-kölömféle fogásokkal untatták mind királt smind az urakat, utól kedig ostortes utána vetvén, hogy ha nem akarnák en-

gedni¹⁾ az gyűlést jó kéjeken, hogy ugyan ellenekes az ország megmivelné, kiből nagyobb gonosz fogna oztán követközni, és az, a ki a gyűlés-lételnek el-lentartója vót vóna, vagy király vagy ki, nem használna végre vele, és el nem fognák neki engedni, hanem mind országul rejá támadnának és megbintetnék mint eféle gonosz akarúját az országnak. Eféle sok intés rejá készerejtí mind az urakat smind királyt, hogy rejá kelletik hajlani és engedniek és meges hirdetniek a gyűlést Hatvanba a mezővárasba, ki hat mélyföld Pesthoz, hova mind király smind az urak anyival nehezebben engedték lenni, menyivel nekiek távulban kelletnék Budátul bennik²⁾, és az szokott helyről, Rákos mezéről a gyűlést másuvá vinni, kiből önekiek mind félőbb és kétségesb dolgok következött vóna, de mindazáltal nem kéketelen arra rejá kelletik hajlanik, és annakes engedni, hogy ott legyen a gyűléses, a hol az ország akarnája. És ezönképpen erre rejá birva királyt és az urakat, azok a kik a gonosz tanácsba tudósok vótak, nagy örömbe lesznek, a kik kedig jüvendő gonosztul tartottonok, nem kicsin bánatban esnek. A nap előjüvén a gyűlésre, rejá gyűlnek minden felől az országbeliek, királyes az tanácsbeli urakkal, pap paraszt urakkal és naderspánnal oda mennek, vajdaes bémegyen, nagy engedelmesön magát királynak mutatván, es' ott a minemő artikulusokat a király és az urak az ország közí költenek vót, ki mind az ország javáru vót, a végváarak hozá-látásru és egyéb jó szörtartásru, az országbeli közömség nem arrul fognak végezni sem szólni, hanem a mi szándékba az pártos nép, a ki

¹⁾ Az eredetiben tollhibából: ,engendi.'

²⁾ Úgy látszik, tollhibából ,lennik,' ,lennniek' helyett.

mind az vármegyéket smind az udvarnál futottak vala, és ingörlötték vala a gyülést, nem hogy az ország javára szóltnak vóna, hanem hogy a ki nyomoruságára jüttek vala, és az országot bégyüjtötték vala, hogy annak mehessenek végére és azt nyomoríthassák meg, az jámbor urfiat Báthory Istvánt a naderspánságbul kivethessék, ötet kezdék az okokkal bintetni, az minemő okokat először proponáltak vala, kiről kellene végezniük az gyülésben, hogy minemő szörtelenségök vónának mind az országbeli szörttartásba smind az végvárak tartásába, smind az törvéntétel szolgáltatásába, kiknek vétke senki bine nem vóna, hanem az gondviseletlen naderspáni, mert azok ő tisztí vónának hogy hozzá látna; ő felségének nem vóna bine benne, mert ő felsége mind országával egyetömbe arra választotta vóna az naderspánt, hogy a mellett ő felsége eféle dolgoktul, a ki az naderspánt illetné, megnyughatnék, kihoz mindenhez öneki kellene látni, kinek sokkal nagyobb gondja vóna az ő torkára és hasa töltére, hogy nem tisztére és az ország gondjára és szökségére, és mindennap ha nem kétször de egyszer szörét tenni, hogy többet innék kelleténél, ki nem naderspánhoz illendő dolog vóna, és az olyan embert a naderspánság nem illetné; nekik oly naderspán kellene, hogy ki elég vóna a naderspánságra, és az ő tisztének eleget tehetne, és gondját viselhetné az szegény országnak, és ő felségének nyugodalmára lehetne; önekik naderspánt kellene tennik ő felsége akaratójából, kire ő felségének könyürgenénekes, hogy ő felségees könyürgésöket hallgatná meg, és viselne gondot rejá az ő kegyelmességéből, hogy választának olyat a naderspánságra, hogy ki elégnek látatnék rejá, és ki

őnekiek mindnyájoknak tetszenék és szolgálhatna, mert azt a kit látnának, hogy ki nem elég rejá, nem akarnák szömvedni. Eféle sok és kölöm-kölömféle rutításokkal bintetik vala és alázzák vala, és naponként mind inkább-inkább nekigörjednek vala, és a községet rejá görjesztik vala. Nem vala sem piac, sem utca, sem udvar, sem szállás, holott mind csak arrul nem szólnak vala, és mindeneknek szája csak azzal vala rakva, hogy a naderspánrul levonják a naderspánságot, és mást válaszszanak rejá, mert mindenfelé az gonosz akarúk tanácsa elhatott vala, és minduntalan ingörlik vala az községet, hogy azon legyenek, hogy ezt ő felsége megváltoztassa és mást válaszszon rejá. Ez eféle kiátás és kérés mind óránként inkább elhatalmazik vala, mert az pártulkodók meg nem szönnnek vala aféle kiátástul; az ország között egyik leszaz¹⁾ vala, a másik feláll vala, és a mit az egyik eleget nem szidalmazhat vala az jámbor úrfiun, azt a másik végezi vala el; és ezenképpen ingörlik vala a községet a gonosz szándékra és a jámbor nyomoruságára és kisebbségére. Ezök kedig a kik ezt inkább futják vala, és a község között szólnak vala, ezek vótak: Werbewczy István, Glessany Miklós, Áর্থándy Pál és Nykolay Gergely, ezek az ország között, de az vármegye népei között egyebek sokan vótanak, kik az községet erre tanácskoztatták, kik mindnyájan éjjel nappal egyebet nem miveltenek, hanem csak azt futották, hogy mi módon a jámbort megnyomorítsák és tisztiből kivethessék, ki még soha olyan dolog Magyarországon nem történt vót, hogy egyikről az naderspánságot levonják, és az ő éltébe másnak adják. A király és az urak, a kik-

¹⁾ Tollhiba: „leszáll” helyett.

nek ez igön ellenök vala, és igön hamisnak tetszik vala, eféle oknál köl való böntetések miá minden bintelen valamely jámbort megnyomorítani, jelesben ellyen szömélyt, mint a naderspán szömélyit, törekösznek vala az országnál, és intik vala őket, hogy ezt ne mívelnék, oknálköl` valamely jámbort ne akarnának megnyomorítani, gondolván azt, hogy a naderspánes ő tagjok vóna és ő vérek vóna, ne kívánnák nyomoruságát. A vajdaes kedig az urak között ölvén a tanácsba, képmutalásképpen igön szólott és intötte őket szóval, hogy azt ne mívelnék, de szívibe sokkal mást kívánt és gondolt. Az naderspánes kedig, mint olyan megbusult ember, sirva kenyereg vót mind a királynak és az uraknak, smind az országnak, kenyeregvén azon, hogy tekintenék az ő elei régi jó szolgálatjokat, kik mind éltig az országnak hiven és jámborul halálokkales, vérek hullásával szolgáltanak, öes kedig gyermekösége ulta fogva hiven jámborul szolgált vóna, törvéynél köl ne nyomorítának meg, és ne kissebbítenék az ő régi jó nemzeti hírét meg, és őrajta ne kezdenének új törvént. Lenne törvény rejá, és ha a törvén megterhesíteni, ne csak tisztit de fejites elvennék, ugyes illenék kedig, hogy öt az ő biniért tervény szörint előbb megbintetnék, és valamit érömlene, vagy meren megnyúzást, vagy négyvágást, vagy feje vételét, azzal bintetnék, és ugy választanának azután mást a tisztre, hogy máses tanulna rajta, ha kedig a tervény ötet megmentenije, ne akarnák oknál köl időnek előtte megnyomorítani. Ezt mind őmaga az király előtt, és az urak előtt, és az ország előtt nagy könyörgésökkal kérte, mind szolgálái általes kérette; de valamenyivel az községet mind király, az urak, smind

a naderspán inkább engesztelték vóna, azok annál inkább rejá gerjedtenek és rejá kiátottanak, és a királyra és az urakra futottanak, hogy az ő szavának semi helyt ne adnának, és semi törvénylátás arra nem kellene, holott látnák szömökkal, hogy nem elég ember vóna rejá, és addig az ország semihöz nem akarna állani sem látni, sem kedig szólani, még nem oly naderspán lenne, ki az ő végezéseket, a mit az ország javára szörzenének, vóna ki megteljesíteni és gondját viselni; mert addig mind hejába vóna minden jó szörzés, még nem ember lenne rája, ki eljárna benne, és gondját viselné. Ezzel és eféle dolgokkal kiátásokkal mind a király smind az urak kérését és intését, smind az naderspán könyergését lenyomták; és nem csak szóval de még ijesztésséles megjelentették, hogy soha abba egyebet nem mívelnének, hanem más embert emelnének az naderspánságra (anyuyira eláméltatta vala a községet az egynehány gonosz pártos embör). És azon nap az pártosok közül Ártándy Pál felállván az székre, nyilván megkiátotta, hogy ebbe több halogatásnak nem kellene lenni, sem erre több tanácsot nem kellene várni, hanem más napra, hóta kelvére gyűlne bé az ország, és a ki önekik tetszenék jobbnak, ki az ország székségének és a királynak ő felségének gondját tudná viselni, választanak el és emelnék fel; ő felségének könyergenének, hogy ne lenne ellentartó benne, engedne kegyelmességgel az ország akaratjához. Erre e szóra mind az egész ország felkiáltott, hogy úgy, úgy, úgy kell, úgy kell; és ha valaki ellentartó lenne, mind fejenkint rajta haljunk meg. Báthory István menjen ki ennét, ne tegyen visszavonyást ett az országba; ha ki nem akar menni, ugyan

ottan szállásán hányják konconként. Ellyen nagy kiátást és rohanást látván az urak, mind királylyal igön megrémölnek és megijednek és hóta kelvére az ország bégyülését nagy félve fogják várni, mert az egész község imár mind fegyverrel és seregökkal fogtak vót járni (mint olyan dihödésbe szokott lenni), nem kölömben mint ha mindjárást valakibe zsákmánt akartak vóna tenni, és az más napi gyüleközetöt nagy haraggal és kiátásokkal várják vót.

Éjjelre kelve nem vót senki sem király sem úr, ki nagyfélve és maga-örzésével és alatlansággal nem mulatta vóna él az álmod szállásán. Vótak olyakes az urakba, kik mondották vóna azt, hogy jó vóna, királynak, urunknak ez éjjel, midön elcsendezödnék, Budára menni; annyi jámborral vóna, hogy szabadon elmehetne, mert nem tudnák, mi követhöznék a hónapi gyülesből; jobb vóna királynak Budáról végezni, hogy nem ellyen megdihödt nép közzött megmaradni. De az fő fő uraknak a többinek nem tetszött, hogy királyt ellyen kissebbségbe hoznák, holott még semit nyilvánvalót király ellen valót nem értöttek vóna; hanem hogy éjjel a király szállását örzenék erősen, és hóta kelve mindön embört, a kit ollyat találnának, a király szállására híják az uratlan nemes nép gyermekét, a kik csak ömagoktul gyültek vóna oda látni a gyülesnek végét (a mint aféle ott sok vót), hogy azok mind az szálláson, smind az ország közzé midön király kimenne, mellette lennének. Az utolsu, tanács tetszik mindnyájoknak, és az éjjel az király szállását nagy vigyázásokkal és fegyvereskézzel örzik meg, az urakes kiki mind az ő szállását szolgálival örzetik meg, naderspánes látván az rejá végezett go-

nosz szándékot, és látván hogy seminemő kérés, sem kenyergés, sem Isten igazsága neki nem használna, el vóna végezve az ő rajta lejendő kisebbség és nyomorúság, nem csak tisztét féltötte imár, de életétes, azon éjjel király és az urak tanácsából és az önnen jámbor szógái tanácsábules éjfélkor nagy titkon, nagy búval bánattal és siralommal Hatvanbul kimegyen, és legelőbb Cserép várába, azután Ecsed várába megyen. Más napra kelvén, az ország, főképpen kedig az pártolkodók, a kik az ő nyomorúságát inkább szomjihozák vala, látván az ő elmentét, nagy örömben lesznek rajta. Mert önekiek annál egyéb sem kell vót. Az gyülekezetbe bégyülnek kiki mind fegyvereskézzel, az pártosok kediglen a mint estennen megkiátották vala, hogy az naderspán-választásra gyülnének bé, esmeg ujonnan az községet arra kezdik inteni, hogy az királynak kinyergenének, hogy ős ő felsége tanácsával egyetömbe engedelmes lenne rejája, mert az ország eltekélötte vóna, hogy általánfogva naderspánt emelnének. Kik esmeg nagy kiátásokkal felkiátnak: úgy, úgy, válaszszon ti kegyelmetek ő felségéhez, ha ő felsége engedi, jó jóval, ha nem es, mi ugyan naderspánt emeljünk, mert annálköl mi nem lehetünk ; tudjok, hogy ő felsége ellent nem tartana benne, hanem az urak tartnak ellent benne, de valaki leszön, ki az ország ellen ellentartana benne, azon mind fejenként rajta haljunk meg. És ez ellyen kiátásokkal választnak közölök négyet, kit eszösbnek véltenek, és az ország szavával kenyeregnek királynak, hogy ne tartana ellent az naderspán-választásba, ki illyen nagy szökség vóna az ország és az ő felsége javára, kit ő felségének mind fejenként meg akarnának szolgálni ; és hogy arra az ország ő

felségétől kegyelmes választ várnának. Király látván mind az urakkal, hogy ha ellen tartanának benne, csak hejába való dolog lenne, mert imár elvóna tekélve nálok, hogy abba egyebet ne tennének: nemkeveketelen engednik kellett nekik, és szabaddá hagyák őket választani a kit akarnának, csak hogy olyat választanának, ki elég lenne rejája, és az ország és a király ő felsége gondját tudnája elviselni, és hogy ő felségének hirre tennék, ki tetszenék nekik, hogy ő felségees szólhatna róla mind pap paraszt jobbágyokkal. Azok ezthálálván, az ország képébe királynak megköszönik, nagy vigan megtérnek és az országnak a király jóakarátját és az urakét megbeszélük, hogy mind ő felsége smind az urak akaratosok vónának rejá, és ő felsége kegyelmesen engedött vóna az ország kívánságának. Ott a pártosok nem kicsin örömbé lesznek, és nem sok késedelömmel és tanácskozással (mint ki imár akkor régön nálok el vót tekélve és végezve), választják Werbewczy Istvánt naderspánná, kit sem nemzetiről, sem arra való tudományárul, sem vitézségéről, sem arra való értékéről az naderspánság nem illetött vóna, sem érdömlötte vóna, ki akkor még csak az nemes rendön vót, és fő bíró vót az ítlethe. De a mi végre választották vót az ötöt választók, magoknak jó végre választották vót, hogy az ő erejével és autoritásával az ő kívánságoknak inkább eleget tehessenek, az ország között felkiátván: kit tehetnének vagy kit választhatnának jobbat, kegyelmesbet, igazbat és vigyázóbbat, kinek az ország és az község romlása inkább fájna, és ki inkább tudná az ország szabadságát és törvényét (nekönk kedig oly kell), mint Werbewczy uramat ő kegyelmét? Mi szökség nekönk

mind éltig olyat naderspánná tennünk, kinek még tanulni kell? Nem jobb-e olyat tönkönk, ki mindönt tud és mástes taníthat? Válasszunk valaha a mitagunkbules, ne csak mind az régi úr nemzetből naderspánt, kinek fájon az szegény nemes nép gyermöki nyomorusága. Erre e szóra mind az egész ország gyűlése felzendöl nagy kiátásokkal: úgy, úgy, úgy atyámfiai, tetszik, tetszik, ötet választja kegyelmetek: megérdömlí. Ez voks mind vármegyékről vármegyékre megyen, és nem sok találtaik benne, ki ellent tartott vóna benne (mint kiket a pártosok régön mind elhajtottak vala), az egész ország-voksa mind örejá leszen, ott ötet rejá választják ő ott nem létébe, ki akkor az nap mind szállásán vót; értvén imár jól az ő maga dolgát, nem ment vót bé. Akarták hogy az kimondásba és felemelésbe mind király smind az urak benne lennének az ország között (a mint illenékes lenni), és hogy ő felségének mind pap és paraszt jobbágyokkal, ha tetszenék, választott népektől megizenik, hogy önekik egyéb senki nem tetszenék Werbewczynél, ki mindönképen elég lehetne ez ellyen tisztre, es hogy könyürgenének ő felségének, hogy méltoltatnék ő felségees mind az urakkal egyetömbe hóta kelvére országa közzé jünni, és az naderspánságot ő felsége kimondatni. Ez e választás jóllehet mind királynak, mind az uraknak, főképpen kedig az régi úr nemzetbelieknek igön ellenök vót, jelesen a Báthory atyjafainak, de látván hogy ezt vissza nem vonhatnák és hogy ellene sem állhatnának, jóvá hagyák, és király mind az urakkal az ország közzé menni eligyérközik mind az urakkal öszve. Kire az ország hóta kelvére az szokott helyre az váras vé-

gére a mezőre mind fegyveres kézzel gyűlnek ki, mert féltek azon, hogy talám lenne oly az urak között, vagy az Báthory atyjafiai között, ki ellent fogna tartani, hogy az olyaténokra rejá támadjanak; királyes azt látván mind az urakkal, magoknak félván ökes, a mint jobban lehetett és többen mehetének ki, úgy mentek ki, király háta megött állván mind az egész ő udvara népe fegyverekkel. Mert minden ember gonoszbtul fél, vajdaes kedig mutatván az ő hiveségét a királynak, hátra hagyva az ő rendit, mint egy köz szolgálja királynak háta megött állott mind addig, még az naderspánságot kimondották. És midőn ott lött vóna mind az király az urakkal, és az ország es teljességgel bégyült vóna, az ország képébe az pártosok között Ártándy és Glessany kenyeregnek, hogy ő felsége méltoltatnék az naderspánságot kimondatni Werbewczy uramnak, a mint ő felségénél el vóna végezve mind pap paraszt jobbágyival egyetömbbe, és mind az országnáles, az ő felsége hiveinél. Király és az urak hagyák Korláthkewy Pétörre a hopmestörre az naderspánság kimondását, ki előállván a mint imár hozá tanult vót, az naderspánságot Werbewczynek király ő felsége képébe, az urakéba, és mind az országéba nagy sok szóval, mint annak szokása, és dicsíretökkal és idvözlésökkal mondja ki. Kin Werbewczy István nagyszomoru képet mutatván, először királynak ő felségének és mind az uraknak, azután mind az egész országnak nagy hálat ad, és megköszöni a király kegyelmességét, és az urak jóakarátját, és az egész ország öhozá való illetín szeretetét. Kezdi azután kérni mind királyt és az urakat, azután az egész országot, hogy ötet ezzel ne bántanák, mert ő nemés érdömleni ezt e

tisztöt, elég sem vóna rejá, el sem tudna benne járni. Végre képmutalásképpen sirvaes kezd kenyeregni, hogy ő felsége, mind az urakkal és az egész országgal tekéntének az ő jó, jámbor és hívseges szolgálatját, ne akarnák kissebbségét és nyomoruságát, mert ő tudná elégtelen vótát hozá, és hogy sem ő felségének sem az országnak nem fogna az ő tisztí szörint szolgálhatni, hadnák ötet az ő rendin, választanának az naderspánságra ollyat, a ki arra elég vóna, és mind ő felségének s mind az országnak szolgálhatna. Eféle képmutalás szörint való maga-mentésök egynehány rendbeli leszön, de másfelől az ő párti igön kiátották: nem akarjok, nem akarjok! egyebet sem ő felsége sem az urak sem az ország nem választ! Ha tudnák, mondván azt neki, hogy elég nem vóna te kegyelmed rejá, nem választanák kegyelmedet rejája, kegyelmed ne vonja magát az ő felsége és az egész ország szolgálatjátul. Azonképpen a király képebenes az urak kérték, hogy békességes lenne benne, mert ezt ő felsége mind egész tanácsával és országával elvégezte vóna, és ebbe egyebet nem akarnának. Ott esmeg nagy sirással, mintha öneki simire nem kellene, és kedve ellen vetnék rejá, megköszöni és megmarad rajta, könyeregvén mind királynak, mind az uraknak és egész országnakes, hogy ha imár egyebet nem akarnának, hogy tanítanak hozá és segítség lennének nekie, hogy mind ő fölségének mind az országnak kedvek szörint szolgálhatna, hozá tanítanak és segétenék. Ott az egész ország nagy sok idvezletökkal és ivetésekkel felemelik háromszor egymás után az naderspánságra; és azután király eleibe az urak közzi állván, az régi szokása szörint az országnak az naderspánságra rejá

esköttetik; és a meglévén, királyes kegyelmességet hozá mutatván, kezét nyújtja neki; és ott király kezét és az urakét nagy alázatossággal fogja. Azt elvégezvén, onnét szállásokra oszolnak, níkiek nagy örömmel, a kiknek a kellett kedveknek, némelyek kedig, a királyes az uraknak nagyobb részével titkon nagy szomorúsággal mennek szállásokra, jelösben az Báthory atyjafiai és baráti, kik bánták az őrajta lött oknálkül való nyomoruságot.

Az uj naderspánt kedig onnét az országbeli főfő nemesek és az urakbaes egynehányan nagy sereggel kernyülveszik, és nagy dobszóval és trombitaszóval szállására késérik nagy örömmel, mert a vajda trombitásit és dobosit és minden szörszámát oda horták vót az ő szállására. Kit midőn Báthorynak megmon-tak vóna, azt mondotta vót: Örök Isten, mire hattad énnekem e mai napot érnöm, nem csak az ennenma-gam kissebbségére, de még az én megholt régi nem-zetségömére; ha teneked kellemetös, ne hagyd níz-nöm az én kissebbségömet, végy ki e világbul vagy pedig szabadíts ki ez nyomoru kissebbségből. Mit vé-töttem vót én országbeli nemes uraimnak, kiknek én legkissebbikétes nem kölömben láttam mindenkoron mint tulajdon atyémfiát? de állja meg az én boszusá-gomat az Úr Isten! Ezt nagy sirva mondotta.

Hatvanba ezután nem soká késvén, és nem sok dologrul végezvén (mert az gyűlésnek summája csak az vót, az pártosok kívánságának elég lött vót), va-lami egynehány közdologrul való artikulust szöröz-nek, a többi között jelesbet, hogy az végváarak szök-ségére egy ravást adjanak, kibe nemcsak parasztok de egyházi népekes, plebánosok, ortármestörek, ká-polnamestörek, kiknek jüvedelme vóna, és egyház-

helyi nemesekes fizessenek ; és ennek e pénznek kencstartóságára Paxy Jánost (a ki a Mohács mezein vesztött vót el azután), ketten más fő nemessel választották vót, hogy az egész adó pénze ő kezökbe járna, és ők járnák meg és látogatnák meg mind az egész országbeli végházakat, és a kinek mint kellene hozá látni, az pénzből megszorzenék, és számot tartoznának róla tartani ; kibe azután semi nem lőtt vót, mert sem az ravás ki nem ment vót, sem az végvárok szöksége meg nem látatott vót. Az több közartikulusok végezését, kiiratasát, és a vármegyékre való kiköldözését az ország királyra, és az urakra, és egynehány választott embörrre bizzák, hogy Budán végeznék el. Őmagok kedig mind haza oszolnak, kiki mind házához, királyes mind az urakkal egyetömbe örömet Budafelé indult vót, kiknek nagyobb kívánságok nem vót, hanem hogy onnét elmehessenek.

Az uj naderspánes nagy örömmel Budára felmegyen, kit az ő párti és az vajda szolgálai nagy tisztességgel és udvarlással vittek és késértek vót Budára ; vajdaes királt, kinek hivségét akarta jelenteni, Budára késéri nagy sereggel, de sokkal inkább ment az uj naderspán kedveért, hogy azt béhelyheztesse és megerősítse tisztébe és helyibe, hogy nem az király késéréseért vagy kedveért. Onnét az artikulusokat mindenfelé elköldözik. Azután az vajda és az uj naderspán az ő pártjokkal azon meg nem elégösznek, hogy az jámbort az naderspánságbul kivetötték és megnyomorították, de még más álnokságotes gondoltak, hogy kivel ők jüvendőre mindenek ellen erősbek lehetnének, és az ő kívánságokat inkább végre vihetnék. Ez szin alatt, hogy az országba az szegény nemes népekön az hatalmas uraktul és az

urak szolgálaitul sok hatalmasságok esnének és nyomorgatások, kik sem király ő felségétől, sem az törvénytől nem félnének: annakokáért szöktség vóna, hogy önnenmagok magoknak oltalmára gondot viselnének, és az uj naderspánnak segítségével lennének, és egy kötelesség alatt való gyülekezetöt szerzenének, kiben a kik benne akarnának lenni, hit alatt egymásnak kötelesök lennének, és egybeeskönnének: hogy ha valamelynek közzölök valakitől bántása esnék és valami törvénytelenisége, akár ki lenne, ő felségétől megválva (királytez szép szín alatt egyelőbe exemptussá akarták tenni, hogy inkább az ő álnokságok ki ne jelönnék), vagy úr lenne, vagy az urak szolgálja vóna, vagy nemes vóna, hogy azon mind fejenkint, fejük fottáig, marhájok és jószágok fottáig rajta lennének és rajta halnának meg, mindaddig még nem az ő atyjokfiának igazat vennének. Mely kötelességet Kalandosnak nevezteték. Ezt hogy miért ellyen jó szín alatt hirdették vala ki, mint uj dolog, tetszött vót az községnek, kit az pártosok, és az uj naderspán népe, és az vajdához tartozók az nemesség között éjjel nappal nagy titkon futottak, anynyira hogy csak hamar egy vagy másfél hónap alatt több három ezer nemesember gyermekénél bele adta vót magát. És nagy erős hittel egybe adták vót magokat, nem kedig hogy az alávalója az nemességnek, hanem az színe, kiknek azon vajda pártosi Ártándy és Glessany vót feje, kiknek gyülekezetik szent Jánosba az barátok kalastromába lejelt gyűlések néha egy hetön kétször, hetfön és péntökön, néha egyszer, péntökön. És midőn többen gyűlhetek be, akkor a szentegyházba gyűltek bé, midőn kedig kevesebben gyűltek bé, akkor csak az refektoriomba

gyültek bé. És annyira nevekedik vót naponkint ez Kalandos ellyen szép szín alatt, hogy ha az Isten és az urak rejá nem gondoltanak vóna, és az hamisan lött naderspánt meg nem cserélték vóna, és az előbbinek Báthorynak meg nem adták vóna, és így le nem szállították vóna, jüvendőre nemcsak sok rendbeli úrnak lött vóna belőle nyomorusága, de még királynakes bántására lött vóna. Mert ezt ők arra és a végre indították vót, hogy ezzel Magyarországba valahol fő nemes nép lött vóna, mind az ő kötelességökbe vót vóna, hogy midőn ők látták vóna az ő kivánságoknak ideit, pénznélkül és keresésnélkül mind pártjok mind hadok lött vóna. De az Isten sem szömvette, az urakes eleit vették, mert nem sok idő mulva más gyűlést hirdettetének, az régi szokott helyre az Rákosra, holott mind királynak smind az uraknak smind az Báthory atyjafiainak, és az országbeli jámboroknakes, a kiknek mindnyájoknak igön ellenök esött vala az ártatlan ember bántása, nyomorusága, ujonnan végezének, és az jámbornak, Báthorynak az elébbi helyét megadák, az hamisan belü mentet belőle kivetnék. Kit még annakelőtte idein Werbewezy megértött vala; a mint Báthoryt Hatvanbul nagy szégyünére kiigazította vala, ő kétször nagyobb szégyenére ment vót ki Budábul, ki ha el nem ment vóna, és a Rákosra a gyűlésbe kaphatták vóna, nyilván hogy mind konconkint hánták vóna, de ő az ő életére rejá gondolt vót, és idein Budábul kiment vót, hova vajda sem jütt vót bé, öes tartott magának; a mely kedig az pártosokba ott vótes, úgy tartotta magát, mintha ott sem vót vóna. Így vették vót eleit az jámborok a királylyal ez gonosz indulatnak és mind a két álnokságnak, az hamis nader-

spán-tételnek és az Kalandosnak, így fogyattatták vót el végét. Ez ellyengonosz pártolkodás miá és indulat miá esött vót vajdátul az Swlyokoknak való tanácsadáses: hogy meg ne adnák királynak az házat (a mint meg nemes adták vót, és népét sem bocsáták vót belí), es ezönközbe a jó végház e miá nagy szörtelen maradt mind nép miá mind élés miá, főképpen kedig por miá és álgyu miá.

Császár kedig a mint elindult vót az nagy készőlettel a kit még az atyja készejtött vót, Belay Borbást előtte királyhoz kibocsátván; lassan-lassan mindön nap előbb-előbb. jü vót, az aratásnak ideit várja vót, hogy hadának inkább élést találhatott vóna, kiimár elközelgett vót. És midön Szenderöhoz nem messze vót vóna, népét kétfelé szakasztja, az romániai hadát, két negyven ezer emberét és három ezer jancsárát Piri passa keze alá adja, ki még atyjátul maradt vón és fő vezír vót, álgyukkal és egyéb szörszámokkal Sabács alá ereszté, hogy ő azt addig még ő Fejérvárrá érköznék, és a Száván általköltöznék, megvenniye.

Mely Sabác várát annakelőtte az ő eleje, az ő déd üsi, szultán Mehmeth, a ki Konstancinápolyt megvette vót, és Fejérvárat utolban meg szállotta vót, és hogy azt meg nem vehette vót, hogy Magyarországra réve lehessön, kiből mindenkoron rejá törhessen, gondolta vót csináltatni, először a helyt megjártatván, és megkeresvén egy várát, kit nagy hertelen csináltatott vót, és hogy a magyarok meg ne segíthessék és a hosszú mivről el ne verjék, csak az tornyait és a bástyáit csináltatta vót kőből, a közit közit mind nagy erős és öreg barona-ravásokbul két szörrel, kiket egy-egy ölni hosszasságu temérdök

vas szegekkel szegeztetött vót egybe, és temérdök földdel tötette vót meg, ki jóllehet hogy hamar mives vót, de hatalmas igön, erőses vót. A várat kedig ket-tösön csináltatta vót, kilső és belső várat csináltatott vót, aztes hamarságért, mert először csak a kilsőt csinálta vót, és hogy a kicsin vót, nem sok nép fért belí, azután más esztendőre csináltatta vót az másikat a belsőt ; a kilsőnek csak négytornyu bástyát csináltatott vót a négy szegeletin, mert az nem igön nagy vót, de az belsőnek, miért hogy nagyobb vót, az négy szegeletines négy torony-bástyát csináltatott vót, az négy oldalanes mindön felől mindenik oldalán egy-egy tornyot rakattatott vót, és annakfölette középaránt az belső várba kilencedik tornyot rakattatott vót, ki mind az többinél nagyobb és magasb vót, temérdök köfalokkal csináltatta vót, és azok környül szélös és mély vízárkot vettetött vót, és hogy az sabáciaknak az fejírváriak ne áarthassanak, és minduntalan ne kergethessék, az fejírváriak ellen az sabáciaknak oltalmul és sztrásájul Havalát, kit mi Sarnónak hívunk, csináltatta vót. Mely Sabácbul azután Magyarországnak nagy romlása esött vót, és egynehány vármegyéje teljességgel elpusztult vót: Szeröm vármegye, Valko vármegye, Baronya vármegye és Posga vármegye, és Tótországnak jó része, a mint mastes Szerömbe és Valkóba sok régi elpusztult várak, városok és szentegyházak bizonyágot tesznek róla, kiből annyi messze jártak rablani a törökök, a régi Alibeg, hogy midön Mátyás király Ujhelyt vitatta, akkoron ő ott negyven ezör embörrel költözött vót által, és hogy imár mindönött a földet elpusztította vót, és nem vót hol rablani, az Drávan Szent-Gyürgyün általköltözött vót, és ott a Dráva

parton az hajók és a rév őrzésére tíz ezer embert hagyott vót, a többivel az harminc ezer embörrel mind Baronyán, Somogyon által ment vót, és Szala vármegyébe Haholtig, Sejtörig és Falkossieg rabolt vót és égetött vót, és nagy nyereséggel nagy békével visszatért vót, és haza ment vót. Kit Mátyás király igön megbosszult vót, és azután mindenkoron nagy gondja vót rejá, hogy mimódon azt a veszedelmet eltávoztathatná és azt a törököktül megvehetni, de tutta a jó okos fejedelem, és gondolta hogy ő az császár hatalma ellen nem állhatna, és olykor midön a török császár az ő hadát felveheti, hogy meg nem szállhatná, mert akkor öes segítségére érköznék, és kárral kissebbséggel kellene alúla eljünni; végezte vót magában azt, hogy olykor szállja meg, midön török császár ingyen nem vélné, és segítséget neki nem tehetne, az az: télbe, midön mennél erősb tél lehetne, hogy mind az Száva smind az árokjai befagynának, kire három esztendeig készölt vót mind álgyuival és egyéb szörszámival, és három esztendeig mind az egész mezőségön a Tiszán tul Váradtul fogva mind Pestig valahol szőcs vót vagy várason vagy falún, mind öneki miveltek ködmenöket és kez-töket nyóc ezer emberre valót, kit osztán ő akor a drabantoknak, a kinek kevesb ruhája vót, osztott vót el, mert oly nagy télbe szállotta vót meg, hogy nem hogy hadakozni, de még egyéb dolgaért es embör nem örömet ment vóna ki házábul, hogy török császáres nem hogy szállástul féltötte vóna akorba, de ingyen nem vélte vóna. Olykor hogy mind az vizek mind a föld erősen megfattak vót, ő az ködmenöket és a kez-töket drabantinak kiosztván, ment vót rejá csak harminckét ezer emberrel, es tizönnyóc öreg álgyu-

val, ki alatt mind urfiak közzől smind nemesek közzől és az egyéb vitéz nép közzől, szántalan sok nép veszőtt vót el, kit harminenegyed napra vött vót meg nagy munkával, midőn imár az kilső várat megvette vóna, az belsőnekes tornyait mind eltörette vóna, az törökökes csak kevesen marattak vóna meg elevenségbe, és az középső toromba szorultak vóna bé, onnét oztán hitöt kérvén, királynak az házat megadják, kit jóllehet király imár egynehány nap erőveles megvehetött vóna, de hogy hamarébb kezéhez juthasson az ház, alig várta; hogy kezébe jusson, hitöt adott vót nekiek, nem nízte hogy sok jámbor szolgáját ölték vót meg, kibocsátja őket a torombul, kikbe imár csak kétszáz török vót eleven, kik midőn kijűttek vót az torombul, a feje-feje mind Mátyás királynál maratt vót meg, nem mertek császár eleibe menni, kiknek Mátyás király jó fizetést és jó szört tött vót, az alávalója kedig Törökországba mentek vót, kiket király Sarnóba békével késértetött vót, kibe midőn török császárnak hire ment vót, azt mondják, hogy az szakálát fogta vót húznia bánatjába. Kit Mátyás király azon túl köfalokkal erősen és szépen megépejtött vót. Mely alá mikor Piri passa érkezött vóna a haddal és megszállotta vót, aztes elég szörtelen találta vót, mert ahoz sem láttak vót az urak sem fizetéssel sem egyéb szökséggel, jóllehet hogy tisztartó mind királynak smind az uraknak megizente vót, hogy az császár hada rejá menne, és látnának hozá mind néppel smind porral, smind kedig éléssel, hova választottak vót kétszáz drabantot és egynehány szekér port és pénztes, valami éléstes, de igön késen, mert még csak Szerömbees alig érkeztek vót alá, addig Piri passa a várat megvette vót,

kibe akkoron vót tisztartó vagy bán Thorma András, ki értvén hogy a had rejá jünne, ötszázad magával szorul beli, kire Piri passa rejá szállja a várat, és tizönöt nap éjjel nappal törette és ostromlatta vót, és midön imár a várban az népes megfogyatkozott vót, az pores teljességgel elfogyott vót, nem vót mivel csak egyszöres imár löniük, és a török mind a kilső várat megvette vóna, a belsőbees ostrommal bément vóna, a jámbor tisztartó az ő hitinek és tisztösségének az jámbor vitézökkal, a kikkel benne vót, eleget akart tenni, halálával akarta a házát megadni, a mi kevesen vót imár benne, egybeöti magát és a vár piacára, a törökökre rejá őt, és mind addig vitt a törökökkel, még egyetlen egy fennállott bennök, és mind egyig levágatták benne magokat, a törökökbenes nem keveset vágtak vót le. És tizönheted nap úgy veszik meg a jó végházat, kit a régi jámbor fejedlem nagy sok jámbor halálával és munkával vött vót meg, az utána való fejedelmek nagy szörtelenséggel és hozálátatlansággal vesztöttek vót el, ki az országnak nem kicsin óalmára vót.

Más rendbeli hadának parancsolt vót császár az zwonniki szancsáknak, hogy ő onnét Zwonnikbul készejtene a Drinán sajkákat, és öreg hajókat, és hidnak való fát, és deszkát, és ereszténí alá a Drinán a Szávára, hogy lenne segítség a Száván a hidcsinálásnak és az Sabác megvételésnek, ki úgy tött vót: húsz sajkát készejtött vót és egynehány öreg hajót, rakvákat deszkákkal és egyéb hidhoz való szörszámokkal, és úgy bocsátta vót alá a Száva vizire, melyek midön Szentdömetörre és Nothiaira érkeztek vót alá, az ottvalók a szegény néppel rejá ötöttek vót és a két ellenbeli várbul lövéssel annyi

kárt tettek vót bennök, hogy az sajkákbanis mind emberüstöl három sillyedt vót az Szávába, az öreg hajóknak kedig az szörszámmal csak fele is alig ment vót el; a gonosz urak hozá nem látása miatt löttek ezek mindenek, mert csak akkor szörzettek vóna oda Szentdömötörre csak öt sajkát, azokba a török sajkákba és hajókba és az hídnak való szörszámba csak egy sem ment vóna alá, a törökös meg-rémölt vóna rajta, az Sabác megszállására sem vót vóna vízi erők, az híd csináláshoz kedig semminemő szörszámok és segítségök nem vót vóna, ne talántán az hidat meg sem csinálhatták vóna, császáres Magyarország felől Szerömből Fejírvárat meg nem szállhatta vóna és netalán meg sem vehette vóna, Szerömbenes annyi romlást nem tehetött vóna.

Más avagy harmad rendbeli hadánakes parancsolt vót az boznai passának, az hercegovinai és orbonazországi szancsákokkal egyetömbe, hogy ők mindön népokkel Boznából az Száván általköltöznének, és Magyarország felől az király országán az magyarok rémölésére öhozá Szerömbe Fejírvár alá rabolással égetéssel amivel nagyobb lehetne, úgy mennének, kik az császár parancsolatja szörint költetzek vót által a Száván Gredistye réven tizönhét ezer emberrel, Posgának egy részén és Valkónak és Szeröm vármegyéknek a közepén általmenvén nagy égetéssel és rabolással mentek vót Fejírvár alá császárhoz; azoknakes békével való alámentök nem egyéb miá lött hanem mind az urak tunyasága és hozá való nem látása miatt esők, kik ennek mindenek kinyen eleit vehették vóna, ha tudtak vóna és akartak vóna rejá gondolni, mert az török ebeli szán-

dékának mindennek idein végére mentek vót és megértötték vót, kit önekik és királynak az végekbe lakó vitézljő népek Jajcából és az egyéb végvárakból, Posgábules a király szolgái idein megizenték vót, a prebégökes és rabok bizonynyal meghozták vót, hogy idein rejá gondolhattak vóna, ha akartak vóna; és ha többet nem kölhettek vónaes, csak szörzöttek vóna hat ezer embert, bár csak három ezer lovagot költek vóna egy fő emberrel, kihoz képest a nép feltámodhatott vóna, csak azon két vármegyébe jó népnek többnek tehették vóna szörít négy vagy öt ezer embernél, lovagnak és gyalognak, kivel, ha akarták vóna, a Száván akár által se bocsátták vóna, vagy ha általbocsátták vónaes, csak állottak vóna valahol egyerösen, akár csak Dejákónál az Jelsava erdein, holott midőn azon ment a törek, csak ömagoktul gyűltek vót az szegény parasztság vagy nyócsázan egybe, és ott az erdön, a hadnak a közepére reá ötöttek vót, és többet ezer töröknél öltek vót meg, mind az egész had sem állhat vót ellenek az erős gyűpön és a sok víz között, és ha zsákmánnak nem estek vóna, mint aféle fejetlen gyülevész nép, netalántán csak azon nyócszáz pór felét a hadnak megverte vóna, marhának, lovagnak és egyéb szörszám-nak szántalan sokságát nyerték vót, mely hadat ha akkor ott megverték vóna, a császár hadábanes nem kicsin rémölést ejtöttek vóna, de midőn látta vóna a császár hada, hogy ellyen keves nép annyi földön általjűtt vóna békével és nagy nyereséggel, az egész had megbátorodott vót belőle.

Annakokáért midőn imár császáres az ő hadával Fejérvár alá jutott vóna, és az Száva vizin által a hidat megcsináltatta vóna, Piri passaes érkezik

hozá örömmel és jó hírrel, hogy Sabác várát megvette vóna; császár mindjára az Száván általköltezik minden hadával, a kivel ő vót, hogy Magyarországnak felőles megszállja, mert onnét jobban törhetné, Piri passát kedig azon haddal és azon jancsárokkal, a kikkel Sabácot megvette vót, onnét Törökország felől hagyá, mind kedig azon öreg álgyukkal, és Fejérvárat mind kétfelől nagy erősen megszállja és töretni kezdi, kiből mind a két Swlyok, hallván hogy császár közelgetne, kimentek vót, és a városbeli polgárokból az kazdaga és a véne az több benne megmaradt polgárok feleségével kimentek vót, maradt vót benne csak a két vicebán, az udvarbiróval és a kevés szolgáló néppel és drabanttal, az városbeli polgároknálköl és egy kevés szerömi paraszt népénél köl, kiket a bánok hivattak vót bé hozzájuk segítségéül, kevesse vótak többen hétszáz embernél benne szolgáló nép, olyan nagy házba és városba, és olyan nagy ellenség ellen, egy törek császár ellen, ki többel jött vót rejá háromszor száz ezör embörnél. és az idő alatt nemcsak Fejérvárat vitatta, hanem egy mukával egyszörs mind kettőt Fejérvárat, és Zemlint, kiben tisztartó vót egy jámbor régi hírös vitéz embör Zkoblyth Markó csak negyedfél század magával, annakes nagyobb része mind a városbeli nép vót, kit ha jó szörrel megtakarítottak vóna mind néppel, álgyuval, porral, éléssel, nem vehették vóna meg talám fél esztendeiges, vagy ugyan meg sem vehették vóna, kiből annyiat használtak az fejérváriaknak, hogy még azt meg nem vették, addig Fejérvárat az lövés miá a kit belőle műveltek, soha jómódon és közel meg nem szállhatták, maga három tarazknál, ki jó vót vóna, benne nem vót, ha kedig jobb szörrel

vótak vóna benne és jobb álggyukkal, hinni való dolog, hogy még csak úgy sem hatták vóna megszálani. Annakokáért császár erősen vitatta és törette éjjel nappal, hogy azt megvehesse, és abbul az ellenségöt kivethesse, hogy abbul az tábornak ne árthasának. És midőn imár a sok lövéssel és ostromlásokkal mind az népet smind az port belőle elfogyatta vóna, kilenced napra hogy megszállatta vót, nagy ostromot tétet rejá, minden hadának nagyobb részét rejá indította vót, ki ellen nem állhattak a bennevalók, hogy bé ne eresztötték vóna őket a törésen, hanem nagy viadallal a várba bészaladnak, szintin a vár piacára. Kit midőn meglátott vót Zkoblyt Markó, a mi kevesen benne vót még mintegy száz embörrel egybe öti magát, és nagy biztatásokkal az ő népét biztatva rejájok őt, és mind addig vitt velők még csak egy fennállott bennök. A törökben három vagy négy annyies hullott el mint az magyarba, de végre a sokaság a keveset elnyomja, és mind egyig levágják őket, addig magokat meg nem adták még elevenségbe lehettek. Ő maga pedig Zkoblyth Markó vittába sok sebbe esik, annyira hogy holtelevenöl vonzják ki az vár piacárul, hogy ingyen sem szólhattott; de oztán az törökök az sátorba vízzel mivel és legyezéssel megélesztik, annyira hogy szólani fog. Oztán megmondják császárnak, hogy annyira megéledött, hogy imár szólhatna, de azért meg nem élhetne, mert halálos sebek vónának rajta. Miért hogy annakelőttees öneki a törököknél nagy hire vót az ő vitézségeért, oztán hogy ottes Zemlyénbe olyan emberöl tartotta vót magát, császár meg akarta látni szömélyét, mert sok török holt vót annakelőtte az ő

keze miá meg, eleibe vitette vót, és kérdetta, miért nem adta meg neki az házat, mire tött az ő népében-es kárt, magátes miért vesztötte el? ha megadta vóna, ües élt vóna, annakfölötte önála nagy uraságot nyert vóna. Azt mondják, hogy felelte vót, a mint monthatta: Én a házat nem császártul tartottam, hanem a magyar királytul, annak esköttem vót megtartani a házat, nem császárnak; azt mast sem bánom, hogy akkor meg nem adtam neki a házat, hanem azt bánom, hogy engömet elevenön vontak ki belöle. Császárnak hogy megmondják ez elyen kemény választételét, megharagszik rajta: egy, hogy elyen kemény választes tött vót az ő izenetére; más: hogy sok népet mind jancsárt mind lovagrendön való törököket jeleseket vesztett vót el a várbul; harmad: hogy a magyarokat rettentse vele, hogy a mely várat jüvendöre megszállane és kéretne, féltökbe inkább megadnák, meghagyá, hogy mindjárást az elefántnak vetnék, azzal öletnék meg. Vót kedig akkor császárral két öreg elefánt, kinek az igyekének az két agyarára vagy mondja fogára két ahoz csinált szablyát kötnek, és az oktalan belluát megbusítják, hogy inkább vagdalja és szaggassa, és megkötözve mind két lábát, neki vetik, amaz a bellua az orrával felvetötte, és a két szablyás agyarával fogta el, mindaddig felhánta és vagdalta vót. Így lött az jámbor tisztartó vitéz embörnek mind halála, mind martiromsága.

Császár ezt megmívelvén és elvégezvén, Zemlint meghagyá hogy többől kitörjék, jelesben az várat, Fejérvárat kedig szabadobban és erősen szállja meg hogy nem annakelőtte, és mind két felöl erősen fogja töretni, és mind vizről szárazrul ostromlatni.

És midőn látta vóna, hogy a töréssel nem annyiat árthat neki (mert igön temérdök fala vót), ásatni kezdi két helyen, és midőn mind a két helyen a falt porral felvettette vóna, mind az egész hadat ostromnak bocsátja, de miért hogy még az várbeli népbe nem sok kár lőtt vót, a törést erősen állották, és jól lehet, hogy nem kevés vérük hullásával és halálokkal lőtt, de azért az ellenséget bé nem hagyják jüni. Mely ostrom reggöltül fogva mind estig tartott a töröknek nem kicsin veszedelmével. Mely ostromra császárt ömagát mondják, hogy nógatta vóna a népet, de az éjes elérközvén, aztes látván, hogy nem tehetnének semit a várasnak, népét császár hátra hivatja, és megszámláltatja császár, menyi népe vészött vóna el az nap az ostromon, úgy találták vót, hogy öt ezör embüre vészött vóna el az első ostromon, kin császár megbusulván, annálinkább kezdi mind töretni és mind vitatni mindönfelöl mind várasát mind várát. És minduntalan ostromlatván az benne való népet (ki annálköles keves vót) naponként mind fogyatton fogyatta, porokat, golóbisokat azonképpen. És midőn a várasnak a mező felöl való falát többire mind letörette vóna, és a benne valók nem gyűzték vóna sem töteni, sem vót vóna mivel betataraznik, fájokes arra voló elfogyott vóna, nyitva marad a törés, kire esmeg ujonnan császár minden hadát ostromnak bocsátja, kire nemcsak köz hadát bocsátta vót, hanem egynehány beglerbeget és sok szancsákot, kik ellen az szegény kevés magyar, a még ötölök lehetett, erősen oltalmazták a törést. De végre olyan nagy nyilást és törést a kevés nép a sokság ellen nem oltalmazhatott, végre a sokság őket elnyomja, a várast nekiek kelletik engednik mind a

két félnek nem kevés vére hullásával, de a török a városba mindönfelől a soktörésen bészaladván, mind kalastromot, egyházat, és a városbeli házakat elfoglalták, és az sok törökkel megrakodott vót, kikből a kevés magyart lassan-lassan mind beljebb-beljebb szorítják vót mind annyira, hogy mind az egész várasbul kikergeték és a magyarokat mind a várba szorítják. A várast császár övéjé tevén, mind az egész várast néppel megtölti, és álglyukat vonyat bé, hogy onnétes a várasbul a várat töresse. Mely várasbul a vízvárates nem nagy mukával megveszi, a benne valókba nem sok szaladhatott vót a felső várba, ugyan ottan mind levágták vót őket. A várat oztán mindönfelől erősen fogja vítatni és töretni, és minduntalan ostromlatni, hogy csak inkább a benne valók fáradjanak és fogyatkozzanak, de azért a várbeliek minden ostrom ellen nagy emberséggel magokat megtartván, az törést mindenkoron megállották és oltalmazták jóllehet nem kevés emberhalállal. A két vicebán az egyik részét a népnek felével a várnak összett, a másik azonképpen a másik részét a népnek megint felével űrzték a várat. Látván császár azt, hogy aféle aprólék ostromlásokkal nem tehetne semmit neki, végezi azt magában, hogy ügyes megkésértse, hogy valahol mi népe vagyon, egyszersmind neki bocsássa és úgy ostromlassa, hogy vagy úgy megvehesse, kire mind urakat és minden rendbeli népét reája űzi, és önenmaga fogta vót a népet rejá verni és biztatni, melyen annyi szántalan nép vót, hogy úgy bamlották vót el az egész várat mindönfelől, hogy egyebet a várba semit ki nem láthattál vóna a tetejénél, a mi szántalan nép ostromlotta. De azért az magyarokes, noha kevesen vótak, de látván az

utolsó veszedelmet, mind éltöket, hótokat egybetevén, erősen oltalmazták mind a törést mind a fokot, annyira hogy jóllehet a nagy erő és a sokság egynehányszor a törésen bément szintin a vár piacára, de mindenkor a szegény magyarok a törököket nagy szégyenökre, sok szántalant benne levágván, belőle kivágták. Az nap és mind napestig az ostrom tartott vót, és midőn a várbul a töröket mindönfelől kiverték vóna, az ostromrules tisztán elverték és kergették vót őket szántalan sok törek halálával, nemcsak köznépével de sok törek urakéval, de azért ökes a várbeliek nem keves ember halálával, fő embörökéveles mívelték vót azt. Mert ő közzölökes az egyéb főnép közöl az udvarbiró és az egyik vicebán More János elveszett vót. Látván azt a császár, hogy azzal sem tehetött vóna semit neki, és nem hogy ártott vóna az várbelieknek, de sőt inkább szívet adott vóna nekik, rajta igön elbusul, annyira hogy busultába sírnia fogott vót, és öhozzá képpöst a kik látták és csak hallottákes, hogy a császár sirt vóna, mind az egész hadban sírtanak, mert annak a népnek a törvénye és szokása, hogy midőn látják vagy hallják fejedelmöket sírnia, úgy kell hogy ökes mindnyájan sirjanak, egymást rejá ingörlvén: sírj atyámfia tees, mert a császáres sirt. Ezönképpen császár látván, hogy ennyi vítatással és ostromlással, és törtéssel semit neki nem tehetött vóna, és annyi szántalan népe alatta elveszött vóna, kinek summája több volt sokkal negyven ezer embernél, aztes látja vót, hogy az ő népét imár az ostromra semiképpen nem verhetni, és hogy annyi ideig a még alatta vót, kinek imár harmichatod napja vót, hogy megszál-lotta vót, mindönnel megkésértötte vóna, a mivel

meg kellett késértetni, de mind hejába lőtt vóna, és mind azzal sem vehette vóna meg, gondolta aztes, hogy a várast mennyi nagy mukával és népe halálával vette vóna meg, a várat, ki a várasnál tízször-es erős b vóna, lehetetlen vóna-megvenni: eltekéli magában, hogy elmenjen alúla és hejába ne veszesse népét alatta. Mondják, hogy azt mondta vóna, hogy nem hejába vallott vóna mind kárt smind kissebbségöt, mert nem gondolt vóna az ő déd ősi szultán Mehmet átkjával, ki midön negyven nap vitatta vóna, és nemcsak hogy meg nem vehette vóna, de még szégyüével, kárával, és magának megsebösölésével, kit az ő népe holtelevenöl vittek vót el alúla, és ott elvesztvén mind fővezírit, mind ágyuit, mind jancsárit és minden táborát, megátkozta vót, hogy valamely császár aztán rejá menne, és megszállaná, átokba lenne Istentől és az ő profétáiktul: hogy nem egyéb verte vóna meg, hanem az átok, az Isten és a profétáknak haragja. Meghagyá hogy azon éjjel mind elvonják alúla az álgyukat, ő nem akarná hejába több népét alatta elveszteni; és mindjárást az álgyukat az törökök alúla el fogják vonni, még ugyan estönnen, kit az szegény kevés megmaradt magyar örömmel nézik vót, hogy elkészölnek vót alúla, mert alig várják vót, hogy megszabadulhassanak; ki alul császár bizonynyal és mindön kétségnél köl harmad napra elment vóna, ha egy gonosz embörbe az ördög belije nem bútt vóna és nem ingerlette vóna az árultatásra, mind annak a végháznak smind az országnak és a körösztýénségnek veszedelmére, egy fő legént Morgay Jánost, kinek annyi böcsöleti vót a fejríváriaknál, hogy a két vicebán után és az udvarbiró után másod személynek tartották,

régi szolgáló volt Fejérvárat, kihoz mind a főbánságnak mind a vicebánsoknak nem kölömben biztanak mint ömagokba, kit mindenkor hívnak véltének, mindön dolgokat vele közlötték, mert jó nemességű volt. Ki midőn látta volna az törökök szándékát, hogy el akarának alula szállani és elkészölnének alula, látván aztes, hogy ott benn imár mind népek elfogyatkozott volna smind porok, smind élésök, hogy ha el nem hadnák az vár szállását, hogy negyed napig vagy ötödig általánfogva megvehetnék,—mert imár annyira elfogyatkoztak volt benne, hogy ömagok, kik sebösök nem vótanak volna és kik még fégyvert vehettek volna, alig vótak négyszázan, azokes mind fáradtak, porok kedig két mázsányi alig vót, vizök a csatornábul teljességgel kifogyott vót, élésök valami régi fölt kölesnél egyéb nem vót, a fő nép közzölök mind kiholt vót, hanem vót az vicebánsnak, Oláh Balaskónak, még egy hordóba egy kevés maradék bora, kit csak az betegeknek és az sebösöknek tartottak, ömagok a csatorna fenekéről a mi kevés sáros vizet kaphattak, nagy szöken aztés,—ezöket Morgay János mindönöket igaz ugyan jól értött és tudott mint szintin ömaga a vicebáns, gondolta vót azt magában, hogy ömagának nagy uraságot nyerhetne, ha ő kiszöknék császárhoz, és császárnak ezeket megmondaná, hogy az ő tanácsábul Fejérvárat megvehetni. Az gondolatot téteménynyeles bételjesíti, mert mindjárást az törésre megyen, és onnét aláfutamik az törökök közzi (kinek igön kinyü vót kiszökni, mert senki ötet attul nem tiltotta, hogy a törésre ki ne menne, kihoz senki nem tudott volna semmi gonoszt vélni). A törökök látván olyan fő embert kiszökni közikbe, nagy örömmel

császárhoz viszik, mert őmagas azt mondotta nekik: vigyötek engömet császárhoz, mert őmagának akarom megmondanom a miért jöttem. És midön császárhoz vitték vóna, a császárnak azt mondotta vót: Hatalmas császár, azért jöttem te fölségödhoz, im, látom, hogy el akarsz Fejérvár alúl menni, midön imár többire megvetted, miért mégy el, ne menj el, ha harmad vagy negyed napig tejed nem leszön, fejemmel érjem meg. Meg kell adnik, mert igön elkevesedtek benne, a főfő nép mind elveszett, négyszáz ember alig vagyon benne, azes mind elfáradt, éléses semmi sincs benne, vizökes elfogyatkozott, porokes, a mi alig vagyon benne, hogy csak egy ostromot érnének meg vele. Azért töresse te felségöd a vizvár felöl, onnét a falaes vékony, könyebbenes ostromlhatják, nem tehetnek egyebet, ha éltöket szeretik, meg kell adnik, ha meg nem adnákes, meg nem tarthatják, megvehetöd tőlök. Császár azt nagy örömmel hallja, és Morgayt két aranyas ruhával, egy szkuffiával, egy lóval, és sok pénzzel megajándékozza. És az álgyukat megint helyre hagyja vouni, a kiket imár elvontak vót alúla, a vizvár felöles a honnét Morgay mondta vót, az álgyukat alája vonatja. Az szegény magyarok, a kik a várba vótak, mind a vicebánnal egyetömbbe látván az Morgay kiszökését, és az álgyuk visszahozását, és a vizvár felöl való szándékotes, mindnyájan eliednek, mert tudták, hogy az áruló mindent megmondott vóna valamint a várba vónának, és lehetetlen vóna imár, hogy őmagokat megoltalmazhatnáják, mondják, hogy Oláh Balás azt mondta vóna: Atyémfiai vitézek, imár minden ember csak az Istennek ajánlja lelkét, mert az áruló, látjátok, elárula bennönk, de azért, atyémfiai, legyünk embö-

rök, tisztösségönkkel öttük eddig a kinyeret, tisztösségönkre haljunk meges, a mi hitönk mellett, még mibennönk végt tesznek, addig ha mi embörök leszönk, sok pogánnak kell elesni. Császár a várat ujonnan mindönfelöl töretni kezdi, legfeljebb kedig a vizvár felöl, a honnét legerötlenb vót, és csak hamar onnét a falát mind földig lerontatja (mint kinek vékony fala vót), és mindjárást hadát ostromhoz bocsátja; a szegény magyarok a mint elvégezték vót, hogy halálokkal adják meg a várat, nagy embörséggel megtartják az napes a várat mind annyi nép ellenes és olyan erős ostrom ellen, mely ostromon sok töröknek lőtt halála, öközzölökes nem kevés hal meg és sok esik sébbe bennök; a mi keves porok vótes, többire mind elfogy, csak egy igön kevés marad benne. A törökök az ostromrul, látván, hogy nem hagyják magokat mind halálíges a magyarok, elállnak, császár Morgayt hozá hivatja, mond neki: Mi dolog, hogy igen tartják magokat, többen vadnak annál hogy nem te mondottad, és porokates, a mint látjok, nem kémelik, több vagyon, hogy nem te mondottad. Morgay császárnak azt mondotta vót: Meghigye te felségöd, hogy nincs kölömben, hanem a mint én mondottam, de az Oláh Balás a vicebán egy keményszivő ember, a mi kevesen vele vadnak a várbán, jó legényük, halálíge nem akarnák magokat megadni, mert félnek attul, hogy ett kinnes levágnák őket, inkább akarnak ott benn kezökön meghalni, hogy nem ett kinn vágják le őket; de ha te felségödnek tetszik, hadd menjek hozájok egy fő emberével te felségednek, hadd szóljak velök, ha te felségöd biztatja őket, hogy mind fejükkel és marhájokkal békével bocsátja őket Magyarországba, talám meg-

adják. Császárnak az ő szava tetszik, mert annálkölés minduntalan kiátották és kérték tőlök a várat, a népkárt császár igön szánta, a ki az ő népébe leszön vót naponként. Elbocsátja Morgayt egy fő törökkel, nagy sok igirettel és fogadásokkal, hogy nemcsak békével őket ki (nem)bocsátaná marhájokkal, fejükkel, de még megesajándékozná őket az ő császári méltóságához képpest. Amazok elmennek és hitöt kezdnek kiátani, hogy szólhatnának Oláh Balással egynehány szót. Oláh Balás megakarván érteni, micsoda beszédök vóna vele, hogy a törés mellé jünnének, és ott a törésön szömbe leszön velök. A császár izenetét és fogadását azok neki és mind az vitézőknek megbeszéli, hogy ha megadná a várat, a kik megakarnának nála maradni, mind urrá tenné őket, a kik kedig ki akarnának menni, azokat az ő méltóságához képpest megajándékozná, és mind fejükkel, marhájokkal, nagy erős hitre fogadván az ő törvényök szörint, hogy mind békével eresztené őket; ő magoktules kedig mind Morgay smind az török sok kölöm-kölömféle szókkal, hol ígíretökkel hol az ő veszedelmöket eleibe hányván, intik vót, mondván: kár vóna nekik, olyan vitézeknek, meghalni hejába, ki mi jutalmat adna nekiek? nem eleget míveltek vónae az ő tisztösségök mellett, hogy többire mind előlették vóna magokat, és csak egy igön kevesen maradtak vóna meg imár, és mind poroknak, golóbi-soknak, élésöknek, vizöknek fogytaig tartották vóna magokat, kit őmaga Morgay János szintin úgy tudna, mint őmaga Oláh Balás, mihoz képpöst tartoznának, őmagok csak egy igön kevesen vónának, azokes mind elfáradtak, és sok közzölök elsebösödett, a vár falát minden felől letörték vóna, élésök semi benne

nem vóna, porok, golóbisok elfogyott vóna, vizökes elfogyatkozott vóna: elég vóna az ő tisztóságoknak. Nem jobb vóna, hogy imár e kevesen a kik megmaradtak, élnének, és az ő jó hírökkel nevökkel élnek és tisztölködnének, vennék a császár kegyelmességét és ajándékját, látnák azt, mit mivelt vóna övele Morgayval, mutogatván magán az aranyos bársonyokat, ezistös pártaoövet és fejibe az szkuffiát, kit mind magára rakott vót, és azonképpen mind pénzét, a kit császár adott vót, jó lovát, előtte beszélvén kérkődött vele, hogy csak inkább rejá hozhatta vóna őket, hogy a várat megadták vóna. De Oláh Balás, ki mind az több jámborral egyetömbe, a kikkel még ugyan vót, eltekélötte vót, hogy ha lehetségös, inkább benne meghaljanak, hogyne nekik a várat megadnák, a vállát tette vót Morgaynak: te nem jámborul cselekedél, elárulád mind Istenödet mind hitödet, mind kedig minket. Minkés olyan árulója akarsz-e tennöd, mint te vagy? Mondd meg az császárnak: hogy nem ő adta énneköm Fejirvárat, hanem a magyar király. Én öneki esköttem, hogy halálíg senkinek meg nem adom, hanem neki tartom. Azért még mi bennönk csak egy fenn áll, soha addig meg nem adjuk, de még megveszik tölönk, sok tar fünek kell addig elesni. A törökes a ki vele vót Morgayval, azes mindönképpen intötte őket, hogy ne akarnák magokat elveszteni, adnák meg a császárnak a házat, látnák hogy nem tarthatnák, mit használnának az magok halálával, nem jobb-e hogy élnének? tisztóságoknak és az jó híröknek nevöknek eleget tettek vóna, jobb hogy az hatalmas császár őket mind fejönkint megajándékozza, és békével, a ki közzölök ki akarna menni, kibocsássa, a kik kedig a hatalmas

császár kinyerét akarnák önni, azoknak nagy thimarokat és uleffet¹⁾ adna, kár vóna olyan vitéz népnek elveszni. Morgay János esmeg ujonnan kérni és inten meg nem szönik, mondván: Mit használtok, hogy engem szidalmaztok, jobb vóna hogy szót fogadnátok, ne vesznetök el, én a ti jótokra szólnék. Mert tudom mint vattok benne. A császár hatalmasága ellen meg nem állhattok. Miért akarjátok vesztőtöket? Ki segejt meg bennetök? Énes tudnám mint igaz ti, kihoz való biztotokba akartok meghalni. Minem mivelné ezt a császár tiveletek, mert jól tudja, hogy annálköles megveheti titöletek, hanem én könyörgöttem az hatalmas császárnak, hogy ne vesztene el bennetök, kegyelmezne meg. A császár az én kenyérgésömre mívelte ezt, azért fogadjatok szót. Oláh Balásnak mond: Tudod Balás uram, hogy én te kegyelmednek mindenkoron jó barátja vótam, mastes a vónék, nem akarnám veszedelmödet, mit használsz vele, hogy mind magadat smind a sok jámbor vitézt elveszessed; császárnak csak imár egy ostroma ellen sem állhattok, csak egy sem marad bennetök. Oláh Balás megint a választ teszi neki: Nem szökség erről szölanod, mert énnököm annyiat nem ígírhetsz, sem íjeszthetsz úgy, hogy soha halálíg a házat mi megadjok. Látván azok azt, hogy eltekélötték vóna magokba, hogy benne hálnának meg, és nem akarnák megadni semiképen a várat, császárhoz mennek és neki megmondják a minemő választ attak vóna, hogy soha kölömben a házat meg nem akarnák adni, hanem

¹⁾ Feudumokat.

hogy mind benne elébb meghalnának. Kin a császár erősen megbusul és meghagyja, hogy esmeg lönék erősen és hótakelvére minden ember ostromhoz készölne, és vagy mindnyájan elvesznének vagy megvennék. Az lövés mindenfelől meglevén, hótakelvére császár az ostromot rejá bocsátja a mennél nagyobb és erősbet lehetött; a magyarokes, kiknek az Úr Isten után a halálnál egyéb reménységek semi imár nem vót, kik igön kevesenes vótanak, azokes mind elfáradtak, töröttnek, porokes kedig igen kevés vót, és csak annyi sem vót, kevel csak egyfelől való ostromra megérték vóna. De mindazáltal nem gondolván sem keves vótokkal, sem a pornak fogyatkozásával, mint jó köresztyének, kik az ő hitők mellett és tisztösségek mellett a halált eltekélették vót, az ostrom ellen erősen tartották magokat, mind a két félnek nem kevés halálával ; de miért hogy az török ereje nagy vót, ki mind ujulton ujult, a magyar kedig mind fotton fogyott, porokes a mi keves vót, azes teljességgel elfogyatkozott vót, a törést, a ki az vizvár felől vót, kit mindaddig még porokba tartott, erősen tartottak vót, nem tehetnek egyebet az nagy erő ellen, hátra kellett lépniük, a mi kevesen megmaradtak vót a törésen, azokes többire megsebösödén, mely törésön a törökök egynehányszor béötöttek, de az magyarok őket sokszor onnét kivágták, végezetre oztán az törököknek sokasága miá, az ő fogyatkozások miá, és az Oláh Balás megsebösülyése miá, ki nyillövés miatt megsebösült vót, a vár piácarul el kellett állaniok, kin sok ideig vittak vót ; hol ők nyomták el a törököket, hol a török őket, és csak a két toronyba állnak bé a török előtt, az Nebojszába és a kapunál való toronyba, és a mely rend házak a

két torony között vótak, és onnét imár sem álgyu sem puskalövéssel sem kézi lövéssel oltalmazhatták magokat, kiknek sem porok sem nyiljok nem vót, mündönből kifottak vót, hanem csak hagyigálással, kövelfával és az apró kősóval (a kit kamarasónak szoktak hívnia) azzal oltalmazták magokat. És aféle hagyigálásokkal a két toronybul és a palotábules nemcsak megoltalmazták magokat, de még a törököt és a piacrul kiverték vót, kik, az éjes elérközvé, az hagyigálástes nem állhatván, az ostromrul elállnak, és táborokba mennek, kin a császár igön elcsudálkózik, hogy olyan igön elromlott várat olyan kevés megfáradt néptől olyan erős ostrommal meg nem vehetött vóna. Morgay Jánost hozá hivatja, és azt mondta neki: Mi dolog ez, hogy ezök így tartják magokat? a mint te mondtad vala, hogy kevesen vának, porokes kevés vagyon, élésökes imár elfogyott vóna, ha az úgy vót vóna, ezök így nem tarthatnák magokat elyen elromlott várba. Morgay azt felelte vót a császárnak: A mit én mondtam te felségödnék, hatalmas császár, az mind úgy vagyon, de ennek ez oka, hogy így tartják magokat, hogy ezek eltekélötték magokba, hogy mindnyájan benne haljanak meg, mert attul félnek, hogy ha kijünnének, ennyi sok ember halálaért, a mennyi ember ömiattok megholt, hogy ett kinnes levágják őket érette. De ha tesszik te felségödnék, hadd menjek méges egyszer hozájok, szóljak velök, te felséged legyen kegyelmes nekiek, talám meggondolták magokat, és ennyi sok gonosz után a kit szömvedtek, talám megadják a várat felségödnék.

Császár, ki a várat csak alig várja vót, hogy kezéhez kelhetne, az ő népének szánja vót olyan

nagy veszedelmét, a sok emberhalálnak véget akart vóna vetni, a Morgay szavára kinyen rejá hajol, és azon elébbi fő törököt mellé adván, és sok erős fogadásokat nekik tevén, elbocsátja őket. Kik a várhoz jutván és hitöt kérvén, a törésen a vár piacára mennek bé, és a mint annakelőtte, azonképpen kezdik mind Oláh Balást smind a több fő népet inteni a vár megadására, sokates fogadván, sokkales ijesztvén, mondván nekik: látjátok imár, hogy tovább nem tarthatjátok, többire mind előltenek bennetök, kivel tartjátok meg? nemlátjok e mi magunkes jól? ne vesszessétök el magatokat, vagy imár a mi kevesen megmaradtatok, adjátok meg imár ez palotát és e két tornyot a hatalmas császárnak, ne rontassátok el vagy e két tornyot magatokkal egyetömbe; a császár azon megeskött hogy békével kibocsátat mindnyájatokat, valahová akartok menni, megajándékozva, mi könyergöttünk érettetök a hatalmas császárnak és úgy kegyelmezött meg a hatalmas császár, mert ha meg nem adjátok, esköszönk erre, hogy hónap sem ti sem e két torony nem leszen, mind tiveletök egyetömbe mind kettőt töböl a hatalmas császár kitöreti; nem jobb e hogy még éljetez és továbbáes a ti urotoknak szolgáljatok? Ezt hallván a kik Oláh Balással valának, kiknek imár minden reménységök mindön otalomtul elkölt vót, sem néphoz való bizodalmok nem vót, mert annak a dereka és a java imár mind elveszött vót, sem a vár erősségébe, kit imár mindönfelöl elrontottak vót, sem élésökbe, ki imár minden rendbeli, mind enni való smind innya való teljességgel elfogyott vót, sem porokba, ki azes teljességgel elfogyott vót, sem az ömagok erejibe, kik imár mindönöstöl elfáradtak vót, és többire eles sebösödtek vót,

az emböri természetből kívánván az tovább való életöt, Oláh Balást inteni és kérni kezdik, hogy állana hozzá a császár akaratjához, látná hogy nem képös vóna sem megmaradhatnik sem kedig a házat megtartanik, holott mindönből kifottak vóna és megfosztattak vóna, mert látná aztes, hogy mind elés sebösödtek, eles fáradtak vóna, ha akarnák sem vihatnának. Mondják, hogy Oláh Balás (a mint nagyszivő emberes vót) azonképpen az utolsó szökségbenes ez igybe tekeletös vót, a vele valóknak azt mondotta vót: Ne, atyémfiai vitézők, ha ekédig tisztösségönkre míveltönk mindent, mastes e végezetit végezzök tisztösségönkre el; nem jobb e nekönk imár ett tisztösségönkre meghalnunk, hogy nem szégyenönkre ott kinn élönk, holott még a gyermökes ujjal mutasson bennönk és azt mondják: amhol az árulók, a kik a jó Fejérvárat török császárnak megadták. Nem minden ember érti az mi szökségönket, hogy igy vagyunk; nem azt fogják mondani, hogy szökség miá adtuk meg a várat, hanem az mi embörtelenségönk miá. Azért atyémfiai, ne adjuk meg, hanem haljunk meg itt mindnyájan együtt meg. Im én sebös vagyok, de hónap, ha akarjátok, jertök utánam, össönk ki rejájok, és még csak egy fennáll bennönk, mindaddig vívjunk velök. De a több vele valónak az ő tanácsa és szándéka nem tetszött. Azon előbbi megadásra kezdik szorgalmaztatni. Ki midön látta vóna, hogy az ő szava semit nem fogna, és a vóna akaratjok mindnyájoknak, hogy megadnák a várat, mond Morgaynak és a töröknek, a torony ablakárul szólván velök, ezt mondta vót: Ha a császár fogadása erős vóna és önekik császár erős hitlevelet adna, a minemöt ök

kivánnának, hát megadnák a házat. És fogadná az ő császári beszédére és hitére, és mind a passákéra és mindön rendbeli népének hitére, hogy őket mindnyájokat, kicsint nagyot békével kieresztené és békével kihadná mennik Magyarországba, és sem marhájokba sem szömélyökbe meg nem bántaná, és mezőn való hadakozó fegyverekkel, szabljájkokkal, paizsokkal, sisakokkal és páncélokkal elhadná mennik, és a még a török közzől kitisztulnának, az ő népével elkésértetni őket; ha ezökbe mindönekbe erősen megbizonyosodnának császár levele által, hát ellyen ok alatt a házat megadnák; ha kedig ellyen fogadás nem lenne, hát készek vónának mind egyig benne meghalni, és kezökön vesztetni inkább, hogy nem ott barom módra magokat leváгатni. Ezzel a válaszszal Morgay az fő törökkel egyetömbe császárhoz mennek nagy hamarsággal, és császárnak megbeszélük az ő kívánságokat, minemő okokkal akarják a házat megadni, azonkivel inkább meg akarnának benne halni, hogynem megadni. Császár a választ örömet hallja, ki csak alig várja vót, hogy a ház kezéhez kelhetne, és a nagy sok emberhalálba vég lenne, mindenhez kész leszön, és mindent megigír mívelnik. És Morgayt nagy hamarsággal esmeg hozzájuk köldi, megizeni nekiek, hogy mindent megmívelne és reggelre ökes készek lennének az házat megadni, császáres a levelet nekik megadná. Hótakelvére jó reggel a levéllel a várhoz mennek, és megkiátják nekiek, hogy a császár fogadáslevele ott vóna. Oláh Balás a választ teszi nekiek, hogy jó azes hogy a levél ott vagyon, de ő még annáles jobban meg akarna a császár fogadásába bizonyosodni, mert nem tudná azt, hogy ha a levelet császár adta i vagy va-

laki császár hirinél köl adta vóna a levelet; hanem hogy ő két embörét bocsátaná császárhoz, kik őmagával szólanának és az őmaga szavából lennének bizonyosok, és adná azok kezébe a császár levelét. Kik örömet lesznek azon, hogy kiköldje két embérét velök császárhoz, kiket midőn elbocsátott vóna császárhoz, nemcsak a fogadást mívelte meg mindent a mit kívántak, de még meges ajándékozta mindkettőt két aranyas bársonnyal, és a fogadásleveletes kezökbe adják. Kik midőn császártul megtértek vóna, megbeszélik a császár fogadását, és biztatják mind Oláh Balást smind a többit a császár fogadásáról; kik a császár fogadásának hívin, a várból kikészölnek, és a jó végvárat császárnak megadják, a mely nap császár hadával alája jött vót, negyvennegyed napra, hogy kedig töretni kezte vót, harmincyócad napra. Kiket midőn császár eleibe vittek vóna, nem vótak többen fegyverfogható embörek asszony állatoknál köl és gyermeknél köl hetvenkettőnél, azokes nagyobb részére mind sebösök, kiknek császár a fejit fejit Oláh Balással egyetömbe megajándékozza, Oláh Balásnak egy igön kazdag aranyas bársony adat, a több fő legénynek egy-egy alávaló bársonyt, a kit kender-bársonynak szoktak hívnia, mindennek egyet-egy adat; és az szenderei szancsák kezébe adatja őket, hogy ő viselné gondjokat az nap étellel itallal, és másod napra vinni által őket a Száván, és adná az bozniai bég Balibeg kezébe, ki őket a táborból kikésérné, és békével kieresztené, addig kedig késértenék meg mindöniket, főképpen Oláh Balást, hogy ha meg akarna császárnál maradni és törökki lenni vagy ő vagy a többi valamely, császár mind

urra tenni őket, főképpen Oláh Balást, ha kedig nem akarnának ott megmaradnik, hogy eleresztenék őket. Kiket midőn oda vitt vóna az ő sátorához az szenderei szancsák, vót ott a szenderei beg háta megött egy fő vajdája a begnek, Oláh Balásnak hitös atyjafia, ki Oláh Balást egynehány fő legénynyel az ő sátorához viszi, a több népet egy sátorban szállitják le. És Oláh Balást az vajda jól tartja, sebét bekötteti, és nagy sok igyétökkel és kérésökkel fogja fogdosni, hogy köztök megmaradna, és lenne törekké, a többetes azonképpen, kiket császár mind fejenként urra tenni. Kinek Oláh Balás a választ tötte vót: Hal-lod-e, atyémfia, azt én soha nem mívelöm, hogyha imár tisztösségömet elvesztöttem, (hogy a várat elevenségömbe megadtam, kibe énnem meg kellött vóna halnom és úgy megadnom, kire kezes valék, ha a többjámbor akarja vala) hogy lelkömetes elveszessem. A több fő legényes azonképpen mindenik választ teszön, hogy egy sem akarna köztök megmaradni. Mond Oláh Balásnak esmeg az atyjafia: Ha imár ett meg nem maradsz köztök, havá mégy? Tégöd mind a király smind az urak megöletnek, de jobb vóna hogy ett maradnál, ett senki nem bántana, ottan ne lennél törökké. Arra Oláh Balás a választ tötte vót: Inkább akarom hogy ott öljenek meg az én népem között, hogynem én soha töröket szolgáljak. Azt tudom énes, hogy nincsen neköm hová menöm, mert soholt énnem tisztösségöm nem leszön, hanem egy végvárba valahol bészorulok, és a még élök, ti ellenötök, a török ellen, hadakozom, mindaddig még nem megöletöm magamat és a mastani kissebbségömet halálommal akarom elfödöznöm. Kire a vajda azt felelte vót: Lám, még sem elégöttél meg a

törökök veszedelmével, meges tübbet akarsz bennök elveszteni? Ezt ez szót, a kit Oláh Balás mondott vót, mind a vajda smind az egyéb törökök igön nehezön hallották vót Oláh Balástul. Más napra kelve jó reggel az szenderei beg őket az Száván a hidon általkéséré, az bozniai Balibeg kezébe iktatja őket, hogy ő a táborbul, a mint császár meghatta vót, kikésertesse és elbocsássa. Mondják, hogy Balibegnek megbeszélötték vót az estennen való szavát Oláh Balásnak, kit mondott vót, hogy törökön akar meghalni. Azt mondják, hogy mondotta vót, hogy kár vóna az ebeknek ennét kimennik, hogy még ennél nagyobb kárt tegyenek a császár népébe, a menyit ekédig miveltek. Törököket ad melljük képmutalásképen, hogy kik őket a táborbul kikésérnék; másfelől meghagyja, hogy mihelyt a táborbul kijutnak, mind egyig levágják őket. Kiindulnak velök, kik nevolvások mindnyájan gyalog vótak, hanem csak őmagának Oláh Balásnak vót egy paripája, kin ki akart menni, kit a hitös atyjafia adott vót neki, ki az paripán ölvén a császár levelét kezébe tartja vót nagyobb bizonyosságért, kiknek menyit használt legyen az császár fogadása, hiti, levele, pecséti, és mind a passákí, azután hogy a táborbul kiindultak velek, két órát nem ért, megesmerték, kiknek a császár oly erős fogadást mivelt vót, és annak bizonyására nekik nagy hitlevelet adott vót, pecsétével egyetömbe, esköven az élő Istenre és az ő profétájára, és az ő szentökére mindnyájokra, és az ő megholt ősei és atyja lelkére, az ő buzloman hitire és mind az passákéra és minden rendbeli népének hitére, és az ő császári beszédére, hogy őket mindnyájokat, a kik nála meg nem akarnának maradni, békével és tiszt-

tösséggel mind marhájokkal, fejükkel egyetömbe kieresztené és kieresztetni mind fegyverökkel, senki sem szömélyökbe sem marhájokba meg nem bántaná őket. Ellyen negy fogadáshoz biznak vót nevolyasok, kikkel midőn a táborbul kiindultak, vót, mihe-lyen a táborbul velök kijutnak, Zemlyénön túl egy kis völgyen, nem messze a Dunához, mindnyájokat, a firfiát Oláh Balással egyetömbe, mind egyig levágják, minden marhájokba és a gyermekökbe, és az asszony népekbe zsákmánt tevén; a császár levelét, hogy seuki azt többi se lássa, se olvashassa, mind foltonkint szaggatják. Ezt használja nekejek mind a fogadás smind a levél.

Ezönközbe a várat és a várastes a sok rutságtul, dügtül, holt néptől megtisztítják a császár bementére, kibe oztán császáres bémegyen, és mind várat városát megjárja, és mindjárást épejteni kezdeti erős és temérdök köfalakkal, és tizenötöd napig ott lakott vót, még az épejtésnek a dereka megkészült vót.

E hír mindenfelé elmenvén, hogy Fejérvár elveszött vóna, az közel való szomszéd várakbul, a kikből mind addig sem futottak vót ki az benne valók, míg nem a hír érte vót őket, bizván ahoz, hogy császár meg nem vehetni Fejérvárat, de oztán bizonynyal megértvén, egynehány várbul és kastélybul kifutottak vót a benne valók, pusztán hagyván a várakat, mint Baricsot, Kölypént, Aukit; Szalonkement kedig még akkor, midőn császár a Száván által fogott vót költözni, pusztán hatták vót a polgárok, mely fölől megmondott várakat teljességgel többől ki hagyja császár töretni, Baricsnak a követ mind Fejérvárra épejteni hagyja alá hordatni, és egész Szerömségöt mind el hagyja égettetni, raboltatni és

pusztítatni, És ezöket mindeneket elvégezvén, Fejérvárat mind néppel, porral, álgyuval, éléssel jómódon megtakarván és hagyván, nagy örömmel, hogy az első szerencsája jól szolgált vóna neki, Konstanciánápoly felé tér, a mely nap Fejérvár alá jütt vót, azután hatvanod napra ment vót el alóla. Elmentébe Morgay Jánostes elvitte vót vele, kinek az egyéb ajándékozási után nagy sok thimartes adott vót, kinek ez ennyi sok ajándék és adomány annyiat használt vót, hogy minekelötte császár Szendöröt érte vóna, Morgay, a nem jámbor, elveszött vót, és soha többé előve nem jütt vót, sem kedíg sinkitől többé nem látatott vót. Mint veszettlegyen el, és hová lött legyen, és ki vesztötte legyen el, és minemő halállal vesztötték legyen el, senki nem tudhatta mind ez mai napiges; elég hogy valamint lött, de elveszett. Ellyen haszna és öröme lött, és illy hoszju nyoma lött vót az áruló-
nak az ő árultatásaért, ki az árultatás után egy hónapot nem élhetött vót, és az sok adománynak és tisztnek csak izit sem érezhette vót, oly hertelen bintette vót meg az Isten. Ellyen vége lött vót az árulónak.

A jó végháznak ellyen szörtelenség miá és hozzá-látatlanság miá, és a köztök való gyűlösségből az magyari uraknak, gonosz tanácskozásából történt vót veszedelme; mert ha az urak jók vótak vóna, kiknek az ország oltalmára és szükségére kellett vóna gondot viselni, látván az királynak iffiu voltát és az ország gondjaviselésének tudatlan vótát, nem kellett vóna ollyan veszedelömbe egymás boszuját és gyűlölségét özni, és az közönségös jót és hazájoknak oltalmát hátrahadni, kiknek sem Istenek, sem hitök, sem hazájokhoz való szerelmek, sem tiszt-

tösségek, sem urokhoz való hivségek eszekbe nem jutott, hanem hogy csak egymáson boszut állhassanak, és egymás uraságát kaphassák, és némely közőlők fejedelemséget vehessen magának, nem szánták sem hazájok sem kedig ennyi szántalan keresztyénnek, ki Fejérvár veszedelme után tertént vót, vére ontását és veszedelmét. Kár vót, örök Isten, az régi magyar uraknak halála, kik az ő éltökbe Fejérvárnak és a több végházaknak nagy gondját viselték, tudták, micsoda a végházak veszedelme, hogy ha azoknak veszedelme történnék, az országes elveszne belőlök ; mint az esztergomi Tamás érsök ki vót, ki halálakorones Fejérvárnak szökségére és épejtésére nem kicsin summát hagyott vót, kibe király és az urak semit meg nem adtak vót, mert ha azt rejá költötték vóna, olyan nagy szertelenségbe a jó végház nem maradt vóna ; a kalocsai Gergely érsökes, ki éltébe látván, hogy senki nem viseli jó gondját, minden esztendőbe egynehány ezer forintára segítségöt köldel vót belí, pénzt, élést, port, és az szegény szolgáló népnek és drabantnak posztót, lasnakot és egyéb szökséget köldél vót ; és a naderspán Pryny Imreh, kinek az egyéb dolgai és gondjai között mindenkoron fő és nagyobb gondja vót az végvárak oltalma ; és az Lőrinc herceg, ki valamikor valamely végvárnak szökség vót, nem kémélette seregét béköldelni, mind lovagját gyalogját, vagy Fejérvárba kellött vagy Sabácba kellött, kik Fejérvár veszedelmének előtte mind ezök nem sok idővel hótak vót meg. Kiknek halálát hinni való dolog, hogy nem egyébért akarta az Isten, hanem az gonosz népnek bintetésére, hogy ne lenne, ki az végházaknak gondját viselni.

Mert ha egyebet az urak semit ne míveltek

vóna, tudván azt, hogy ők az császár ereje ellen kevesek, csak támadtak vóna fel, ha többel nem csak negyven vagy ötven ezer emberrel, szolgáló néppel és szegénységgel, kinek kinyen szörét teheték vóna, többnekes annál, annyi idejük vót hozzá, hogy bizonyynyal megértötték vót az császár jüvését; és csak szállottak vóna Fejírvár ellenébe Zemlínbe, kit még az régi jó királyok rakattak vót Fejírvár ellen, hogy abbul az ellenség a Száván által ne jühet vóna, és vetettek vóna mind a Dunára smind a Szávára csak másfél száz sajkat, soha a törek a Száván által nem mehetött vóna, és soha szabadon Fejírvárat nem vitathatta vóna, és Isten segítségével ugy lehetött vóna, hogy meg sem vehette vóna, mert mindenkor onnét Fejírvárnak segítségével lehettek vóna mindennel. De soholt senki nem vót, ki csak egy jó mozdulástes mívelt vóna mind ennyi veszedelembenes, hanem az szegény naderspán Báthory István, ki az ujonnan megnyert naderspánságban még elég nyomorú volt, az a mi kevesen felgyülhetött volt, az király udvara népébe valamit, és egynehány úr népét, és valami kevés vármegye népétes, és a mellé valami paraszt-ságotes mellé vevén, mintegy tizönhét vagy tizönnyocezer emberrel az Ópéterváradjánál az Dunaparton, Péterváradja ellenébe szállott vót táborba. És jóllehet hogy semit Fejírvár oltalmának, és Szerémnek, hogy el ne pusztították vóna, nem használt, de mégis ennyit használt volt, hogy Szerömön kívül rablani nem mertek kimenni, és az vizön való erőes feljebb a Dunán Karomnál nem mert felmenni; aztes használta vót, a végvárakbul, a kik Szerömbe vótak, mint Péterváradja, Ujlak és az egyéb Szerömbe való várakbul a benne valók ki nem futottanak vót, mert ha

ő nem vót vóna azzal a keves néppel, és ő nem biztatta vóna őket, nem sok várba marattak vóna meg, annyira elréveltök¹⁾ vót, és még akoron császár egész Szerömöt megvette vóna, és az több részébenes az országnak nem kicsin kárt tött vóna.

Az erdélyi János vajdánakes vót népe, jobbes többes a naderspán népénél, ki Lippa táján szállott vót az ő népével, kit mind a király smind az urak kérték, hogy a gyűlölségnek hadna az olyan szök-ségbe békét, és nízni az országnak, az ő hazájának, és a körösztýénségnek veszedelmét, és menne alá naderspán mellé, és egymás segítségével szolgálnának az országnak és királynak; ki kölöm-kölömféle fogásokkal és magamentésével mentette mindenkoron magát, és nem hogy oda ment vóna, sőt inkább titkon a törökkel értelme vót, és barátságot tartott vele, és minden hírrel tartotta, hogy jüvendőre az ő szándékának és kívánságának eleget tehetne; az uraságnak kívánsága azt míveltette vele.

Naderspánes megértvén a császár elmentét, Péterváradjába és Rednekbe valami drabantot vetvén, Budára megyün királyhoz, Thewrewk Bálintot és a Swlyokokat Fejérvár veszedelmeért, és hogy királynak meg nem akarták vóna adni, midőn kérték tőlök, és népétes bé nem akarták vót venni, hitlenné vetik minden nemzetségekkel egyitömbe, jószágokat király keze alá hagyják, kiket János vajda, a mint biztatta vót őket annakelőtte és tanácskoztatta vót őket mind király ellen, az urak ellen, és az egész ország ellen, hozzája fogatta vót, és nagy sok ideig az ő ótalma alatt tartotta vót őket, és mindennel táplálta vót őket, mindaddig még esmeg mind királytul, az országtul

¹⁾ Ugy látszik, tollhibából, 'elrévöltek' helyett,

mindnyájoknak fejeknek és jószágoknak kegyelmet szörzött vót, kiknek sem király sem az ország nem örömet kegyelmeztek vóna meg, hanem megbintették vóna őket érdömek szörint, de látták hogy hozzájuk sem férhetnek, nemes tehetnek egyebet, megkegyelmeznek.

Ellyen gonosz urak alatt és idejükbe, az ő gonosz igyenetlenségek miá, és nem-hozá-látás miá nagy gonosz szertelenöl, lött vót ellyen fő végháznak veszedelme, ki nem csak Magyarországnak, de mind az egész körösztýénségnek kapujának mondathatott vóna bizonyába, a mint azután való időes naponként megmutatta vót, kiből azután a császár nemcsak Magyarországba tött dülást és rabolást, vérontást, de még Németországbaes, Bécsországba, Korontalyba és Stiriába elég romlást, vérontást mívelt vót, kiből ha Isten a szegény körösztýénségre rejá nem tekint, nagyobbates szándékozik mívelni, és egész Európának veszedelmére igyekezik.

Ez vége lett vót az jó Landor-Fejirvárnak, ki alatt annakelőtte való jó magyarok idejébe szántalan sok ezer pogánnak esött vót feje el, viszont esmeg abbul sok jámbor keresztýennek mastani időbe.

III.

AZ CSÁSZÁR ELLEN VALÓ CONJURACIÓ- NAK KINYILATKOZÁSA.

Midőn szultán Musztafát császár megölette, minekelőtte még császárhoz bément vóna, egynehány fő jancsár ment vót az jancsáraga hirinél köl szultán Musztafához, congratulálkodni és reverenciát neki tenni, hogy valami ajándékot vehettek vóna tőle, mely jancsárokat, midőn imár Musztafát megölték vóna, Hrusztán passa az jancsárokat mind mazullá¹⁾ teszi, kik közzöl egyik jancsár fiu vót, az többi achamoglanbul lött jancsár vót, kik megbusulván, hogy mazullá tötték vóna őket, mindnyájan Kuzul bashoz szöknek, az egyiktől megválva, a ki jancsár fiubul lött vót jancsárrá. Az nem akar Kuzul bashoz menni, hanem hogy dervissé legyün, egy sehhez megyen a dervisek közzí, és midőn ott az sehnél egy jó falka ideig lött vóna, és kedve szörint szolgálta vóna (a seh a törököknél szent gyanánt tartatik, nagy religiosus embernek, mint minálunk egy apát ur), vélte az seh, hogy az jancsárbul lött dervis a rajta lött boszuságbul tiszta szívvel gyűlölni a császárt, hozá hívja és mond neki: Ím én teneked két levelet adok; menj el, e két levelet vidd sah Tahmaznak Kuzul basnak, ki téged megajándékoz jó módon, és emberrées te szön. Az a két levelet elveszi, és midőn elindult vóna a levelekkel, gondolja magában: hogy nem jó vóna neki szerencsára a levelekkel oda menni, nem

¹⁾ Azaz: tisztökből kitette.

tudván mi legyen a levelekbe; megnyitja a leveleket, hát a levélbe a vót írva: tudjad hogy ez embert én bocsátám hozzád, kit hogy jól megajándékozz, igön kérlek, és tégy jól vele, mert megérdömlí. Továbbá tudjad, hogy rivid nap az császár fejites neked köldöm, kiért igön vigyázok éjjel nappal, ki ett nem messze hozám vadász minden nap, kevesed magával, hatvan hetvened magával; imár im vagyon ett nálam titkon több hatszáz embernél, és ezer embörre való fegyveremnél több vagyon, csak időt várok hozzá, hogy megmívelhessem, kit, hiszöm, hogy rivid nap megmívelhetünk a te kívánságod szörint.

E levelet látván az dervisből lött jancsár, gondolja magába, hogy ellyen dolgot öneki nem gonosz vóna császárnak vinni, és öneki megjelenteni, ki öneki fejibe járna. És midön császárhoz ment vóna, találja császárt vadászatba, kinek midön köszönt vóna, császár megkérdeti, micsoda ember vóna és mi dolga vóna. Ki a választ adja császárnak: én jancsár vótam előbb, és mazullá töttek vót, és im mast dervissé löttem; de im én két levelet hoztam a császárnak ömagának, kit szökség hogy ömaga megolvasson. Császár a levelet elvéteti, és midön megolvasta vóna, elcsodálkozik rajta, és hozá szólítatja a dervist, megkérdi, hol vette vóna a leveleket. Amaz megmondja neki minden kezdetét a dolognak, hogy mint lött vóna dervissé, és a sehnek jól szolgált vóna, és ő adta vóna neki a leveleket, és látta vóna, hogy császár ellen vónának, nem akarta vóna oda vinni, hanem császárhoz. Meghagyá császár neki, hogy sohová ne menne; császáres azon helyen megtér a vadászatbul, senkinek semit nem szólván. Másod nap egynéhány ezer emberrel az ömaga ud-

varabeli néppel megyün oda az seh házához, és az sehet kihivatja, és neki adja a két levelet, mondván: Lássadsz-e e két levelet, ki levele, és mi vagyon a levélbe? Az seh hogy meglátja, megismeri az ő leveleit; az embertes előállatja¹⁾ a kinek adta vót a leveleket. Amaz nem tagadhatja, elijed; császár mindjára megfoghatja mind őt smind a kik vele vótak, és béköld az házakba, és a föld alatt találnak rejtekboltokat sokat, kikbe többet találtak hatszáz embörnél az boltokba, és fegyvert többet háromezer emberre valónál, puskát, kézivet, kopját, gerelyt és afélét. Kiket mindön császár eleibe hoztak vóna, megbeszélük neki, miképpen gyűjtötte vóna őket a seh az császár veszedelmére, és hogy még kívül még ennél többen vónak. Kiket császár mindönött megkerestetött, és mind megfogdostatta őket, többet három ezer embernél; mastes mindönött keresik őket, és még azt mondják, hogy meg nem öletött vóna benne csak egyetes, hanem mind fogva tartatja őket. Az dervisnek kedig nagy sok ajándékot és nagy tymarokat adott. Mast úgy beszélük, hogy ellyen dolog tertént vóna az császáron.²⁾

¹⁾ A császár, t. i.

²⁾ Következik Verancsics Antal kezével: „Constantinopoli 26. jan. 1555.” Hátul a negyedik üres lapon Faustus kezétől: „Conjuratio Mustaphae contra Sulimanum imperatorem, patrem suum.”

IV.

BORNEMISZA TAMÁS

BUDAI POLGÁR. *)

*) Faustus kezével.

Im egy emlékezetet írok, 40. és 41. esztendőben minemű veszedelöm lett Magyarországon, és Buda módon jutott török Szulimán császár kezében, kiben nagy részében inkább mind ott voltam.

János királynénak Izabella asszonynak 40. esztendőben július havában Budában egy fiu magzatja lűn, kit az keresztségekben Jánosnak nevezének.

János király magyar király Erdélben Szászsebesben meghala, testét az urak Petroyth Péter, frater Gergy kenestartó, és Thörök Bálint nagy hadal Budára hozzák, onnét Fejérvárban vivék, tiszteséggel eltemeték.

Gróf Miklós ¹⁾ Budára jűve küvetségen Izabella királyní asszonyhoz, és az neminemű szörzés és kötés János király között és Ferdinandus király között volt, hogy János király halála után az magyar királyság, minden hatalom kivévén, esmeg az magyar királyság Ferdinandus királyra szálljon, és Izabella királyné asszonynak, és az ű fiának tartozzik Ferdinandus király az János királynak tulajdon jószágát megszabadétani, kétesztendei alatt tellességgel éppen.

Ezalatt Izabella királyné asszonynak, és az ű fiának János hercegnek Magyarországon tiszteességes helt adjanak, az hol fiával megmaradjon.

¹⁾ Salm Miklós.

Gróf Nikola ezzel Budába Izabella asszonyot meguszolá Ferdinandus király akaratjából, és adnak vala lakóhelt Izabellának Pozsont és Nagyszombatot, minden tartományával, és egész 25,000 forintot minden esztendőben életére, míg az János király jószágát megszabadítják Izabella asszonynak.

Ez szörzésen erőmest megmarad vala Izabella asszony, de az magyar urak semmiképpen nem engedék, azok, az kik soha az igenességet és Magyarország békességét nem kívánták.¹⁾

Végre hogy ez szerzés véghez nem mehete, Lénárt Filsz király hadnagya valami néppel Bécsországból²⁾ alájüve, az magyarok ezekkel Visegrádot megszállák, megvevék, az óbudai mezőre szállának, Buda ellen sáncot vetének, de ecer sem lüének, mert látták, hogy nem elegek az megvétélre, és az haddal visszatérének, Tatát megvevék, Fejérvárat megvevék. és az had leszálla.

Ugyan János király halálakor Werbecsy Istvánt, és Eszéky Jánost pécsi püspöket török császárhoz beválaszták az magyarok, kik oly számos küvetséggel jüvének meg török császártul, ki miatt jüvendő esztendőre Buda elvesze, és egész Magyarország mind lassan-lassan utána vész.

Ugyan ez üde alatt Pryny Péter és Frangapán kalacsai érsek és többen az urak, Izabella királyné asszonytul elállának többen az urak, ki Ferandos király hívségére állának.

41. esztendőben.

Esmeg aprilisban Ferdinandus király minden

¹⁾ Faustus kezével: N. B.

²⁾ „Austriából.”

erejít, németet magyart, mind vizen mi ¹⁾ szárazon indíta, kik az Dunán és az földön nagy erővel Ó-Buda mezeire szállának, onnét Buda alá szállának, az mádárhegyről sáncot vettetnek, és Buda várát és várasát igen kezdék töretnie.

Budában pedig valának akkoron ellenurak : frater Gergy kenestartó, Petroyth Péter tömesvári ispán, Werbechy István, Markos Péter, Battyány Orbán , egyéb nemességgel és hadakozó népekkel.

Ugyan ezen időben jüe Budára, lengyel királytul két fű lengyel követ, Izabella asszonyhoz, kik akarának békességet szerzeni Ferdinandus között; ezek az dolgát ti kigyelmeteknek sok beszéddel írhatnám meg, mint jártanak.

Decsak ti kigyelmetek revideden megértse: mikoron az magyar urak, kik Budában voltak, kik az ország megmaradásának az mit nem kívántanak, mint hogy az ú gonosz bosszuságokat az németeken kiteshessék.

Mikoron látták volna, hogy az lengyel urak az békesség dolgát igen futnak Izabella között és Rogondorf között, mert minden napon az lengyel urak Buda várából kimentenek Ó-Budára, az német táborban, Rogondroffhoz, estig az békességre ott traktáltak, estve esmeg Buda várában királyné asszonyhoz bejűttenek.

Ezt az magyar urak hogy meglátták, az Werbecsy István házához gyűlének, és az két lengyel urat az Budavárból kihivatták, mint ha valami kérdések vóna tülek; hogy közikbe jűvének, mindjárt

¹⁾ Faustus kezével : „s mind.”

az urak: Petroyth, Werbecsy, frater Görgey, Bat-tayny, Markos Péter közbenfogák, mint 200. pus-kással, és az Buda kapuján, kit szent János kapujá-nak hínak, kitolák őket az kapun, és jámborok nagy pironkodással Ó-Budára az német táborban me-nének.

Ez dolgon Izabella királyné asszony megha-ragvék, hogy az ő atyja küvetin ilyen nagy küssebb-séget tettenek, és mindjárást fölkészüle, hogy mor-hájával, fiával, szolgálival Budából kimenne az német táborban, és szekereit fölrakatta, lovait szekerekben befogatta.

Mikoron az urak, kik akkoron Budában va-lának, ezt látták volna, mindjárást Buda várában tanácsban gyülének, királyné asszonyt kezikben hivaták, sok szép szóval, sok könyörgéssel szólá-nak nekie, de az Izabella asszony ebben semit nem fogada.

Hanem ilyen feleletöt ada nekik: az én uram János király mihent megholt, ottan minden ketöles-ségből megmentém, immár most nekem senki nem pa-rancsolhat, azmit akarok, azt mivelem; azért látom, hogy törökké akartok lenni, és mind engem mind fiamot, az országot, Budát török kezében akarjátok ejteni.

Ez okájért kimegyek kezületök, mert én inkább akarok, míg élek, mind az én fiammal keresztyén fejedelőm foglya lenni, hogynem az én fiam török császár után király legyen, és én királyné asszony legyek; mert látom, hogy ti az én színem alatt akartok minden hatalmat csele-kedni.

Mikoron az urak ezt hallották vóna, sokat halgattanak, végre kencstartó frater Gergy erre így felele Izabellának: vesztegyjelen te fölséged, kérünk szép szóval, mert ha az kérésnek nem engedsz, egygyütt oly dolog fog rajtad esni, kit nem erőmest látsz.

Mikoron Izabella asszony ezt hallotta vóna, hogy ugyan hatalommalis ütöt megtartanak, mindjárást nagy sirást kezde tenni, és az uraknak semmit nem szóla, hanem az tanácsbol közzüleik sirva kimene.

Ez dolgokat ti kigyelmeteknek sok beszéddel köllene megírnom, mert ezekben mind ott forgottam, de az üdö nem engedi, jöllehet immár Magyarországbán nem sokan vadnak, kik ez dologról illen módon megemleközzenek, mert mind elhötának.

Mikoron ez dolgok immár mind meglettenek volna, más napon Izabella asszony az budai birót Turkowyth Miklóst hivatta mind tizenharmad magával, kik között én Bornamysza Tamás egyik vótam.

Az budai birót megkérdé: hogy kinek volna tiszte? az budai bíró így felele: senkinek egyébnek, hanem te felségednek, az te fiadnak.

Ezt hallván az királyné asszony, mindeniknek kezeket fogá, mindnáján megesküttek, hogy üneki az bíró és az tanács minden hiséggel lennének; és erreis ajánlá magát, hogy addig nem nyugodnék, mig nem az ő fejével, az ő szabadulásával az Buda várasát, az sok jámbort megszabadítaná.

Eztis monda az több beszéd között: ugy gondoljatok rejá, hogy ezek az árulók engemet és

az országot régen elárultak, csak hogy ők uralkodhassanak. Akoron ez válaszszaal jüvének ki királyné asszonytul.

Ebben egynehány napok elmulván, ismeg Izabella asszony kiizene az tanácsnak, hogy gondot viselnének az megszabadulásra, mert én fogoly vagyok, ugymond.

Az tanácsbul két polgárt választanak Izabella asszonyhoz, Bácsy Ferencet és Syry Imrehet: ezektül az királyné asszony ezt izené: hogy az németekhez kiküldjenek, és velek megszörződjenek, és Budát kézben adják az köresztyén fejedelmnek, hogy pogán kezében ne jusson; mert én nyilván értöm, ugy mond, hogy ezek Budát pogánnak akarják adnia.

Ez szót hallván, az királyné asszony akaratját, és az pogántul való rettegést megértvén az tanács, végezé, hogy az némethöz kiküldene, és mindent végezne velök az megmaradásról.

Egy embört kiküldének éjjel titkon Budából, és Rogon-droffastul hetlevelet küldé azon éjjel, hogy valamit Izabella asszony, az váras kívánna az megmaradás felől, írják meg, mindent kész királyi pecsét alatt, keze írása alatt megadni, beküldeni.

Ezt titkon Izabella asszonynak hirrre tevék, kin az királyné asszony igen örüle, és Istennek hálát ada, hogy Buda töreké nem volna, hanem köresztyén kézben esnék.

Az mi kívánsága lün királyné asszonynak az ü megmaradása felől, és az országnak megmaradása fölől, mindent artikulos szerint megirának, és titkon kiküldék Rogondrofnek, kire Rogondrof min-

denre hit szerint fogadá, hogy kisz király kezében megadni, és Frandos királylyal meg köll firmáltatni, erősítetni.

Ezeknek penig ez artikulosoknak mássa ez napiglan nálam vagyon az Rogondrof kezeirása alatt.

Szent háromság nap után hetfűn két ember, egyik tanácsbeli Bornamysza Girgelt, másik Korcholás Pétert kibocsáták éjjel Budából, hogy 600 magyar puskást, és azután két zászlóala lancot be hozzanak Budában, és azután az egész hadat, ki királyné asszonynak mind akaratjával volt; kik mikoron Rogondroffhoz mentenek volna, ottan kész lett reá, de semmiképpen magyarokat nem adott, hanem két zászlóalla lanckenest, kik előtt zászlótar-tóul tette az fiát, kik az bódog asszony cinterimen az kis kapun bejűtenek Budában az Buda pia-cára, de az Rogondroff fia az zászlóval bé nem ment, hanem kinn maratt volt, ezt az lancok hogy látták, hogy sem dobjak, sem zászlójok nin-csen, mindjářást esmeg, senki nem üzven, kifutamának.

Igy veszté Rogondorff Budát el az magyaroktul és mind egész kesztyénségtűl.

Mikoron ezt frater Görgy meglátta volna, hogy ez dolog így esett, mindjářást sokat az polgárok közül megfogata, némellyeket erősen meg-csigáztata, nimellyeket fogságra vete, és némely-lyeknek házokat földulatá, minden morhájokban zsákmánt tétete, egyet az tanácsbeliek közül, Bá-chy Ferenc dejákat az Buda piacán négygyé vá-gatta.

Nézik ¹⁾ ezek közül elszaladának: Palchan Péter, ki akkoron Budán kisbíró volt, és Bornamysza Gergel tanácsbeli polgár, Bor ²⁾ Tamás tanácsbeli polgár, Korcholás Péter, Bajuszus Tamás, Báchy Benedek, ezek Budábul, kiknek morhájokban zsákmánt tűnek, hanem Pachan Péter feleségét és morháját őrizet alá vették.

Ezenben császár Budára juta, az urak kikészülének Samborjára nagy kevélységgel, és mikoron nem volna azannyira ³⁾ ajándokok, kivel császárt, az török urakat ajándékoznák, az én házamra, Bor Tamás házára küldék Battyány Orbánt, Markos Pétert, hogy az mi üstet, aranyat, selöm-morhát, aranyas atlacokat találának ajándokra valót, mind elvinnék.

Isten tanu benne, hogy házamra jüttek; aranyas kupákot, jeles arany láncokat, ezüst mivet, selöm-morhát, aranyos atlacot, kit ajándokban vittének ki akkoron császárnak az én házamból, többet tett tizenegy ezer forintnál.

Ezzel nem elégettenek, hanem feleségem, gyermekem, császárnak atták rabságul. Kire az basa ellenfeletet tött császár képében, császár akarattal ezt mondá: hogy az török császárnak oly nagy erőme vagyon mast, hogy Budát fegyvernékül vette meg, hogy mindennek megkigyelmezött; ez mai napon, ha tulajdon atyját elte volna meg, mindennek kegyelme vagyon.

¹⁾ Azaz: néhány: Faustus ezt nem értvén, így módosítja: „Az kik.”

²⁾ Azaz: „Bornamysza.”

³⁾ Faustus pótlása: „Való.”

Igy lött az én feleségem fejének, gyermekimnek kegyelme.

Mind ezeket pedig egy örök emlékezetért írtam meg, mert ezek mind így voltak, kinek csak fél részét sem írtam ki; ha ki pedig különben mondaná, bizony vétket tenne az jámbor beszédében. Azért ez legyen az vége.

TOLDALÉK.

I.

LEVELEK.

- A.** Nagy Jánosnak, Komáromban 1558. október 21-én kelt levele egy Nagyságoshoz, ki azt Verancsicssal közölte.
 - B.** Verancsicsnak, Egerből 1561. április 14-én Mehmed hatvani szancsákhoz adott levele.
 - C.** Musztafa pasa budai helytartótól szabad jövetmenet-levél Verancsics Antal és Teuffenbach Kristóf számára. Kelt Budán, 1567. június 4-én.
 - D.** Musztafa pasa budai helytartónak Budán 1571. április 6-án egy Tekintetes és Nagyságoshoz adott levele, melynek Verancsics számára párja vétetett.
 - E.** Verancsicsnak, Ujvárból 1571. július 9-én az esztergomi béghez adott levele.
-

A.

**Magnifice domine, servitiorum meorum perpetuam
commendationem.**

Annakelőtte akartam nagyságodnak ez hirt tudtára adni, de miért hogy kételkedtem benne, és bizonyynyal nem tudhattam, és ez okáért nagyságodnak meg nem irtam annakelette, de imár nagyságodnak ezt bizonyynyal irhatom, hogy ez estve egy kalamár jött ide, ki ott alatt Váczott volt, és szemmel látta, hogy a mely törökek onnan voltak az több haddal, annak hasonfele mind odaveszett, az fele megjött. Ismeg ma jöve fel lábatlani bíró, ki ott alatt Budán volt, és az azt beszélé, kit ott szemével látott, és kit őt az terekektől filével hallotta, hogy az Velichan bék vitte volt oda fel Kassa felé az terekeket. Az minemi népe oda vagyon ő felségének arra, és amazokit eszekben vették volt, és minden felel leseket hántak volt, és készen várták; az terekek kedig három nap és három éjjel mind mentek innen oda, és amazok hogy kiészen várták minden felől, csak kereskeről vették, és az dervisbék volt előljáróban, az mind népestől ottveszett, az hatvani békis mind népestől ottveszett, és ezenképpen minden végekből sokan ottvesztek, és budai törökeket, kit szemével láta, ki gyalog jött meg, ki lovon, ki sebes, ki hajdon tar sebvel, továbbá az őmaga passa népe,

kik az ő kenyerét ették, azokban hatvant számláltak, hogy odaveszett. És azt beszélé az ember, ki oda volt, és másis, hogy ott az minemi helyen az harc volt, azt mondotta, hogy egy milfeldig, a ki reá akarna gondolni, nem sokat vétene, hogy mind holt testre nem hághatna, és az passa ezen megboszlott, hogy ezenképpen vesztek. És az Velichan békért azontol köldött, és hozzá hivatja; az is négy sebbe szaladott el. Én azt hiszem, hogy a mint az ember ott értette, énnekem azt beszélé, hogy az passa anynyira haragutt reá, talám azontul leváogatja. És azt mondotta: én nem tudom miképen én megmaradhasam imár az én passaságomban; és mindenött meghatta minden végbelieknek, hogy mindenik készen legyen. Im valáhová de elmegyek, és valamit mívelhetek, mindent mielek, vagy elveszek avagy hová leszek. És az ember azt beszélé, kit az ő hiszpahiajoktól hallotta, hogy az passának ide fel Győr felé és mireánk vagyon szándéka. Azért erről lássa nagyságod, mit kell gondolni nagyságodnak. Isten tartson nagyságodat. Dat. Comaronii 21. octobris 1558.

Az pesti vajdais mind az jobb része népével elveszett.

Ejusdem V. M. Do.

servitor perpetuus
Stephanus Nagy.

(Egykoru másolat.)]

(Az ütközet, mint Bebék, Telekessy és Pető Jánosnak, in castro Szendörő 16. die oct. 1558. Ferdinandhoz adott levelökből láthatni oct. 13-án történt: „apud possessionem Kasza prope fluvium Sajó.”)

B.

Ad zanchacchum hatvaniensem Mechmettum.

Azt olvassok szentírásban, hogy miképen menyországban az apját fia bűnéért, sem az fiát apjáért nem bintetik, azon módon ez világi törvényben is nem szoktak sohult senkit más ember vétkeért és bűnéért megböntetni. Azért ha teneked valamit vétett az vitézlő szemil Káthay Ferenc, te tudod azt, micsodá dolgoz volt vele, és őtet keressed nem minket, sem az mi kapitáninkat, kik teneked mivelőnk egyetembe semmit nem vétettek.

Annakokaért mert az Haszon-oda-bássy szabaddulásáról és sarcolásáról teneked egynehán vitézlő agáiddal minálunk hitleveled vagyon, kivel köteleztet magadat azon agáiddal, hogy minden okvetetlen az napra minekőnk az Haszon-oda-bássy sarcolását éppenséggel meghozzad, jól meglássad, hogy az hitödet meg ne szeplősítsed, mert nem illik mirajtunk vened, az mivel Káthay Ferenc vagy valaki más adós teneked, kinek csak mivelőnk szerzedése és hitfogadása vagyon. És azokaért, mit minekőnk fogadtál, minden igazság szörint tartozol minekőnk megadni.

Az Káthay Ferenc penig mert Magyarorszában jó, fő, jámbor és nem szegény nemes ember, soha ne higgyed, hogy az jó névre és tisztességére gondot ne viselne, és nem vigyázna az ő tekéletességére, va-

lakinek mit hit nélkül is fogadott avagy fogad. Sőt inkább senki egyéb oka minekünk nem volt, hogy az Haszon-oda-bassyt az te hitedre és az te agáidrais elbocsátók, hanem csak ömaga Káthay Ferenc. Mert mi igen jól megesmervén az törököknek természetit, erkölcsit, törvényit és minden okosságát (megbocsásd minekünk), de zálog nélkül semmiképpen nem akarjok vala elbocsátani. Ugyan ezen törek fortéltul félvén, a kibe erőlködel minket ejteni.

De mert mikezöttünk több dolgok is eshetnek, nemcsak az mastani, az Haszon-oda-bassyé, kérünk tégedet mint ellyen fő szemilt és szomszédunkat, ne véts eféle móddal minekünk. Mert mi keves pénz nélkül nem nyomoroszunk meg, de inkább temagadnak vétket és oly személnek kárt tehetsz, kit azután nem vennid föl egynehán ezör forintért.

Továbbá, ha mégis azt mield a mit irtál, tudjad, hogy itt levén minálunk hitleveled mellett jó zálagunk, megvehetjek az mi kárunkat.

Végezetre, ha így akarsz ennekutána is mive-lünk cselekedni, apádnak minket többé ne nevezsz, mert mi es szép szót tudunk adni, de senkit csalni nem szoktunk. Isten kegyelmedet tartsa egészségbe. Költ Egerben 14. napján aprilisnak 1561.

C.

Az nagyságos Trauczon¹⁾ Jánosnak és romai császárnak fő követinek orátorinak.

Mi Musztafa passa Budán az hatalmas császárnak fő heltartója és gondviselője ez országban.

Tekintetes és nagyságos úr, nekünk szerelmes barátunk, köszönetünket és barátságunkat ajánljuk te nagyságodnak.

Megadák minekünk az nagyságod levelét, melyet írt te nagyságod az római császár akarátja szörint, 4. die junii, kiben jelönté te nagyságod az tisztösségös ajándéknak beküldését jelös fő követők által, az egri pispöktül Antal pispöktül és Teufenbach Kristóftul. Jelönté eztis nagyságod, hogy az mi kegyelmes urunknak, az hatalmas császárnak volna hitlevele ő fölségénél, mitülönkis ugyan azon hatalmas császárnak hitlevele szörént kívánna nagyságod ez személyöknek hitlevelet, mely hitlevelünk mellett mindön készületökkel ünmagok, lovok, jószágok, szolgálók békével járhatnának.

Mastan azért fogadjuk az mi hitönkre, tisztőségünkre, hogy senkitől semmi bántások nem leszön sem ünmagoknak, sem marhájoknak, sem szolgálók-

¹⁾ Azaz: Trautson.

nak, semmiöknek, és mindönütt nagy tisztossággal fő emlerink által késértetjük; ebben te nagyságod semmit ne kétölködjék. Ennek bizonságára adjuk az mi pöcsétös hitlevelönket. Isten tartsa meg nagyságotat. Datum Budae 4. die junii anno domini 1567. Jüjenek és mönjenek.

(Török alá- vagy inkább mellékirás. Eredetiből.)

D.

Mi Musztafa passa az hatalmas török császárnak fő heltartója Budán és gondviselője Magyarországnak.

Tekentetes és nagyságos úr, nekönk szerelmes szomszéd barátunk, köszönetönknek és barátságoknak ajánlásának utána. Hiszszük hogy hiretekkel vagyon az erdélyi király halála, ki ezelőtt ugymint 19. vagy 20. holt meg; és minket csoda hirekkel értetnek, hogy mivel Erdélyhez közel való várbeli kapitányoknak meghattátok volna, hogy valami indítást tennének Erdélyre. Ennekelötte, hogy Szentmiklós alá jöttenek valais, sokszor azt irtátok, hogy nem ti akaratotokból mentenek volna, jóllehet ha valami nyereséggel járhattanak volna, talám ti akaratotokból lött volna az indulat, de az mind muljék el, elis mult. Hanem mostan mi azon kérönk, hogy az

végbelieknek, főképen Erdélyhez közel valóknak erősen megparancsoljátok, hogy vesztegségben legyenek, miért hogy Erdélyis az mi kegyelmes fejedelmünk jószága; mostan pedig ebből megtetszik, hogy ha hiven akarjátok az mi kegyelmes fejedelmünkkel az frigyet megtartani, tehát minden ellenkezőknek indításit leszállítsjátok, kit az mi kegyelmes fejedelmünk és mi jó neven vehessünk töletek. Ha pedig ugyan az szándékok, hogy valami háboruságot indítsjanak, bizonyába semmit vele nem nyernek, mert hiszszük bizonynyal, hogy egy holnapot nem ér, Erdély határába ötven azvagy hatvan ezer tatár beérkezik; más az, hogy ismeg az erdélyiek az mi kegyelmes fejedelmünk jóakaratjából önnönmagok között az urak közzül választottak fejedelmet közöttök magoknak, kik ö fölségét mindenben hiven akarják szolgálni. Azért ha mit indítnakis, magoknak tesznek kárt vele. Isten éltesse nagyságodat. Budae, 6. die aprilis 1571.

(Egykoru másolat)

E.**Ad Strigoniensem Beghum.**

Az kegyelmed levelét megadák minekünk. Az kegyelmed békességnek megtartására való intését jó neven és jó kedvvel vöttük. Egyéb gondolatunk sincsen mostan, hanem hogy az békeség, ki két felséges császár között vagyon, megtartassék. Az kinek bizonságára ez vagyon, hogy az mi szolgálaink sok időtől fogva kinn nem voltak. Noha elég okonk titőletek volt, mivelni valamit. Mert az ti vitézitek választig nyargalnak és rabolnak imitt amott, miképpen tegnapis három farnadi emberinket fogtanak, azelőtt egy drabantonkatis szintin közel ide az várhoz. Nemis most számláljuk kegyelmednek az Tury veszését és egynehán személ Győrnél való fogását, Gedő várának is elvételeét, kiknek nem kellett volna lenni, ha bizonynyal és igazán békeséget megtartjátok. Mindazonáltal az mi végeinkben mindenütt az szolgáló népeink vesztegségben vadnak. Azért kegyelmed lássa, ha minket vagy kegyelmedet inteni kell az békeségnek tartására. Miért pedig azon békeségnek mi szerzői voltonk, bontói nem akaronk lenni. Mely okáért kérjükis kegyelmedet, hogy ne bocsássa ide stova rablóidat, mert az mi uraink is igod nem kez-

dik azokat szenvedni. Egyébképpen mi kegyelmednek jó szomszédi akaronk lenni, hogy pedig ez kegyelmed intése igaz legyen, kildje meg nekünk az farnadi embereket és az drabantot, kit vehessünk jó neven kegyelmednek. Kinek jó egészségét kívánjuk. Ujvárba, szent Jakab havának 9-ik napján 1571.

(Verancsics titoknokának minutájából.)

II.

VITA PETRI BERISLAVI BOSNENSIS, EPI-
SCOPI VESPRIMENSIS, DALMATIAE, CROA-
TIAE, SLAVONIAE, BOSNAEQUE BANI etc.
JOANNE TOMCO MARNAVICH BOSNENSI,
CANONICO SIBENICENSI, AUTHORE.

**Illustrissimo ac reverendissimo d. d. Georgio Drascovich abbati de Perno, etc. Joannes Tomco Mar-
navich. F.**

Superiori anno, dum more consueto placidiorem anni partem peregrinationibus exigo, apud amicum hominem in Dalmatia obsignatorium annulum felicissimae memoriae Petri Berislavi Vesprimiensis episcopi, summi Hungarici regni, christianaeque reipublicae herois, nihil minus cogitans animadverti; cujus aspectu veneratio quaedam tanti viri animum mihi incessit, desideriumque ingens illum ab amico, quibuscunque possem prece, pretiove obtinendi: nec diutius laboravi, ubi enim ille bonus vir, qui praeter aurum et episcopalia insignia, nihil in illo suspiciebat, mei voti rationem accepit, humanissime mihi eundem dono obtulit, ita tamen ut donum in damnum non transiret. Eum tibi, vir illustrissime, ipso exordio meae erga te perpetuae observantiae, tanquam rem illustrissimam Romae ostendi, quoniam non solum obsignatorius, ut gemma indicat, sed annulus, quo pro summorum magistratuum munere, quibus Petrus fungebatur, apud suos exterosque obligandae suae fidei argumento regio more utebatur, esse constabat; indicio sunt praeter memorata insignia, litterulae

quaedam interiori circulo eleganti schemate duobus ramis olivae innexae, ejuscemodi notis: Pignus Fidei. Dum Romae immoror apud amicum sat tibi notum, chorographiam egregiam eorum locorum, quos ipse Petrus summa virtute Turcarum immanitati subtractos, regno regique, cui strenuam navabat operam, immortalī laude, quoad vixit, servavit, casu inventam facillime impetravi, quam quia praeter urbium oppidorumque elegantiam, itinera omnia, quae a maritimis urbibus ad mediterraneas arces, aliaque loca Petri imperio commissa ducunt, diligentissime notata exhibebat, suspicatus sum eam posse esse graphidem, quam idem Petrus per suos nuncios Leoni summo pontifici, rebus ejus unice faventi olim transmiserat; cum praesertim omnia illa loca, quae tunc temporis ad Petri banatum pertinebant, ejusdem Petri bani nomine extant inscripta. Cum ergo et annulum et graphidem magistratus tanti viri admodum exigui temporis intervallo contigisse animadverti mihi, qui pridem desiderio noscendarum rerum nostrarum, ejusdem Petri res gestas ex diversis authoribus, imprimis vero ex Joannis Statilii Transsylvani episcopi, Nicolai item Statilii, necnon Antonii Verantii Strigoniensis archiepiscopi, aliisque eorum temporum scriptoribus carptim excerptas tenerem, existimavi memoriam tanti herois, annuli sui graphidisque simul invento, post centum annos, indigno silentio ab illius occasu decursos, aliquid officii a me, vel eo nomine, quo aviam ejus Stoyslavam ex familia mea Marnavich editam non ambigebam, jure merito exposcere. Quamobrem cum hoc biennio, quo plurimis humanissimis litteris a te mihi datis viva voce satisfacere decreveram, inopinata impedimenta tui visendi mihi

facultatem ademissent, vitam Petri Berislavi, quam omnes fere scriptores, qui res Hungaricas attigerunt, levi vel nulla praeteriere memoria, quamquam tibi praesenti hactenus communicare non valui, quo illa eruditissimas elucubrationes illustrissimi avi tui materni D. Istvanfi, in supplemento Hungaricae historiae, si ita res posceret, ditare posses oportune, hisce pagellis praestare contendo, eo majore debito, quod vita tanti viri, qui inter alios magistratus amplissimos abbatiae quoque de Perno titulos cum administratione gessit, nulli melius quam tibi, ejusdem sacrae dignitatis possessori congruere videbatur. Vale. Kal. Augusti M. DC. XXI. Christi nati anno.

Vita Petri Berislavi.

Petrus, Berislavorum familia genitus est, quae inter Bosnenses optimates extitit antiquissima, ex ea enim prodiit nobilis ille Tarpimirus, qui sub Jurico Bosnensi bano, olim Colomanum regem Hungariae, Venetorum triumpho ex Dalmatia reportato, Bosnensem patriam invadentem, magno regiae gloriae ¹⁾ decore fusum finibus submovit, cujus rei gratia a Jurico Dobor arcem validissimam, qua Bosna fluvius Savum irrumpit, virtutis praemium perpetuo posteritatis beneficio accepit. Hujus posteritas virtute ingenua totam illam terrae plagam, quae Bosna Ukrinaque fluminibus ab oriente et occidente sole sub Savi alveum alluitur, Bosnensium principum munificentia partim, successione haereditaria partim obtinuerunt, donec irrumpentibus Turcis vertere solum coacti sunt. Post Tarpimirus per longa temporum intervalla apud scriptores, pau-

¹⁾ Talán: „dedecore.“

cos, eosque pacis potius quam belli artibus insignes habeo, Martinum tamen Ludovici regis Hungariae, et Stephani bani Bosnensis ejusdem soceri decimo tertio saeculo domi forisque nobilem fragmenta rerum Bosnensium testantur. Huic superstites fuerunt Berislavus, Petrus et Joannes filii, qui egregiam operam Dabiscæ, Ostoyæque, Bosnae regibus navarunt, perque ea tempora viriliter Turcis resistendo, qui capta urbe Zvonik ad Drinum fluvium, Bosnae Rasciæque limitem, ibidem sede fixa sanzaki sive praetoris domicilium statuerant, Doborque arcem cum reliquo Berislavorum patrimonio crebris incursionibus infestabant, Sigismundo Hungarorum regi bellica industria innotuerunt, a quo et praedia praemio virtutis intra Hungariae terminos acceperunt. De Berislavi posteritate sicuti de uxore ejus nihil compertum habeo. Petrus Stoyslavam ex familia Marnavich comitum de Zvonik uxorem duxit, ex qua Bartholomeum et Joannem filios reliquit. Joannis natu minimi tres filios ex nobili matrona Croata invenio: Dessevum, Berislavum et Martinum. Dessevus acrior, caeterisque magis militaris, nullam prolem reliquit; emerat hic villam non longe a Brod arce, ad Unnam fluvium posita, Grabarye nuncupatam, a qua usque ad finem cum fratribus, amissa Dobor arce, sese denominaverunt, qui Dessevius cum tum apud Sigismundum, tum apud Joannem Hunniadem, ejusque filium Matthiam militari fama excellisset, arcem ipsam Brod, Ouvar, Bobak D. bochach, (?) pecunia adeptus est, quibus eo mortuo Berislavus, et Martinus potiti sunt, natusque est Martino Joannes, qui postea ducta vidua despotis Georgii, Vuk dicti, factus est despotes in ea Rasciæ parte, quae Turcicae tyrannidi supererat, pluraque,

bona adeptus est cum despotatu; a Berislavo natus Franciscus, qui unum dumtaxat habuit filium, qui in pubertate mortuus est. At Petrus, Joannis, ut diximus ex patre Martino frater, labentibus in dies Bosnensibus rebus, limitaneos rumores perosus, cum uxore et liberis, cumque pretiosa suppellectili, in Croatiam sese recepit, ubi villam cum praediis, honesto pretio obtinuit, magnamque, post fratrum mortem, cum fratruelibus charitatem servavit, ex quibus ea tempestate, Martinus banatus maritimi magistratum summa laude administravit. In Croatia Petrus honesto otio fatis concessit, ejus otii fructu filiis frui diutius, adversa fortuna non licuit, etenim cum Austriacas partes tenacius in Croatia perpetuo fovissent, eo tempore praesertim, quo Michaelis Zilagi violentia Matthias Joannis Hunniadis filius, rex Hungariae est declaratus, metu Hunniadianae factionis utrique fratri Croatia excedendum fuit; opera tamen Dessevi, Martini et Berislavi, in extrema regni margine, et longe ab oculis adversariorum abstracti, in Clissiensi arce, in Dalmatia, prope Venetas ditiones, manente in Croatia Stoyslava matre, consederunt. Contigit eorum migratio in Dalmatiam, circa millesimum quadrigentesimum quinquagesimum octavum incarnati aeterni verbi annum, cum reliqui Berislavi, Dessevus imprimis, et partes et gratiam Matthiae regis retinuissent. Ferunt Dessevum aliquando a nobili matrona canem leporatum absente viro extorsisse cum injuriis, eaque de causa capite periclitatum, a regina tamen, Thomae secretarii opera, periculum evasisse. Sed neque Clissii diutius morari Berislavos fratres aemulorum permisit insectatio, quamobrem Tragurium Venetam urbem exulaturi, non longe a Clissio contendunt. Ubi

brevi temporis intervallo, Bartholomeus, qui ecclesiasticum statum complectebatur, archidiaconatum cathedralē, aliaque beneficia ecclesiastica ob morum maturitatem, litterarumque eximiam peritiam adeptus est. Joannes vero captus amore Traguriensis puellae, nomine Magdalenae, eandem ab ejus parente honesto cive, Stanino Statilio uxorem obtinuit, ex qua brevi Petrum filium progenuit, quem diligenti cura, quamdiu vixit, educavit. Interim Stoyslava parens, cum filiorum reditum in Croatiam omnino desperasset, illorum charitate flagrans, Tragurium descendit, ubi paulo post humanis excessit. Natus est Petrus anno Dominicae incarnationis septuagesimo quinto, supra millesimum quadrigentesimum, quo anno rex Matthias post Sabacensem expugnationem, ducta Beatrice regina, de bello Austriaco suscipiendo deliberavit. Berislavis Tragurii commorantibus, affines eorum ex Hungaria et Croatia nullo unquam tempore studiis pecuniaque defuerunt, unde satis splendide inter Tragurienses vitam agebant. Moritur autem Joannes, vix filiolo Petro infantiam egresso, quamobrem puerulus sub patruī archidiaconi tutela mansit, donec et ipse non longo tempore post fratrem obiit. Itaque Petrus in sinu matris degens, seu amore patruī, cui charissimus extiterat, seu suadente matre, cum adolescere coepisset, clericali militiae adscribitur, iis sese studiis exercens, qui ecclesiasticam professionem possent promovere. Verum ubi Dessevus, qui nullam prolem habebat, Joannem, Bartholomeumque patruēles, obiisse accepit, mittit homines in Dalmatiam, qui Petrum a Magdalena matre, et educationis et spe fortunae melioris injecta, efflagitarent. Mater unicum licet filiolum viro consanguineo, et per

ea tempora magni nominis, denegare non ausa, magno tamen animi dolore, a complexu divelli vix passa, aegre tandem concessit, unica filiola solatio orbitatis penes se retenta. Petrus ubi ad Dessevum deductus est, eximia animi indole eidem Dessevo aequae ac omnibus aliis affinibus acceptissimus fuit, praesertim Joanni et Francisco, Dessevi ex fratre Martino et Berislavo nepotibus, qui Petrum plus quam fraterna charitate semper sunt prosecuti. Ingenita enim quadam ingenuitate et vigore animi mire placebat adolescens; plurimum tamen profuit illius successibus Bartholomeus Tahi, Prior Uranae, is enim erat a Tah oriundus, qui pagus est inter Strigonium et Zent Endre, Budam versus, vir erat magnae in Hungaria autoritatis et nominis, et ex primatum ordine, et quoniam durus erat et severus homo, multisque vitiis obnoxius, multorum odia contraxerat, ita ut ipsi quoque regi Uladislavo, Matthiae successor, displiceret. Itaque existente quodam tempore Uladislavo rege Quinqueecclesiis cum exercitu et principibus, advocato Bartholomeo, eum statim, nil tale opinantem interceptit, et Budensi carceri mancipavit. At Joannes et Franciscus Berislavi, mortuo jam Dessevo, quorum hic banus maritimus erat, ille vero, ducta vidua despotis Georgii Vuk dicti, factus erat despotes, et plura bona cum multis arcibus, amplissimisque ditionibus adeptus fuerat cum despotatu, idcircoque plurima potentia pollebant in Pannonia inferiori: quoniam intercedebat illis cum Bartholomeo magna societas et foedus, conjunctioque quaedam, ut erat mos vetus inter Hungaros, in omnes hostes et adversarios, cum nulla alia ratione possent, ex carcere regis liberare

Bartholomeum, praesertim cum regem rebus gerendis parum idoneum Prioris aemuli ad votum inflecterent: miserunt in Bosnam, qui Turcas evocarent, ut iis in Hungariam inductis, injuriam socii ulciscerentur, regemque aliorum libidini inservientem, vel tantorum hostium metu cogèrent captivum Priorem dimittere.

Turcae non audentes Hungariam invadere insidiarum timore, despotes et banus mittunt ad Varbasye turcicam ditionem obsides, bani filium et Petrum Berislavum adolescentes cum honesto comitatu, meliore quidem eventu, quam consilio. Turcae, obsidibus freti, magno munero advenere prope ipsum Savum, et jam in Slavoniam erant transituri, cum rex audito hostium ad suos fines adventu, causae ignarus, periculum veritus, re cum proceribus, quorum consiliis agebatur, communicata, Berislavos, limitaneorum hostium artibus exercitatissimos, in hostes excitat; illi, si Prior reddatur incolumis, et operam et Turcarum receptum offerunt; atque ita Bartholomeus Berislavis conceditur, ita tamen ut ex hac audacia nihil ex dignitate decederet Berislavis, gratia cum rege, et cum caeteris amicitia servata. Hoc officio longe magis charus efficitur Petrus Bartholomeo, quare juvenem modis omnibus ubique promovere studebat. Interim, dum Petrus animos omnium in se convertit, gravisimo morbo correptus, in extremum vitae periculum incidit, maximo moerore Prioris, Berislavorumque, omnem operam in ejus salute procuranda eludentium. Sed cui humana industria frustra succurrere studuerat, coelo lapsa salus mirum in modum adfuit. Exhaustae jam erant vi morbi vires, nec magis jam medici quam propinqui, amicique actum de ejus salute

credebant, jamque exigua in spe trahebat animam, cum reginae coelorum, cujus religione et observantia mirum in modum afficiebatur, assidue opem implorans, intempesta nocte, somnum inter et vigiliam, Dei parens e coelo lapsa illi sese obtulit; mox benigno vultu: Bono, inquit, animo esto, Petre, en vocata adsum, praesentem tibi opem, salutemque ferens, tu modo sacerdotales primitias aeterno patri, in sacello, quo mea imago in insula Tragurio adjacenti, sat tibi infanti continua frequentatione nota, magno Dalmatarum concursu colitur, quamprimum oblaturum te spondeas, brevi et optatae salutis et votorum tuorum, patriae bono compos futurus. Petrus mixta pavore laetitia evigilans, sponsionem ingeminat, depulsaque repente febris, grates ex animo magnae Matri repetit, atque se ad exsolvendum debitum, ubi primum e lectulo surrexit, sacerdotali caractere insignitus expedit. Tragurium itaque adiens, re tantum affinibus aperta, soluto voto, salutata sorore, mater enim pridem inter vivos desierat, ad Berislavos et ad Priorem Bartholomeum, retro cessit. Habeo totius hujusce rei fidos ad posteritatem testes, litteras sororis ejusdem Petri, post ejus obitum ad Antonium Verancium transmissas, eo ipso annulo, qui penes me est, obsignatas. Contingit hoc divinae propensionis argumentum erga Petrum anno nongentesimo quarto, quarti decimi saeculi. In Hungariam reversus, et a Priore, suisque avidissime exceptus, ab iisdem mox in Bosnam pro quibusdam negotiis expediendis missus, rem e sententia peregit. Et quoniam Bartholomeo et Berislavis ingens erat amicitia cum Petro Colocensi archiepiscopo, viro apprime erudito, et suo tempore in Pannonia pietate inter praelatos nulli secundo, videntes Petrum

ad res gerendas aptissimum, jamque sacerdotali dignitate conspicuum, eundem archiepiscopo commendant; is ei mox confert in Colocensi ecclesia canonicatum, cumque in quibusdam suis negotiis archiepiscopus industriam Petri probasset, eundem cum Martino Madi secretario Romam destinavit ad cardinalitiam dignitatem sibi procurandam, de qua cum Thoma archiepiscopo Strigoniensi contendebat. Ea legatione cum Petrus optime sese gessisset, quamquam galerus Thomae datus fuisset a pontifice Alexandro, magis Thomae gazas quam Colocensis insignia merita respiciente, revocatur in Hungariam, ubi cum vacaret praepositura S. Laurentii prope Quinqueecclesias, opera Bartholomei et Berislavorum, favore archiepiscopi ipsi confertur; mox effectum ab eodem Colocensi, ut eundem rex Uladislavus in secretarium acciperet, cujus dexteritate rex ipse delectatus, primum eum ad Venetos, mox ad Sigismundum Poloniae regem destinavit, quae legationes cum ei pro voto regis, regnique successissent, mirifice omnibus commendatus extitit.

Moritur interea archiepiscopus primo anno quintidecimi saeculi, quare Petrus solutus vinculo officii, quo tenebatur archiepiscopo obstrictus, totum se curiae regalis addixit obsequio, ubi a rege eligitur, ut ad summum pontificem se conferret, in causa reginae Beatricis, relictæ uxoris olim Matthiae regis, quae dotem petebat a rege et regnicolis; et ut huic legationi tam solenni accederet Petri dignitatis quoque titulus, collocata est ei praepositura Albae-regalis, post episcopalem dignitatem in eo regno praecipua; qua legatione perfunctus egregie, magnum nomen obtinuit, indeque in Hungariam rediens, mirifice auctus est

omni existimatione et nomine. Nec diutius in Hungaria quiescere passus est, mittitur enim ad Maximilianum caesarem, simul cum Ambrosio Sarkanio optimate, a quo summis favoribus fuit exceptus et multis donis ornatus, dumque moratur apud caesarem prope Confluentiam, in urbeque Ofthirling (?) esset, tanti habitus est, ut ipse Maximilianus imperator quadam die ad eum in privatum hospitium accedere, maximo aulae imperatoriae stupore non sit dedignatus. In Hungariam reversus, cum cardinalis Regino, Siculus, frueretur, episcopatu Vesprimiensi, nec posset illius curam gerere, coepit de eo locando consilium. Berislavi et Prior existimantes hanc occasionem ad majora promovendi Petrum: expedita pecunia, quae a cardinali postulabatur, Petro locant episcopatum cum onere tam spirituali, quam temporalis curae, appellabaturque gubernator episcopatus, eratque jam prope ipse episcopus. Per ea tempora Thomas archiepiscopus Strigoniensis, profecturus Romam in re regis, voluit sibi adungi Petrum, qui alioquin omnia subterfugia quaerebat ne secum proficisceretur, et cum aliis ex aliis negotiis sese implicaret, assiduis litteris et nunciis eum ad se accersebat Anconam, affirmans, se sine eo nullum esse, et parum in rebus valere; tandem victus hominis precibus et regis mandato, Anconam illum est assecutus, unde praemissus Romam Petrus ad pontificem, omnia disposuit et paravit, quae ad Thomae honorem, existimationemque requirebantur; ad quem Anconam reversus, mox cum illo Romam ingressus est, ubi cum Petrus ab ipso Strigoniensi in primis honoraretur, jam ab ipsa quoque Romana aula, totaque urbe, aequae atque Thomas existimabatur. Sed ut ejus fama cresceret, dum Ancona Romam petit, cardinalis Re-

gino moritur, Petrusque Vesprimiensis episcopus a pontifice creatus in urbe, et ab ipso Thoma consecratus est, amicis apud regem negotium juvantibus. Accessit ad Petri splendorem Julii pontificis de eo iudicium: missurus enim more Romanorum pontificum rosam auream Maximiliano imperatori, non alium quam Petrum, ad hoc munus obeundum delegit, quem Maximilianus Treviri gratissime excepit; unde Romam reversus, aliquandiuque inibi commoratus, in Hungariam ad suam sedem festinavit, Thoma illum promissis ingentibus onerando. Quo dum revertitur currente quintidecimi saeculi nono anno, reipublicae Venetae ob amissas omnes Italici continentis urbes, conspiratione foederis Cameracensis, funestissimo, forte Petrus Tarvisium appulit eo die, quo cives de denda urbe foederatis contra Venetos, deliberaverant, jamque deliberationem exequenturi in plateam civitatis convenerant, quos Petrus cum in hac deliberatione constantes esse accepisset, miseratus tantae reipublicae exterminium, sub cuius imperio vitales auras hauserat, continere se non potuit, quin cives ita in unum collectos, gravi oratione allocutos, a consilio cepto deterreret, inque eorum animis reverentiam et amorem Veneti nominis retineret; quicquam scribat Franciscus Guicciardinus, historicorum Italicorum facile princeps, qui factum hoc episcopo Hungarico, oratori regis Hungariae ad Venetos proficiscenti attribuit. In Hungariam regressus, ex Albensi praeposito Vesprimiensis episcopus, omnium ordinum applausu est exceptus. Ubi dum regiis officiis totis viribus incumbit, memor muneris pastoralis, ecclesiae suae necessitatibus, nulli parcens labori, ubique occurrit; quo tempore a rege praepositura seu abbatia

de Porno eidem commendatur. Anno duodecimo ejusce saeculi moritur Prior Uranae Bartholomeus, cujus Prioratus Berislavorum opera, et etiam gratia regis, qui illi ultro fovebat, Petro confertur; cadaver Prioris ab eodem et Berislavis humatum est Pekreai, ubi sedes erat Prioratus, concessa haereditate et opibus Joanni Tahi nepoti Prioris, arcibus vero a Petro possessis; unde ei cum divitiis maxima inter optimates accessit autoritas. Sequenti anno, cum Emericus Perennius palatinus regni, jam ab anno tenuisset banatum maritimum, nec posset praesse et ob valetudinem suo officio satisfacere, Turcaeque jam liberius et peritius per Hungariam grassarentur, quotidieque paene arx aliqua in finibus periret: inita cura et ratione de novo bano eligendo, consentiente ad hoc ipso quoque bano Perennio, videbantur illud officium refugere omnes primates, qui eo digni putabantur, idoneique ad res bellicas censebantur, adeo omnium tunc animi resoluti erant in luxum et in otium, cunctisque curandi sui, quam regni juvandi praestabat studium. Forte cum in consessu regii consilii, quod banatus gratia coactum erat, magnae contentiones in hoc et in illud destitutum officium jactarentur, variis tamen praetextibus banatus ab omnibus evitaretur: Petrus diutius ejusmodi contentionum fine expectato, nihilque minus quam animum ad banatum habens, ubi tandem vidit omnium incuriam in res patriae, assurgit, et demissa voce orditur orationem, deflendo casum patriae, taxando etiam nonnihil aliquorum optimatum circa regni necessitates negligentiam, obtulit se tamquam postremum omnium et inutilem, ne tamen non nemo intelligeret, quod vi officium recusare vellet, etiam cum periculo et capitis damno exposuit suam operam pa-

triae, et tum regis, tum proximi saluti caput se oppositum dixit, si modo eum idoneum cogitarent; quod cum accidisset, qui refragabantur, mox laetissimis vocibus velut ex composito, eum laudare, extollere, dignum esse dicere, et demum hortari ut acciperet, rogare regem ut ei consuleret et banum foveret, et ut id facilius sustinere posset, thesauriatum quoque adjiceret. Itaque collato illi maximo omnium applausu banatu et quaestura, fit maximus; tantaque industria et banatum, et quaesturam, et prioratum et episcopatum coepit gerere, ut admirationi esset omnibus, soliusque nomen jam inter Hungaros fereretur. Sed ne quid praetermitteretur in finibus Turcicis, cui ille virtute sua posset consulere, banatus etiam Jaycensis eidem confertur, tamquam solus idoneus foret qui arcem nobilissimam, in Bosna regiam, in mediis jam hostibus constitutam, et defendere et annona conservare posset. Profectus cum imperio in Croaticam, coepit res praeclarissimas gerere, Turcasque solita libertate omnia incursantes aliquot in locis percussit, nec repressisse contentus, saepe cum Francisco Berislavo affine suo proficiscebatur in Bosnam cum militum manu egregia, ibique mutato habitu, exploratis omnibus locis, in quae irruptio erat facienda, incautos inde hostes creberrimis cladibus afficiebat, unde nomen et virtus ejus non minus inter Turcas quam Hungaros increscere coepit, hinc et Hungari in coelum pansis manibus gratias Deo agebant, ob concessum vindicem patriae, et Turcae jam solliciti de homine bellicoso et fortunato, non ita facile infestabant quaslibet regni partes, aut perparvo numero. Residebat autem ut plurimum Bihachii, Croatica metropoli, ad Unnam fluvium, unde tamquam e specula

omnia pericula posset explorare, eisdemque pro necessitate occurrere; cum autem comitia haberet, solitus erat clavam in mensam ponere, quod ea sola in conflictu utebatur; quo autem melius labanti regno posset opem ferre, episcopatus sui curam Thomae Nigrospalatensi archipresbitero commisit. Verum enimvero cum Turcae passim per Bosnam, aliosque Hungaricos limites virtute Petri reprimerentur, funderentur et abducerentur: consilium ineunt quantis maxime viribus collectis novum banum adoriendi, experiendique, an serio Hungari antiquam indolem optimatum negligentia ab obitu divi Matthiae semimortuam resumere cogitarint. Conscripto itaque, Junus bego Bosnensi praetore jubente, magno exercitu, praepositoque ei Balivoyvoda viro fortissimo, junctis ipsi aliis ducibus per ea tempora magnae experientiae ac virtutis, in illis limitibus, quorum praecipui fuere: Scolith Miklous, Dribig Husain, Juzuph, Kokoich, Skender Buthelesich, Spirin, Saffer, Kara-Basia et Kara Husain, dum Petrus in inferioribus Croatiae partibus res regni reparat, restituitque, repente Turcae e Bosna in superiorem irrumpunt Croatiam, regionem excursionibus percurrunt, pecora abigunt, captivos ingenti numero improvisos corripiunt, maximaque incommoda et damna passim incolis inferunt. Petrus, ubi hostis audaciam adeo processisse intelligit, scribit ad amicos, opem contra communes hostes implorando, praesertim autem ad Thomae archiepiscopi ministros in Hungaria, copias quascunque potest colligit, juntoque Francisco Berislavo, Turcis, jam nemine resistente libere omnia devastantibus, quanta maxima potuit celeritate contendit occurrere. Illi superatis omnibus, Varbas, qui Jaicensis arcis ima alluit,

Unnam quoque, terminum Bosnae Croatiaeque, omnia devastando transvadarant, eamque Croatiae partem, quae Calapim inter et Unnam jacet, hostilem in modum dirripiebant, arcemque Blignam, in quam se primores, cum pretiosiori suppellectile incluserant, spe praedae majoris oppugnabant, cum Petrus celeri gradu per ultra-Savianas partes circumvolans, quos temporis angustia permittebat, militibus collectis; indefessam operam Francisco Berislavo ipsi praestante, cum amicorum etiam aliqua contraxisset auxilia, ad arcem Velikam, faucibus Unnae fluvii oppositam, ad Savi ripam descendit, cujus alveum, aquarum humilitate, fervente tum signo leonis, et beneficio insulae, cui Jasenovaz oppidum insidet, in Savo sitae, Unnae impetum frangentis, facile cum copiis transmisit, inque eam planiciem, quae a Savi inferiore ripa ad Zrinienses colles, a septentrione in meridiem longo spatio, et inter Unnam, orientalem terminum, et occidentalem fluviolum, Drinam appellatum, aperitur, descendit cum suis. Turcae ubi inexpectato banum, quem in inferiori Croatia adhuc moram trahere putabant, ex Slavonia, transmisso feliciter Savo, in superioris Croatiae partibus proxime sibi imminentem aspiciunt, turbari principio, trepidareque coeperunt, augente vulgi fama, banique audacia Christianorum vires multo ultra numerum. Quamobrem ubi inter Zrinianos colles, tresque fluvios, inter Dubizam, et Costanizzam, in ipso hostili solo interclusos se vident, ut nec se honeste recipere ad suas regiones, nec tuto valerent, nec item tantas copias, quales adesse cum bano rumor percrebuerat, aggredi auderent: vallo castra muniunt, intentique in omnem eventum, captivis cum praeda

in mediis castris collocatis, provide cuncta disponunt. At ubi numerum et vires bani explorant, paucitate hostium contempta, banumque inexpertum dervisionem per contemptum appellantes, dervis enim idem est Turcis, quod Latinis sacrificulus, praelio sese accingunt. Dies illuxerat octavadecima kalendarum septembris, assumptae Deiparae in coelum sacra, quando Petrus in praefatam planiciem, ad Unnae Savique confluentem castra locat, ut et castrorum latera ita duabus ex partibus essent munitiora, et retrocedendi hosti copiam auferret; quo die, licet ultrò miles pugnam deposceret, religioni tamen, qua praecipue erga coelorum reginam afficiebatur, potius quam militari fervori indulgendum censuit, maluitque Hungaricae, suaeque peculiaris patronae numine propitiato, quam castrensi furore concitato cum hoste validissimo manum conserere. Itaque sacro ea die, more pontificali habito, inter sacrificandum concionem ad suos habuit, quos ubi certa spe reportandae victoriae, auspice Deipara excitavit, subjunxit: Viri nobiles, nihil vos Turcarum multitudo aut nomen terreat, ii enim fures et latrones sunt, veniunt multi et fame afflicti, non ut pro honore pugnent, sed ut egestatem suam suppleant, rapiant aliquid et aufugiant; nos pro patria, pro honore, et pro vestrum omnium salute, utpote viri nobiles et liberi certamus; nostra igitur potior quam eorum est causa; cras summo mane me Dei ejusque matris, Hungarici regni patronae ope et ducem facti, et socium laboris, et participem palmae habebitis. Peracto sacro curandis corporibus spatium dedit. Hujus diei moram Turcae formidini nostris verterunt, majoresque inde animos sumpserunt, inde noctem sequentem, silentibus nostris et quiescentibus, maximis

laetitiae signis editis, hilariter traduxerunt. In aurora jubet banus milites cibum capere, seque pugnae aptare, mox disponit milites; tria millia militum numerabant, exigua quidem manus si numerum spectes, utpote duodecim millia hostium impetitura; si mentis alacritatem, si pugnae desiderium, si ducem ipsum, satis magni momenti aces. Repetitis igitur hortationibus, quibus eos pridie inflammaverat, conversis in coelum oculis in ejusmodi precationem, qua semper ante pugnam uti consuevit, verba effudit: Summe optime maximeque Deus, ultor impiorum adsis; nos te summum Deum, tuumque Christum Jesum Deum verum et Dei filium, paracletumque spiritum rite ac per sancte individuum colimus; ne nos deseras, sed regi, regnoque, nobisque, qui in praesenti erimus certamine, animis et corporibus nostris felix, faustus, ac propitius tuo adsis numine, precor; tibi rite ac sancte voces porrigo supplices, tuque sanctae divae Mariae integrae Deiparae memento, cui hoc regnum, regumque consilia, acta, ac decreta, fines, metaeque, in tutelam data et commissa sunt, ejusque meritis, ab acerrimo hoste defende, meque in praesenti magistratu regis Pannoniae positum, in hostem victorem inducito, exercitumque una mecum, superatis hostibus, victorem ac sospitem educito; meque charum ac fidum, uti semper fui, regi regnoque futurum me esse polliceor, efficito; tuisque, sacro sancta, integra et virgo Deipara, auxiliis confirmato: salve sancta Trinitas. Haec ubi dixit, signo crucis super se, militesque suos facto, concitat calcaribus equum, militibusque ter salutari nomine Jesus alacri voce repetentibus, in hostes, qui jam victoriam et captivitatem totius Croatiae ac Dal-

matiae spe devoverant, viriliter irrumpit. Turcae primum impetum pari robore excipiunt, diutiusque aequo Marte certatum est; Turcae enim, modo recta acie, modo transversim nostros petebant, ut aliqua ratione hostem militaribus legibus incedentem turbarent; at ubi nulla vi, nulla arte bani ordines dissolvere posse animadvertunt, circumfusi in orbem omni ex parte confertos adoriuntur. Turcis multitudo, nostris vero ducis virtus, et locus aquis munitus animum augebant; caeterum ubi Turcae suas artes irritas eludi hostium virtute conspiciunt, de victoria desperare incipiunt. Itaque dum iterum aciem in orbem sparsam in unum reducere conantur, ideoque inconditis vocibus omnia replent, banus observata ejusmodiurbatione hostium, in confusos eorum ordines impetum facit; servata tamen perpetuo unitate suae aciei. Interim Petrus Balivoyvodam in se ultima jam audentem citato cursu advolare videt, quem attentius intuens: Hic cine, inquit, Balivoyvoda est, dux et latronum princeps, qui barbarica jactatione plenus, Christianorum fortissimis ducibus lingua magis quam armis insultare consuevit, quique me amentissimum dervisionem, brevi suum mancipium futurum hesternadie, inter latronum calices minitabatur. Tum arrepta clava ferrea, ad caput Balivoivodae ictu gravissimo incussit, quo vulnere barbarus mente pariter ac viribus destituitur; quem quis ultimo confecerit vulnere non satis constat. Inde quocunque banus equo invehctus est, ibi haud secus quam divino icti numine, Turcae pavore percutiebantur, simul una terga vertebant; quare aucti animis nostri, hostem terga dantem passim fugant, funduntque, ad unumque omnes, quos fugientes fluviorum vortices non absorpsere, trucidant, capiunt-

que. Erant tunc gentes archiepiscopi et episcopus Zagrebensis in Csasma, quas banus saepissime tum per litteras, quam per nuncios monuerat, ut sese quam citissime sequerentur, ne hostis praeda onustus aufugeret; at ii de industria moram trahentes, non prius se moverunt, quam de victoria certiores sint facti; quae audita, e vestigio surgunt et quam citissime versus locum praelii contenderunt, quasi bano obsequutur, jamque aliquantulum processerant, cum inopinatam sortem offendunt. Excesserat ex conflictu Turcarum manus non parva, quam tum fama erat fuisse plus minus quadrigentorum equitum, hanc gentes Strigoniensis casu obviam habuerunt, cognitamque quod fugeret, invaserunt, et sine magno negotio profligaverunt, seseque captivis, equis et reliqua praeda ad satietatem repleverunt. Banus obtenta victoria, nescius eos, qui fuga se exercitu hostili subduxerant, a Strigoniensibus deletos, Csasmam et ipse post eos evolat, ubi cum accessisset, eventum rei laetus excepit. Sed cum haec victoria regi esset perscribenda, et banus non secus quam res gesta erat, scribendum censeret, contraque, duces Strigonienses instarent, ut se quoque praesentes fuisse conflictui scribere deberet, banus ut erat vir prudens, consultis principibus viris sui exercitus, Strigoniensibus respondit: se nihil eorum, quae postularent, posse scribere, contra suam et tot fortissimorum militum, qui pugnae interfuerant, conscientiam; verumtamen, in eorum gratiam velle se notum facere regi, quod gentes ipsae dicto audientes fuere, festinasse illas, et quanto velocius, ut pugnae interessent; sed hostis insolentiam eos praestolari non permisisse. Subjunxit etiam iisdem Strigo-

niensibus: eos non debere de fortuna sua conqueri, cum illa eis amplissima spolia donaverit. Quibus rationibus acquievere, non defuere tamen ex eis qui rem ad archiepiscopum cum multis querelis contra banum perscripsere; unde perpetui odii ansam arripuisse Strigoniensem contra Petrum constans fuit opinio, ob quam victoriam non solum archiepiscopus, sed et Moyses magister curiae regis, et alii complures ejusdem farinae magnates odiis in banum et invidia exarserunt, inque ejus perniciem animos jam tum intenderunt. In hoc conflictu cum bano ex optimatibus nemo fuit praeterquam Franciscus Berislavus, reliqui fuere nobiles, auxiliaresque copiae aliquot regni optimatum. Gentibus archiepiscopi prae fuerat Joannes Paxi. Excelluit in hoc bello inprimis virtus Georgii Stresemellii, (?) qui ducentos equites cataphractus a palatino missos ductabat, Michaelis item Slunensis et Nicolai Zrinei, qui Croatis militibus praefuerunt. Turcarum numerus duodecim mille excessit, cum banum vix tria millia secum habuisse pro certo sit compertum. Duravit praelium ad quatuor horas; Turcarum ingens copia ferro, plures fluviis perierunt; ex nostris, mirum dictu et non nisi divinae potentiae referendum factum, vix decem desiderati, complures tamen saucii. Ex captivis centum quinquaginta nobiliores, in signum victoriae regi, banus transmisit, ad praelatos, optimates, caeterosque amicos unicuique pro sua conditione certum numerum; quicunque ad regias manus pervenerunt, ii omnes publice in foro capite plexi sunt. Hac victoria post multas alias minores, ad tantam existimationem venit Berislavus apud regnicolas, ut qui patriae rebus consultum volebant, hominem coelo lapsum ad sublevandas Hun-

garicas ruinas praedicarent. Fuerunt plerique cives, incolaeque civitatum et oppidorum, qui hujus victoriae diem et annum publicis portis insculpserunt; extat ad hanc diem Scardonae in Dalmatia in arcē urbana, qua Thitio flumine abluitur, praetorianis olim foribus ejusmodi nota insculpta sequenti epigrammate: Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat. Uladislavus rex. Ac si non humana sed divina ope rex Uladislavus per banum suum, victoriam, regnum et imperium eo die et anno obtinuerit. Simile epigramma et in collegiata Breberii, et in cathedrali ecclesia Tininiensi, non ita pridem legebatur, donec a Turcis lapides submoti aliis usibus sunt adhibiti. Apud exterarum autem nationes adeo fama ejus excrevit, ut inprimis Maximilianus, et postea Carolus imperator, Leoque Romanus pontifex summam spem in homine collocarint, tamquam eo tempore unicus esset, qui et operire, et parare victoriam de Turcis posset. Sane Leo summus pontifex virtutem Petri imperatoris insignibus honestaturus, solennitatibus nataliciis Domini nostri, sacratum gladium cum pileo, bano transmisit, qui gladius etiamnum apud affines suos Statilios Tragurii asservatur; quo stimulo sollicitatus Petrus pluribus in locis Turcarum strages edidit, multasque arces et oppida eorum tyrannidi subtraxit. Sequens annus, qui fuit millesimus quingentesimus quartus decimus, nivosus insignis ac hieme intolerabili fuit adeo, ut multi homines, jumentaque quam plurima nive obruta perierint; sex continuos anni illius menses nix alta stetit. Mors eo anno Joannis Berislavi despotis importune secuta, hostium animos ad bellum excitavit. Quare Kara-Osmanus cum duobus millibus

Turcarum Posegam populari attentavit, nihil tamen propter nivem nimiam gessit. In Pannonia porro alia pestis oritur, quae non minoris periculi quam damni fuit. Eo fere anno Thomas archiepiscopus Strigoniensis, Roma veniens, crucem militarem contra Turcas a summo pontifice acceperat, quam primo honestiores aliquot iique pauci, ex multitudine incondita plures profitebantur, quae mox sine duce, sine principe in maximum excrescens exercitum, constituto sibi duce Georgio quodam, Siculo mediocris conditionis, sed factioso, seditiosoque homine, Hungariam ferme ad exterminium redegit; cui malo Joannes Zapoleus voivoda Transsylvaniae virtute sua finem dedit. Et quoniam banus collegerat militum manum egregiam, regno rusticano bello laboranti, amicoque Joanni opem laturus, ubi rusticorum impetum a Zapoleo compressum accepit, superiorem Bosnae partem populari decrevit. Quare nacta occasione, exploratisque rebus, cum mille equitibus et peditibus mille excursionem per totam provinciam fecit, et usque ad castellum Prusaz populabundus omnia devastavit; ibique ingens bellum fuit, duoque sub eodem castello suburbia ad stipitem usque incendit. Quibus peractis sine ullo suorum incommodo, cum ingenti hominum, pecorumque numero victor revertitur in Croatiam; ubi ingenti dolore intellexit: Turcas observata ipsius absentia, longiorique mora in Bosnensi excursionem, collectis fortissimis quibusque ex suis, improvise Tininensem urbem, Dalmatiae Hungaricae ea tempestate primariam occupasse, inque obsidione arcis ejusdem urbis adhuc detineri. Quamobrem nil immorandum ratus, licet jam hiems saevire coepisset, Tininium ver-

sus properat: hostes, quamvis se intra munitissimae urbis moenia, quae Thitio flumine abluuntur, parum expositos injuriis bani putarent, tamen intra paucos dies virtute Petri territi, pacta conditione salutis, liberique in provinciam regressus, urbem restituunt, adeo alte in hostium cordibus bani nomen et virtus insederat. Eodem anno Joannes Zapoleus post rusticanam victoriam, proximam Turcarum provinciam cum decem millibus suorum hostiliter invasit, ibique castrum Sarnovo dictum oppugnavit, quo dum moram trahit, ajunt quendam ex Turcarum castris speculatum ad nostros venisse: a quibus cognitus, fide data, acceptaque, mox Turcam interrogasse: quisnam Pannonici exercitus imperator esset. Et cur, inquit, interrogas? ait Hungarus. Nil mirum, Turca respondit, velle enim scire, utrum hic sit cum exercitu suo Petrus pontifex, banus Croatiae? Cui Hungarus, ingenti cachino edito: hut, inquit, quid de Petro pontifice tantum es sollicitus? major potentiorque illo princeps est hic Joannes, Transsylvaniae praefectus, cujus potentiam actutum experieris. Tum ille: ubi Petrus pontifex non est dux exercitus, ibi exercitus est absque duce;—iisque dictis revertitur ad suos; qui ubi banum abesse intellexerunt, sumptis animis, paulo post Joannem aggressi, turpissime fuderunt, fugaruntque, captis omnibus impedimentis et machinis, ut vix ipse Joannes cum primoribus aliquot evaderet inglorius. Itaque cum fama rerum a Petro gestarum omnium aures pulsaret, Leo Romanus pontifex pro concione Romae in cardinalium senatu magnifice laudavit Petrum, obque ab eo feliciter acta Deo immortalia sacrificia decernit, et supplicationem per templa indixit, quam ipse prosequutus est cum ingenti sacer-

dotum, hominumque concursu. Et cum optimatum Hungarorum avaritia reparandis, muniendisque arcibus banatus facultates nullo modo sufficere videret Petrus, eidem Leoni necessitates regni, suaeque provinciae imprimis exposuit, a quo et ipse Petrus et Uladislavus rex subsidia diversis temporibus accepere. Extant in hanc rem litterae pontificiae inter Epistolas cardinalis Bembi impressae, et ad regem et ad Petrum perscriptae.

Leo X. Pontifex Maximus Uladislavo Hungariae regi Sal.

Cum et reipublicae christianae dignitas, et tui regni atque populorum salus in eo mihi versari hoc tempore maxime videretur, si certa in Illyrico atque Croatia municipia Turcis exposita, loci natura satis ad resistendum idonea, etiam hominum opibus atque praesidiis munirentur: Vincentio Andronico Ottociensi episcopo, et Julio Cortonensi, procuratoribus meis mandavi, ut eam curam susciperent, eoque se conferrent quam celerrime fieri posset; eis magnum tritici numerum, magnum hordei illo comportandum jussi dari, pulverisque perfecti ad tormenta impellenda libras mille; sulphuris praeterea decies mille; salis nitri quinquies mille, quibus ex rebus pulvis, si opus esset, confici posset; tormenta etiam varii generis aliquot, atque his quidem rebus omnibus curatae pecuniae adjeci numos aureos vicies centum, qua pecunia, quibusque rebus ex Petri Berislavi episcopi Vesprimiensis, Illyrici praetoris sententia et consilio uterentur. Audio autem operaepretium esse, maxime

quidem certe, ut moenia eorum oppidorum reficiantur, et vallo ac fossa praecingantur; sed si quid esset aliud quod vel aedificari vel muniri oporteret, id eos ita jussi procurare, si episcopus Vesprimiensis mandavisset; te autem magnopere hortor, ut quam ad te pecuniam ex reipublicae propediem aerario sum missurus, quae quidem erit ad viginti millia aureorum numum, ejus multo maximam insumas partem in illis locis et municipiis firmandis et communien-
dis. Haec cum me videas pro tua, tuorumque incolumitate laborare, quid te ipsum facere oporteat, facile judicabis; itaque non ero longior, vale.

Dat. III Kal. April. M. D. XV. ann. III. Roma.

In eandem sententiam Petro quoque sequentem dedit epistolam:

Leo X. Pontifex Maximus Petro Berislavo Episcopo Vesprimiensi et Illyrici praetori Sal.

Dedi ad Uladislavum Pannoniae regem Vincen-
tio Ottociensi episcopo et Julio Cortonensi interpre-
tibus et procuratoribus meis litteras: quos ad certa
Illyrici, Croatiaeque municipia, ut scis, et firmanda et
munienda, ad Turcarum impetus sustinendos mitto, pe-
tente maxime et monente te; quibus ex litteris quantos
labores, quantas etiam impensas susceperim, facile
intelliges; nunc te hortor, ut quando in eam procuratio-
nem atque curam te authore sum ingressus, cujus
prudentiae atque in rebus gerendis experientiae plu-
rimum tribuo, quibuscunque in rebus esse illis usui
poterit virtus et authoritas tua, eos juves, Julium
praesertim, cui mandavi, tuo ut consilio muniendis

illis oppidis, et bello, si forte in aliquem tumultum eorum adventus incideret, administrando et ducendo uteretur. Id facere te oportet, cum reipublicae Christianae, cujus res agitur, causa, tum tua, quo impulsore usus sum, tum vero etiam mea, qui te, secundum regem, tanti facio, ut tibi tota ista in regione latissima atque populosissima praeferam neminem. Vale. Dat. III. Kal. April. M. D. XV. anno III. Roma.

Has duas epistolas Leo Romae degens ad regem, banumque dedit; eodem anno, sequenti mense iterum, Florentia ad Petrum scripsit aliam, ex qua colligitur virtutem Petri tanto terrori Turcis fuisse, ut qui hactenus nihili ferme duxerant Hungaros, pacem ab eis, vel saltem inducias per legatum petierint.

Leo X. Pontifex Maximus Petro Berislavo Sal.

Quum intellexissem Turcarum regem ab Uladi-slavo Pannoniae, Bohemiaeque rege, per legatum suum petere, ut vel pacem secum, vel inducias triennales conficeret, de fratrum meorum E. R. cardinalium sententia dedi ad eum litteras, quibus ab eo magnopere petii, nihil eorum quae postulabantur, faceret, neque se cum hoste suo, nostroque ulla conditione conjungeret; pollicitus autem sum ei, daturum me operam, ut communi regum omnium et principum christianorum pecuniae collatione juvetur, ut se, suosque populos tueri, atque propellere hostem possit; scripsique ad singulos ea de re diligentissime, quorum, qui vicinus nobis erat, Franciscus Gallorum rex, mihi

amantissime rescripsit, omnia quae vellem libentissime se facturum. Itaque confidimus, ut maxime opus est, ita fore, reliquos quoque reges omnes idem responsuros, idemque facturos; quod cum erit ab eis confectum, omnem illorum stipem, mea cum stipe, quanta maxima fieri poterit, per meos homines magnis itineribus historsum transmittam; quibus de rebus omnibus te certiore facere volui, ut spem haberes, Uladislavum regem et ipsum et ejus populos, non solum qua se tueri, sed etiam qua, si volent, offendere hostem possint, propediem habituros. Dum haec autem interea comparantur, si tibi ad tuenda, auxiliisque munienda Illyrici municipia operae pretium erit, com meatus is, quem in urbe Sibenicensi Julius Cortonensis asservandum reliquit, permitto tibi ut eo universo, quemadmodum tibi videbitur, sic utare; hortor autem te, ut studium diligentiamque tuam, curam, laborem, animique tui fortitudinem, mihi plane jam, vel omnibus potius hominibus cognitam, his in rebus administrandis ita exerceas, ut, quod spero, et rei publicae christianae dignitas per te retineatur, et tui gloria nominis augeatur, et tibi ipse magis magisque debeam. Vale. Dat. XVII. Kal. Martias anno III. Florentia.

Hoc anno, qui fuit quintusdecimus ejus saeculi, Hungaria maximis aquarum inundationibus affligitur; etenim a pridie Kal. Julii ad Octobris Kal. aqua Danubii latius solito evagavit, magna cum frugum pernicie; multas etiam villas et casas, magno mortalium damno demersit. Quo anno, dum Uladislavus rex Posonii cum fratre suo Poloniae rege conventum celebrat, ignis incerto authore excitatus, primo domum regiam, mox, diffiante validissimo vento, totam ferme

urbem flamma vorax absumpsit. Ad conventum Petro quoque maturandum fuit, cujus occasione dum negotia suae provinciae apud regem et apud parum sibi faventes optimates urget, coactus est totam hiemem et majorem veris partem in Hungaria insumere, exiguo admodum negotiorum suorum fructu, magnoque provincialium suorum incommodo ac detrimento, uti mox dicemus. In Croatiam reversus, litteras a Leone pontifice sequentis tenoris accepit.

Leo X. Pontifex Maximus Petro Berislavo Sal.

Scribimus ad Bernardum Cantorem Agriensem internuncium nostrum ea omnia, quae per illum tibi hoc tempore significanda esse duximus nostris verbis. Hortamur itaque te, ut pro nostra in te paterna sane benevolentia, expectationeque ea et spe, quam de tua probitate, magnitudineque animi et religione, caeterisque tuis virtutibus magnam atque mirificam semper habuimus, des operam, ut quibuscunque rebus poteris, istorum regnorum quieti et tranquillitati per te consulatur, authôritateque tua, qua multum polles, ad eam rem cum hujusce reipublicae dignitate, quae quidem in tua erga se illustri voluntate et studio libentissime conquiescit, maxime omnium atque imprimis utare. Erit id cum per se praeclarum, et tibi laudi atque gloriae, tum certe egregiae isti, fortissimaeque nationi et populis apprime salutare. Vale. Dat. Non. April. anno IIII. Roma.

At enimvero dum Petrus totam hiemem, verisque partem in Hungaria insumit, Turcae qui pacem nullis conditionibus ab Hungaris impetrare poterant,

priori anno, absentia bani a provincia illecti, bruma adhuc saeviente, expeditionem in inferiorem Croatiam meditantibus, ne expectato quidem mitiore veris tempore, ingenti numero regionem invadunt, populatissime agris aliquot castella expugnant, fortiora, atque ad resistendum aptiora, obsidione cingunt; quare Petrus statim Thomam Nigrum vicarium suum ad Leonem pontificem ad exponendum statum provinciae, auxiliaque imploranda destinat, a quo sequentes litteras accepit.

Leo X. Pontifex Maximus Petro Berislavo Sal.

Revertenti ad te Thomae Nigro vicario tuo, qui non solum apud me, sed etiam apud fratres meos, E. R. cardinales, publice oppidorum eorum, quae a Turcis obsidentur, regnique istius causam, atque imprimis tuam graviter et accurate egit, mandavi, ut te meis verbis saluaret, ac primum tibi significaret: quod plurimos pro re christiana labores pertuleris, gravia omnia periculosaque adieris, impensas maximas feceris, nos te efferre maximis et verissimis laudibus; deque ea optime esse meritum, libentissime profiteri. Deinde cognitum tibi faceret diligentiam meam, quam adhibeo, ut tibi tantum auxilii, quantum satis sit ad illa oppidamunienda, hostesque propulsandos, communi consilio atque opibus quam celerrime mittatur, ut tuam et istius regni, christianaeque reipublicae dignitatem defendere ac tueri possis. Demum te hortaretur, ut pro tua virtute, animique magnitudine hostium furorem tamdiu sustineres, dum haec conficerentur; quod quidem paucis diebus confidebamus fore. Itaque bono animo

esto, optimamque spem alere istos populos fortissimos et constantissimos jube, brevi incolumes futuros. Reliqua ex ipso cognosces. Vale. Dat. VIII. Kal. Jun. anno IIII. Roma.

Interea banus collectis copiis, armis coepit regionem perlustrare, et licet hostes et numero et viribus pollerent, ipsumque Junus begum praetorem Bosnensem imperatorem haberent, brevitamen bano cessere; caeso enim Turcico imperatore in obsidione castelli munitissimi sub Cetina fluvio supra Clissium siti, Sign dicti, a quodam milite ex obsessis, qui cum patriae saluti vitam devovisset, castello egressus, transfugamque se simulans, ad Junus begum statum obsessorum intelligendi cupidum deductus, eundem incautum jugulavit coram suis, a quibus mox conficitur, Turcae demittere animos coeperunt; verum ubi banum advenisse cognoscunt, quocumque potuerunt fuga sibi consulunt; at banus quoscunque capere potuit, eos omnes sudibus subfixit, perque summitates montium vicinorum escam avibus, ferisque reliquit; plurimi inter hos fuere nobilioris conditionis, quos expugnato Varbihac castello; quod per hiemem occupaverant, in eo intercepti; idem fecit et cum iis, quos invenit in Briberio, egregio Scardonensis dioecesis municipio, seminario ante ea tempora Croaticae nobilitatis, Croaticorumque banorum, sed non ita pridem ab ipsis dominis turpissime Turcico metu destitutum. Bretevo quoque ac Butina, Tininiensis dioecesis castella obsidione soluta sunt, quae omnia loca virtute ac vigilantia Petri servata, eidem Petro fruenda rex libenter adscripsit. Servat hodie quoque Petri nomen amplissima planities, frequenti, frugique colono culta, supra Sibenicensem urbem sita, quae licet Turcici juris,

Petri tamen campus appellatur. Moritur interea Uladislavus rex Hungariae, rebus in Ludovicum filium, puerum adhuc devolutis, cujus voluntas erga banum eximia semper extitit, ut eum et suum banum, et suum episcopum appellare consueverit; ob enim ejus spectatam fidem, assiduosque labores erga sacram coronam, praeter banatum, episcopatum, prioratum et quaesturam, capitaneus quoque Segniensis, provisor arcis Budensis, Cumanorum procurator, salium Transsylvaniae camerarius ab Uladislavo fuerat constitutus, quibus muneribus, ut digne et pro fide in regem et reipublicae commodum fungeretur, sola curaangebatur, ut redditus publicos integre in aerarium deponeret, et ad regni usus legitimos exponeret. Cum autem ad maximum rei bellicae splendorem sponte sua animatus, assidue tamen ad reipublicae christianae defensionem et propagationem a pontifice, caesare et prope ab omnibus christianis principibus sollicitaretur, coepit cogitare de muniendo sibi tali statu, ex quali, majori apparatu, majoribusque viribus adhuc paratior semper esset in hostes. Porro episcopatus ejus Vesprimiensis procul erat a finibus, proventusque exiles mittebantur, cum ipse pecunia multa egeret ad bellorum vim sustentandam, perpetuo enim in finibus versari cogeatur; quamobrem exoptaverat episcopatum Zagrebensem tamquam pinguiorem et in limitibus situm. Habita itaque cura de permutatione cum Simone episcopo, nepote Thomae archiepiscopi, qui episcopatum subscripto ejus nomine gerebat satis inutiliter, nihil effecit, obstante omnibus modis Thoma; nolebat enim eum summo pontifici, caesari, aliisque principibus christianis acceptissimum, se possidente quatuor episcopatus in regno et praeterea patriarchae Con-

stantinopolitani titulo, et cardinalitio splendore insigni, majorem effici, licet eum semper obsequentissimum, ac proinde optime de se meritum, homo difficilis, et qui nemini bene vellet nisi suis, quos maxime promovere studebat, perpetuo fuerat expertus, ob idque inanibus promissis falsa spe lactaverat, quin imo tanti meriti virum oppressum cupiebat. At ille et suorum meritorum pondere, et regis gratia praecipue fretus, dixerat aliquando, se etiam eo episcopatu potiturum; quippe indigne esse tales eo episcopatu frui, quorum alter reipublicae inutilis esset, alter vero damnosus, cum regiis semper proventibus manus injiceret. Quare ex hoc etiam acrius, quamvis dissimularet, Thomas fortunae Petri insidiabatur. Is autem homo animo aperto, cum assidue in Turcas belligeraret, insumeretque ad milites privata etiam beneficia, et quotquot suppellectilis haberet domesticae, — nam saepe visus est vestes et vasa argentea, quibus quotidie utebatur, in milites distribuere, cum ne in tavernica quidem domo, fīta Hungari suppellectualem cellam appellant, quicquam auri aut argenti haberet, praeterquam arma et instrumenta bellica; cumque praeterea salaria minime illi penderentur ex publica Thomae malitia, qui etiam in his impedimenta apponebat: Petrus qui videbat fines periclitari, seque non posse facere necessarium militem, suis etiam se proventibus spoliari, et gratiam insuper nullam sibi reddi pro tot meritis; post multas petitiones et nuncios ad regem pro pecuniis inutiliter destinatos, obstante Thomae, huicque similium malitia; invehi tandem coepit in hos, per quos sciebat haec fieri. Nec tamen inter haec quibuscunque poterat modis muneri suo pro bono publico deerat, nam et a pontifice juvabatur, et ab ami-

cis, consequencebaturque ubique victorias; hoc anno praesertim, qui fuit sextus decimus ejus saeculi plures arces reparavit in provincia, imprimis autem Sign, quam diximus Junus bego interfecto obsidione Turcica liberatam, Clissium item et Tininium, nec non Biograd arcem validissimam in ea regione, quae Glamocs incolis appellatur, refecit pariter turres quasdam circa Jayce, murosque circa Jezero castello non admodum a Jayce distante communivit; quare ingentibus impensis est gravatus. Unde cum Thomae animum amplius ferre non posset, saepius frequenti consilio questus est de defectibus, qui fiebant in tuendis limitibus, nec praetermittebat ullo modo, nominare eos, per quos fiebant, accusabatque multos, qui publicos proventus usurpabant; sed quia rex adolescens erat, et Thomas factionem habebat primariorum hominum, omnia frustra Petrus conabatur, nec aliud efficiebat, nisi magis ac magis magnitudine animi, et audaci ingenuitate ac virtute suos in se aemulos accendebat. Postremo cum palam constitisset odium Thomae in Petrum, subornassetque in suam sententiam palatinum, et quosdam alios ex potentioribus, persuasit regi et consilio toto, Petrum spoliandum esse tot beneficiis, quandoquidem difficile illis fungi posset omnibus, cum soli banatui vix sufficeret; et quoniam querebatur de defectibus nervi bellici, deponeret quaesturam, atque daret aliis, sic enim cura periret, ut ei salaria penderentur; eadem de procuratione Cumanorum ajebant; hoc autem dolose faciebant, ut diminuta ejus potentia diminueretur etiam audacia, sicque demum opprimeretur, quandoquidem si id eveniret, minus in se et alios inveheret, quem nos, ajebant, nunc in nos armavimus. Dum haec ipsi inter se concoquunt, praesense-

rat omnia Petrus antequam ad rem deveniret, itaque rebus suis consulturus, Budam properat, ubi cum in aulam consilii intrasset, in qua forte eo die consilia sua in Petrum exequenturi optimates cum Thoma convenerant: banus reverenter regiae majestati officiis exhibitis, salutatisque consiliariis, seorsim adit Thomam, summa cum reverentia alloquitur hominem, expostulatum de omnibus, quae in eum egerint, et adhuc agerent; caeterum cum omnia exposuisset, ad ultimum adjecit: Si, inquit, Thomas non cessabis me insequi, et deprimere, edico tibi: quod jam non querar regi et regno, sed ipse manu mea ulciscar in te tres personas: regem quem contemnīs; regnum quod expilas; me quem opprimis; et his ad aurem dictis, magna cum honoris significatione exteriori erga Thomam, assedit in consilio. Et ita haec omnia egit, ut omnes crediderint eum amicissime de quibusdam aliis rebus collocutum; actisque rebus, quarum specie ad aulam se contulerat; tam a rege, quam ab aliis optimatibus benigne dimissus est in provinciam, nemine tunc hiscere audente. Verum Petri minae tam alte animo Thomae insederunt, ut licet simulaverit se cum eo conciliatum, non mediocriter timuerit hominem; potissimum ne quamprimum Zagrebensem episcopatum eidem in Croatia eriperet; quare coepit occulta agitare consilia de Petro tollendo, cujus rei causa etiam ad Zagrebensem praefectum saepius litteras dedit. Banus autem provincialium commoda, quacunque ratione valuit, curabat interea; quo autem facilius rebus regni consuleret, vicarium suum Thomam ad pontificem legat anno septimodecimo ejus saeculi. Quoniam vero Leo pontifex non solum Maximiliano imperatori, Philippo ejus filio, Uladislavo, Ludovicoque

regibus, nec non aliis principibus christianis, honorem Petri amplissima dignitate decorari flagitantibus, sed et ipsi Petro per internuncios cardinalatus honorem promiserat; cumque quorundam cardinalium in se conjuratione detecta, conspiracy reos dignitatibus privatos, senatu movisset, novisque patribus sibi opus esse dictitans, unum et triginta cardinales, inaudito exemplo, partim pretio, quosdam aliis de causis in senatum adlegisset: et Petrum omisisse alia quam majoris honoris causa videretur, hanc ad eum dedit epistolam: /

Leo X. Pontifex Maximus Petro Berislavo Sal.

Nolumus mirari nec moleste ferre fraternitatem tuam, si iis ipsis diebus sacro collegio venerabilium fratrum nostrorum. S. R. E. cardinalium, per novam creationem aucto, multisque per nos in eum summum ordinem adscitis, fraternitatem tuam, contra quam in animo habebamus, et quam erat nobis decretum, in aliud tempus reservavimus; non enim accidit hoc quidem, quod aut tuae praeclarae virtutes illo amplissimo honore non dignissimae sint, aut nos earum virtutum, tuorumque erga nos et sanctam hanc sedem, christianamque adeo universam rempublicam meritorum ceperit oblivio, quae jam pridem hanc ipsam summam et eminentissimam dignitatem jure suo poscere viderentur; sed quae causa et rationes inciderint, velle-
mus praesens adesses, facilius posses ex nobis cognoscere, simul profecto intelligeres, et quem animum erga te geramus, et quod iudicium de te faciamus. Multa certe intervenerunt, quae nos et in hanc, et in

illam partem compellerent, ut quamvis grandi numero adlecto, tamen aliquibus vel charis affinibus nostris, tum etiam optime de nobis meritis satisfacere non potuerimus; sed non omnia perscribenda sunt, praesertim cum dilectus filius Thomas Niger vicarius tuus, homo et prudens, et erga te fidelis, copiosius sit tibi totum animum nostrum, quem ipse perspectum habet, expositurus; qui praesens temporum, rerumque necessitudines, difficultatesque cognovit. Quod si causa simpliciter fraternitati tuae referenda est: idcirco nunc te praetermisimus, quod in magno numero non erat futura illustris et egregia commendatio et testificatio dignitatis tuae, quae nunc, non praetermissa est, sed ad propinquum tempus translata, ut quemadmodum optabamus, singularis viri et probati summum honorem singularis causa decoret et illustret. Quamobrem etsi minime necessarium putamus aut te cohortari, aut nos ipsos excusare, quod alterum virtus tua et animi fortitudo non postulat, de altero nos freti conscientia erga te nostra, et ea deliberatione, quam de te ornando atque omni dignitate amplificando infixam in animo habemus, non ita laboramus: tamen non alienum duximus has nostras ad fraternitatem tuam dirigere, plenas paternae benevolentiae et cujusdam summi amoris, quibus re tibi significata, ut cecidisset, intelligeret fraternitas tua, nos in sententia pristina permanere, effectum tamen tui honoris non omisisse, sed in illustriorem occasionem distulisse, de quo fraternitati tuae in verbo, illo romani optimi pontificis, quod fallere nefas, pollicemur: nos de tua augenda propediem dignitate ita acturos, ut optime ac praeclarissime tecum actum putes, te in hac copia annumeratum non fuisse.

Tu modo instituta ratione, qua Deo et reipublicae deserviendo, merita tua omni honore superiora reddidisti, perge atque insiste in eis rebus gerendis, quibus vera immortalitas facile comparatur; operamque da, prospere atque exspectatione, quam de te, tuoque exercitu concitasti, ut aliquid fortiter, feliciterque gestum nobis primo quodam tempore nuntietur; ut ejusmodi arrepta occasione tuum honorem, cum illa gratiarum actione, quae Deo omnipotenti debita erit, conjungamus, quod tam libenter, et tam laeto animo faciemus, tanquam eodem facto et Deo immortalis, et virtuti ac meritis tuis, et nostrae summae ac singulari erga te benevolentiae accumulate simus satisfacturi. Sed de his et aliis supradictus Thomas vicarius tuus cum fraternitate tua abundantius nostro nomine colloquetur, cui fidem plenam adhibebis. Dat. Romae die VII. Julii M. D. XVII. Pont. anno V.

Acceptis litteris haesit aliquantulum animo Petrus, quod videret aemulis suis, qui nihil magis quam incrementum hujusce summi honoris, omnium consensu meritis bani sat maturi, praesertim vero Thomas cardinalis, magno timore ad illam diem expectant, aditus esset apertus expectationi suae tanquam vanae et delusae insultandi: modum tamen consueti temperamenti desideriis suis adhibens, judicium de se, testimoniumque summi pontificis invidorum aculeis anteposuit, praesertim cum tenor pontificiae litterae passim vulgaretur. Seriori dio(?) quae pridem parare coeperat, validissimis copiis exornavit. Percrebuerat fama, exploratorum attestationibus ex Constantinopolitana urbe firmata, Selimum imperatorem Turcarum, debellata Syria, eversoque Mamaluchorum imperio in

Aegypto per tot saecula inter orientales inclyto, cogitationes suas ad Hungaricum regnum invadendum applicasse; jamque Europaeorum ejus ministrorum omnis sollicitudo erat in Turcis undequaque colligendis, praemittendisque lixis et calonibus, qui Selimo indies Constantinopoli in Hungariam ituro cum exercitu, iter expeditum facerent. Quare praefecti limitum Hungaricorum, Traussylvaniensis, Temesvariensis, Belgradensisque finibus summo studio invigilabant. Hinc etiam Petrus, qui provinciae suae a Derenceni bani clade ferme attritae, continuisque praeliis afflictae, vixque sub eo respirare incipienti non parum pertimescebat, exercitum ad provinciae fines collocat, atque in omnem eventum intentus, ne quid ea ex parte respublica detrimenti caperet, omni conatu, studioque insudat. Arcibus, municipiisque nobilioribus meliores quosque ex suis praeficit, qua occasione Petrum Crusium, virum fortissimum, a multis annis sibi probatum Clissio praeposuit. Tenuit apparatus hujusmodi militiae longa Turcici rumoris expectatio ad ipsam Selimi mortem, qui undevigesimo anno ejus saeculi, Constantinopoli egressus, Hadrianopolim versus, consilio aggrediendae Hungariae in vico Zurula, ubi ipse olim patrem suum Bajazetem veneno sustulerat, corrosiva plaga inopinato emergente, quam gangrenam plerique fuisse asserunt, interiit, Turcis interea limitaneis nil moliri praesente bano audentibus. Nec tamen Petrus otiosus consedit, sed relictis maxima parte exercitus in finibus, ipse cum reliquo milite arces provinciae periculosioribus locis sitas adiit; qua opus fuit muros reparavit, commeatus invexit, quosdam praesides loco movit, alios superbius, avariusque populis impe-

rantes graviori poena mulctavit, quorundam in bona et in capita animadvertit, demum ubique pro necessitate locorum prospexit. At dum Petrus summis quibusque principibus merito virtutum acceptissimus, patriae saluti prospiciens se major evadit, adversarii ejus, Thomas praesertim, cui prior insectatio non successit, nova funestioraque consilia, in ejus ruinam intendit. Socios sceleris concinnandi habuit Emericum Perennium, compluresque alios, qui pueritia Ludovici regis facile invitabantur. Torquebat Thomam et virtutum Petri splendor, longe lateque christiano orbe diffusus, et ejusdem Petri ingenua libertas, qua assiduis privatis, publicisque querelis inexplabile Thomae maximo regni detrimento avaritiam detestabatur. Etenim archiepiscopo, qui insano ambitu ad papatum adspirabat, nullae pecuniae satis esse poterant, unde et in regios census, et in omnia, quae vacabant, involabat ecclesiastica beneficia, quorum ingentem vim suo nomine et nepotum possidebat; praeter quatuor pinguiores regni episcopatus, quibus incubabat, ex omnibus aliis, quae conferri non poterant nisi ipso mediante, pensiones exigebat, et sane divitiae ejus mirum in modum excreverant. Notum illud, satisque tunc vulgatum ejusdem archiepiscopi cum quibusdam primatibus regni facetum colloquium: Dux Laurentius Uilaki, Nicolai, quem Matthias rex regni Bosnensis titulo exornarat, filius, inter multa ditionis amplissimae suae loca, unum habuit ultimae conditionis habitum, qui locus Obolarius est appellatus ob unius oboli pensionem, qui ex cujusdam rei vilissimae collatione proveniebat; ejus tamen summa ascendebat ad sex millia aureorum, feruntque, eam pensionem, supraquam dici possit, molestam et onerosam semper fuisse sub-

ditis; quare saepe numero vigintimillia aureorum duci suo quotannis pendere voluerunt, si eo proventu eos liberasset; exorari tamen nunquam potuit, et professus est, si centum plus pendissent, se non facturum, ne ejus institutores injuria afficeret; hicque census Fyller, hoc est Obolarius, vocitabatur. Stephanus autem Bathoreus, vir primarius inter regni proceres, habebat oppidum Káron appellatum, quod damnum interpretatur; Joannes autem Orzagus aliud item oppidum, Giengies dictum, quod uniones significat; ex quibus omnes maximos accipiebant proventus. Forte contigit, ut hi tres optimates ab archiepiscopo convivio exciperentur; in quo cum inter se de magnitudine opum familiariter concertarent, Stephanus Bathoreus prior, per extenuationem damnosi nominis tantas sibi opes esse diceret, ut ex damno etiam maximi redditus illi provenirent; subjunxit Orzagus: suas vero tantas esse, ut canes etiam apud eum in unionibus ambularent. Laurentius dux protulit obolarem redditum. Thomas demum, quia e re nata hic sermo in medium prodierat, cupiens ipse etiam aliquid afferre simile, subita cogitatione ditionem suam percurrit, ac inquit: Mihi quoque fornax est, aut malitis, stuba, (erat ejusmodi nomen, Keimenze dictum, oppido Thomae egregio, ea,) inquit, amplitudine, ut aliquot millibus hominum hospitia splendidissima suppeditare possit. Nec omittendum illud divitiarum ejus argumentum: Aliquando Thomas induxerat in tavernicam, sive suppellectualem domum Georgium praepositum, familiarem Joannis Zapolei; et ostensis ei amplius quam trecentis centenariis auri ac argenti rudis, praeter ingentem acervum vasorum, et pecuniam incredibilem cusam utriusque metalli: Num, inquit,

Joanni tuo tanti sunt thesauri? Hanc tantam ingluviem argenti, aurique in Thoma cum Berislavus tolerari posse negaret, egente rege, regnique securitate; judicaretque non decere eum tot officiis, muniisque praefici, cum omnia et regis privata, et regni publica ea occasione pessum ire videret, ac rapinis omnium potentium essent obnoxia: strenue obstabat, tuebaturque quantum poterat, ne pro voto furarentur, saepiusque, ut diximus, et Thomae et aliis obstitit, expositis limitaneorum provinciarum ac partium periculis, regisque domestica egestate, quae talis erat, ut saepius necessaria regiae mensae desiderarentur. Scribit Sigmundus¹⁾ Sirmiensis, qui Uladislavo, Ludovico et Joanni regibus sacellanus fuit et familiaris in aula: Ludovicum regem saepius mensae accubuisse absque vini provisione, indeque consuevisse mittere Matthiam Bosnyak, qui bano in Prioratu Uranensi successit, ad quosdam procures pro lagena vini impetranda. Haec, aliaeque multo indigniora ipse, oculatus, ut ajunt, testis saepius deplorat. Saepe etiam Petrus nominatim in senatu publice dolere consueverat, quae quisque usurparet ac sibi adjiceret; videbanturque magis ejus invectivae in Thomam ferri quam in alios, quum ejus partes tamquam summi in Hungarico regno praelati esse potiores judicaret, magis regem et publicum adjuvare, quam spoliare; praesertim quia sacerdotum ditissimus, procerum vero et optimatum omnium maximus esset. Ille igitur remorsurus accusatorem, et repulsurus abs se tantum criminatorem, cum nec liceret publice, nec posset sine gravi multorum tumultu, cum et Berislavus polleret amicitiiis, essetque robustus tot officiis ac dignitatibus publicis, ad dolos et scelus converti-

¹⁾ ,Georgius^t akarhatott írni.

tur. Concinnatis nimirum accusationibus multorum, apud regem facessebat illi negotium, dederatque operam, ut per summam injuriam quasi jure opprimeretur regis sententia et multorum querelis, qui se laesos ab eo dicerent. Rem itaque, priori ausu cautior, clandestinis artibus eo deduxerat, ut decreta ejus captivitate in senatu fienda, regis edicto citaretur in consilium. Berislavus cum omnino machinam contra se expeditam non cognovisset, adeo tecte omnia tractabantur, pridie quam in senatum ire debuisset, dicturus pro se contra ea, quae illi objiciebantur, fit certior a Joanne voivoda Transsylvaniae, quocum singulari studio amicitiam colebat, — inerat enim inter eos arctissima conjunctio, tum ratione originis, cum uterque Bosnensibus progenitoribus gloriaretur, tum quia ea tempestate ipsorum humeris salus reipublicae Hungaricae nitebatur, unde et ambo iisdem odiis apud optimates caeteros laborabant, — quodque simul esset acturus edocet; caeterum monet, ut omnino veniret in senatum, perageretque suam causam ut vir probus, non defuturos illi amicos, sed tamen sic intraret, ut adversariis audacia non procederet, si quid attentassent sicuti decreverant. Postridie Bérislavus acceptis secum circiter centum quinquaginta viris ex Croatorum genere, sine Hungaris, quorum numerus ducentos quinquaginta auxerat, jubet omnes armari, quod sine suspitione poterat, cum is apud Hungaros mos esset, ut perpetuo gladiis cingantur, tamquam ubique hostes occurrere possent; et instruit, ut divisi per classes pari numero omnes per cubicula, habitationesque regias, portas insederent, sique in se quid violenter fieret, accepto signo, quod eis praedixerat, in senatum usque irrumperent, executum omnia quae voluerat. Itaque

pergit ad arcem et in senatum intrat. Erant ibi senatores omnes, et majori numero utriusque ordinis quam solitum erat; convenerant enim etiam qui rarius ingrediebantur, visuri rem et casum, non minus atrocem quam insolitum ab annis multis, potissimum quod cum Petro Berislavo, homine bellicoso, et tum gloria in bellicis rebus, tum toga etiam singulari, agebatur tanta tragoedia. Habuit ipse quoque sub veste gladium, corpusque etiam lorica munierat. Prolatae ibi mox accusatorum criminationes, audacia ejus accusatur, quod homo exterus, tales habebantur Hungaris Bosnenses, quod officialis, qui et semper, nuper etiam beneficio multorum ad tantam potentiam et dignitatem esset promotus, non sit veritus praelatos summos, summos etiam magistratus audacia et levitate sua lacessere; excogitaverant etiam, quae jure quodam et regis nomine in eum jacerentur. Auditus postea et ipse, ususque oratione primum leni et modesta, et reddens rationem omnium, quae egerat, curque sic egisset, et quod nemini noxius esse voluerit, cum conditionem ejus id non decuisset: non potuisse tamen et regiis et regni causam non tueri, et defuisse etiam officio suo, turpe vel apud ipsos fore, se non dubitasse. Hortatus insuper, ut ea non interpretarentur sinistre, in bonam partem acciperent, et hujusmodi potius ministros laudarent, et si non tales haberent, invenire magnis pretiis adniterentur. Enumeravit postremo regis pueritiae invaletudinem, finium pericula et munitionum penuriam, praesidiorumque egestatem, eaque dixit oriri ex majorum mutuis odiis, ex pompis et luxu, ex negligentia omnium virtutum, curarumque, quibus regna conservantur; se paratum esse ad rationem exhibendam omnium, quae hactenus administraverat; de injuriis in

quospiam illatis, paucis attigit: non posse homines esse angelos, solere id contingere inter pares et honoris cupidos; caeterum injurias injuriis rependere virorum esse, qui pati, quae non decent, minime consueverunt; se quoque a multis indies offendi, omnes tamen et regis, et regni, et omnium beneficio dissimulasse; quae an poenam mereri debeant, in regem se et in omnes bonos rejicere, atque orare: aequiores esse vellent in se, et adjuta regis pueritia meliore et honestiore cura, disciplinisque regiis imbuto, ad regni conservationem fortiter converterentur, omissis privatis studiis et luxu; odia praesertim agitare mutuo desinerent, et frugi homines, quique regno commodiores potius quam damno essent, foverent favore suo. Remissus e senatu in proximam domum, dum colloquuntur de his, quae audiverant, non solum non sunt leniti animi accusatorum, verum etiam magis et magis exulcerati sunt in Berislavi perniciem. Accusatur hominis astutia, qui praesens placidissime et reverenter omnes haberet, absens desaeviret in eos, tamquam Sylla quispiam aut Marius, eoque animatum in omnium dignitates, ut suo imperio cunctos velit regi, ipseque solus videretur esse, cujus censura et fraeno prohiberentur ab insolentia. Ventum itaque demum est, ut eodem loci interciperetur, cogaturque abdicare se omnibus publicis officiis, iis praesertim, quae arbitrato regis et consilii ad tempus dabantur, ut thesauriату, Budae castellanatu, salium camerariatu, et si quae talia habeat ad fiscum publicum pertinentia; aut si sponte id nollet, vi et captivitate ei extorquerentur, atque etiam potentia illi demerentur; banatu quoque maritimo privare volebant. Decreto itaque, ut detineatur, rege quoque assentiente, archiepiscopi et

palatini persuasione, imo et Joannis Bornemizae, tametsi hic non admodum appareret ei infensus, ventum est: quis horum primus manus illi injiceret? quod munus ut periculosum et turpe, quippe quod omnes honori consulebant, nemo reperiebatur, qui id notae subire vellet; tandem inter se contendentibus, cujusnam id partium esset? archiepiscopus protulit: Voivodae Transsylvani id esse muneris, ut bello fortis viri, et omnium praestantissimi, Hungaricaeque libertatis assertoris. Joannes vero voivoda tantum fertur ex hoc irae in archiepiscopum concepissee, ut nisi majestatis, cui assidebat, rationem habuisset, acrius in eum esset animadversurus, quam si privatus extitisset: Et quid, inquit, tibi ne Thoma videor ergo aut tuus, aut regis esse carnifex? Cujus hactenus mea manu sortis crimen perfeci? aut majores tui id obsequium in perniciem viri mihi charissimi multis nominibus reliquere? vel ideo virtutem meam conservavi, ut vestris sceleribus satellites essem? Porro agnosco ego Berislavum dignum virum, qui ea omnia officia gerat, quibus est praefectus, tamquam qui inique a vobis, a te praesertim insectetur, quive hactenus vos a maximis malis tutarit virtute sua. Cessent itaque et tu et tui similes perverse agere, et viro dedecus et perniciem intendere, qui et de principe nostro, et de nobis omnibus bene meritus est, beneque mereri adhuc multis modis ac diu potest; vobis vero si carnifice opus est, alium dehinc quaeratis, aut soli manus in eum injicite. In hunc modum diu contendere, nec tamen deliberare prorsus, qui primus eum invaderet, et cum rem jam coeptam turpe esset omittere, nec alioqui honeste ac pro voto perficere poterant, datis quibusdam extra senatum in mandatis, dum abiret ex arce

ut detineretur, advocant eum nomine regis, conjiciuntque in eum gravia, caeterum velle differre rei deliberationem, ajunt, in aliud tempus; abiret porro staturus regis, senatusque judicio. At Joannes vodda, qui jam, ut diximus, optime sese intelligebat cum bano, monuerat eum, cum ipsi signum nutu faceret, sciret decretum de ejus captivitate; nihil itaque differret, sed locutus asperiora, quam priori oratione, et palam factis facinoribus, omniumque sceleribus accusatis, rem regis extolleret, debiti rationem diceret, pluraque in hanc rem exponeret, mox facta regi reverentia, decederet ex senatu, et sine mora in Croatiam proficisceretur, nisi etiam in posterum periculum esset aditurus, si Budae moraretur, ex furore temporis. Qui accepto nutu, opportune atque audacter, adeo severe invectus est in adversarios, adeo percommode ex usu regis locutus, ut et apud regem plurimum commendaretur, et adversarios tantum perterrefecerit, et in pudorem conjecerit, eos devorationem regni appellans, ut nemo vel in faciem ejus intueri potuerit. Exacta itaque feliciter oratione, abiit. Quibus inde cura detinendi data fuerat, videntes eum ingenti et praeparato milite ad praelium stipatum, non tantum in eum manus quispiam¹⁾ ausus est injicere, ut etiam nudatis capitibus, honorifice extra arcem sint prosecuti. Eo die cum domi se continuisset, accurrentibus hinc inde non paucis amicis, quibus jam tutior erat, praesertim quod principis tumultus evaserat, nocte secunda vigilia, insciis etiam domestico famulitio, levibus curribus Vesprimium sese contulit, inde Slavoniam et Croatiam petiit, contractisque suis commilitonibus, quibus potissimum in consiliis utebatur, ad

¹⁾ Értsd : „nemo.“

hoc et cum Francisco Berislavo collocutus, quid agendum esset. Interim afferuntur nuntii, archiepiscopum et palatinum copias post eum mittere, et hostiliter velle persequi. Qua re mox per exploratores certius cognita, mittit ad Maximilianum imperatorem in Austriam pro auxiliis et bombardis. Summa enim eum complectebatur observantia, quod per ea tempora solus esse videretur, quo Turcarum vires reprimerentur; misit et ad Joannem voivodam, et ad Stephanum Bathoreum comitem Themisiensem, et ad Franciscum Hedervariac Michaellem Paxi, banos Belgradenses, qui omnibus finibus regni praeerant, ut et ipse; et cum eis foedus iniit contra omnes, qui se et utrumvis eorum impeterent, in mutuam defensionem. Ferunt enim, per ea tempora moris fuisse apud optimates Hungaros, cum ipsi toto conatu in visceribus regni acquirerent sibi arces et bona, utpote tuta, et ab omni periculo remota: quoscumque sibi molestos, audaces, et a sceleribus alienos animadvertabant, ad finitima officia et praeturas, et in legationes longinquas ablegabant, ut sic studio gloriae, non tam curis et laboribus perpetuis quam quotidianis periculis implicarentur; id actum erat cum omnibus praenominatis, cum enim eos suis consiliis contrarios experirentur, ad Turcarum gladios, pari odio cum Petro, honoris specie relegarant: adeo facile vel maxima regna tendunt ad interitum, ubi publico bono posthabito, privatis tantum affectibus animi rapiuntur. At adversarii nihil immorati, solite urgebant inceptum facinus, conabanturque omnibus modis, quam citius fieri possit, conficere Berislavum; ac nec ille segnior in rebus suis sibi ubique consulebat. Coeperunt itaque cataphracti exercitus Thomae et palatini adventare, jamque haud multum

aberant a Dravo, cum Berislavus etiam cum suo milite et confoederatorum, transmisso Savo, Dravum versus coepit progredi. Interim affertur, a Maximiliano peditem venire et equitatum non exiguum, machinasque secum trahere validas; fit ad hoc et auxiliatorum fama, quae mittebantur a confoederatis; hinc Berislavus, qui ad repellendam tam injustam vexationem arma sumpserat, insultare adversariis, advocare ut trajicerent, dicereque id eorum esse honoris, qui prius eum invasissent, et adhuc persequerentur, haud dubie se expectaturum, et praelii facturum copiam, si viri essent. Accendebantur et illi ad rem agendam, sed non adeo prouidebant, forsitan, ut fit, iniquitate causae diffusi, et Berislavi virtute permoti, qui alioqui ab omni homine amabatur, extollebaturque ad sidera, solis praefatis optimatibus invisus odio virtutis et magnitudinis. Expensis itaque in hunc modum ibidem aliquot diebus, persuasi adversarii nihil se posse e re sua contra Petrum peragere, et quia scintilla in magnum incendium abitura videbatur, revocare suas copias, odiisque suppressis, secretius ulcisci cogitarunt, reconciliati interim per simulationem, regali puero pacem inter eos procurante. At illi cum eum sic tollere nequissent, belli cum Turcis, de quo diximus rumorem diu fuisse, praeparari contra Hungaros, causas illi porrigebant, gloriae specie, ad quam magnopere accensum videbant. Rex autem virtutem viri admirans in dies, utpote integritatis ejus et insectationis adversariorum sat conscius, gladium illi multo argento, auroque fulgentem, sagittas et arcum, maxima regiae spei in homine argumenta, quibus se, suumque regnum tutaretur, publica legatione

honoris ergo transmisit. Petrus vero complures nobilioris conditionis captivos Turcas, nuper in finibus interceptos, eorundemque arma cum gratiarum actionibus ad regem remisit, quo tempore et foederatis optimatibus eorum copias, et Maximiliano imperatori apparatus cum militibus, simul cum aliquot captivis et Turcicis armis, sicuti et regi, grati animi signo remandavit. Et quidem Maximilianus miro amore Petrum prosequabatur; extat carmen Georgii Verne-rii, viri per ea tempora egregie eruditi de pontificis, caesarisque erga Petrum benevolentia:

Quod divus caesar, quod summus in urbe sacerdos
 Judicium de te, Petre Berisle, facit:
 Si quis forte putet precibus, pretiove redemptum,
 Invidus, aut meriti est nesc us ille tui.

Sed Maximilianus Petri molestiis non diu supervixit, moritur enim anno ejus saeculi undevigesimo, mense Januarii, in cujus locum eodem anno sufficitur a septemviris germanicis Carolus, ejus nepos ex Philippo filio, Hispaniarum rege pridem vita functo, ad quem Petrus gratulatorii officii gratia, et auxilii contra Turcas, qui eo anno expectabantur in Hungaria, impetrandi causa, Thomam suum vicarium episcopum Scardonensem legavit, quae legatio sicuti Carolo acceptissima, ita et Petro honorifica contigit. Caesar enim mox eundem Thomam ad Leonem pontificem misit cum litteris, quibus et quam prompto animo auxilia detulerit, et quanti ipse Petrum fecerit, maxima virtutis ejus existimatione est videre.

Leoni Pontifici Maximo Carolus Caesar.

Summum semper nobis de republica studium fuit, pro viribusque contendimus, ut sedatis Christianorum controversiis, arma contra publicos hostes converterentur; qua in re si auditi fuissetus, securiore animo nunc omnes essemus, minorique periculo Croatiae, aliorumque finitimorum salus verteretur; quorum res, si aperte fatendum est, Christianorum socordia potius desperatae quam adversariorum viribus attritae videntur. Sed et in tempore satis accurremus, si maturatis consiliis, celeritate utemur, quod ut sperare audeamus, singularis sanctitatis vestrae pietas facit, quae ut a reverendo Scardonensi edocti sumus, maxima cum munificentia afflictas illarum gentium res, semper quidem antea, sed praecipue opportuno hoc tempore, sublevare decrevit; pro quo officio tantas sanctitati vestrae gratias agimus, quantas merito debemus, oppressorumque salutem non aliter sanctitati vestrae in futurum commendamus, quam et eorum fortuna, et hujusce sedis apostolicae dignitas mereatur. Quod ad nos attinet, quae a Scardonensi rogati sumus, promptissimo animo dedimus, nihilque posthac, quod ad continendos in fide populos aut necessarium, aut accomodum videbitur, a nobis desiderari patiemur. Cumulata nostro Vesprimiensi officia, quae sanctitatis vestrae litteris testatiora, illustrioraque redduntur, tanti a nobis censentur, ut de hominis virtute male mereri videamur, quod hactenus eos honores a sanctitate vestra illi non impetraverimus, qui a caesare avo nostro, sibi magno studio petebantur. Quod

si quae ambobus nobis de republica cura sit, omnibus quidem, sed praecepit Croatis ostendi non alienum putamus; sique labantis religionis studia in spem meliorem erigere volumus, Vesprimiensem per tot annos de re christiana optime meritum complectamur, ut amplificata dignitate, augustior suis, formidabilior hostibus apparere possit. Pluribus quod in hac causa utamur, non est; sanctitas vestra merita fatetur, pietatem commendat, intercessionem nostram habet; hoc tantum, quod praetermitti non potest, addemus: quae ornamenta Vesprimiensi dabuntur, reipublicae christianae accomoda, sanctitati vestrae honorifica, nobis, caeterisque de religione bene sentientibus, grata fore. Ex hac supplicatione illa summa nascitur: Ut Vesprimiensis longo tandem postliminio jamjam galeraus incedat, qui per septennium continuum pro fide et religione galeatus incessit. Reliqua multa de mandato nostro a Scardonensi sanctitati vestrae referentur, cui fides plena adhibeatur; quem ut virum bonum, christianaeque religionis studiosum apprime commendamus.

Ex hac epistola sicuti et ex sequenti, constat Leonem ipsum pontificem antea litteris ad Carolum datis significasse et animum suum erga Petrum, et ipsius merita enumerasse. Dedit Carolus et ad Petrum postea litteras, quem vivum credebat, cum ipse jam aliquot diebus ante scriptionem illarum occubuisset.

Carolus Caesar Petro Berislavo.

Quae nobis de tua virtute satis antea cognita fuerant, perspectiora, illustrioraque tum litteris summi pontificis tum reverendi Scardonensis oratione facta sunt, ex eoque in te uno tantum spei reposuimus, ut non alio magis quam pietatis tuae praesidio labentes Croatorum res sisti posse confidamus. De animo nostro tum ad has defendendas, tum ad dignitatem tuam pro excellentibus meritis amplificandam, ex eodem Scardonensi intelliges. Quare cum a summo pontifice et a nobis quae pro tempore possunt, maxima cum proptitudine subministrentur; te, quantum possumus, et hortamur, et rogamus, ut quod hactenus cum summa laude fecisti, rem christianam tueri perseveres, nihilque auspice Deo, pro cuius religione laboras, desperes, populosque in officio ac fide, ad paucos dies retinere contendas; de pontificis benignitate si tibi omnia promiseris, opinione non falleris, certe quod ad nos attinet, volumus ut tibi persuadeas, te ea omnia expectare posse, quae laudatissimis benefactis tuis debentur. Pergratum nobis feceris, si de successu rerum frequenter ad nos scripseris, sique praeter caetera curaris, ut populi intelligant, nos nihil aliud aeque cupere, quam labanti reipublicae succurrere, nullaue alia causa summa cum festinatione ex Hispania in Belgicam trajecisse, et nunc ex Belgica in Germaniam properare. Fac ut animo forti utaris, meminerisque spectatam jam diu in te virtutem jam pro debito abs te exigi. Dat. Bruxellis XXIII. Junii M. D. XX.

Hactenus litterae de Petri virtutibus meritisque. Immortalitati par testimonium. Quem

mors et summis honoribus, et quod magis dolendum, extremis reipublicae christianae necessitatibus subtrahit, cujus causas quamvis alii alias assignent, hanc tamen potissimam cōaevi ejus constanti consensu scribunt. Mortuo Joanne Berislavo despote sine ulla prole, Franciscus quoque frater ejus et haeres post filium impuberem obierat; relicta in secundo voto uxore. Joannes autem Banfi, qui postea a rege Joanne factus est palatinus, cui olim dabatur in uxorem soror Lucae Sekel, dum adhuc virgo esset, sed eam non accepit, audiens Franciscum Berislavum eam accepturum, post ejus mortem nihilominus eam acceperat cum arcibus: Dobor, paulo ante Berislavorum virtute, inprimis bani recuperata ex Turcarum manibus, item Slobodschina, Feykeuu, et Brod, cum aliis quam plurimis tum arcibus tum oppidis ad despotatum pertinentibus, tamquam nullus ei haeres extaret; impedito tunc Petro occupationibus inferioris provinciae. Quamōbrem, ubi primum se occupationibus liberiores vidit, audita arcium invasione, statim armata manu in Bosniam contendit, easque omnes recepit, et successione Berislavorum et jure Stoyslavae aviae suae, quae ex proceribus Marnaviorum Rasciae principum fuerat progenita; quod factum magnae injuriae loco Joannes Banfi accepit, eamque omnino ulcisci cogitavit, et cum alia via non posset, ajunt eum id procurasse opera quorundam Croatorum, praesertim vero Petri Crusii, non tamen sine Thoma archiepiscopo, quorum uterque hominem ingentibus promissis in domini ruinam animarat. Nec obscure dubitatur Crusium ejusmodi facinoris infamem, etenim cum post mortem bani omnes ejus amici, et chariores quique officiis a Petro collatis moti essent, Crusius

tamen in Clissiensi praefectura confirmatus est. Contigit autem, dum Berislavus erectus hinc spe cardinalatus, inde stimulatus invidia et odiis inimicorum, toto conatu rueret in hostes, ut nullum finem faceret de republica christiana bene merendi; cum anno ejusce saeculi vigesimo colloquium habuisset cum comite Bernardino Francapano in arce Stenichnak, de rebus publicam salutem concernentibus, profectus est inde Tarsatum oppidum, sacrae olim Nazarenae, nunc Lauretanac' domus hospitio quadriennali nobilitatum, ob idque piis populorum concursibus frequentatum, ubi festo die Christi Domini nostri caelum conscensi, sacris voluit operari, sed cum deesset pontificalis apparatus, audito privato sacro, Ottocacium castellum supra Seniensem urbem munitissimum se contulit, quo loci cum nonnihil male valeret, et jam triduum moerens esset, oeconomus intrat cubiculum, ac nuntiat: epulas esse paratas. Interea advolat eques trepidissime, et consternato similis: Ubinam sit banus? interrogat. Ad rumorem statim Petrus prosiluit, quid novi afferreteques nosciturus. Tum ille: Domine, inquit, Turcae hoc mane facta excursionem in agro Drexnik depraedati sunt eam omnem ditionem. Interrogato mox homine, an ibi adhuc essent? respondit, esse adhuc in alpibus, intelligique, nonnisi cum majori praeda discessuros. Petrus omisso prandio, et ejus jussu per milites distracto, signum dare jussit, ut statim in hostes properent; erant eo loci secum admodum pauci, nec alii praeterquam insignes viri ejus militiae, qui ad centum quinquaginta equites ascendebant numero. Erant quidam, qui dissuadebant ne temere in difficillimis alpibus eos insequeretur,

expectaret majorem suorum numerum; inter hos prodiens Petrus Crusius: Et si omnino eos insequendos vis, inquit, bane, mitte me post eos, ego potius quam tu, quo salus publica solo nititur, ibo. Afferebat etiam alias difficultates, praesertim quia aeris penuria multi ex iis, qui aderant, laborarent; quia solita arma et id genus alia pejora haberent. Commotus uti erat in Turcas promptissimus, conversus ad Crusium banus: Et quid, inquit, putas tu, me minus -virum esse quam tu es? non sum militaturus uti et tu? omnesne tibi vis victorias meis auspiciis? Equidem non permittam tibi hanc omnem, si sim verus banus, et ipse Petrus qui hactenus fui. Itaque extemplo. equo insesso, qui jam aderat: Qui, inquit, fidelis meus est et vir bonus, me sequatur. Correptus pudore Crusius, territi etiam alii, omnes sequuti eum sunt sine ullo ordine -et ratione; ille enim vix cum duodecim equitibus abiens, alios post se paucos trahebat, qui non prius eum sunt insequuti, quam ferme in mediis alpibus. Petrus autem directo cursu Bihachium contendit, ibique jusso civibus peditatu, revertitur in alpes, quibus nomen ab horriditate: ‚Hortus diaboli‘, ibique assequuti ii, quos superius diximus, et ii, quos duxerat, vix omnes trecentos milites implebant. Cum iis versus arcem Drexnik depopulatam pergit; intelligit, Turcas esse circiter octingentos, pedites omnes; atque Korenizzam alpes, ubi erat arx Farkassi, esse profectos. Structis itaque aciebus, quia id loci non multum aberat, eo proficiscuntur; venientes itaque in locum perangustum; per quem uno agmine et lato ire non possent, inivit consilium, quonam pacto esset illud transeundum, verebatur quidem illinc utrinque subsedis hostes, timebatque, sic quoslibet primos

periclitaturos; et quidem ita erat, ut conjectura ferebat, nam angustias eas hostes circumsederant. Petrus itaque parte equitum meliore designata, jubet praecedere, et audacter angustias ubi intraverint, in patientem locum evadere; post hos reliquum equitatum immittit: mox pedites, ipse adjuncta corpori suo custodia: Joannem Perussich, Prinesium Fychyor, Petrum Crusium, Melchiorem Condakori, Nicolaum Copias, Drascum Primoraz et Polonum quendam, Philippum nomine, insignem virum, necnon Trismannum Boboviza, reliquos sequebatur. Ubi antesignani ad exitum angustiarum pervenere, prosiliunt utrinque Turcae, occurrunt magno numero; ii non ausi perrumpere, pedem referunt, fit clamor ab utrisque, sed Turcae non promoti conatu suo in fastigia, tantum in imis angustiis pugnabant. Petrus facere impressionem suos hortatur, et sequendo inclamat: latrones viris cessuros. Sumunt animum antesignani, et uno impetu evadunt ex angustiis; Turcae audacia nostrorum territi, dant fugam, nostri insequuntur, et caedunt plus quam etiam possunt. Petrus sublato animo insequendo hostem, hortabatur, et qui vocem ejus excipiebant, securi jam de victoria et invitati etiam ipsi hortatu bani ad sequendum; at et ipse reliquos insequitur, securusque et laetus de victoria: Ita, inquit, alumni mei, ita strenui et viri fortes agite, sequimini, sequar et ipse. Atque eodem animo, vigoreque ipse etiam in cursum effusus victoriam sequitur. Forte in cursu truncus jacens occurrit transversus; Petrus solito more adacto calcari equo, agit in truncum, et transire tentat saltu, animi exultationem demonstrans; equus trunco non superato impeditur, dumque nititur, cadit, cinguli sellae franguntur, et

ipse cum sella equo delabitur, quamquam nec equus sine casu evadit. Hoc interim, quia jam custodes corporis aliquot passibus praecesserant, non animadvertunt ipsum remanere, cum duobus itaque juvenibus cubiculi sui ministris, solus assurgit, mox jubet sellae cingulos reparare, duobus enim erat succinctus, interim dum reparant, et jam altero cinxerant equum, sui abierant; tunc, ut fit, aut fortasse ex composito, quia non longe aberant, quos prae se egerat, ala una Turcarum, in qua erant circiter sexaginta homines, providentes casum suum, quem ex certa fuga essent adorituri, in sinistrum oblique fugam capessunt, inde ad vestigia cursu directo, recta in Petrum devehuntur. Tum unus ex juvenibus inclamat, hostes adesse, alter putans, unicum cingulum aptatum sufficere, fugit, omissa alterius reparatione; increpat illum Petrus, jubens identidem, ut secundum quoque cingulum expediret, erat enim corpore valido, ut uni cingulo non auderet fidere. Haec locutus juveni, ipse quoque reparationi manum admovet, verum cum a tergo respexisset et Turcas adesse cognovisset, occupat sinistro pede stapedem, equum insessurus; et cum elevasset dextrum, alterum stapedem occupaturus, accurrit unus Turca, et ei mox in dextri pedis coxa vulnus infligit, ita ut ossa quoque affligerentur. Juvenes eum deserunt, Turcae vero in eum omnes unum intendunt, digladiare, contendunt, nec tamen ense vim hostium sentit, nisi lapidum, securium et id genus jactorum; cum autem recrudescente primo vulnere, et debiliori sella, ex equo decidisset, diu contendit cum eis; haec omnia iudice Bihachiensi, qui cum eo fuerat, ex clivio et vepribus spectante et audiente. Dum banus cum Turcis contendit, redierat Petrus Ciusius, et

cum animadvertisset dominum suum opprimi, retro flexit iter; banus autem ubi vidit eum redeuntem, inclamavit: Petre Crusi, accede, succurre, quid fugis proditor Petre Crusi? hic hostis est, hic banus, hic tuus dominus. Interim illo fugiente, banus securium et saxorum jaculationibus confoditur, et sane praeter faciem contusam, ut vix hominis speciem prae se ferret, praeter coxae dextri pedis vulnus, nullum aliud postea in cadavere est notatum; nec dubium, quin si Petrus eum non deseruisset, evasurus fuisset vitae periculum, cum Turcae praeter saxa et secures, nulla alia arma haberent, nec ad banum propius accedere, nisi interfectum auderent. Fuere quidam ex Turcis, qui non cognoverunt banum, sed aliquem ex ejus custodibus crediderunt, cognito tandem caput amputaverunt, captivoque ferendum dederunt. Interim duobus juvenibus ab eo fugientibus Joannes Perussicus occurrit, et ubinam esset banus? interrogat; respondent, eum gladiis Turcarum objectum ibi periclitari; ille increpatis quod fugerent, eo irrumpit, nec quicquam suppetias domino suo laturus, nam et ipse, et juvenes ambo penes dominum mortuum a Turcis jam morte bani audacioribus interfecti sunt. Reliqui milites cum a victoria redirent, et quaererent de domino? ubi eum occisum esse relatum est, ne corpori quidem quaerendo animum habuerunt, quamquam victores; pauci insequuti Turcas, qui caput auferebant, eosdem fugarunt, in eaque trepidatione caput bani in viam abjecerunt. Caeteri ex alpibus regredientes, Udvinam ad Joannem Carolum Curiatium, Carlovich indigenis dictum, festinant, eique rem et mortem bani exponunt, ipse instructis copiis velocioribus in alpes profectus, reperto et capite et cadavere intacto, Bi-

bachium deportat; inde postea Joannes Statilius, tunc temporis praepositus Eursiensis, postea episcopus Transsylvaniae, bani consobrinus, Vesprimium deportandum curavit, ac ibidem honestissime tumulatur, sequente tota Croatorum nobilitate, ejusque exercitibus. Turcae insperata victoria, tanto duce interfecto, licet fusi, fugatique et pauci ad sua abierunt, laetis ejus morte inimicis, cum totum regnum, cum rex cum nobilitas omnis defleret tantum vindicem patriae, laudaretque omnis homo virtutem, solus Thomas laetabatur cum suis, unde et calumnias quasdam in aula conatus est in banum mortuum spargere; ipsi quoque Bibachiensi judici, totius tragoediae spectatori comminatus, si quicquam veri contra suam calumniam proferret, vel Crusii proditorium factum detegeret. Sed Statilius imposturae indignitatem et regi et regno universo facile detexit, commentumque Thomae patefecit orbi; quamobrem eum sibi perpetuo hostem in aula reddidit. At nec Thomae nec aliorum laetitia diutior fuit, ipse quippe non multo post inter suspiria et angustias animi, toties frustra ad summum pontificatum intenti, cujus causa nullum finem fecerat pecuniarum, auriq[ue] per omne nefas acervandorum, misere spe vana delusus interiit; reliqui vero, uno Banfo excepto, pars insequenti anno, nemine amplius ex animo Hungariam defendente, expugnata per tot saecula inexpugnabili arce Belgradensi, Turcicum furorem miserandum in modum est experta, alii quinquennio post Mohaciensi clade, interfecto rege, amissoque ferme regno, infelicissime luxui, rapinis et odiis cum vita finem dederunt. Ipse vero Crusius, qui omnibus aliis supervixit, quippe qui ad sextum supra trigesimum ejus saeculi annum infamem

vitam protraxit, justo Dei judicio, dum vir alioqui fortissimus, inexpugnabili arce Clissiensi turpiter Turcis relictâ, ad mare confugit, hostiumque manus evasurus, cimbam ingressus, illam a littore, cui pars ejus insidebat, conatur abducere, confluentibus in illam fugae sociis, eorumque pondere magis ac magis cimba fundo haerente, a supervenientibus Turcis, indefensus et inultus, inter vilem turbam toties militari gloria clarus, turpissime caesus est: ut qui domino optime de se merito, quo plures patronos proditorio sacrilegio compararet, ab ipso domino, extremo vitae periculo, exoptatus, visus, invocatus, rogatus et exoptulatus, debitam opem ferre recusavit, vilissimi mancipii instar intra ignobilis cimbae angustias, interque armatos ferro, sed animo exarmatos commilitones, infamem animam exhalaret, absque ullo vel sepulturae, vel posterioris honoris, sed tantum sacrilegi parricidae monimento, vili projectus in alga. Interfectus est Petrus banus anno aetatis quadragesimo quinto, sedis nono, mense sexto; vigesima mensis maji, post meridiem, cum mane horas canonicas solita pietate absolvisset. Fuit corpore conspicuo, facie liberali, viribus validissimis; crassioribus artubus Bosnensem habitudinem referebat. Vino, ciboque moderatus, liberalitate incredibili; reipublicae supra omnes optimates amantissimus; catholicae religionis acerrimus vindex; laborum, frigoris, aestus, famis, sitisque patientissimus; virtutis tam politicae quam militaris diligentissimus observator, et remunerator; salutis proximi, cultusque divini inter tot curas studiosissimus. Fuit et honoris appetentior, injuriarum ab aemulis proficiscentium impatiens, aliarum tolerantior. Subditis ac provincialibus potius pater quam

princeps sive banus, aequi justique tenacissimus. Idemque unus a Macabeorum temporibus, summa vigilantia, spectatissima providentia, promptitudine fortissima; ecclesiarum praesul, provinciarum moderator, exercituumque simul ductor. Hungariae labanti unicum subsidium, eo enim sublato praecipitanter totum regnum concidit. Leo pontifex audita morte viri, virtutem ejus lacrimis in publico cardinalium senatu, ingenti dolore testatus est, idem Carolus Caesar, Sigismundus rex Poloniae, reliquique principes christiani orbis. Ludovicus autem Hungariae rex inconsolabiliter sui bani, suique episcopi, quemadmodum dicere consueverat, jacturam perpetuo deflevit. Hic finis Petri Berislavi. Sane Ferdinandus imperator in iis litteris quibus Antonii Verancii, Berislavi affinis, tunc Agriensis episcopi, postmodum archiepiscopi Strigoniensis stemma laudat, hoc elogio ipsius Petri meminit: Petrus, inquit, Berislavus tanta fidei constantia, fortitudine animi, et operum magnitudine, apud serenissimum quondam D. Uladislavum regem et affinem et praedecessorem nostrum charissimum, felicis memoriae claruit, ut ob egregia studia et virtuosa obsequia ab eodem serenissimo rege domino suo, sub unis auspiciis, atque uno tempore, pro virtutum et meritorum qualitate, pluribus simul dignitatibus et summis magistratibus, ecclesiasticis pariter et saecularibus ornatus et honoratus extitit; ipse enim episcopatu Vesprimiensi, prioratu Uraeae, summaeque totius regni nostri Hungariae quaesturae, nec non regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae, et Slavoniae banatui simul et semel cum summa nominis sui laude praefuit. Quanto autem ille moderamine et emolumento, tum regis sui, tum regni utrumque

munus spirituale scilicet et temporale gessit, abunde ejus magnifica opera et strenui actus, nomenque apud Hungaros immortale testantur. Quae nimirum opera ipse ob zelum et defensionem religionis reipublicae christianae, contra inimicos crucis Christi, Turcas, multiplici experimento edidit? Quoties aperto Marte eosdem Turcas forti et imperterriti animo congregando fudit et debellavit? Quid, ad postremum semet etiam ad necem impendit, victoribusque suis fortior, gloriosa morte hostes superavit, reddiditque inglorios.

Haec Ferdinandus caesar: quod nostro quoque judicio vigeat aere perennius tanti viri ad posteros epitaphium. Extat hodierna die Vesprimii in arce, in monasterio super ejus sepulchrum a Turcis labefactatum, ejusmodi inscriptio:

PETRO BERISZLO AERARII
REGII PRAEFECTO, DALMA-
TIAE, CROATIAE ET BOSZ-
NAE BANO, OPTIMO PRAE-
SVLI AC OPTIMO IMPERA-
TORI - AMOR SVBDITORVM
STA SINODO.... ANN.... M..

III.

DE SICULIS TRANSYLVANIAE. *)

*) Faustus kezével.

Cum enim mihi onus atque ingenii mei minus conveniens labor describendi munus dominationi reverendissimae susceptum esset, non tam infimo quam etiam magno viro, hoc litteris mandare satis laboriosum foret, non incultis solum sed etiam cultis ingeniis curam imponeret. Res est satis difficilis, gravis et magna, qui situs orbis, vel ejus partes, vel provinciae alicujus aut moris describendi officium suscepit, ut ne juxta Oratii verba eveniat: amphoram instituens, currente rota ne urceus exeat. Igitur non mei esset officii, sed hanc meam ignorantiam et animi exilitatem et operis difficultatem, erroremque vestrae reverendissimae dominationis prudentiae, sapientiaeque imputo emendandum. Breviter tamen dicam, quantum vires meae et ingenii facultas sufficiet. Primum dicendum erit de situ regionis et ejus confiniis partibus, postremo de gente et ejus moribus, legibusque.

Situs illius regionis ab oriente adhaeret Moldaviae et ejus alpibus, ab occidente Transalpinae, superior pars septentrionalis Poloniae inferiori adjacet. Undique tamen ea regio circumdata est alpibus. Burchia, Orbay et Kizdy in plano sub Paraho, Bozaa et Nemere alpibus sitae sunt. Sepsy juxta fluvium Aldum longo ordine posita est, sub montem Baroot ha-

wasza appellata. Cyk et Gyergyo inter alpebus collocatae sunt, Hargitha et Chyalo nominatis.

Flumina ejus partis praecipua sunt quatuor: Marusius, Aldus et duo Kykellew. Marusius et Aldus ex monte Carpato originem ducentes. Marusius irrigat terram Gergio una cum sede Maros; Aldus vero totam Cyk et ex parte sedem Kyzdy cum tota Sepsy, cum reliquis fluminibus montium, Feketheygh et Barzawize vocatis transfluit; duo Kykellew sedem Wdwarhely decurrit, originem sumens ex alpe Hargitha.

Universa enim Siculia septem sedes continet. Nomina sedium (quas alio nomine alibi comitatum vocant): Wdwarhely, Maros, Aranyas, Sepsy, Orbay, Cyk cum Gergyo. Gentes illius regionis in tres ordines (ut scribuntur etiam in litteris, suis nominibus, universis trium nationum Siculis, ab antiquo scitico populo ac gente sic appellati) divisae sunt.

In summum, mediocre et infimum genus dividuntur. Summi, qui nobiles vocantur, ita se habent, ut ipsi primas in regione illa tenent, sic tamen, ut nemini subditorum manus violentas imponere fas est tam summo quam infimo, nisi mediante juris processu. Alter alteri, si cui partium rei incommoditas contigerit, insidiari solet. Gentes illi ab antiquo fuerunt sub privilegio regali, ac sub vaivodae Transsylvaniensis comitatu. Ut in litteris etiam inscribitur: Nos N.vaivoda Transsylvaniensis et Siculorum comes. Universis et singulis trium nationum, septem Siculicallium sedium assessoribus, senioribus Siculis salutem etc. Vaivoda Transsylvaniensis continet inter illos vice-comites, et si non juxta ritum ac consuetudinem illorum juris processum moderaverint, poenam capi-

talem non effugiunt, ut jam saepe contigit, sustolluntur e vivis.

Nobiles superiores (cum tamen omnes sint nobiles generaliter) in die juridici si patrocinium non egerit suorum clientum, etiam emisso sudore, tamdiu quoad finietur iuridicentia, summus haberi non curabitur, et in infimam deveniet conditionem, statumque; quod si bene patrocinatur et scite causam tractare noverit, tunc etiam post obitum suis liberis adhaerebunt parentes ob bene-patrocinium patris defuncti, idem ab eodem expectantes, ut qualis parens, talis et filius existat, ne a paternis moribus degeneraretur, sed alterum se loco patris suis subditis praeferret. Deinde nullus nobilis potest cogere quemquam clientorum servire vi ullo modo, nisi petitus bonis verbis, et sub spe lauti convivii, si hoc fecerint, ultro se permittunt, sed rogati ad serviendum, parati sunt ad omnia, coactione ac vi nullo modo.

Genus mediocre, quod lofew et agzaz, ut singulae sedes habent sua nomina talia, a primis avis suis, populis scitis deducta, tali nomine appellati sunt. Ad hoc, juxta ordinem gentis, et genealogiae denominatione ex alto, judicialium sedium juris administratio pertinet. Singulis annis noniter noni tres creantur iudices in singulis sedibus, qui idem obambulant in sede illa una (sic accipe etiam de aliis), et in quemcunque pagum ingressi fuerint, apud quemvis hospitium habere habet potestatem, nullo contradicente, hospitioque illis adfuturum, cum tribus aut quatuor vicinis suis, ibi jura administrando. Quod si quis partium litigantium tali iudicio iudicis non contentus fuerit, potest ad diem statutum ad sedem judiciariam appellare majoris causa justitiae requirendae; inde

rursum ad sedem primariam, iterum unde ad sedem vaivodae. Sed jam in sede primaria opus est mercedem et sumptum appellationis iudicibus actor vel reus, per quem fit appellatio, deponere. Ibi tandem misso legato, mittitur ille, cujus causa agitur, ad sedem vaivodalem, legatus ibi proponit, qualiter causa illa incepta et a prima sede ad sedem capitalem per modum appellationis et inquisitionis deducta sit eo, et quale iudicium illi sedis assessores de ea judicaverint et edixerint. Illi non contenti tali eorum iudicio, maioris justitiae causa disquirendae, usque ad sedem vaivodalem est dilatata et deducta, ibique etiam si non videtur, habet potestatem (ut saepe fit) appellandi ad regiam majestatem, sed id ita intellige, ut tantum in causa et in facto honoris laesione, et etiam de haereditate ad valoris fl. III. Sic se iurium processu insectantur invicem. Certis et scriptis legibus parum vel nihil utuntur, sed semper majorum et praedecessorum suorum ab antiquo consuetis ac descensis iurium appellatione iudicabunt.

Homagium vero unius interfecti sunt fl. XXIII, vivi, et redemptio linguae fl. XII, ut videre est in decreto regni; raro tamen inter se caedes contigunt.

In infimo loco constituti, qui plebei dicuntur, sunt sub clientela majorum nobilium, quorum patrocinium peragi necesse est, et sic nobiles esse existimabuntur; sed etiam aliqui ex infimis, qui iuris processum non minus quam summi tenent, in supremum gradum devenire solent, modo habeat opes et sibi sua felicitate faciat amicos, juxta illud versiculum: dum fueris felix, multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila, solus eris. Si autem patronum suum aliqua de causa posthabere voluerit, tempore pa-

schali singulis annis revolutione, duobus magnis circulis triticeis permutandi et alteri se adjungendi et subjiciendi habet facultatem. Inde patronus mox animadvertit clientem illum alteri alicui se adjunxisse et tradidisse sub clientelam, quod non sibi honorem annualem contulerit.

Haec est summa et praecipua pars legum, juri-
um, quae Siculis alium modus. Praeterea sunt et
alia multa, quae mihi non constant, sed principalia
et majora recensui, quantum a me fieri potuit. Su-
perest ut vestra reverendissima dominatio boni con-
sulat, et artem contexendae orationis mihi ignoscat,
deinde pluribus vestram reverendissimam domina-
tionem reservare conabor deinceps.

IV.

DEL RE MATTHIA.

Il re Matthia d'Ongaria principe nuovo, eletto dagl' Ongari a quella somma altezza per la virtu del padre, trovandosi giovanetto in uno regno stato molt' anni senza re, pieno di dissensioni e guerre domestiche è civili, intorniato da Turchi, da Valacchi, da Moldavi, da Poloni e da Tedeschi, popoli potenti, feroci e tutti suoi nemici, nel mezzo d'una nazione armata, sospettosissima, infidele e vana oltra modo di novità, vinse ei non di meno con prudenza e con valore e senza sangue la durezza degl'Ongari, conservando il suo regno et i suoi confini da tutte parti senza lesione, massimamente da Turchi, e da sultano Mahometto, che vivea in quei tempi, il piu feroce signore, che la casa Ottomana havuta s'havesse in sino alhora. Onde considerando Matthia alla invidia de principi christiani et alla potenza de Turchi, giudicò esser necessario armarsi di buone armi e di militia ordinaria, volendosi difendere da tanti e si potenti nemici, et ampliare i suoi stati. Ellesse per tanto alchune ordinanze di X. m. fanti di diverse nationi, ma Bohemi per la maggior parte, eletti ad un ad uno da lui, per haver homini forti, animosi e patienti alle fatiche, et

ai disagi, nominandole le bande nere, ad imitatione delle quali il signor Giovanni de Medici a nostri di chiamò forse egli anchora le battaglie de suoi fanti le bande nere, che nel vero di ferocità e di valore ebbero molta simiglianza a quelle. Queste phalangi, legioni, colonello e battaglia di X. m. fanti, ch'ella si voglia chiamare ordinata, armata et esercitata per volere del re Matthia secondo gl'ordini antichi militari de Macedoni e de Romani, e la sua bene ordinata cavallaria, tante vittorie e tanta reputatione gli diede nell' armi, ch'i Turchi, mentre ch'ei visse, ardirono di raro correre nei suoi paesi, e non mai eserciti ordinarii vi s'appresen- tarono. Et egli Jaicza capo del regno di Bosna, e Sabbaczo, terra della Servia posta alle ripe della Sava, e molt' altri castella e contrade loro per forza d'arme¹⁾ e le difese. Et a principi d'Austria levò Vienna e gran parte di quello stato. Et se uno o due havuto havesse successori dell' istessa sua virtù, il regno d'Ongaria a quello di Macedonia agguagliare e forse preporre s'havrebbe potuto; che non men laudato et ammirato e da gl'homeni e dal mondo andrebbe quel principe, che cacciasse i Turchi d'Europa de ciò ch' Alessandro Magno per haver vinto i Persi, e corso l'oriente, se ne sia ito per tutta l'età, e se ne vada ancora celebratissimo. Ma non havendo egli havuto figliuoli, ne successori valorosi, morì con esso lui la forza, la militia, e la reputazione di quel regno. Vedessi per lo esempio della militia del re Matthia quanto di ben,

¹⁾ Kimaradt : ,prese.'

e sicurtà e di gloria si possa promettere un principe armato di buone arme. Non è stato dunque come dicevamo, militia ordinaria da re, da repubbliche o da capitani illustri per correre alla grandezza degl' imperii del mondo, se non la Macedonica, la Romana e la Turcha etc.

V.

• DEDITIO ALBAE-REGALIS. *)

(1543.)

*) Faustus kezével.

..... La campagna tutta se ne riempì. Le donne et i fanciulli e vecchi impotenti battendosi a palme, piangevano et lamentavano le loro sventure. Ma l'animosi soldati incontratisi ne nemici combattendo in quella guisa, che ne casi estremi delle perdute speranze, e della morte vicina fare si suole, sostennero lunga pezza l'empito e calca di Turchi, sforciandosi di rigettarli fuori per conservarsi l'honore, la vita e la libertà, e gloriosamente morire. Fu crudele e sanguinosa un gran pezzo la battaglia in più parti, ma la moltitudine de Turchi, e la ferocità di Janizeri era tale, che quei pochi soldati christiani, che animosamente s'opposero, furono tutti spenti e consumati. Gl'altri credendo e sperando di ritirarsi a salvamento nella città, non volonno della stremà lor fortuna far prova. Perciò dicono color, ch'intendono come si dee l'arte della guerra, che niuno pericolo è maggiore in una terra assediata, quant' e l'havere uno o più ridotti dietro alle spalle da potersi ritirare, per ciò che gl'huomeni fuggono naturalmente i casi adversi, che sovrastanno loro, e volontieri tra la paura della morte e la speranza della vita mettono tempo. Quinci venne, che la vittoria di Turchi non fu come stata sarebbe sanguinosa, se ostinatamente havessero tutti combattuto e difeso un riparo.

Sforciato il borgo d'Alba, i soldati christiani, che fuggivano avanti a vincitori per entrare nella città, trovano attraversato e chiuso il rastello da cittadini, acciò i Turchi mescolatamente non entrassero con essi loro, vedendosi gli nemici e la morte alle spalle, si giettavano in quella profonda palude, e credendo col nuotare, o trovando alcuno guado uscire delle acque nell' asciutto in securità. E quantunque gl'ultimi vedessero affogare la maggior parte di primi, non restavano perciò di cacciarvisi dentro, essendo l'affermarsi su la ripa certissima morte, e lo giettarsi nell' acqua alcuna speranza di vita, appartava pur seco in così fatta guisa.

I soldati christiani, che si stavano dinanzi alle porte d'Alba, o furono amazzati da Turchi o s'affogarono nell' acque, o nuotando, o caminando sopra i corpi morti di loro compagni, si ridussero nell' afflitta città.

Vedendo i cittadini et il magistrato d'Alba perduto il borgo, quasi tutta la militia forestiera, et i capi, et i soldati di stima, per ciò ch'il generale Varcoccio fu tagliato a pezzi nello sforciare delli ripari, e portata la sua testa in cima d'una lancia, due giorni continovi per scorno e per dispreggio; per lo esercito nemico erano morti tre capitani lombardi et uno tedesco, quasi tutti i luoghotenenti, gl'alferi, et i sergenti dell' esercito, et i Turchi si preparavano per assalire et isforciare la loro città; tal che non avendo soldati o capitani, in cui potessero fidare, la città debole, e gl'huomeni sbigotiti, ancora ch'i Tedeschi e gli Italiani volessero combattere e difendersi fino alla morte, deliberarono non dimeno quelli d'Alba, temendo, ch'i nemici con quella istessa via, con la

quale sforciarano il borgo, sforciassero ancora la terra da rendersi, volendo piu tosto far prova della clemenza, che dell' ira del re di Turchi, i soldati forestieri non potendosi opporre alli Ongari, si raccomandavano loro, dubitando, non esser dati in preda a nemici vincitori. Andò il giudice, supremo magistrato d'Alba, con due altri gentilhomeni il giorno seguente a far la capitulatione co' i bassà, i quali promisero loro per nome di sultano Solymano, quanto essi addimandavano, cioè, ch' i forestieri soldati sarebbero lasciati andare in libertà con le robe et arme loro, che quelli d'Alba restarebbono nella terra loro, e goderebbonsi le case, e le possessioni loro, vivendo sotto l'ombra del gran signore con le leggi e magistrati proprii, pagando quel tributo, ch'essi giudicassero star bene.

Divulgatosi in Alba l'accordo fatto con Turchi, i fanti a piedi forestieri, e gli haidoni inanzi, che gli nemici intrassero dentro, per la palude, sapendo il guado, e per altre vie se ne uscirono fuori diversamente, cercando ciascuno per l'acqua e per le selve di salvarsi la vita. Ma a cavaglieri, che n'erano restati 200, non potendo essi così tosto uscir fuori a cavallo, tolsero i Turchi l'arme alle porte, e gli Tartari i cavalli, gl'arnesi, et a molti la vita alla campagna, tal che quei poveri soldati per fuggir la morte, giettan-dosi dal cavallo, si occultavano nei boschi e nelle fosse, caminando sotto la notte con la guida delle stelle del nostro polo, che sovrastavano loro, pascendosi d'herbe, e di radici, come se fiere selvaggie state si fossero, più de gl'Ongari, che de Tartari e Turchi temendo, in modo, che quei pochi, che si salvarono, quando giunsero in luogo si-

curo, più d'ombra d'homeni che d'homeni vivi avevano sembianza.

Mentre ch'i Turchi si stetero sotto Alba Regale, i Tartari, (che non sano ispugnare Città quelle genti) così volendo sultan Solymano accioche agiuto alcuno ne soccorso andarvi potesse, correano rubbando et abbrusciando le contrade vicine, e trovandosi sparsi tra lora, furono assaliti dal conte Nicolo di Zdrigna,¹⁾ e dalla cavallaria ongara, e tagliatine a pezzi da III. m. o poco meno ad un solo tratto, e s'il conte non restava in quella scaramuza ferito, si puo creder certo, che tutti quei barbari rovinavano a fatto. Ma partitosi egli, la cavallaria ongara hebbe molti danni da Tartari e de Turchi, che non seppe ella come di prima guidata da quel valoroso capitanoprehendere et conoscere i vantaggi e star insieme unità e ristretta.

Entrato in Alba il signor Turcho, volle la prima cosa, ch'egli faceva vedere e visitare le sepolture di re d'Ongaria, che molte ve n'erano in quella città, mostrandosi tutto clemente e benigno con quelli homeni, facendo loro particolarmente per publico bando sapere, che niente più oltro di danno o noja aspettassero da lui o da suoi soldati, ch'egli non era venuto in Ongaria per soggiogarla o dispergere quella valorosa nazione, ma solo per liberarla della servitù e giogo della tiranide tedescha, per renderla poi intiera, pacifica e geta al figliolo del morto re Giovanni vero e legittimo herede di quel regno alla sua fede et alla sua potenza raccomandato. Presero da quelle parole e da quelle publiche voci i cittadini

1) Értsd: „Zríni."

d'Alba grandissima sicurtà con ammiratione ragionando tra di loro della modestia del principe Ottomano.

Il terzo o il quarto giorno appresso, dinotarono i Turchi al giudice et agl' altri magistrati d'Alba ch' il gran signore per il lor bene desiderava, che solennemente gli giurassero fedeltà et vassalanza. Andarono quei buoni homeni secondo l'ordine posto con i bassà più che poterno ornati, come a festa solenne in una larga pianura fuor della terra, l'ove i corpi di dannati alla morte per le loro sceleratezze si solevano porre, nel qual luogo il Turco, havendosi già scordato i patti, la promessa fede, e le giurate conventioni, gli fece tutti amazzare. Il giudice et quei altri soli, coi quali capitularono, lasciati furono vivi, come se con essi soli e non con tutti quelli d'Alba havessero fatto l'accordo. Così interpretano i Turchi le promissioni et i giuramenti loro. Perdettero i Christiani nella sopraditta maniera Alba Regale, che più facilmente s'averebbe alhora con puoche migliaja di scudi, e puochi homeni valorosi fortificata e difesa, ch' hora con uno monte grandissimo d'oro e col fior della militia cristiana non si racquistarebbe.

Presero Turchi doppo l'espeditiione d'Alba alcune altre terre e castella per quelle contrade, ma di poca consideratione, abbandonate da ciascheduno, le quali abbrusciarono et abatterono fino alle fondamenta. Non volle il signor Turco, parendogli d'haver fatto assai quel anno, più fermarsi in Hungaria, havendo la fama sparsa per Constantinopoli, e tra suoi eserciti non so che voci, ch' i Gieorgiani et i Juuri haveano rotte e tagliate a pezzi le genti sue da guerra, che guardavano chei confini ; et era il vero, e Mu-

staffa sangiaccho d'Amasia suo figliuolo dicevasi haver intelligentie secrete col Soffi, che non picciola sospitione gli pose, ricordandosi, quale stato fosse l'animo e quali l'operationi di Selim suo padre verso Bajazitto suo avolo i fratelli, i nepoti, e tutta la ischiatta Ottomana, le quai ricordationi, conoscendo l'ardire e l'animo ambizioso di Mustaffa, gli davano asai che pensare. Per ciò ridottosi a Buda, dove richi e larghi doni fece ai janizeri, et a tutti quei soldati, che in quelle ispedizioni valorosamente si disportarono, lasciando in Buda et in Pesto una grossa cavallaria per correre e predare di quà e di là del Dannubio l'Ongaria, e tenere assediato Vissegrado, che quel castello nè per paura, nè per prieghi, nè per minaccie, che gli fossero fatte, mai se volse rendere, e lasciato Alba Regale munita di vantaggio, men i Tartari, i quali per la via già fatta se ne tornarono alle loro campagne sopra Caffa, egli col resto de suoi eserciti a gran giornate verso Constantinopoli si pose a camminare, et erasi già appresso il Dravo, quando seppe ch'il re Ferdinando, spingendosi avanti con molte migliaja di persone era gionto a Posonio, e giettatovi il ponte, a drittura se n'andava à Strigonia. Onde egli incontanente mandò a dietro uno di bassà, et il beglerbei della Grecia forse con XXV. mille cavalli per opporgli a Christiani con molta prestezza, ei continuando il suo viaggio solo coi cavalli della porta, tal che tosto si trova vicino a Constantinopoli, la ove la mala novella della morte di Mahometto suo secondo genito, ma primo della moglie cara, ch'ei si godeva alhora, il quale era sangiaccho nella Caramania, raportata gli fu. Entrò sultano Solymano in Constantinopoli, tutto vestito di panni neri, accompagnato da tre o qua-

tro ragazzi, e senza lasciarsi vedere ad alcuno, quattro giorni continovi in oscurità per honorare l'esequie et il mortorio del figliuolo, chiuso si stette. Poi l'usata letizia ripigliando, si mostrò a popoli Turchi, e fece feste solenni per le tante vittorie havute nella Ongaria. Il bassa et il beglerbei con quella cavallaria, che diede loro Solymano, e con quella di Buda e di Pesto, s'inviarono verso Strigonia. Ma non facendo moto alcuno di guerra le genti del re Ferdinando, anzi tornandosene a dietro, essi ancora fecero il simigliante.

Udito il re di Romani, che gl'eserciti Turchi s'erano tirati sotto Alba Regale, partendosi da Praga e di Bohemia, si ridusse a Cevam, (?) pocho longe da Vienna; là ove se stette fino ai X. di settembre, ponendo insieme le genti, che di giorno in giorno gli aggiungevano. Ma saputo la perdita di quella terra, non se iscomprendo ancora ciò che fare si volesse dopo tanti acquisti il re de Turchi, andò personalmente in fino a Vienna per vedere con gl'occhi proprii, come si stava quella città, ordinando l'offese e difese, che ne casi adversi e ne prosperi avvenimenti potessero avvenire. Ma non procedendo più avanti il principe Ottomano, gl'eserciti de Christiani partitisi da Cevam, si ritirarono a Posonio sopra il Dannubio et il re Ferdinando e le genti di Vienna medesimamente, et ivi giettato il ponte, fecero passare quei capitani la cavallaria leggiera e le fanterie più ardite, attendendo, che da loro si dilunghassero i Turchi, per racquistare Strigonia. Ma divulgandosi, che quelli tornavano a dietro, i Christiani stettero quieti.

Hor quantunque numeroso fusse quel campo, e pieno d'homeni feroci di molta speranza, non era egli

però, ¹⁾ essendovi pochi soldati, ma gentilhomeni, cittadini, artefici e villani in gran copia, gente inesperta del mestieri dell' armi, e da non arrischiare contra una militia ordinaria. Per la qual cosa, come udirono dire, ch'i Turchi si volgievano a dietro, non ardirono d'andare più oltre, temendo il freddo, ch'ancora non cominciava, et i futuri disagi della guerra, ma più il nome terribile e pauroso loro de Turchi; onde a commune utilitate e beneficio de popoli e de principi christiani è da credere, che starà bene, far un poco di discorso sopra la militia ordinaria di Turchi etc.

¹⁾ Ugy látszik, kimaradt valami.

VI.

OKLEVELEK

A

VERANCSICSOK TÖRTÉNETÉHEZ.

MÁSODIK KÖZLEMÉNY.

XX.

Nos Ferdinandus diuina fauente clementia, Romanorum Hungariae Bohemiae, Dalmatie, Croatiae, Sclavoniae etc. Rex semper Augustus, Infans Hispaniarum Archidux Austriae, Dux Burgundiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit uniuersis, Quod nos pro ea qua in constituendis legitimis et idoneis Ecclesiarum Dei Pastoribus et ministris ex officio nostro Regio tenemur, cura atque sollicitudine, perpendentes eruditionem, laudatos mores, et honestam uitae conuersationem, aliasque praeclaras animi dotes, fidelis nostri Reuerendi Anthonij Verantij, Episcopi Quinqueecclesiensis, quibus ipsum diuino munere non solum certorum fidelium nostrorum commendatione, sed etiam propria nostra experientia praeditum esse cognouimus Eundem tanquam personam idoneam et benemeritam de dicto Episcopatu Quinqueecclesiensi, quem hactenus gubernauit, ad Episcopatum Ecclesiae Agriensis, nunc per mortem et decessum Reuerendi quondam Francisci ab Wylak, eiusdem ultimi ueri et legitimi possessoris, de iure et de facto uacantem autoritate Jurispatronatus nostri Regij, quod in confirmandis

omnibus ecclesiasticis beneficijs praedicti Regni nostri Hungariae, instar aliorum eiusdem Regni nostri Regum, praedecessorum nostrorum habere dinoscimur, duximus transferendum, nominandum et praesentandum, ac ipsum Episcopatum, simulcum omnibus Castris, Castellis, Ciuitatibus Oppidis, Villis, possessionibus, predijs portionibus, ac alijs quibuscumque bonis et iuribus possessionarijs, quocunque nomine uocitatis, ubiuis et in quibuscunque Regni nostri Hungariae Comitatus habitis, ad eundem Episcopatum Ecclesiae Agriensis de iure et ab antiquo spectantibus ac pertinere debentibus pariter cum omnibus eiusdem iuribus, libertatibus, prouentibus, alijsque quibuscumque obuentionibus et emolumentis Eidem Anthonio Verantio, dandum et conferendum. Prout transferimus, nominamus, conferimusque praesentium per uigorem. Quocirca uobis fidelibus nostris honorabilibus, praepositis, Vicario, Lectori, Cantori, Custodi, caeterisque Canonicis et beneficiatis tam dictae ecclesiae Agriensis quam etiam aliarum collegiatarum Ecclesiarum ad eandem pertinentium, harum serie mandamus firmissime quatinus a modo imposterum prefatum Anthonium Verantium pro uestro indubitato Episcopo, habere, tenere et recognoscere, ei-que debitam reuerentiam honorem et obedientiam, prout bonos Ecclesiae Dei ministros decet praestare, ac in omnibus licitis et consuetis rebus Jurisdictioni eiusdem parere et obtemperare modis omnibus debeatis. Secus non facturi, Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum Viennae, decima nona, Mensis Nouembris Anno domini Millesimo, quingentesimo quinquagesimo septimo, Re-

gnorum nostrorum Romanj uigesimo septimo, aliorum
uero tricesimo primo.

Ferdinand m. p.

Nicolaus Olahus
Archiepiscopus Strigoniensis etc. m.p.

Hártyára írott eredetijéből. 1542. fol. lat. a nemzeti muzeum kéz
iratai között.

XXI.

Ferdinandi I. R. Hungariae pro Antonio Ve-
rancio Collationales super jure patronatus in dioecesi
Agriensi, excepta Praepositura majore et Archidia-
conatu de Pankota. Dat. Viennae d. 19. nov. 1557.
Orig. Membr. Kovachich, Script. rer. hung.
min. II. 400. l.

XXII.

Ferdinandus, Diuina fauente clemencia, Roma-
norum, Hungariae, Boëmiae etc. Rex semper Augu-

stus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae etc. Fidelibus nostris, Egregiis, Paulo Zarkandy, Prouisorio, et Nicolao Zekel Castellanis Arcis Agriensis, salutem, et gratiam. Quoniam nos Episcopatum istum Agriensem, simul cum omni sua Jurisdicione, spiritali et temporali, Fidei nostro Reuerendo Anthonio Verancio, alias Episcopo Quinqueecclesiensi, Consiliario nostro, vigore aliarum literarum nostrarum, exigentibus eius meritis, contulimus, eiusque Reale Dominium, Juxta tenorem transactionis cum eo factae, illum apprehendere volumus, fidelitati vestrae harum serie firmiter Committimus et mandamus, ut dum et quando idem Anthonius Verancius Episcopus, vos cum praesentibus requisierit, Arcem istam Agriensem, cum omnibus suis Inuentariis, quibus vobis tradita est et assignata fuit, eidem, vel ad manus hominum suorum, quos vobis nominauerit, dare, et assignare debeatis. Secus non facturi. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutis. Datum Viennae sexta die Decembris. Anno Domini Millesimo quingentesimo quinquagesimo septimo.

Ferdinand m. p.

Nicolaus Olahus
Strigoniensis etc. m. p.

XXIII.

Nos Ferdinandus diuina fauente clementia Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Rex semper Augustus, Infans Hispaniarum, Archidux Austriae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium, quod nos cum superioribus diebus ob merita et virtutes singulares fidelis nostri reuerendi Anthonij Werancij Episcopi Quinqueecclesiensis et Consiliarij Nostri eum ab Eadem Ecclesia ad Episcopatum Ecclesiae Agriensis transtulimus, et Eadem Ecclesia Cathedralis Agriensis, domusque et habitationes eiusdem vna cum arce ob incendium superiorum Annorum, Turcicamque obsidionem, in ruinam et desolationem extremam devenerit, Arxque Eadem utpote in finibus jam Turcicis sita, ob vicinorum hostium metum, non exiguo opus habeat gentium et custodum praesidio, munitionumque restauratione, et omnis generis victualium ad futuras et contingentes necessitates sufficienti repositione adeo, ut tum ad dicti Episcopi, familiaeque suae victum et sustentationem, tum etiam ad praemissa omnia pro praesentis temporis necessitate restauranda atque curanda, prouentus modernorum temporum Episcopatus praedicti commode vix sufficere posse videantur. Ideo cum praefato Anthonio Werancio Episcopo ita tractauimus, et concordauimus, Quod uidelicet duo Castellani arcis, quorum vnus prouisoratus etiam officium exercere

pro ipsius Episcopi Arbitratu, poterit, sint sub nomine et potestate Eiusdem Episcopi, et una cum equitibus ac peditibus infrascriptis, qui in arce ipsa sub eis erunt, sint Eidem Episcopo more solito iurati super fidei conseruatione et custodia ac defensione arcis ipsius, vltra quod iuramentum ipsi Episcopo praestandum, sint nobis quoque iurati, ut in eo casu, quo Eundem Episcopum mori contingeret, arcem ipsam vna cum omnibus eiusdem attinentijs Maiestati Nostrae fideliter conseruent, ac restituant. Bona vniuersa quocunque nomine vocata Episcopatus ipsius Agriensis et ad Eundem pertinentia, prouisor Episcopi nomine eiusdem plena potestate regat, decimasque et proventus vniuersos exigat et administret. Cui quidem prouisori adiungatur Rationista noster, qui nobis sit iuratus, et omnes prouentus Episcopales, perinde atque prouisor Episcopi intelligat, et conscribat, vt omnium prouentuum ac exituum sit conscius, quo de omnibus rectam rationem tenere possit, prouentusque Episcopatus ipsius vsque ad quietiora tempora (demptis salarijs annuis, et conseruatione mensae prouisoris, Castellani, Vice - Castellorum, Contrascibe, pistoris, Clauigeri et Cocorum) in tres partes aequales per Episcopum medio prouisoris sui, conscio Rationista nostro diuidantur. Quarum vnā partem Episcopus pro sustentatione sua, et familiae suae sibi reseruet, Alteram ad restaurationem Ecclesiae domorum, et munitiōum arcis, idem Episcopus medio prouisoris sui, conscio praefato Rationista nostro conuertat. Qui ambo de his, quae in huiusmodi restorationes perceperint, exposuerintque debitam rationem tenere, et suo tempore Nobis, vel illi cui commiserimus, reddere debebunt.

Nos vero Architectum peritum, cuius consilio aedificia necessaria commodius fieri possunt, eo mittere volumus. Tertiam autem prouentuum Episcopatus partem idem Episcopus medio prouisoris sui Rationista nostro conscio (ad quod iidem ambo iurati nobis esse debeant) ad solutionem alterius Castellani Bombardariorum, equitum, et peditum, aliorumque custodum in arce seruientium fideliter dari faciat. Et quia haec tertia pars prouentuum ad solutionem istorum non sufficiet, nos superfluum, quod ad continuam equitum et peditum in castro ipso intertentionem solui debet, ex publico subsidio, et alijs prouentibus nostris persolui faciemus. Quoniam vero maxime necessarium est, vt arcis ipsi Agriensi, de omnis generis victualium sufficienti repositione, ad futuras, et contingentes necessitates diligenter et sufficienter provideatur, id ex tota massa, vniuersisque prouentibus Episcopalibus, per prouisorem Episcopi, conscio Rationista nostro fieri debet, ac in super illud quod ex corpore prouentuum Episcopatus forsam commode reponi non posset, praedictus rationista noster ex alijs prouentibus nostris, ex proprijs videlicet bonis nostris, aut villis, et oppidis dediticijs prouenientibus, semper conscio prouisore Episcopi, iuuare, supplereque curet. Ita ut non solum gentes, quae nunc in eo praesidio sunt, verum et alij milites, quos si aliqua suspicio obsidionis esset, pro amplitudine eiusdem arcis, eo missuri sumus, dicta arx omnibus generis victualibus, adminus pro integro semestri seu medio anno sufficienter prouisa sit. Curabit autem Rationista noster, accedente etiam auxilio prouisoris Episcopi, vt singulis annis victualia ipsa, antiquis diuenditis, nouisque loco eorundem repositis, renouenter.

Quod vero ad prouentus illos attinet, qui nobis per Cumanos et Philisteos, qui semper peculium coronae fuerunt, et sunt, ad prouisoratumque Budensem percipiebantur, contribuuntur, et ex Comitatibus Pesthiensi, Zolnok, Chongradh et Sotensi Turcis subiectis, nec non Hewesiensi, oppidisque et villis dediticijs, in quibuscumque Comitatibus existentibus

Et praeterea de bonis et molendinis, vineisque Carthusianorum Claustri vallis Refrigerij prope Tharkan, quod per Thureas destructum est, illud ad rationem nostram, siue in paratis pecunijs, siue in frugibus, hordeis, vel vinis percipiuntur, eos solus Rationista noster nomine fisci nostri percipiat, et hinc quoque pro parte habita cura commeatus pro Castro Agriensi necessarij vt praemissum est, administret.

Super quibus ambo rectam rationem tenere debent, vt quemadmodum in prouentuum episcopaliū duabus partibus Rationista noster, ita in his supra dictis prouentibus nobis e medio praefatorum Cumanorum et Philisteorum, nec non ex oppidis et villis dediticijs, vt praemissum est, prouenientibus, prouisor Episcopi de omnibus sit conscius, vt omnia intelligere et super illis aequae ac Rationista noster rationem tenere possit.

Quantum vero ad subsidia seu contributiones, quae nobis per Status Regni pro defensione eiusdem contribui solent, istas solus Rationista Noster cum scitu prouisoris percipiat, et semper vt et hactenus ad commissiones nostras, aut Camerae Nostrae erogari debebunt.

Decime autem quae et hactenus solebant ad intertentionem Arcis Saaros, et Ciuitatis nostrae Cassouiensis locari, vt antea, locari debebunt.

In educillatione autem vinorum ex prouentibus Episcopatus prouenientibus, quae vel in bonis proprijs eiusdem Episcopatus, vel inter praefatos Cumanos et Philisteos, vel inter dediticiorum oppidorum, et villarum colonos educillabuntur, talis ordo obseruari debebit, scilicet vt precium huiusmodi vinorum educillatorum exigatur, Et illae pecuniae per Episcopum medio saepe fati provisoris et Rationistae Nostri in tres partes aequales diuidantur. Quarum unam partem Episcopatus pro se accipiat, Altera vero et tertia pars, prout superius ordinatum est, erogari debebunt, Et hoc idem fieri volumus de omnibus rebus, quocunque nomine vocitentur, quae ex proprijs Episcopatus prouentibus prouenirent, et in praefatis locis diuenderentur.

Pactiones quoque bonorum occupatitorum seu dediticiorum, vt Debreczen et aliorum, quae essent, vel fierent, ad manus Rationistae Nostri administrentur, penesque instructionem, per nos sibi datam, simul cum alijs prouentibus nostris, cum scitu prouisoris erogentur.

In omnibus denique prouisor ipse et Rationista noster bonam ac mutuam habeant correspondentiam, vt commodius singula exesequi possint. Quo autem omnia negotia eo rectius, fideliusque curentur, Ipse Episcopus super omnes intendere debebit. Provisor quoque ac Castellani cum gentibus ipsi Rationistae nostro adiumento esse debeant, vt Eorum auxilio prouentus nostros exigere possit, ac valeat. Et quia pro temporum hoc praesenti, et quidem periculoso statu, necessarium est, vt quilibet Castellanus, pro defensione, et conseruatione arcis sub se centum equites,

et centum ac quinquaginta pedites, habeat. Ideo hic numerus, vsque ad tempora pacatiora in arce integerrime conseruetur. Quibus praemisso modo, partim ex tertia parte prouentuum Episcopatus ipsius, partim ex subsidio publico, et alijs prouentibus nostris in quemlibet mensem solutio fiat. Qui quidem gentium numerus, atque etiam expensae tempore pacatiori diminui postea poterit. Casu vero, quo arx ipsa Agriensis, obsideretur, vel saltem suspicio obsidionis illius immineret, nos tempestiue de maiori praesidio in arcem ipsam inponendo prouidere volumus, vt ea bene sit prouisa. Similiter etiam Bombardariorum bombardas, globos et pulueres sufficientes in arcem ipsam, et nunc, et postea tempore maioris neecessitatis dabimus. Praeterea cum rebellium nostrorum in partibus illis temeritas a certis iam annis adeo contumax fuerit, vt rebelles ipsi ad diripiendas, et pro se violenter exigendas decimas ac alios prouentus dicti Episcopatus Agriensis manus suas imponere non sint veriti, si quis in posterum quoque ad decimas et prouentus ipsius Episcopatus violenter manus suas imposuerit, ac praedicti ducenti equites ad eas exigendas non suffecerint, Nos sicuti etiam alioqui ex officio nostro Regio ad id tenemur plures gentes dabimus, et mittemus, quarum praesidio Et Capitaneorum quoque nostrorum tam Generalis quam Supremorum auxilio Decimae, et proventus Episcopatus ipsius integre exigi et percipi poterunt. Super quibus omnibus praemissis per nos, et per nostros omnino obseruandis, Eundem Dominum Episcopum assecuramus, et certificamus, in Verbo Nostro Regio. Harum nostrarum vigore et testimonio Litterarum. Datum pra-

gae vigesima octaua die Decembris. Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Quinquagesimo Septimo.

Egykoru másolatból, melynek hátsó üres lapján Verancsics kezétől olvasható, — felül: Ab Episcopo accepta 11., — alul: Transactio Maiestatis Caesareae cum Episcopo Agriensi Verancio de statu Episcopatus Agriensis. — A nemzeti muzeum kézíratai között 1681. fol. lat. szám alatt, a II dik kötetben.

XXIV.

Nos Maximilianus dei gratia Rex Bohemiae, Archidux Austriae, Dux Burgundiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit vniuersis, Quod quum administratio honoris Comitatus Borsodiensis, qui iam inde a certis annis legitimo Comite vacauit ex annuentia et permissione Sacratissimae Caesareae et regiae maiestatis, domini et genitoris nostri observandissimi, ad Arcem Episcopatus Agriensis fuerit possessa, Nos eandem authoritate eiusdem Sacrae Caesareae et regiae maiestatis, simul cum suis solitis Jurisdictionibus, priuilegijs, vtilitatibus et emolumentis, Reverendissimo Anthonio Verantio, Electo Episcopo Agriensi et Consiliario dictae Caesareae et regiae maiestatis, Durante eiusdem suae maiestatis beneplacito, dan-

dum duximus et conferendum, talj modo quod omnibus ex aequo Judicium et Justiciam, citra personarum delectum administret, omnes status et ordines, qui in praedicto Comitatu sunt, in Juribus et libertatibus suis, conseruare debeat et teneatur, attendatque et inuigilet, ut omnes et singuli prouentus, Camerae regiae, de eodem Comitatu prouenire debentes, dictae Caesareae et regiae maiestati, et ad eam Camerae suae Maiestatis, fideliter administrentur. Et quod mandata regia et ipse obseruet, et ab omnibus in eodem comitatu existentibus obseruari faciat, Inimicis suae maiestatis resistere, et cum Amicis amicitiam seruare, Denique omnia ea, quae officij sui sunt, ratione huiusmodi honoris comitatus, fideliter semper et diligenter exequi debeat. Immo damus et conferimus, per praesentes. Ideo vos vniversos et singulos Egregios et Nobiles, ac alterius cuiusuis status et condicionis homines in praedicto Comitatu Borsod commorantes, harum serie, hortamur, et Nichilominus autoritate premissa, prefatae S. Caesareae et regiae Maiestatis, vobis committimus et mandamus, ut a modo imposterum, prefatum Anthonium Verancium, durante ut premissum est, suae maiestatis, ¹⁾ pro vestro comite tenere, et recognoscere, eiusque Jurisdictioni parere, Judicioque astare, ac in omnibus licitis honestisque et consuetis rebus, Necnon in his eciam que saepedictae Caesareae et regiae maiestatis, et nostro nomine, uobis facienda commiserit, Eidem obedire et obtemperare debeatis et teneamini, Secus non facturi, praesentibus perlectis exhibenti restitutis, Datum Viennae die quinta

¹⁾ Kimaradt : „beneplacito.“

mensis Aprilis, Anno domini Millesimo, Quingentesimo, Quinquagesimo Octauo.

Maximilianus m. p.

Nicolaus Olahus
Strigoniensis etc. m. p.
Joannes Listhius m. p.

XXV.

Georgii Draskovich electi Quinqueecclesiensis, qua Protonotarii Transumptio litterarum Capituli Albensis testimonialium super promotione Antonii Verancii ad presbyteratum, feria III. in festo conceptionis B. V. M. anno 1551 datarum. Dat. d. 20. Augusti 1558. Membrana sub authentico. Kovachich, Script. Min. II, 400. l.

TARTALOM.

Előszó	<i>Lap.</i> V
I. Memoria rerum quae in Hungaria a nato rege Ludovico ultimo acciderunt, qui fuit ultimi Ladislai filius	1
II. Az Landerfejrvár elveszésének oka e vót és így esőt . . .	121
III. Az császár ellen való conjuraciónak kinyilatkozása . . .	187
IV. Bornemisza Tamás budai polgár	193
Toldalék.	
I. Levelek	205
II. Vita Petri Berislavi Joanne Tomco Marnavich authore . . .	217
III. De Siculis Transsylvaniae	283
IV. Del re Matthia	291
V. Deditio Albae-Regalis	297
VI. Oklevelek a Verancsicsok történetéhez. Második közlemény	307
